INSTITUTUL ROMÂN DE CERCETĂRI - FREIBURG (GERMANIA)

OMAGIU PROFESORULUI D. GAZDARU

MISCELLANEA
DIN STUDIILE SALE INEDITE SAU RARE

Vol. I

STUDII ISTORICO – FILOLOGICE

FREIBURG i. Br.
Germania
1974

INSTITUTUL ROMÂN DE CERCETĂRI - FREIBURG (GERMANIA)

OMAGIU PROFESORULUI D. GAZDARU

MISCELLANEA
DIN STUDIILE SALE INEDITE SAU RARE

Vol. I

STUDII ISTORICO – FILOLOGICE

FREIBURG i. Br.
Germania
1974

INSTITUTUL ROMÂN DE CERCETĂRI
– BIBLIOTECA ROMÂNĂ –
Freiburg i. Br.

Director: Virgil Mihailescu
78 Freiburg i. Br., Uhlandstraße 7

Toate drepturile rezervate

OMAGIUL PROFESORULUI D. G A Z D A R U

STUDII ISTORICO - FILOLOGICE

Vol. I.

TABLA DE MATERII

I - Vechi texte româneşti scrise de misionari catolici (Gramatici, dicţionare, scrieri religioase) 1

1.- Un catehism românesc din 164o-1641 scris pentru Catolicii din Moldova de misionarul Bartolomeo Bassetti 7

2.- Intrebări la botez, Tatăl Nostru, Crezul, Binecuvântări scrise de Bartolomeo Bassetti în 1643 10

3.- Un catehism românesc din 1644 scris de misionarul italian Gasparo da Noto 14

4.- O listă de 68 de cuvinte româneşti întocmită de Arhiepiscopul Francisco Soimirovici şi publicată de Giovanni Lucio în 1666 19

5.- Catehismul lui Vito Piluzio din 1677. Noi informaţii şi documente 25

6.- Un evangeliar şi un catehism din 1716 tradus în româneşte de Felice Antonio Zauli da Rimini 32

7.- Un catehism, diferite texte bisericeşti şi un vocabular italian-român scrise de Silvestro Damelio în 1719 35

8.- Conciones latinae - muldavo alcătuite de Silvestro Damelio în 1725 38

9.- O gramatică în limba latină şi valahă şi un dicţionar compuse de Francesco Maria Madrelli înainte de 1742..... 39

10.- O gramatică, un dicţionar şi un catehism în moldoveneşte de Francantonio Minotto, 1775 - 1777 41

./.

11.- Manual de conversaţie italo-română de Antonio Maria Mauro, înainte de 1783 43

12.- Un evangheliar, un catehism, un dicţionar, diverse dialoguri, litanii, rugăciuni şi imnuri, traduse sau compuse de Lorenzo Placido Porcelli după 1792 44

13.- O gramatică şi un dicţionar în limba română scrise de Antonio Maria Sciacca la anul 1823, în Roma 46

Documente (I - LXXX) 47

II - Misiunea culturală a lui Rafael Levaković pe lângă Matei Basarab. Prietenia lui cu Udrişte Năsturel 93

Documente (I - LII) 135

III - Un exemplar din Ceasornicul Domnilor de N.Costin rătăcit prin bibliotecile din Italia 175

IV - Din corespondenţa cu Propaganda Fide a lui Grigore Maior, Gheorghe Şincai şi Petru Maior.... 187

V - Revoluţia lui Tudor Vladimirescu relatată de un martor ocular italian 209

VI - O relaţie italiană despre focul din Iaşi dela 1827 263

VII - "Pastramă Trufanda" de I. L. Caragiale şi Faceţia CXXXI de Poggio Bracciolini 267

****

VECHI TEXTE ROMÂNEŞTI SCRISE DE MISIONARI CATOLICI

- Gramatici,dicţionare,scrieri religioase -

Acum aproape 40 de ani încheiam prima serie de cercetări prin arhivele şi bibliotecile din Roma asupra relaţiilor culturale dintre România şi Italia în secolele trecute. Era în anul 1934 când mi-am îngăduit un scurt popas, după şase ani de studii în Europa Occidentală, unde mersesem pentru specializare în Filologia Romanică, imediat ce, în ziua de 28 Februarie 1928, am trecut un doctorat în litere, pregătit sub conducerea neuitaţilor mei maeştri A. Philippide, I. Bărbulescu şi G. Pascu.

Acel popas îmi era necesar ca să pregătesc un memoriu de titluri şi lucrări în vederea concursului deschis în 1934 pentru ocuparea catedrei de Limbi şi Literaturi Neolatine dela Universitatea din Iaşi. Intre alte studii realizate de mine în perioada de timp dintre 1928 - 1934 se afla unul al cărui titlu şi conţinut este înrudit cu cel care deschide volumul de faţă. Se află sub Nr. 14 în următoarea listă de lucrări referitoare la vechile noastre legături cu Italia sau redactate pe bază de informaţii italiene, între anii 1928 - 1934 :

1.- Un manuscris 'Ciasornicul Domnilor' de N. Costin, în Revista Critică, III, Iaşi, 1929.

2.- 'Pastramă trufanda' de I.L.Caragiale şi Faceţia CXXXI de Poggio Bracciolini, în Revista Critică, III, Iaşi, 1929.

3.- La letteratura popolare romena con speciale riguardo alle fiabe, Livorno, 1929, pp. 20.

4.- Limba română în opera unui poliglot spaniol din sec. XVIII, Extras din Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu, Iaşi, 1931, pp. 19.

5.- Legenda 'Meşterului Manole' : 1. O menţiune în Spania despre legenda românească. 2. O variantă rumeliotă publicată în Italia. 3. Valoarea documentară a legendei româneşti, în Arhiva, XXXIX (Iaşi,1932), pp. 88 - 92.

6.- Doi Moldoveni din sec. XVII la studii în Italia î n Collegio di Fermo, în Cercetări Istorice, V - VII, Iaşi, 1932.

7.- O relaţie italiană contemporană despre sfârşitul lui Velicico şi Miron Costin, în Cercetări Istorice, V-VII, Iaşi,1932.

8.- Contribuţii la relaţiile lui Gr. Maior, G. Şincai şi P. Maior cu Roma. Extras din Revista Critică, Iaşi, 1933, pp. 22.

9.- Una relazione ms. italiana sulla Rivoluzione di Tudor Vladimirescu, în Diplomatarium Italicum,III,(Roma,1934),pp.240-273.

1o.- Un fals lingvistic italian relativ la dialectul istroromân. Extras din In Memoria lui V. Pârvan,Bucureşti,1934,pp. 13.

11.- Numele etnice ale Istroromânilor. Extras din Buletinul Institutului de Filologie Română, Iaşi, 1934, pp. 32.

12.- O relaţie italiană despre focul din Iaşi dela 1827, în Arhiva, XLI (Iaşi, 1934).

13.- Originea şi răspândirea motivului 'amărîtă turturică' în literaturile romanice, Iaşi, 1934, pp. 180.

14.- Informaţii italiene inedite despre câteva texte româneşti scrise de misionari catolici. Extras din Studii Italiene, Bucureşti, 1934, pp. 11.

In acest ultim studiu înşirat mai sus m'am ocupat cu activitatea a trei misionari italieni între anii 1644 - 1823.

Cercetările mele au fost după aceea extinse, până la sfârşitul lui 1948, şi asupra activităţii altor misionari,desfăşurată mai ales în Moldova. Numeroasele documente descoperite atunci interesează nu numai filologia românească, ci întreaga istorie politică şi culturală a Ţărilor Româneşti din epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, precum şi din epocile următoare. Cele mai multe documente au fost culese din Arhiva Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma şi din Archivio Segreto Vaticano. Unele le reproduc în extenso, altele vor fi excerptate sau rezumate.Chestiunea

se încadrează, repet, în istoria culturală românească veche,precum şi în istoria românească în general. De aceea vom intercala documente şi din acelea care nu se relaţionează direct cu textele, dar care se referă la autorii lor ca şi la împrejurările în care acele texte au fost compuse sau traduse.

In comentarul cu care însoţesc documentele, ca şi în operaţia de identificare a diferitelor personagii şi aluzii istorice care se întâlnesc în ele, mă voi folosi şi de datele acumulate de mine cu ocazia publicării studiului din 1934.

Indată după crearea Congregaţiei De Propaganda Fide, la începutul secolului XVII, de către Papa Gregorio XV, autorităţile instituite pentru a o chivernisi au luat măsuri ca misionarii trimişi în diferite ţări necatolice să capete în prealabil cunoştinţa limbilor respective. S'au creat colegii, afară de cel al Propagandei, în unele centre din Italia, iar misionarii înşişi după un oarecare stagiu de activitate, deprinzând limba locală, compuneau, pentru uzul viitorilor misionari, gramatici,dicţionare, dialoguri, iar pentru uzul creştinilor localnici traduceau catehisme, scriau predici şi diverse rugăciuni ori chiar imnuri. Unii dintre ei, întorşi în Italia, împleteau asemenea activitate scriitoricească cu una didactică în calitate de "lectori", predând limbi străine la fraţii de prin mânăstirile diferitelor ordine religioase.... Se vor fi scris deci şi multe texte în limba românească. Prin arhivele Ordinelor religioase şi în bibliotecile unor colegii catolice din cuprinsul Italiei se vor fi găsind multe manuscrise româneşti, provenite din pana misionarilor italieni, trimişi în secolele trecute în Moldova şi Muntenia.

Puţine din ele se cunosc astăzi şi, din cele cunoscute, numai câteva au fost publicate sau studiate :

Dacă lăsăm la o parte Catehismul lui Vito Piluzio,care a fost tipărit la Roma în anul 1677, chiar de autor, dar care totuşi e foarte rar (se ştiau numai trei exemplare; un al patrulea, păstrat în Bibliothèque de l'Arsénal din P a r i s, îl

semnalează MARIO ROQUES în Romania, LVII, 1931, pag. 277), se cunosc până acum următoarele opere manuscrise :

Manuscrisul lui Silvestro d'Amelio din 1719.Cuprinde un catehism, diferite texte mărunte bisericeşti şi un vocabular italian - român. A fost publicat în parte şi studiat de O. DENSUSIANU , în Grai şi suflet (1924), pp. 286-311. Cf. şi N. DRĂGANU, Catehismul din manuscrisul dela 1719 al lui Silvestru Amelio, copie după al lui Vito Piluzio tipărit la 1677, în Făt-Frumos, I (1926), pp. 34 - 38.

Conciones latinae-muldavo ale aceluiaşi Silvestro d'Amelio, scrise la 1725, azi în depozitul de mss. româneşti dela Moscova. Un extras a fost publicat în RAMIRO ORTIZ, Per la storia della cultura italiana in Rumania, Bucureşti,1916,pp. 85-88.

Două predici din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi anume : Kasanie pentru sufletele din Purgatorj, kari se spune en zioa den morzi sci la Dumeneka al patrele dupe postul cel mare; şi Cuventu despre inaltiare sventei Cruci la 14 Septemvre rostita la Scheja, ambele găsite în Arhiva Bisericii Catolice din Iaşi şi semnalate de N. IORGA, Studii şi documente , I - II, Bucureşti, 1901, pag. 116, n. 1.

Mai multe predici din anul 1800, găsite tot acolo şi semnalate de N. IORGA, op. cit. pag. 146, n. 2.

Cinci manuscrise dela sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, găsite de Carlo Tagliavini printre manuscrisele poliglotului Mezzofanti, scrise de misionari şi păstrate astăzi în Biblioteca Comunale dell'Archiginnasio din Bologna; şi anume : 1.- Diverse materie in lingua moldava, de Antonio Maria Mauro; 2.- Envezzatura crestinaska,de Michele Sassiano di Nocera da Pagani; 3.- Discorsi del Pre.Mro.Vicenzo Gatti; 4.- Vreo douăzeci de predici de diferiţi misionari (Berardi, Gianfrancesco Barattani, P. Simoncini, P. Landi, G. Colonna,etc.); 5.- Preci da recitarsi ai vespri e prima della messa parrocchiale in tutte le feste di precetto in ogni chiesa delle Missioni

Apostoliche di Moldavia. Vezi CARLO TAGLIAVINI,Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di missionari cattolici italiani in Moldavia (sec.XVIII), în Studi rumeni,IV (1929-1930),pp.41-104,unde este studiat manuscrisul lui Antonio Maria Mauro,care cuprinde un fel de manual de conversaţie italo-română,pentru folosul misionarilor.

Inceputul unei copii după Predicele lui Petru Maior,făcută, probabil,de un transilvănean. Are note explicative scrise de Cardinalul poliglot Mezzofanti. Se află într'o bibliotecă particulară din New-York. Vezi CARLO TAGLIAVINI, Notizie intorno ad alcuni manoscritti sconosciuti del cardinale Mezzofanti esistenti a New-York, în Il Comune di Bologna, XVI (1929), pp. 39 - 41.

Nu intră în cadrul acestei liste cele câteva texte,de altfel foarte importante,care,deşi se păstrează în Italia,unde au şi fost descoperite în ultimul timp,nu sânt scrise de Italieni. Acestea sânt : 1.- O predică românească din 1608, descoperită în Italia,în fondul de manuscrise al Bibliotecii Naţionale din Roma,şi publicată de CLAUDIU ISPOESCU, O predică românească ţinută în Roma la 1608, în Codrul Cosminului,II-III (Cernăuţi,1925-1926),pp.277-284 şi în Archivum Romanicum,XIII (1929),pp.393-396. Nu provine dela un Italian,ci dela un Ungur,probabil de origine transilvăneană; 2.- Trei manuscrise cu cuprins lexical dela sfârşitul sec.al XVII-lea, publicate de C. TAGLIAVINI,Un frammento di terminologia italo-rumena ed un dizionarietto geografico dello Stolnic Cost.Cantacuzino, în Revista filologică,I (1927),pp.167-184; 3.- Lexiconul Marsilian din sec.XVII,descoperit tot de C. TAGLIAVINI,Despre "Lexicon Marsilianum", Acad.Rom.Mem.secţ.lit.,seria III,tomul IV,mem.7, Bucureşti,1929. A fost editat şi studiat de C.TAGLIAVINI,Il "Lexicon Marsilianum". Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec.XVII.Studio filologico e testo, Bucureşti,1930 (Academia Română,Etudes et recherches, V.)

Despre existenţa unora avem doar câteva simple menţiuni în rapoartele misionarilor, ori în alte isvoare :

Astfel misionarul Francesco Maria Madrelli,într'o scrisoare adresată Nunţiului apostolic din Viena la 11 Oct.1742,vorbeşte de o gramatică în limba latină şi valahă şi de un dicţionar,compuse de el. Scrisoarea a fost publicată de G.CĂLINESCU,Alcuni missionari

cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII, în Diplomatarium italicum, I (1925), pp. 161 - 162.

Un alt misionar, Francantonio Minotto, cu data de 23 Mai 1775, scrie lui Stefano Borgia, secretarul Propagandei, că a compus o gramatică. Peste doi ani (19 Oct. 1777), acelaş misionar, îi scrie lui Borgia că lucrează la un dicţionar şi la un catehism în limba moldovenească.

Aceste informaţii despre Minotto au fost date întâia oară de I. BIANU, Vito Piluzio. Documente inedite din Archivul Propagandei, în Columna lui Traian, an. IX, noua serie, tom. IV (1883), pp. 144-145. Cf. şi R. ORTIZ, Per la storia della cultura italiana in Rumania, Bucureşti, 1916, pag. 71, nota 2; G. CĂLINESCU, op.cit., pag. 69 şi C. TAGLIAVINI, în revista Studi rumeni, IV (1929-30), pag. 43.

In Biblioteca Propagandei se afla la sfîrşitul secolului XVIII un Breviario ms. con carattere illirico, intitolato greco-valako, care a fost utilizat de poliglotul spaniol LORENZO HERVÀS, Saggio pratico delle lingue, con prolegomeni e una raccolta di orazioni dominicali in più di trecento lingue e dialetti.... Cesena, 1787. Hervàs a reprodus din el formula rugăciunii Tatăl nostru (formula Nr. 262). Astăzi nu se mai ştie nimic despre existenţa acestui ms. Vezi D. GAZDARU, Limba română în opera unui poliglot spaniol din sec. XVIII, în Omagiu profesorului Ilie Bărbulescu - (Arhiva XXXVIII), Iaşi, 1931, pp. 496 - 497 şi 499.

Asupra unora din aceste texte venim cu date care au rămas neutilizate de către majoritatea specialiştilor în literatura românească veche, precum şi cu unele informaţii inedite obţinute prin cercetări personale între anii 1934 - 1948. Vom face înşirarea lor în ordine cronologică.

- - -

1

UN CATEHISM ROMÂNESC DIN 1640 - 1641 SCRIS PENTRU CATOLICII DIN MOLDOVA DE MISIONARUL BARTOLOMEO BASSETTI

La un an şi ceva de activitate misionară printre catolicii din Moldova, Bartolomeo Bassetti trimitea la Roma o scrisoare din Iaşi, la 15 Februarie 1641, anunţând că va tipări un catehism în limba valahă la tipograful care venise chiar atunci în Iaşi pentru a tipări, între alte cărţi, şi un Evangheliar în această limbă valahă (1).

Ca să-l aibă gata de tipar în Februarie 1641, înseamnă că Padre Bassetti a lucrat la Catehismul său în cursul anului 1640. In acest caz, Catehismul atestat în anul 1641 este mai vechiu cu cel puţin 36 de ani decât Catehismul lui Vito Piluzio, tipărit la Roma în anul 1677 şi considerat ca cel mai vechiu până acuma. In acelaş timp, Catehismul menţionat în raportul lui Bartolomeo Bassetti este şi cel mai vechiu text românesc ieşit din pana unui italian.

Despre autor am găsit numeroase informaţii în Arhiva Propagandei dela Roma. Cele mai multe se găsesc cuprinse în documentele inedite pe care le dăm în anexă (2). Informaţiile se pot complecta pe baza bibliografiei anterioare pe care o vom cita în note.

Bartolomeo Bassetti fusese designat în 1639 ca misionar în Moldova. A ajuns la Iaşi la începutul lui Ianuarie 1640. Făcuse călătoria împreună cu misionarul P. Simone Apolloni, originar din insula Veglia şi cunoscător al limbii sârbo-croate, poate că şi al limbii române care se vorbia pe atunci, în diferite părţi ale acelei insule din Adriatica, pe unde trăiau Morlachii.

1) Documentul respectiv se află încă inedit în Arhiva Propagandei dela Roma. Cf. MORARIU, Missione, p. 42 şi nota 29.

2) Doc. I - XX, XXIV.

Bartolomeo Bassetti ştia germana şi era originar din localitatea toscană Piano Castegnaio. Amândoi aparţineau ordinului franciscan al Minoriţilor Conventului (3).

Din documentele cunoscute de B. Morariu ar rezulta că Bartolomeo Bassetti nu poseda bine limba română, astfel că, pentru a se înţelege cu coreligionarii săi din Iaşi, se mai ajuta cu limba germană şi latină. Insă din documentele descoperite de mine reese că, prin Iulie 1641, ajunsese să cunoască şi limba şi obiceiurile din Moldova (4). Este totuşi cazul să ne întrebăm cum de a avut curajul să compună sau să traducă un catehism în româneşte. Un răspuns am avea, poate, în măsurile pe care şefii ordinelor şi autorităţile Propagandei le luau de obiceiu ca, mai înainte de a-i trimite în Moldova, să li se pretindă misionarilor de a urma niscaiva cursuri practice de limba română. Deseori, în cursul cercetărilor mele prin arhivele referitoare la misionari, am întâlnit aluzii la asemenea precauţii.

Tipografia dela Iaşi, la care se referă Misionarul Bassetti în scrisoarea sa din 15 Februarie 1641, fusese înzestrată cu materialul tehnic obţinut de Vasile Lupu prin bunăvoinţa lui Petru Movilă şi instalată la Mânăstirea Trei Ierarhi din Iaşi. Evangheliarul de care vorbeşte misionarul italian era de fapt Cazania Mitropolitului Varlaam, despre care ştim, astfel, că a fost dată la tipar în Februarie 1641. Tot pe-atunci Domnul Moldovei încerca să obţină literă grecească dela Lemberg, în vederea unei acţiuni culturale ortodoxe, în limba greacă, sub patronajul spiritual al Patriarhilor Orientali subvenţionaţi cu grase fonduri de către magnanimul Voevod, precum şi în vederea Sinodului care trebuia să se ţină la Iaşi în 1641 - 1642.

3) Doc. I. Cf. şi MORARIU, Missione, p. 39; G. CĂLINESCU, Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII, în Dipl.It.I, p. 22, nota 11; ID., Altre notizie sui missionari cattolici nei Paesi Romeni, în Dipl.It., II, pp. 310 - 311.

4) Doc. IV.

Dar "şriftul grecesc" turnat la Lemberg nu era suficient pentru o tiparniţă în care să se poată publica cărţi. Singura publicaţie grecească apărută sub Vasile Lupu a fost Decretul Sinodal dela 1642 (5).

Sinodul dela Iaşi acaparase atenţia nu numai a celor două mari biserici ortodoxe, greacă şi rusă, ci şi a celei romano-catolice. In acelaş timp oferea prilej Moldovei ca să-şi etaleze titulul de protectoare generoasă a Ortodoxiei. Cel mai fidel se află oglindită situaţia în Arhivele Vaticanului şi ale Propagandei. Misionarii catolici prezenţi la Iaşi în timpul acelui Sinod urmăreau cu băgare de seamă evenimentul şi raportau la Roma tot ce observau şi aflau. Printre aceştia foarte activ se arăta Bartolomeu Bassetti. Corespondenţa lui cu Roma, rămasă inedită în cea mai mare parte (6), este un isvor de prima mână pentru a se cunoaşte atmosfera din preajma şi din timpul desbaterilor Sinodului. Aflăm astfel că însuşi Vasile Lupu prinsese gust pentru disputele dogmatice pe care le promovau teologii greci, musafiri la masa domnească. Unele controverse le provoca chiar Domnitorul, dornic şi curios să audă, de pildă, ce argumente de autoritate s'ar putea aduce în chestiunea Purgatoriului, a purcederii Duhului Sfânt, a Indulgenţelor Papale, a prezenţei reale a lui Isus în Euharistie. Un document ni-l arată pe Bassetti înfrigurat să găsească în literatura patristică greacă şi latină argumente cu care să-i înfrunte pe teologii ortodocşi ai lui Vodă (7).

5) A se vedea D. GAZDARU, Prima tipăritură din Moldova. Contribuţie la Istoria Culturii Româneşti din sec.XVII, în Buletinul Bibliotecii Române, I (Freiburg i.Br., 1953), pp. 37 - 54.

6) Ceva am publicat eu în studiul citat în nota anterioară.

7) Documentul este încă inedit. Un fragment a publicat G. CĂLINESCU în Dipl.It., II, pp. 310-311, nota 7. Ştirea se mai află şi într'o scrisoare a misionarului Fra Benedetto Emanuel Remondi da Milano, publicată de B. MORARIU, Series chronologica praefectorum apostolicorum missionis Fr.Min.Conv.in Moldavia et Valachia durante saec. XVII et XVIII (Extras din Commentarium Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium, An. XXXVII, 1930), pp. 27-28. Cf. şi Doc. VII din Anexă, precum şi MORARIU, Missione, pp. 40 - 41.

Abia sosit în Moldova, Bartolomeo Bassetti a funcţionat ca Viceprefect al Misiunilor şi mai apoi ca Vicar General a l Moldovei, numit în această calitate de către Episcopul din Sofia, Pietro Diodato, în ziua de 3 Oct. 1641 (8). In aceeaşi epocă misionarul nostru adaogă la semnătura sa şi titlul de Dottor Theologo (9). Oficiul de Vicar nu l-ar fi putut exercita fără să aibă în prealabil aprobarea lui Vasile Lupu. Autorizaţia respectivă a fost obţinută graţie intervenţiei medicului dela Curte, Scocardi, danez de origină (lo). Printre iniţiativele luate în calitate de Vicar Episcopal notăm pe aceea de a trimite trei tineri moldoveni la studii. Gândul său iniţial era de a-i îndruma la Roma,dar se pare că a întâmpinat greutăţi în realizarea lui. De aceea, în documentul din care am cules importanta ştire, se vorbeşte de Polonia (11).

Alte informaţii despre activitatea lui Bartolomeo Bassetti vom înşira în capitolul care urmează. Aici mai adaog numai că cercetările mele de a descoperi urma Catehismului din 1640-1641 s'au dovedit zadarnice.

2

INTREBĂRI LA BOTEZ,TATĂL NOSTRU, CREZUL,BINECUVÂNTĂRI SCRISE DE BARTOLOMEO BASSETTI ÎN 1643.

Aceste texte au ca autor pe acelaş misionar italian Bartolomeo Bassetti din capitolul anterior. Ele fuseseră înglobate

8) GH. VINULESCU, Pietro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641), în Dipl. It. IV, p. 113.

9) Doc. IX,XI şi GH. VINULESCU, op. cit.,pp. 129 - 13o.

lo) Interesante date despre acest personaj publică în momentul de faţă tânărul savant român dela Universitatea din Copenhaga, EUGEN LOZOVAN, Un médecin danois en Moldavie: Hans Andersen Skovgaard (16oo-1656),în revista mea Romanica,4,La Plata,1973.

11) Vezi Doc.VI din 6 Martie 1642. Cu un an înainte Bassetti îşi manifestase dorinţa ca pe cei trei tineri moldoveni să-i trimită în Italia. Cel puţin aşa deduc din MORARIU,Missione,p.42 şi nota 28. Intr'un studiu pe care îl am gata de tipar de acum 11 ani despre Românii la studii în Italia în sec.XIII-XVII,înainte de a-şi fi publicat Morariu lucrarea sa, susţineam acelaş lucru.

într'o carte mai cuprinzătoare întitulată Speculum Ordinis, împreună cu constatările şi hotărîrile la care ajunsese Sinodul diocesan al Catolicilor din Moldova, ţinut la 6 Noembrie 1642,în Cotnari.

In cursul diferitelor sale vizite pela coreligionarii din Moldova, Bassetti observase erorile şi abuzurile care dominau în practica vieţii religioase a acestor catolici, misionari ori simpli credincioşi. De aceea, pentru îndreptarea lor, a luat iniţiativa unui Sinod diocesan care s'a şi putut convoca cu aprobarea lui Vodă Lupu, obţinută graţie intervenţiei în acest sens a aceluiaş medic danez Scocardi (12).

Din comparaţia datelor cronologice între ele, ar rezulta că îndemnul sufletesc al lui Bassetti de a convoca acest Sinod diocesan i-a putut veni, foarte probabil, şi dela împrejurarea că în acelaş timp se desfăşurau cu tot succesul, şedinţele Sinodului Ortodox dela Iaşi. Despre ambele sinoade Congregaţia Propagandei era informată regulat prin rapoartele lui Bassetti, Simon Apolloni şi ale altor personagii din Moldova şi Constantinopol (13).

Dintre rezultatele Sinodului diocesan dela Cotnari, cel care interesează mai direct istoria culturii româneşti este redactarea în limba română a textelor care formează obiectul acestui capitol şi anume :

Intrebările pe care le pune preotul la botez.
Formulele rituale de binecuvântarea roadelor pământului.
Tatăl nostru.
Crezul.

Aceste texte împreună cu încheierile Sinodului diocesan au constituit cartea pe care am menţionat-o mai sus, Speculum Ordinis, a cărei soartă am urmărit-o ani de zile, dar fără rezultate

12) Doc. XI.

13) Doc. IX, XI, XIII-XV şi XX. Cf. şi MORARIU,Missione, pp. 44 - 48, precum şi studiul meu citat în nota 5.

fericite, din cauza imensităţii arhivelor respective. Ştim că Sinodul a delegat pe Bartolomeo Bassetti să o prezinte la Roma spre a fi tipărită de către Propaganda Fide.

Inainte de a se aşterne la drum spre Italia, Bassetti a vizitat, în calitate de Viceprefect al Misiunilor şi de Vicar General, 27 de centre catolice din Moldova, între 16 Ianuarie şi 12 Aprilie 1643, redactând asupra celor constatate un amplu raport în limba italiană pentru a-l prezenta Congregaţiei. Din el rezultă că pe vremea aceea populaţia catolică din Moldova se ridica la vreo 5000 de suflete (14).

Pe lângă acest raport, Bassetti mai ducea la Roma o corespondenţă destul de interesantă şi anume :

o scrisoare de recomandaţie în limba greacă din partea lui Vasile Lupu, datată din Iaşi 20 Mai 1643 (15) ;

o scrisoare în latineşte, cu aceeaşi dată, semnată de "Ioannes Andreae Scoccardus Eq. ac Ill.mi Celsissimique Moldaviae Principis Medicus" (16) ;

alta în italieneşte, dela acelaş personaj şi cu aceeaşi dată, către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei (17), precum şi din partea fostului Patriarh dela Constantinopol, Athanasios Patellaros, care se găsia în exil la curtea lui Vasile Lupu şi cerea, cu data 4 Iunie

14) Raportul respectiv a fost descoperit de G. CĂLINESCU şi publicat în Dipl. It. II, pp. 343 - 351.

15) Doc. XVII.

16) Inedită, în APF : Vol. 61. "VII. Lettere di Polonia, Russia, Vallachia, Moldavia, Dalmazia, Littorale 1643", f.129rv.

17) APF : Ibidem, ff. 134rv., 141v. (de asemeni inedită).

1643, un ajutor dela Vatican de 2000 de reali (18).

A plecat din Iaşi spre Roma pela sfârşitul lui Iunie sau la începutul lui Iulie 1643. La 9 Iulie se afla la Cracovia(19). Imi lipsesc datele documentare despre data sosirii lui la Roma ca şi despre timpul cât a stat acolo înainte de întoarcerea lui la misiunea din Iaşi, unde, de altfel, nici n'a mai ajuns,deoarece a murit pe undeva prin Polonia.

In orice caz propunerile cu care a plecat din Moldova s'au bucurat de multă atenţie din partea Congregaţiei,deşi Speculum Ordinis, cu textele româneşti amintite în titlul acestui capitol, n'a fost tipărit. Am găsit printre documentele referitoare la numirea lui Marco Bandini ca Arhiepiscop de Marianopoli şi Administrator al Episcopiei dela Bacău (2o) o scrisoare a Propagandei din 30 Ianuarie 1644 prin care i se anunţă că i se trimite o copie după Speculum Ordinis spre a fi astfel informat despre necesităţile diocesei catolice din Moldova (21).

18) APF: Ibidem,f. 142 şi Vol.15 "Acta 1642-1643",ff.5oov -5olr. Cred că documente sunt încă inedite. Cardinalul Barberini a făcut un referat despre cererea lui Patellaros pe care a supus-o în discuţia Congregaţiei dela 23 Dec. 1643. Rezultatul a fost nul : "... Sacra Congregatio attenta temporum praesentium calamitate nihil rescribendum esse censuit". Am descoperit şi alte documente în Arhiva Propagandei, referitoare la acest Patriarh dela Constantinopol, unele rămase încă inedite şi deci necunoscute învăţatului iezuit care s'a ocupat de acest caz din istoria raporturilor dintre Vatican şi Patriarhia Ortodoxă. Cf.GEORG HOFMANN, Patriarh Athanasios Patellaros.Seine Stellung zur römischen Kirche, în Orientalia Christiana din 1930. Problema a fost tratată şi de FR. PALL, Les relations de Basile Lupu avec l'Orient orthodoxe et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople, în Balcania,VIII (Bucureşti,1945),pp. 66-14o. Nu am acum posibilitatea să consult articolul lui PAPADOPOL-CALIMAH, Despre Atanasie Patelarie, din Convorbiri Literare pe 1890.

19) Doc. XIX.

20) Pe data de 16 Noembrie 1643. (MORARIU,Missione,p.48).

21) Această scrisoare se păstrează inedită în APF:Vol.22. "Lettere Volgari.... 1644", f.14rv. Voi publica-o cu altă ocazie, împreună cu alte ştiri inedite despre faimosul Codex Bandinus din care se află un exemplar în Arhiva Propagandei.

3

UN CATEHISM ROMÂNESC DIN 1644
SCRIS DE MISIONARUL ITALIAN GASPARO DA NOTO

"Acuma /25 Iunie 1644/ mă aflu la Iaşi, unde sunt mulţi catolici şi am tradus în limba comună a ţării doctrina creştinească a Cardinalului Bellarmin, cu declaraţiile sale, pentru a o preda copiilor şi chiar celor mari, care nici măcar semnul crucii nu ştiu ce este şi cărora le pare ceva nou când aud aceste declaraţii ale doctrinei creştine".

Aşa spune misionarul catolic italian Gasparo da Noto într'un raport adresat Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma pe care l-am publicat în 1934 (22) în forma în care mi-a fost comunicat de Dr. C. Zoppa, fostul meu coleg la Academia Română dela Roma. Acelaş text l-am găsit apoi, întâmplător, şi eu prin 1947.Fondul respectiv are astăzi o paginaţie modernă şi deci cu această nouă localizare îl public printre documentele din anexa respectivă (23).

Catehismul acesta al lui Gasparo da Noto ar fi intermediar, cronologic, între cel semnalat în capitolul 1 al acestui studiu şi cel tipărit de Vito Piluzio în 1677, adică ar fi anterior cu 33 de ani faţă de acesta din urmă. Documentul emanat din mâna lui Gasparo da Noto prezintă deci şi el o deosebită importanţă pentru istoria literaturii româneşti vechi.

Informaţiile despre autor, foarte reduse în 1934,s'au acumulat considerabil în fişierul meu de lucru,în urma cercetărilor întreprinse prin arhivele italiene după terminarea celui de al doilea război mondial.

22) D. GAZDARU, Informaţii italiene inedite despre câteva texte româneşti scrise de misionari catolici, în Studii Italiene, I (1934), pp. 81 - 82.

23) Doc. XXIII.

Gasparo da Noto, originar din Sicilia,fusese designat ca misionar în Moldova în Iulie 1643 (24), dar a ajuns la destinaţie în ziua de 28 Febr. 1644 (25), adică nici nu împlinise bine patru luni de şedere în Moldova la data de 25 Iunie 1644,când el spune că a tradus în limba comună a ţării doctrina creştinească a Cardinalului Bellarmin. Patru luni de zile nu-s suficiente pentru a deprinde cineva limba românească. Doar dacă o cunoştea ceva mai dinainte, prin niscaiva cursuri şi exerciţii pela şcolile creiate de Propaganda pentru pregătirea misionarilor, ori prin cursuri practice de limbi străine despre care ştim că se predau prin unele mânăstiri din Italia. Uneori se organizau asemenea cursuri la Constantinopol pentru misionarii care se aflau în drum spre Ţările Româneşti. Acolo îşi avea reşedinţa un Vicar Patriarhal dependent de Roma.

Unul dintre ei, cu vreo 15 ani mai înainte de evenimentele relatate de către Gasparo da Noto, atrăgea atenţia Propagandei asupra necesităţii imperioase de a fi pregătiţi misionarii în limba ţărilor unde erau destinaţi să profeseze. Mă refer la Fra Gio. dalla Fratta a cărui corespondenţă cu Roma voi publica-o cu altă ocazie.

La 18 August 1629, acesta scria tocmai că,fără cunoaşterea în prealabil a limbii, Misionarii din Moldova şi Muntenia vor avea prea puţin profit, ori chiar niciunul, şi propunea să fie pregătiţi Misionarii la Constantinopol, unde mai uşor s e pot procura dicţionare pentru limbile din această regiune, ori să se institue asemenea cursuri în Italia, în colegiile din Bologna, Napoli, etc. O exigenţă în plus formula tot pe-atunci Fra Guglielmo da Perugia, Comisarul general al Misiunii din Valahia,

24) FR. PALL, în Dipl. It., IV, p. 141 n. 7.

25) Informaţie dată din Iaşi, 9 Aprilie 1644,de Fra Pietro Paolo Garavini da Faenza, Viceprefect al misiunii.Documentul se păstrează inedit în APF: Vol. 127. "VII.Lettere di Albania Bulgaria Polonia ed Illirico 1644", f. 22orv.

şi anume ca să nu se acorde laurea decât numai acelor misio - nari care au învăţat limba (26). Deci e posibil ca misionarul nostru să fi învăţat ceva româneşte mai înainte de a fi fost trimis în Moldova.

Despre prea puţinele lui cunoştinţi de limba română avem totuşi o mărturie în plus şi anume : Marcu Bandini ni-l descrie pe Casparus a Noto - căci în această formă latinizantă îi apare numele în Codex Bandinus - în culori foarte defavorabile şi din acest punct de vedere.

> Circa finem nostrae visitationis Hussensis interatò adfuit Pr. Casparus a Noto Min.Convent S.Francisci Missionariorum in Moldavia vicepraefectus,quem ob honorem suae Religionis ad comitandum Nos invitaveramus, non quod ejus opera indiguissemus, cum linguarum Moldavicarum sit omnius ignarus, et ob naturalem bilem onerosus et difficilis, quod hic etiam ostendit, cum ex Sacerdotibus modò unum modò alterum, oculeatis et mordacibus verbis perstringeret et perturbaret (27).

Din nefericire, însă, nu se poate pune mare preţ pe afirmaţia lui Bandini. Mai întâi, până la vremea când Bandini îşi redacta descrierea sa, adică prin Martie 1648, se scurseseră patru ani de când Gasparo da Noto se stabilise în Ţările Româneşti.

---

26) Ambele documente se găsesc în APF: Vol.114."V.Lettere di Levante 1629", ff. 84r, 85r, 87rv, 88r.-GIO.dalla Fratta adăoga,la 20 Iulie 1630, că nu e grea limba valahă "per esser quasi tutta latina corrotta, e serve anco per la Moldavia". (APF: Vol.115. "VI.Lettere di Levante e dell'Asia 1630",f.52v.). Multe şi interesante date inedite asupra acestei probleme au fost publicate recent de către PETRU TOCĂNEL,Franciscanii Minori Conventuali şi limba română, în Bună Vestire, XI, 3 (Roma 1972), pp. 9 - 43.

27) Codex Bandinus, ediţia V. A. URECHIA, în Analele Academiei Române, seria II, tomul XVI,Mem.secţ.ist.Bucureşti, 1895, p. 198.

Aceşti patru ani de contact zilnic cu Românii au fost suficienţi ca un misionar să le deprindă bine limba. In al doilea rând, Bandini nu-i de fel obiectiv şi lasă uitate unele împrejurări prezenţiate de el însuşi, din care se deduce că Gasparo da Noto poseda în adevăr limba românească, şi mai ales uită aprecierile foarte favorabile formulate tot de el cu vreo trei ani mai înainte. Consider util să stărui asupra acestei chestiuni cu oarecare detalii.

Designarea lui Marcu Bandini ca Arhiepiscop de Marcianopoli şi Administrator Apostolic al Moldovei se discutase în sânul Congregaţiei Propagandei în 1624, dar a fost decisă abia în 1643 şi efectuată în 1644, pe când Bandini se găsia în Bulgaria, astfel că el s'a prezentat în Moldova, în Octombrie 1644, fără să aibă la el bula papală. Bandini venia să înlocuiască pe Episcopul Zamoyski, de origină poloneză, protejat de Cotnarschi, secretarul de limbă latină al lui Vasile Lupu. A întâmpinat deci rezistenţa partidei poloneze dela Curte, precum şi pe a Iezuiţilor care se aflau în rivalitate cu Franciscanii al căror principal reprezentant era tocmai Gasparo da Noto. Acesta îl acompania pe Bandini în toate tribulaţiile lui pentru a obţine permisul Voevodului. In asemenea împrejurări, de ziua Bobotezii din 1645, Bandini a asistat la predica românească pe care a rostit-o Gasparo da Noto în faţa lui Vasile Lupu (28), iar în luna următoare face un raport la Propaganda Fide conceput în terminii cei mai elogioşi cu putinţă la adresa lui Gasparo : "sus numitului Fra Gasparo i se poate da cu amândouă mâinile diploma de doctorat; şi de-ar da Dumnezeu să mai fie încă doi /misionari/ ca el prin aceste provincii" (29).

Patenta nedreptate a lui Bandini comisă în dauna lui Gasparo da Noto îşi are explicaţia în intrigile unui călugăr

---

28) Cf. P. TOCĂNEL, art. cit., p. 17

29) Cf. MORARIU, Missione, p. 65.

ungur, Paul Beke, care urmărea să ia din mâna Franciscanilor misiunea catolică din Moldova. Cu acest scop s'a insinuat în sufletul lui Bandini ajungând să-i slujească acestuia drept secretar. Se pare că în mare parte aşa numitul Codex Bandinus a fost redactat chiar de Paul Beke. Mai târziu, iezuitul ungur şi-a întors colţii în contra binefăcătorului său (3o).

Nu ştim dacă şi unde se mai păstrează Catehismul lui Gasparo da Noto. Cercetările pe care le-am făcut în arhivele din Roma n'au dat nici un rezultat pozitiv (31). Nu-i exclus ca textul acesta să fi avut soarta altora despre care ştim, după ce au fost trimise la Propaganda, au fost împrumutate de aici de către diferiţi poligloţi şi, ne mai fiind restituite,au dispărut (32).

3o) Conflictul dintre cele două ordine religioase a durat mai multă vreme. Toate fazele lui au fost studiate în amănunţime de FR. PALL, Le controversie tra i Minori conventuali e i Gesuiti nelle missioni di Moldavia, în Dipl.It.,IV (Roma 1939)pp.136-357.

31) Pr. IOSIF PAL, Originea Catolicilor din Moldova şi Franciscanii păstorii lor de veacuri, Săbăoani-Roman,1942,p. 234, afirmă că "Un exemplar se află în arhiva Congregaţiunii De Propaganda Fide. Dl Găzdaru a vorbit despre acest catehism în Studii Italiene 1934, precum şi în revista Blajul nr.6 din 1935,p.36o".

În revista Blajul eu n'am scris niciun articol, ci acolo s'a publicat de altcineva o recenzie despre studiul meu din 1934. Nici n'am afirmat vreodată că în arhiva Propagandei s'ar păstra un exemplar din Catehismul lui Gasparo da Noto.

Studiul meu din 1934 a format obiectul şi al altor semnalări din partea învăţaţilor români şi străini. Cf.RAMIRO ORTIZ, Italia e Rumania, în Un Cinquantennio di studi sulla Letteratura Italiana, II, Firenze 1937,p. 111; N. IORGA, în Rev.Ist., 21(1935) p. 174; Arhivele Olteniei,XIV (1935),p.179; IOSIF E.NAGHIU, Catehisme catolice româneşti în sec. XVII-XVIII, în Cultura Creştină, XXIII (1934), p.595; ILIE MINEA,în Cercetări Istorice, X-XII, 1 (Iaşi 1934-1936),pp. 366-367: "Contribuţii de seamă în istoria scrisului românesc, activităţii literare a misionarilor catolici la noi în sec. XVII-XIX... Constatările d-lui Găzdaru sunt date cu o bogată, complectă bibliografie."

32) Informaţii sigure în acest sens avem despre Lorenzo Hervàs y Panduro (v. D. GAZDARU, Limba română în opera unui poliglot spaniol din sec. XVIII, în Omagiul Bărbulescu, Iaşi,1931,pp. 484-499) şi despre Cardinalul Mezzofanti (v. C. TAGLIAVINI, Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di missionari cattolici italiani in Moldavia, în Studi rumeni, IV (1929 - 1930), pp. 47 - 48.

Alte date despre autor se pot vedea în documentele din anexă (33). La sfârşitul misiunii s'a întors la Roma unde,la începutul lui 1650, i se acordă doctoratul în teologie (34).Misiunea lui în Moldova a durat deci aproape şapte ani, în care intră şi puţinul timp cât a stat la Târgovişte prin 1649. In timpul conflictului cu Iezuiţii a cunoscut pe Grigore Ureche,Vreky Summus Iudex Causarum, care fusese însărcinat de Vasile Lupu ca arbitru (35).

4

O LISTĂ DE 68 DE CUVINTE ROMÂNEŞTI ÎNTOCMITĂ DE ARHIEPISCOPUL FRANCISCO SOIMIROVICI ŞI PUBLICATĂ DE GIOVANNI LUCIO ÎN 1666.

Scopul principal al acestui paragraf este de a oferi câteva date despre legăturile lui Francisco Soimirovici cu Ţările Româneşti şi, în primul rând, cu protectorul său Matei Basarab, pentru a mă ocupa de asemenea şi de împrejurările în care micul său glosar de 68 de cuvinte româneşti a fost utilizat în opera: IOANNIS LVCII / DALMATINI / DE REGNO / DALMATIAE / ET /CROATIAE/ LIBRI SEX./AMSTELAEDAMI,/Apud IOANNEM BLAEV./M.DC.LXVI. (36).

---

33) Doc.XXII-XXXV.Mai ştiu de existenţa şi a altor documente care se păstrează inedite în APF: o scrisoare din Iaşi,12 Martie 1648,în vol.177,f.276r. şi unele referinţe prezentate Congregaţiei şi înregistrate în vol.17 "Acta 1646-1647", ff. 323v, 324; ibid., f. 465; vol. 18 "Acta 1648", f. 115rv.

34) MORARIU, Missione, p. 56

35) Dipl. It. IV, p. 145.

36) Această ediţie este o raritate bibliografică. Un exemplar se află la Biblioteca Naţională din Roma: 9.6.E.14. Ediţia următoare, la Frankfurt 1668, este tot aşa de rară: exemplarul dela Bibl. Naţională din Roma are cota: 6.16.N.6. O altă ediţie a apărut la Amsterdam în 1669. Opera a fost reeditată de către G. SCHWANDTNER în vol. III din Scriptores rerum hungaricarum, Lipsia, 1748. A treia ediţie este din Viena, 1758.Cunosc şi versiunea italiană a lui LUIGI CESARE DE PAVISSICH, Trieste, 1896. Pe aceasta a utilizat-o GIULIANO BONFANTE în studiul său Sulla conoscenza della lingua romena in Europa, în Cahiers Sextil Puşcariu, II (Washington, 1953), p. 4.

Lui Giovanni Lucio îi dedic un capitol mai extins în lucrarea mea : Publicaţii rare sau necunoscute despre limba şi poporul românesc, din care am publicat până acuma 21 de capitole în Cuget Românesc, V (Buenos Aires, 1955-1956), pp. 49 - 62 şi VI (1957 - 1958), pp. 74 - 110.

Giovanni Lucio este originar din oraşul Traú unde s'a născut la 1604. A studiat la Padova şi Roma. A doua parte a vieţii şi-a dedicat-o cercetărilor istorice, în special la Roma, până la sfârşitul vieţii, în a. 1679 (37). Pe lângă o istorie propriu zisă a Dalmaţiei şi Croaţiei, în partea a doua a operei sale, întitulată Rerum dalmaticarum scriptores nondum impressi cum notis Joannis Lucii (pp. 287 - 477), se reproduc documente întregi sau extrase foarte utile pentru cunoaşterea istorică a răspândirii spre apus a Românilor. Partea cea mai importantă a acestei rarisime cărţi este capitolul al 5-lea din cartea a şasea, întitulat De Vlahis, care constitue prima cercetare ştiinţifică a originei Românilor de Vest (38). In Biblioteca Franciscanilor Minoriţi Conventuali din Sebenico s'a descoperit un exemplar din ediţia 1666 cu adaose şi îndreptări de mâna lui Giovanni Lucio. Aceste corecturi au fost publicate de PIETRO KAER, Aggiunte e correzioni autografe di Giovanni Lucio al "De Regno Dalmatiae et Croatiae", în Rivista Dalmatica, V, fasc. 2 (1911), pp. 213-253. Am avut ocazia să pot confrunta aceste adaose cu textul ediţiei respective şi am constatat că Lucio n'a schimbat nimic din textul dedicat Valahilor. S'au mai descoperit şi alte însemnări interesante dintre care unele se referă şi la Vlahi. Au fost editate de Dr. FR. RACKI, Notae Joannis Lucii, în Starine na

37) Date bio-bibliografice despre Giovanni Lucio se pot vedea în SIMEONE GLIUBICH, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna, 1856, pp. 187-190. / Operă rară. Un ex. se află la Bibl. Vaticana: Jugosl.VIII.4.Cons./; VITALIANO BRUNELLI, în Rivista Dalmatica, vol.I (Zara 1899), pp. 5-24, 119-139, II (1899), pp. 24-51, III (1900), pp. 32-52, 271-285; IV (1900), pp. 17-24; ATTILIO TAMARO, La Venètie Julienne et la Dalmatie. III, Rome, 1919, pp. 215-216.

38) Partea mai importantă a acestui capitol a fost reprodus şi comentat de SILVIU DRAGOMIR, Vlahii şi Morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic, Cluj, 1924, pp. 84 - 85.

sviet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Knjiga XIII (Zagreb, 1881), pp. 211-268. Mă voi ocupa de el atunci când voiu studia întreaga operă a lui Giovanni Lucio în lucrarea mea amintită despre Publicaţii rare sau necunoscute despre limba şi poporul românesc.

In capitolul amintit De Vlahis, la pag. 285, pentru a demonstra originea latină a limbii române, autorul introduce lista de cuvinte româneşti pe care i-a procurat-o Francisco Soimirovici. Incepe cu o lămurire :

> Pro dictorum verò corroboratione ponenda sunt aliqua verba Valachica, quae Romanum retinent idioma à Fratre Francisco Soimirovich Bulgaro Archiepiscopo Achridano tradita, qui cum multo tempore inter Valachos versatus, regiones eorumdem plurie peagraverit, et Bulgaricam, Latinam, Italicam, Valachicam, et Turcicam calleat linguas, de vocabulis, moribus, locorumque situ, accurata distinctione disserit.

Lista cuprinde 68 de cuvinte şi 8 fraze sau expresii, înşirate pe două coloane, adică însoţite de traducerea latină.

Valach.	Latin	Valach.	Latin
Albu	Album	Barbosul	Barbatus
Albul	Albus	Bou	Bovis
Apa	Aqua	Batezat	Baptizatus
Argint	Argentum	Cadul (sic)	Caballus
Auuru	Aurum	Casa	Domus
Arma	Arma	Camassa	Camisa
Ansul (sic)	Angelus	Caemp	Campus
Ape	Apes	Caemp lung	Campus longus
Buno	Bonus	Campana	Campana
Buna	Bona	Capul	Caput
Barba	Barba	Caglia	Callis, via

In ce priveşte ştirile referitoare la Românii din Dacia, pasagiile din Lucio au fost comentate şi de A. PHILIPPIDE în cursurile sale universitare, apoi în opera sa despre Originea Românilor, I, Iaşi, 1923-1925, p.664, precum şi de A. SACERDOŢEANU, Consideraţii asupra Românilor în Evul Mediu, Bucureşti, 1936, pp. 54-55, iar acum de curând s'a ocupat de opera istoricului dalmatin ADOLF ARMBRUSTER, Romanitatea Românilor. Istoria unei idei, Bucureşti, 1972, pp. 161 - 164.

Valach.	Latin	Valach.	Latin
Cagliator	Viator	Maire	Major
Caine	Canis	Munte	Mons
Ciara	Cera	Muntani	Montani
Carta	Carta	Nic	Nix
Cielul	Coelum	Ninge	Ningit
Cruce	Crux	Nigro	Niger
Domnul	Princeps,Dominus	Ploua	Pluvia
Domna	Domina	Paste	Pascha
Domnia	Dominium	Pament	Pavimentum, terra
Domneste	Dominicus		
Domnata	Dominatio tua	Rossu	Rubeus
Dutor	Debitor	Rivol	Rivulus, flumen
Erba	Herba		
Frat	Frater	Rumaneste	Romane
Fratria	Fraternitas	Stella	Stella
Freul	Frenum	Soere	Sol
Fur	Fur	Lun	Dies Lunae
Furat	Furari	Marc	Martis
Gaina	Gallina	Miercur	Mercurii
Gramatich	Discipulus	Gioi	Iovis
Luna	Luna	Vinere	Veneris
Lung	Longus	Sambata	Sabati
Lume	Lumen	Nedeglia	Slavonicum Dies Dominicus
Luminare	Candela,Lumen		
Luminosus	Splendidus,Illustris		

. . .

Bine venit domnata	Bene veniat dominatio tua
Bine amga sit predomne vestre	Bene inventa dominatio vestra
Su noi sentem Rumeni	Etiam nos sumus Romani
Noi sentem di sange Rumana	Nos sumus de sanguine Romano
Ne te teme	Ne timeas
Rumi tot suentia acolo	Romae omnia sancta ibi
Pune solich in capul	Pone biretum in capite
Rumen munten	Romanus montanus

Această listă a fost cunoscută şi altor învăţaţi români.Am văzut-o reprodusă de B.P.HASDEU,în Arhiva istorică a României,I,2 (1865), p. 55 şi de T. CIPARIU, Principia de limba si de scriptura, Blasiu,1866,p.238. Despre Nedeglia cu sensul de 'Duminică' cunosc o notă a lui V. BOGREA în Revista Istorică,VI(1920),p.184. Dintre străini amintesc pe LORENZO HERVÁS Y PANDURO care în Catálogo de los lenguas, vol. III, Madrid 1804,p. 262, citează lista respectivă făcând şi un scurt comentariu. (Despre poliglotul spaniol am publicat în Omagiul Bărbulescu, Iaşi 1931, un articol cu titlul : Limba română în opera unui poliglot spaniol din secolul XVIII).

Francisc Soimirovici aparţinea coloniei catolice dela Chiprovaţ din Bulgaria, colonie compusă în parte din Ragusani, printre care unii foarte probabil erau urmaşi ai Morlachilor din Dalmaţia. Pe baza numai a informaţiilor care se află în momentul de faţă în posesia mea (39) n'aş putea preciza în ce măsură s'ar putea stabili o legătură între probabila lui origine ragusană şi cunoştinţele de limbă română.

Cea mai veche ştire despre el o găsesc într'un document dela sfârşitul anului 1637 în care Soimirovici dă mărturie, împreună cu Rafael Levakovici, în favoarea lui Pietro Diodato c a viitor Episcop de Gallipoli şi sufragant de Sofia. 640). După ce Diodato ajunge la rangul de titular al Episcopiei dela Sofia, îl vom găsi şi pe Soimirovici ca Vicar General, tot acolo, în 1644, dacă în adevăr acel Fra Francesco, Custode al Bulgariei şi Vicar General al Episcopiei de Sofia, care intervine în controversa dintre Conventuali şi Observanţi, într'o scrisoare adresată Propagandei la 7 Martie 1644, este Soimirovici (41).In această calitate a

39) Nu am la îndemână studiul lui IVAN DUJČEV, Il Cattolicesimo in Bulgaria nel secolo XVII, secondo i processi informativi sulla nomina dei vescovi cattolici, Roma 1937.

40) Cf. GH. VINULESCU, op. cit., în Dipl. It. IV, p. 79

41) Acest document l-am găsit în APF : Vol. 127. "VII.Lettere di Albania Bulgaria polonia ed Illirico 1644", f. 423rv.

vizitat Curtea dela Târgovişte în mai multe rânduri în cursul lui Matei Basarab cu care a şi intrat în relaţii de prietenie personală. Işi făcuse studiile teologice la Roma şi este posibil chiar să fi fost coleg cu unii dintre tinerii moldoveni care au fost elevi ai Propagandei ori ai colegiului din Fermo şi Loreto. Contemporan cu distinse personalităţi din cultura şi politica bulgară, pe vremea războiului dus de Republica Veneţiei contra Turcilor (1644-1669) la Candia, a împărtăşit cu aceştia idealurile Bulgarilor de a-şi câştiga independenţa faţă de Turci şi a fost chiar unul dintre principalii exponenţi ai acestor năzuinţe naţionale. Bulgarii sperau să fie ajutaţi de statele creştine,iar principala nădejde şi-o puneau în Matei Basarab, la care se gândeau ca, în caz de victorie, să-l proclame împărat la Târnovo(42).

In corespondenţa lui Soimirovici cu Propaganda, Matei Basarab este recunoscut ca protector al Bulgarilor. Uneori Soimirovici este purtător de interesante scrisori ale Voevodului Munteniei către Papă. Se poate spune că desemnarea lui Soimirovici ca Episcop de Prizrend se datoreşte intervenţiei lui Matei Basarab pe lângă Papa Inocneţiu al X-lea. Am găsit în Arhiva Vaticanului originalul unei atari scrisori, în latineşte, cu semnătura în chirilică a lui Matei Basarab din 14 Septembrie 1649. Il publicăm în anexe, deoarece copia făcută pentru uzul Propagandei, descoperită de G. Călinescu, este defectuoasă şi greşit datată (43). Cea mai înaltă demnitate eclesiastică la care a ajuns a fost aceea de Arhiepiscop de Ohrida între anii 1657 - 1662.

Cu prilejul diferitelor călătorii la Roma, Soimirovici a avut totdeauna o specială atenţie să aducă pentru Matei Basarab relicve sfinte, în special dela moaştele Sfântului Nicolae dela Bari pe care Voevodul Munteniei le considera tămăduitoare pentru

---

42) Cf. D. GAZDARU, Aportul românesc la renaşterea culturală şi politică a Bulgarilor, în Cuget Românesc, IV (1954),pp.7 - 17.

43) Doc. XXXVI. Copia defectuoasă a fost publicată în Dipl. It. II, p. 398.

o veche suferinţă de ochi. Cred că tot la Roma l-a cunoscut şi pe istoricul Giovanni Lucio căruia i-a furnizat probe lexice de limba română. Lectura scrisorilor lui Soimirovici mi-au lăsat impresia că ştia românește mai bine decât italieneşte şi că în italieneasca lui apar uneori forme gramaticale românești.

5

CATEHISMUL LUI VITO PILUZIO DIN 1677

NOI INFORMAŢII ŞI DOCUMENTE.

Titlul acestui catehism este următorul :

Dottrina / Christiana / Tradotta in lingua / Valacha / Dal Padre / Vito Pilutio / Da Vignanello Minore Con / uentuale di S. Francisco / In Roma, Nella Stamperia della / Sac. Congr.de Propag. Fide. 1677.

In momentul de faţă nu pot consulta Bibliografia românească veche a lui Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, I, Bucureşti,1899,p. 216, pentru a controla exactitatea titlului (44) precum şi celelalte date bibliografice (45) şi nici nu-mi aduc aminte cărei circumstanţe se datoreşte faptul că nu găsesc nimic în fişele mele despre eventuala existenţă a unui exemplar din această operă în Biblioteca Propagandei dela Roma. Bănuesc că în bibliotecile din Roma nu este

---

44) In Crestomaţia lui T. CIPARIU,Blaj,1858,pp.254-256 unde se dau extracte din acest Catehism,pe baza exemplarului dela Berlin,se pare că titlul operei lui Piluzio apare sub forma Katekismo Kristianesko. Aşa îl văd reprodus de P.IROAIE,Umanesimo romeno , Trapani,1967,p.226,pe baza aceluiaş T. CIPARIU,Chrestomaţie română, I,Leipzig,1891,pp. 226-227. Nu se poate avea încredere deplină în titlul Katekismo Kriistinesko dat de Pr. IOSIF PAL, Originea Catolicilor în Moldova, Săbăoani - Roman, 1924, p. 234.

45)In ce priveşte bibliografia asupra lui Vito Piluzio putem spune că până acuma n'au fost strânse toate datele la un loc. Relativ bine informat se arată IOSIF E. NAGHIU, Catechisme catolice românești în sec. XVII - XVIII, în Cultura Creştină, XXIII (1943), pp. 396 - 397.

înregistrat niciun exemplar. Mă întreb deci dacă are vreun fundament afirmaţia lui G. Călinescu (46) când spune că se cunoşteau patru exemplare din Catehismul lui Vito Piluzio, printre care şi unul din Biblioteca Propagandei. Dacă ar fi existat realmente acest exemplar, n'ar fi rămas nesemnalat de către I. Bianu,autorul celui dintâi studiu serios despre Vito Piluzio (47). In realitate se cunoşteau numai trei şi anume :

Unul conservat în Biblioteca din Berlin. L-a cunoscut M. Cogălniceanu şi l-a utilizat T. Cipariu, Crestomatia sau Analecte Literare, Blaj, 1858,pp. 254-256; Chrestomatie română,I, Leipzig, 1891, pp. 226-227 şi A. Papiu Ilarianu, Tesauru de monumente istorice pentru Romania,I, Bucureşti,1862, p. 105.

Altul conservat în Biblioteca Naţională din Paris. L-a copiat Gh. I. Sion în întregime. Această copie a fost tipărită în Buciumul Român, I, Iaşi, 1875, pp. 271, 320, 467, 508, 553.

Al treilea exemplar a fost dăruit Academiei Române de către E. Picot.

Mai târziu, prin 1931, a fost descoperit un al patrulea exemplar de către Mario Roques (48) în Bibliothèque de l'Arsénal din Paris sub cota 8°. T. 6043.

In documentele epocii numele lui Vito Piluzio apare în mai multe variante grafice. Autorul însuş semnează cu destulă regularitate Vito Piluţio şi foarte rare ori Pilutii sau Pilutij. In documentele emanate dela alţi misionari sau dela autorităţi catolice întâlnim variantele: Pelluti, Peluzio, Pillucci,Pilluzzi, Piluzi, Piluzzi. In istoriografia românească este curentă forma Piluzio uzată de Bianu. Nu ştiu pe ce se fundează varianta Piluzzo pe care o dă Al.Piru,Literatura română veche,Buc.1961,pp.148-149.

46) Dipl. It., I, p. 25 n.2.

47) I. BIANU,Vito Piluzio.Documente inedite din Archivul Propagandei, în Columna lui Traian,IV (1883),pp.142-164,257-287.

48) Romania, LVII (1931), p. 277.

Dintre toţi misionarii care au activat în Ţările Româneşti, Vito Piluzio a avut cele mai intense contacte şi de mai lungă durată cu istoria culturală şi politică românească.Misiunea lui s'a desfăşurat într'o perioadă de 34 de ani,adică între anii 1653-1687. Retrăgându-se din misiunea sa din Moldova în anul 1687, Vito Piluzio s'a stabilit în Italia, în localitatea Vignanello de unde era originar. De acolo scrie la 25 Septembrie 1687 ultima scrisoare din cele 13 pe care le-a descoperit I. Bianu în cursul cercetărilor sale prin Arhiva Propagandei şi pe care le-a crezut că sunt unicele provenite din pana acestui misionar italian. Eu am avut norocul să mai descopăr asemenea documente emanate dela Piluzio, unul din 1696 şi altul din 1697. Afară de asta, cercetările mele pot astăzi arunca lumină asupra unor opt ani din viaţa acestui misionar pentru care lipseau datele documentare.

Cercetările mele au fost efectuate şi pentru a satisface o cerinţă a fostului meu profesor G. Pascu, care îmi scria următoarele din Iaşi, la 18 Mai 1942, pe când eu mă găseam la Roma :

"Mă ocup acuma cu istoriea catolicismului în Moldova şi Muntenia dela 1400-1700. Ştii că în 'Columna lui Traian' a publicat Bianu mai multe scrisori adresate Congregaţiei de Vito Piluzio. Copiile n'au fost luate direct de Bianu, ci de un amic al lui; pe de altă parte,direcţia de atunci a Arhivelor dela Propaganda fide nu permitea copii în extenso, aşa că direcţia a şters unele cuvinte ori chiar rînduri întregi,care cuprindeau desigur reflecţii defavorabile ale lui Vito Piluzio despre unii catolici.

Te rog deci foarte mult,dacă poţi,să controlezi copiile publicate de Bianu în 'Columna lui Traian' şi să-mi comunici pasajele şterse.

Prevăd o dificultate. Bianu nu dă foliile şi paginele. Dar poate cu ajutorul cunoştinţelor dela Roma să de discurci uşor.

La Roma-i şi Karalevskij.

Poate că la Bianu să fie şi unele greşeli de transcriere a numelor de persoană şi localităţi. (Am constatat eu, fără originale, 2 astfel de greşeli).

La Assisi, Sacro Convento,este Păr.Bonaventura Moraru, catolic din Moldova, cu care sunt în corespondenţă.El zice că a adunat un nou material inedit. Poate că el să fi dat şi de scrisorile lui Vito Piluzio."

In corespondenţa ulterioară îmi cerea şi alte informaţii documentare relative la studiile pe care le avea în pregătire. Ocuparea României de către forţele armate şi politice sovietice a întrerupt legăturile dintre noi, iar asasinarea lui în 1950 a făcut să dispară manuscrisul istoriei catolicismului ca şi acela despre Masonerie la Români.

In schiţa cronologică care urmează voi înşira fără detalii principalele date biografice despre Vito Piluzio pe baza lucrării lui I. Bianu şi a documentelor editate de către G. Călinescu şi Fr. Pall în Diplomatarium Italicum al Şcoalei Române dela Roma. Mai multă atenţie voi acorda ştirilor cuprinse în materialul documentar descoperit de mine în Arhiva Propagandei. Acest material înglobează peste 25 de documente inedite dintre care unele vor fi reproduse în anexa prezentului studiu.

Vito Piluzio ajunge în Moldova,la postul său de misionar dela Baia, în 1653, îndurând dela început numeroase privaţiuni şi pericole din cauza invaziilor şi a luptelor pentru domnie între Vasile Lupu şi Gh. Ştefan. Chiar înainte de a intra în Moldova, prin Polonia, a fost jefuit în apropiere de Lemberg (49). Apoi a participat, deşi mai mult pasiv decât ca actor direct, la asprele conflicte dintre Franciscani şi Iezuiţi în legătură cu hegemonia urmărită de aceştia din urmă în câmpul misiunii catolice din Moldova (50). Calvarul i-a fost uşurat prin tovărăşia binevoitoare a misionarului Simone da Sebenico care învăţase perfect româneşte şi cu care se pare că s' a îndemnat în această îndeletnicire, ceeace l-a determinat mai târziu să întreprindă traducerea catehismului.

In lunga activitate misionară a lui Piluzio se poate stabili o primă perioadă de 10 ani neîntrerupţi asupra căreia nu abundă documentele. Există mărturii despre el în rapoartele Nunţiului Papal din Polonia, ori în scrisoarea misionarului Angelo Tassi d'Assisi pe care am reprodus-o în anexe (51).

49) Dipl. It., II, 448.Cf. şi Apendice, Doc. XXXVII.
50) Detalii în studiul citat în nota 30.
51) Doc. XXXVII.

Acest misionar a apărut până acuma o singură dată în documentele referitoare la istoria catolicismului în Ţările Româneşti. Numeroase documente am întâlnit eu în Arhiva Propagandei aproape toate în legătură cu Piluzio (52). Nunţiul din Polonia îşi însuşeşte,în raportul său din Varşovia dela 25 Martie 1658, părerile favorabile despre Piluzio exprimate în acelaş an de iezuitul polonez Stanislau Sczytnicki în relaţia sa despre Status fidei catholicae in Moldavia,anno D.ni 1658,în care Piluzio este prezentat ca un misionar exemplar (53). Tot aşa de laudative sunt şi informaţiile care sosesc în 1659 la Propaganda din Roma (54). In acelaş an i s'a acordat titlul de magister (55). In cursul primei perioade, Vito Piluzio şi-a avut reşedinţa la Baia.

In 1663 face o călătorie la Roma,după 10 ani de misiune în Moldova. Congregaţia avea probabil nevoe de referinţe obiective asupra conflictului dintre Franciscani şi Iezuiţi. In acelaş timp Vito Piluzio conducea la Roma pe tinerii Grigore Grosul din Baia şi Petru Wolf dela Cotnari,destinaţi să facă studii teologice în Italia, unde au şi fost admişi în colegiul din Fermo,datorită bunăvoinţei Cardinalului Chigi (56).

Din Roma face cale întoarsă spre Moldova în acelaş an,1663, cu însărcinarea de Prefect al Misiunii (57),păstrându-şi reşedinţa la Baia.

52) Astfel în vol. 319,f.49,se află mărturia scrisă de Vito Piluzio în ultima zi a lunii Februarie 1656 în favoarea lui Angelo Tassi. Documentul redactat în limba latină este încă inedit.In acelaş volum se află şi alte documente despre acelaş misionar dintre care unul conţine şi semnătura lui Piluzio. (f.46).

53) Doc. inedit în APF: Vol. 319, ff. 36rv-37r.

54) Doc. XXXVIII, XXXIX.

55) Fr. PALL, în Dipl. It., IV, 167.

56) Informaţii preţioase pentru istoria culturii româneşti din această epocă,relaţionate şi cu misiunea lui Vito Piluzio,vor apărea în cartea mea întitulată Mărturii ale vechilor noastre legături culturale cu Occidentul care va apărea,din îndemnul Profesorului Virgil Mihăilescu,în editura Bibliotecii Româneşti dela Freiburg. Unul din principalele capitole ale acestei lucrări este dedicat 'Românilor care şi-au făcut studiile în Italia,în secolele XIII - XVII'.

57) I. BIANU,pp.147,149; G. CĂLINESCU în Dipl.It.,I,pp. 5, 22, 36-37,61; FR. PALL în Dipl.It., IV, p. 167.

Activează în această calitate până la 1676, când fu chemat la Roma. S'au scurs astfel, între 1653-1676, 23 de ani de misionarism catolic în Moldova, împărţit în două perioade : 1653-1663 ca simplu misionar; 1663-1676 ca prefect. In tot acest timp s'a bucurat de o frumoasă reputaţie în ochii Nunţiului din Polonia şi ai Congregaţiei (58).

Prin 1669 ar fi dorit să se întoarcă în Italia, dar Congregaţia Propagandei nu se putea lipsi de serviciile lui (59). Repetă dorinţa într'o serie de scrisori trimise din Baia în 1670 prin care sugerează de asemenea că ar năzui să fie numit Vicar Apostolic la Bacău (60). In 1674 are din nou permisul de a veni în Italia. Se pare că Propaganda dela Roma îi căuta succesor. Documentele vremii îmi lasă impresia că autorităţile catolice din Roma au confundat la un moment dat Vicariatul din Bacău, cerut de Vito Piluzio, cu Vicariatul Patriarhal dela Constantinopole (61). Prin 1675 anunţă că, după Paştile din acel an, va pleca spre Roma. Noul prefect chiar şi sosise la Baia (62). După calculele mele, Vito Piluzio a ajuns la Roma în toamna lui 1676, stabilindu-se în Conventul SS. Apostoli din Roma (63).

In 1677 i se tipăreşte Catehismul în tipografia Propagandei. La un an după aceea, Congregaţia aprobă trimiterea unui număr de exemplare în Moldova (64). La 29 martie 1678 a fost ales Arhiepiscop de Marcianopoli (65).

58) Doc. XL - XLVI.
59) Doc. XLIV.
60) Cf. documentele publicate de BIANU, pp. 153 - 161.
61) Doc. XLV, XLVI.
62) Dipl. It., I, p. 118.
63) Doc. XLVII.
64) Doc. XLVIII.
65) Doc. XLIX.

./.

In timpul cât a mai stat în Italia, documentele (66) ni-l arată preocupat cu propuneri de noi misionari, sau cu soarta celor existenţi prin Moldova şi Transilvania, precum şi cu pregătirea reîntoarcerii în Moldova unde dorea să ducă, după cum era obiceiul, cadouri pentru Voevodul Moldovei.

Ar fi vrut să fie numit Vicar al Episcopiei dela Bacău (67). Cererea i-a fost aprobată în Congregaţia dela 2 Octombrie 1679 (68). Aceeaşi demnitate o râvnise şi Ioan Caioni, franciscan român ardelean din Mânăstirea Ciucului, care înfiinţase acolo şi o tipografie şi care este considerat ca precursor al folclorului muzical românesc (69).

La începutul lunei Mai 1679 pleca din Italia spre Moldova ca să ia în primire administrarea Moldovei în calitate de Vicar Episcopal. A trecut prin Viena în luna Iunie, astfel că a ajuns în Moldova prin Iulie sau August. Prima ştire dela postul său din Bacău este din Martie 1680 (70). Rămâne în Moldova până în 1687. In această perioadă (71) participă mai direct la controversa dintre Franciscani şi Iezuiţi, intrând în conflict cu Episcopul polonez Dluski dela Bacău.

Vito Piluzio s'a întors în patrie la 1687, continuând să se mai intereseze, din proprie iniţiativă, ori solicitat de Secretarul Propagandei, de soarta misiunii din Moldova. S'ar fi întors

66) Doc. L - LIV.
67) Doc. LIV, LV, LVII.
68) Doc. LVIII.
69) Ioan Caioni este autorul unui cântec cu text unguresc, inspirat din viaţa dramatică a Doamnei Tudosca, soţia lui Vasile Lupu. Cf. MARTIAN NEGREA, Un compositor român ardelean din secolul al XVII-lea: Ioan Caioni (1629-1687), Craiova 1940. Cunosc acest studiu din recensia lui DAN SIMONESCU în Revista Istorică Română, 10 (1940), pp. 393 - 395. Cf. şi Doc. LVIII.
70) BIANU, pp. 147, 257, 258.
71) Cf. şi documentele LIX - LXV.

la vechea misiune, dar era prea bătrân (72). Preferinţele lui încep să se îndrepte spre vreun episcopat din Italia. In 1688 îl vedem cerând diocesa din Acquapendente, iar în 1697 pe cea din Cività Castellana şi Orte (73). A murit la Roma în ziua de 6 Ianuarie 1704.

In total a servit misiunea catolică din Moldova vreo 34 de ani. A fost martorul a numeroase evenimente din istoria Moldovei şi Transilvaniei şi a cunoscut direct importante personalităţi din cultura noastră naţională. L-a cunoscut, de exemplu, pe Dosofteiu încă pe când acesta era Episcop de Huşi şi de Roman, precum şi mai târziu când acesta a fost înălţat la rangul de Mitropolit al Moldovei. Se ştie de asemenea, că a menţinut legături strânse cu Miron Costin pe vremea când acesta redacta opera sa De Neamul Moldovenilor, în care este reprodusă "voroava" dintre amândoi în casa dela Iaşi a marelui cronicar moldovean (74).

6

UN EVANGELIAR ŞI UN CATEHISM DIN 1716 TRADUSE ÎN ROMÂNEŞTE DE FELICE ANTONIO ZAULI DA RIMINI

In cursul unei lungi activităţi misionare în Moldova, Felice Antonio Zauli a ajuns să cunoască aşa de bine limba românească încât, reîntors în Italia după vreo 19 ani de permanenţă prin regiunile româneşti, s'a încumetat să traducă evangheliile din toate duminicile şi celelalte sărbători de peste an,

72) Cf. Doc. LXX.

73) La aceşti ultimi ani din viaţa lui Vito Piluzio se referă documentele LXVI - LXVIII, LXX - LXXIII.

74) Pasagiile respective se află reproduse acum de AL. PIRU, Literatura română veche, Bucureşti, 1961, pp. 148 - 149. Cf. şi excelentul studiu al lui ADOLF ARMBRUSTER, Romanitatea Românilor. Istoria unei idei, Bucureşti, 1972, p. 193.

precum şi un catehism, cu intenţia de a propune Propagandei tipărirea lor pentru uzul credincioşilor şi în special al viitorilor misionari din ordinul Minoriţilor Conventuali.

Misiunea lui Zauli în Moldova începe efectiv la începutul anului 1696, deşi decretul de numire fusese dat în şedinţa Congregaţiei de Propaganda Fide din 11 Iulie 1695 (75) în timp ce el se afla, tot ca misionar, în localitatea Agria din Ungaria(76). O parte din misiune şi-o desfăşoară pe timpul scurtei domnii a lui Dimitrie Cantemir dela care a obţinut şi un privilegiu, mai precis o scutire de nu ştiu ce angarale fiscale, în favoarea servitorilor săi personali (77). Soarta îi va fi legată în oarecare măsură de aceea a Domnului Moldovei, dar în sens geografic invers: în timp ce Cantemir, odată cu înfrângerea Ruşilor de către Turci la Stănileşti în 1711, s'a văzut silit să se retragă în Rusia,părăsind Ţara şi tronul, Zauli a trecut munţii în Transilvania,adăpostindu-se în Seminarul dela Esztelnek, unde a legat o strânsă prietenie cu Alexandru Fischer, de origină germană dela Köln şi lector la acel Seminar din Transilvania. Intors la Iaşi cu intenţia de a se reîntoarce în Italia, Zauli l-a recomandat pe Fischer ca succesor la Prefectura Misiunii din Moldova.

Nu cunosc motivele pentru care Zauli a mai întârziat în Moldova şi după ce Congregaţia Propagandei numise ca Prefect, în locul lui, pe Fischer, la sfârşitul lui 1711 (78). A mai rămas

75) APF: Vol. 31. "Congre.ni Part. dal 1686 a tutto il 1707. Africa, Indie Orientali, Collegii. Morea, Romania, Greci, Persia e Georgia, Boemia, Moldavia, Transilvania,Vallacchia,Bulgaria", f. 436.

76) Dipl. It., I, p. 49.

77) Dipl. It., I, pp. 12, 49.

78) Iau data acestei numiri din MORARIU, Series, p.13 şi nota 45. Deci lista Prefecţilor Apostolici din Moldova stabilită de G. CĂLINESCU în Dipl.It.,I, p. 61, pe baza studiilor lui N. Iorga, trebue revăzută în ce priveşte pe Zauli şi Fischer.

probabil numai în noua sa calitate de Vicar al Episcopiei dela Bacău. Prin 1714 iau sfârşit raporturile sale de prietenie cu Fischer. Acesta introduce o reclamaţie contra lui Zauli la autorităţile catolice din Roma care îl rechiamă în patrie (79).

Anul 1715 şi o bună parte din 1716 i-a petrecut în Italia, în Conventul dela Rimini, de unde provenia. Pe baza documentelor întâlnite în Arhiva Propagandei, din care public câteva în anexa acestui studiu (80), am ajuns la concluzia că Zauli a efectuat traducerea Evangheliarului şi a Catehismului după ce s'a întors din Moldova în Italia, adică în 1715 - 1716. Din Rimini a trimis o scrisoare Congregaţiei oferind spre publicare cele două traduceri. Le-a şi trimis. Acestea au fost apoi înmânate, la începutul lui Iulie 1716, Cardinalului Barberini, care era pe atunci Prefectul Imprimeriei Propagandei, spre a opina asupra valorii lor şi decide asupra necesităţii de a fi publicate. La o lună după aceea Zauli a solicitat titlul de vizitator apostolic.Congregaţia îi reînoeşte însă numirea de Prefect şi-l retrimite la misiunea din Moldova, unde, între timp, murise Alexandru Fischer. In Moldova a mai funcţionat până în anul 1720. De acolo, Zauli a revenit cu o nouă cerere în 1717, solicitând să i se publice opera înmânată Congregaţiei cu un an mai înainte. Din discuţia care a avut loc în şedinţa Congregaţiei din luna Iulie 1717 aflăm că tiparul se amânase din lipsa unei persoane cunoscătoare a limbii româneşti în cadrul Propagandei care să revizuiască textul şi să facă eventualele corecturi la tipografie.

Incercările mele de a afla mai multe lucruri despre soarta acestor două texte n'au fost încoronate de succes. E sigur că n'au fost publicate. La 19 Iulie 1717 se aflau în posesia Cardinalului.

---

79) Dipl. It., I, p. 49

80) Doc. LXIX, LXXIV - LXXVIII.

7

UN CATEHISM, DIFERITE TEXTE BISERICEŞTI ŞI UN VOCABULAR ITALIAN-ROMÂN SCRISE DE SILVESTRO DAMELIO ÎN 1719.

Toate aceste texte sunt cunoscute în Filologia Românească sub numele de Manuscrisul lui Silvestro Damelio. Se păstrează în Arhiva Curiei Generale a Franciscanilor Conventuali din Roma având cota : ms.D.30. A fost studiat, şi numai parţial editat, de Ovid Densusianu în revista sa Grai şi Suflet din 1924 (pp. 286 - 311), deci înainte de a fi apărut Diplomatarium Italicum, vol. I şi IV, unde s'au publicat studiile şi documentele referitoare la misionarii italieni, printre care şi acelea despre Silvestro Damelio, descoperite de G. Călinescu şi Fr. Pall.

Consider că numele întreg şi corect al autorului era Fra Silvestro Damelio da Foggia. Totuşi el însuşi, sau cei care l-au studiat, întrebuinţează şi alte variante : Amelio, D'Amelia, D'Amelio.

Textul cel mai important din manuscrisul lui Silvestro Damelio este Catehismul. Poartă titlul de Summa Envezaeturi Krestineszty. Pentru redarea sunetelor româneşti, autorul a recurs nu numai la ortografia italiană, ci şi la cea ungurească. E o traducere după catehismul iezuitului olandez din sec. XVI, Van Hondt, al cărui nume latinizat era Petrus Canisius. Opera acestuia se întitula : Opus catechisticum, sive De Summa Doctrinae Christianae D. Petri Canisii.

Manuscrisul lui Damelio mai cuprinde la sfârşit, după textul celor patru evanghelişti referitor la Patimile Mântuitorului, un Vocabular italiano-român. Este evident că scopul principal urmărit de autor a fost să pună la îndemână novicilor italieni o lucrare care să le fie utilă în pregătirea lor pentru misiunile catolice din Ţările Româneşti, şi din punct de vedere doctrinar, şi din acela al limbii pe care erau obligaţi să o cunoască.

Această necesitate a viitorilor misionari Damelio o simţise prin propria experienţă, pentrucă aparţinuse la prima serie de elevi ai Seminarului din Assisi, creiat anume de către Papa Clemente XI la începutul lui 1710 pentru formarea misionarilor. Din documentele privitoare la Zauli, autorul textului amintit de noi în paragraful anterior (sub No.6), rezultă că acel Seminar avea prevăzut în programul lui şi un lectorat de limba română(81).

Traducerea a fost terminată la Iaşi în anul 1719, adică după vreo 7 ani de trăire şi activitate misionară printre Moldoveni.

Damelio a fost designat misionar în Moldova în anul 1712 (82). Printre relaţiile trimise de el la Propaganda Fide este una foarte sugestivă şi dramatică despre prădăciunile făcute în 1717 de către Tătarii care veniseră, chipurile, să ajute pe Mihail Racoviţă în timpul unui război dintre Turci şi Armatele Imperiale. Acestea din urmă, după ce ocupaseră Muntenia, trecură într'un grup mai restrâns şi în Moldova, pela Caşin,şi prădară Ţara Moldovei. Tătarii veniţi în ajutorul Moldovei o pustiiră şi mai rău luând robi vreo 90 de mii de Moldoveni. Damelio descrie dezolarea produsă de aceşti "aliaţi" veniţi din aceeaşi stepă de unde ne-a venit şi crunta dezolare de după 23 August 1945. Am văzut cu proprii mei ochi, scrie Damelio, cum Moldovenii măcinau coaja de ulm şi de tei ca să-şi facă pâine,cum bieţii oameni erau nevoiţi să bea din apele infectate de cadavrele putrezite în ele, cum veneau apoi haitele de lupi flămânzi care mâncau copiii din sate pentrucă locuitorii nu găsiau să cumpere praful de puşcă ori pentrucă "più presto si contentono farsi mangiare da lupi che comprar un baiocchio di polvere",cum la asemenea nenorociri se adăogau cetele de hoţi şi ciuma,şi cum oamenii se salvau "nelle più cupe selvi che sono in questi paesi". (83).

81) Doc. LXXVIII.
82) MORARIU, Series, p. 13.
83) Dipl. It. I, pp. 150 - 151.

In anul 1719, adică în anul în care Damelio îşi termina traducerea Catehismului, Congregaţia Propagandei îl avansa ca Prefect al Misiunii din Moldova. (84). Noua lui însărcinare avea să ia sfârşit în toamna lui 1721, după cum rezultă din faptul că, la 3 Octombrie din acel an, Congregaţia desemnase ca succesor pe Giovanni Francesco Bossi (85).

Până la sosirea acestuia în Moldova, Damelio a continuat să conducă respectiva misiune în calitate de Viceprefect. Gândul lui era ca, odată ajuns la Foggia, de unde era originar, să ofere opera sa spre publicare Congregaţiei. La plecarea spre Italia duce cu el două atestări favorabile : una din partea Superiorului Misiunii Iezuite dela Iaşi, Martin Maximilian Kiernozycki, datată din Iaşi la 10 Noembrie 1722, şi alta redactată de noul Prefect Bossi, prin care ambii "revisori" ai lucrării lui Damelio certifică valoarea religioasă şi fidelitatea traducerii, recomandând-o spre a fi tipărită la Roma (86). Cu ambele certificate s'a prezentat la Roma Cardinalului Giuseppe Sagripanti, Prefectul Propagandei, şi s'a stabilit apoi la conventul din Foggia aşteptând acolo decizia Congregaţiei.

Cardinalul i-a scris la 23 Noembrie 1723 invitându-l să-i trimită opera. Aflăm din răspunsul lui Damelio, datat la Foggia, 11 Decembrie 1723, că textul ajunsese materialmente o ruină din cauza ploilor în timpul călătoriei dela Iaşi până în Italia. Damelio cerea răgaz să-l treacă pe curat. Textul cuprindea 48 de foi format mare. Presupun că aceste foi reprezentau numai Catehismul, nu şi celelalte texte şi cu atât mai puţin vocabularul. Deduc asta din faptul că întregul manuscris, care se păstrează în Arhiva ordinului franciscan conventual dela SS. XII

84) MORARIU, Series, p. 14
85) Op. cit., p. 14.
86) Dipl. It., I, pp. 150 - 151.

Apostoli din Roma, conţine 152 de pagini de format infolio. Catehismul propriu zis se află în primele 58 de pagini (87).Acest manuscris trebue să fie textul trecut pe curat în 1723.

Despre o altă operă a lui Damelio mă ocup în paginile care urmează.

8

CONCIONES LATINAE - MULDAVO ALCĂTUITE DE SILVESTRO DAMELIO ÎN 1725.

Niciunul din documentele cunoscute până acuma,emanate din pana lui Damelio, sau a altor misionari, ori autorităţi dela Propaganda din Roma, nu face aluzie la existenţa acestor Predici (Conciones) în latineşte şi moldoveneşte, 85 la număr, adunate într'un mare volum pentru uzul Misionarilor Italien.

Această operă a lui Damelio a fost semnalată de Ramiro Ortiz, Per la storia della cultura italiana in Rumania,Bucureşti, 1916, care a dat şi un extras din ele (pp. 85-88). Titlul întreg al manuscrisului se află în G. Călinescu (Dipl.It.,I,p.67,nota 4). O foarte sumară descriere a cărţii lui Damelio o întâlnim şi la Pr. Iosif Pal, Originea Catolicilor din Moldova, Săbăoani-Roman,1942, p. 235, unde ni se dă şi indicaţia că "originalul îl posedă,nu se ştie prin ce împrejurări, Academia Română din Bucureşti (Codice ms. No. 2882)". In studiul meu din 1934,citat la începutul acestei lucrări,ca şi în nota anterioară 22, adăogam că opera aceasta a lui Damelio, scrisă în 1725, se află în depozitul de mss. româneşti dela Moscova.

87) O descriere a manuscrisului se află la Pr. IOSIF PAL, Originea Catolicilor din Moldova şi Franciscanii păstorii lor de veacuri, Săbăoani - Roman, 1942, pp. 234 - 235, însă afirmarea că manuscrisul a rămas necunoscut nu-i justă. Pe lângă studiul lui O. DENSUSIANU, citat la începutul acestui paragraf,să se vadă şi un articol al lui N. DRĂGANU în revista Făt Frumos, I (1926), pp. 34 - 38.

9

O GRAMATICĂ ÎN LIMBA LATINĂ ŞI VALAHĂ ŞI UN DICŢIONAR COMPUSE DE FRANCESCO MARIA MADRELLI ÎNAINTE DE 1742.

Trecuseră mai bine de şase ani dela data numirii lui ca misionar în Moldova, în care timp Franciscanul Conventual Francesco Maria Madrelli s'a străduit să compună o gramatică latino-română şi un dicţionar ca anexă, când, simţindu-se în imposibilitate de a-şi continua misiunea, din cauza unor grave boli, se adresa Nunţiului din Viena, printr'o scrisoare trimisă dela Iaşi în ziua de 18 Octombrie 1742, rugându-l să intervină la Propaganda Fide din Roma ca să fie înlocuit printr'un alt misionar.

Madrelli îşi descrie suferinţele pricinuite de boală în termini impresionanţi : scorbutul şi hidropizia se agravau din zi în zi, încât vedea că puţine zile mai avea de trăit; aproape pierduse vederea, capul îl durea permanent, forţele i se extenuaseră încât nici să mai respire nu putea. Doria să fie repatriat în provincia lui şi cerea ca Ordinul Franciscan la care aparţinea să-i trimită un însoţitor. In schimb, el se obliga să ofere Congregaţiei cele două lucrări, gramatica şi dicţionarul, ca să se beneficieze Misiunile viitoare de ele. Adăoga două certificate medicale dintre care unul din partea lui Giuseppe Bertini, doctor dela Facultatea de Medicină din Paris şi medic primar al Voevodului din Moldova (88).

Grav bolnav, cu corpul umflat şi deformat şi plin de dureri atroce, s'a adăpostit pe lângă Contesa Kálnoki,căreia mai

88) Documentul respectiv a fost publicat de G. CĂLINESCU în Dipl. It., I, pp. 161 - 162.

înainte îi servise de capelan, şi la două luni a murit (19 Decembrie 1742). (89).

Nu cunosc data exactă a primului său contact cu Moldova. Se ştie însă că a fost numit ca misionar în şedinţa Congregaţiei din 16 Ianuarie 1736, fiind recomandat de către Procuratorul General al Ordinului Franciscan Conventual drept un foarte bun cunoscător al limbii Moldovenilor, versat în ştiinţe,iscusit predicator şi cu bună faimă morală. Se afla în acel moment în Mânăstirea Sfânta Maria din Foggia (90).

Sunt îndreptăţit să presupun că în acel Convent din Foggia persista ca un fel de tradiţie, sau obligaţie,predarea limbii române pentru cei care se pregăteau să fie trimişi în misiune prin Ţările Româneşti. Probabil că la această tradiţie să fi contribuit foarte mult Silvestro Damelio despre care m'am ocupat în două paragrafe anterioare. Demn de semnalat este şi faptul că în aceeaşi şedinţă a Congregaţiei în care a fost numit Madrelli s'a discutat şi un raport al lui Romualdo Cardi, Prefect la acea dată al Misiunii din Moldova, fost şi el elev, ca şi Damelio, al Colegiului din Assisi, unde se preda şi limba română. De asemenea este interesant de remarcat că printre misionarii care s'au perindat în Moldova între anii 1720 - 1740 cel puţin şase urmaseră cursurile la Assisi.

Numele lui Madrelli apare sub forma Mandrelli în MORARIU Series, pp. 14-15. Nu are niciun fundament această variantă. In ce priveşte soarta Gramaticii şi Dicţionarului compilate de acest misionar nu se poate afirma nimic precis. Moartea nu i-a dat răgaz autorului ca să ia vreo decizie. Manuscrisul va fi rămas în posesia Contesei Kálnoki-Ferrati ori a Misionarului italian Donnoli care l-a asistat în clipele finale pe Mandrelli. Dar şi acesta şi-a sfârşit zilele şi mai pe neaşteptate, căci s'a înecat în Bistriţa la 1 Septembrie 1750 (91).

89) Dipl. It., IV, p. 213.
90) Ibid., p. 210 nota 2.
91) Dipl. It., II, p. 317 şi MORARIU, Series, p. 16.

10

O GRAMATICĂ,UN DICTIONAR ŞI UN CATEHISM ÎN MOLDOVENEŞTE DE FRANCANTONIO MINOTTO,1775-1777.

Numai în cazuri cu totul speciale documentele de dată mai recentă sunt de natură să atragă atenţia cercetătorilor. De altfel respectivii arhivari nici nu permit consultarea lor dacă sunt înregistrate în dosare care conţin şi documente mai noi ca o sută de ani. Aşa se explică în parte de ce nu pot oferi prea multe informaţii documentare despre textele care formează obiectul ultimelor paragrafe din prezentul studiu. Despre Francantonio Minotto voi adăoga foarte puţine lucruri la cele pe care le-am publicat în studiul meu din 1934, Informaţii Italiene inedite, în nota 1 dela pp. 80 - 81.

Minotto era veneţian de origină. A fost trimis ca misionar în Moldova la anul 1755. In cursul celor vreo 24 de ani cât a servit această misiune, adică până la 1779, va fi făcut unele călătorii în Italia ca să-şi vadă patria şi rudele, sau să informeze Congregaţia despre situaţia catolicilor din Moldova. Când secretariatul Propagandei a ajuns să fie condus de faimosul bibliofil Stefano Borgia, misionarul nostru a fost îndemnat de superiorul său să-i procure cărţi şi manuscrise din Moldova. Sunt probe istorice că Monseniorul Borgia, mai târziu Cardinal, Prefect al Congregaţiei, îşi îmbogăţia, prin acest sistem, biblioteca proprie ca şi pe aceea a Propagandei.

La 23 Mai 1775, Francantonio Minotto îi scria lui Borgia: "N'aş fi crezut vreodată de a fi putut învăţa aşa de repede această limbă amestecată şi gângavă care-i curioasă în adevăr şi, pentruca şi Domnia Voastră să puteţi rîde oleacă în orele libere, Vă voi trimite Gramatica manuscrită când o voi fi terminat de copiat. Mai am pentru prea ilustra şi respectata persoană a Domnieie Voastre o carte tipărită în limba moldovenească. Nu ştiu cum să

Vă o transmit, pentrucă aici poşta costă aşa de scump. De aceea Vă scriu pe această bucăţică de hârtie, încât ştiu că mă veţi compătimi".

Peste doi ani şi ceva, Minotto îi va scrie iarăşi lui Borgia, din localitatea Săbăoani,la 19 Octombrie 1777: "Compun în momentul de faţă un dicţionar în limba moldavă şi îndată ce-l termin îl voi expedia pe numele prea ilustru şi venerat al Domniei Voastre, precum şi un catehism în limba menţionată".

Numai atâta se cunoaşte din cele două scrisori italieneşti ale lui Francantonio Minotto descoperite de I. Bianu în cursul cercetărilor sale de acum 90 de ani la Roma asupra lui Vito Piluzio şi a catehismului său (92).

Nu s'au descoperit multe date despre autor. Cred că îndemnul de a căuta cărţi româneşti pentru biblioteca lui Borgia l-a primit dela acesta în anul 1774. Atunci, sau cu un an mai înainte, Minotto fusese în Italia (93).

Intors la misiunea sa din Moldova este martor al răpirii Bucovinei la 1775 (94). Turburările politice ale vremii produceau îngrijorare în populaţia catolică. La acestea s'a mai adăogat mai târziu şi un conflict cu Prefectul Misiunii. El chiar exclamă într'una din scrisori : în aceste misiuni n'aş mai sta chiar de m'ar face Papă!

---

92) Citez după I. BIANU, Vito Pilutio,pp.144-145,textul italian al fragmentelor reproduse de mine în traducere: "Io mai creduto avrei di aver potuto si solecitamente imparare questa mista e bigola lingua che è veramente curiosa, ed acciò ancor Lei nelle ore oziose possa un po ridere, Gli spedirò la Grammatica manoscritta, quando l'avrei terminata di copiare. Tengo ancora un libro stampato in lingua Moldavica per V.S. Ill-ma e R-ma ne sò trasmettergelo, perchè quivi la posta assai costa, ed a tall'oggeto scrivo in pocha carta che sò mi compatirà..." (23 Maggio - 1775). "Vado componendo un dicionario in lingua Moldava,e compito lo spedirò a V.S. Ill-ma e Rev-ma come pure un catechismo in sudetta lingua"). (Sabvano in Moldavia 19 8-bre 1777).
Alte informaţii bibliografice despre Minotto am dat mai sus, în rândurile introductive la acest studiu.
93) Dipl. It., II, p. 324.
94) Ibidem, p. 325 nota 4.

11

MANUAL DE CONVERSAŢIE ITALO-ROMÂNĂ DE ANTONIO MARIA MAURO,ÎNAINTE DE 1783.

Acum mai bine de 40 de ani în urmă, învăţatul Profesor dela Universitatea din Padova Carlo Tagliavini a descoperit printre manuscrisele Cardinalului poliglot Mezzofanti, păstrate în Biblioteca Comunale dell'Archiginnasio din Bologna, un text de Antonio Maria Mauro cu Diverse materie in lingua moldava care cuprind un fel de manual de conversaţie italo-română, pentru folosul misionarilor. C. Tagliavini l-a studiat, împreună cu alte texte scrise de misionari,în revista Studi rumeni,IV (1929-1930), pp. 41 - 104, sub titlul : Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di misionari cattolici italiani in Moldavia (sec. XVIII).

Fără această importantă contribuţie ştiinţifică la istoria culturii româneşti, adusă de C. Tagliavini, n'am fi ştiut nimic despre textul lui Antonio Maria Mauro, pentrucă documentele referitoare la acest misionar, descoperite mai înainte de G.Călinescu, nu fac aluzie la acest gen de activitate a misionarului nostru. Redăm pe scurt câteva date istorice despre Mauro, pe baza acestor documente şi a altora editate după apariţia studiului publicat de Tagliavini.

Padre Mauro a fost numit misionar în anul 1760,stabilindu-se în localitatea Răchiteni. Pe acolo a trecut,în cursul vizitei sale din 1762,Prefectul Misiunii,Ioan Chrisostomul,cu care mai apoi se va alia în contra Iezuiţilor. Bănuesc că acest Prefect dela 1762 era descendent dintr'o familie de macedoromâni ortodocşi din Tesalia care a trecut la catolicism,a intrat în ordinul Conventualilor şi,după ce şi-a terminat acolo noviciatul,a ajuns profesor de limbi orientale la un colegiu franciscan din Roma.Apoi a fost trimis ca Prefect al Misiunii din Moldova unde l-a cunoscut pe Mauro. După unele ştiri,cărora nu li s'a acordat suficientă atenţie,Chrisostom a avut de suferit de pe urma intrigilor făcute

de călugării greci din Moldova, ba chiar a şi fost închis la Constantinopol.

Nu se poate stabili data când Mauro a compus manualul său de conversaţie italo-română. Despre cunoaşterea limbii române aflăm dintr'un document dela 1765. In 1770 fusese numit Viceprefect, în 1774 Prefect şi, în fine, Visitator în 1779. Abandonează Moldova în 1783.

După opinia lui C. Tagliavini, data compunerii manualului de conversaţie ar fi anterioară anului 1783. Nu am acum la îndemână studiul învăţatului italian pentru a şti pe ce îşi fundează opinia sa. Este ştiut însă că unii dintre misionari şi-au redactat opera lor după ce s'au reîntors în Italia. Ar putea să fie acesta şi cazul lui Mauro.

Mi se pare interesant de notat că atunci când Papa Clemente XIV a suprimat, la 21 Iulie 1773, ordinul Iezuiţilor, Mauro a fost cel însărcinat să ia în primire bunurile din Moldova ale acestui ordin religios (95).

12

UN EVANGHELIAR, UN CATEHISM, UN DICŢIONAR, DIVERSE DIALOGURI, LITANII, RUGĂCIUNI ŞI IMNURI, TRADUSE SAU COMPUSE DE LORENZO PLACIDO PORCELLI DUPĂ 1792.

Sicilianul Lorenzo Placido Porcelli a fost trimis misionar în Moldova cu puţin timp înaintea celei de a doua prefecturi a lui Antonio Maria Mauro pe care l-am cercetat în paragraful anterior.

95) Brevele Papei Clemente XIV din 1773 şi istoria ordinului religios al Iezuiţilor au format în ultimul timp, aici în Argentina, obiectul unor valoroase studii publicate de învăţatul filolog clasic dela Universitatea din La Plata, C.A.DISANDRO: Clemente XIV, El Breve que abolió a la Compañía de Jesús (Texto, traducción e introducción) şi La Compañía de Jesús contra la Iglesia y el estado. Documentos americanos del siglo XVII /în colaborare cu J. L. STREET/ 1970.

Foarte probabil că a ajuns în Moldova în anul 1778, instalându-se la Agiudeni. Il menţionează la 1779 Prefectul misiunilor din Moldova, Giuseppe Martinotti, într'un raport care a fost publicat de G. Călinescu în studiul său despre Misionarii catolici în Ţările Româneşti (96). In 1789 participă la sfinţirea bisericii catolice dela Iaşi (97).

Din scrisoarea pe care o publicăm în anexe aflăm că, după treisprezece ani şi câteva luni de misionariat, adică pe la 1792, Lorenzo Placido Porcelli a fost rechemat în Italia, iar la 1805, adică peste alţi treisprezece ani, se afla, în calitate de definitore perpetuo e guardiano, în Conventul franciscan din localitatea Piazza, din Sicilia. De aici, la 4 Iunie 1805, se adresează în scris către Padre Generale al Ordinului călugăresc din care făcea parte. Cu această ocazie aflăm că în Colegiul Sant'Antonio din Roma se făceau cursuri de limba română pentru nouii misionari care trebuiau trimişi în Moldova. Porcelli se oferă ca lettore di lingua moldaviana, ca unul care cunoştea bine această limbă din timpul lungului său misionariat în Moldova. Mai aflăm că în Colegiul Antonian se găseau traduse, sau compuse de el, după întoarcerea lui în Italia următoarele scrieri în graiul moldovenesc :

Un evangheliar.
Un catehism.
Un dicţionar.
Multe dialoguri.
Litanie.
Diverse rugăciuni.
Câteva imnuri.

Nici de urma acestor texte n'am putut da la Roma. Nu se află în Biblioteca Colegiului Sant'Antonio din Roma, unde ar fi trebuit să se găsească, dacă ţinem seamă de chiar indicaţiile lui Porcelli. Rămâne deci, deocamdată, să ne mulţumim cu simpla menţionare a lor în scrisoarea lui Porcelli, pe care am găsit-o în Arhiva Propagandei (98).

96) In Dipl. It., II, pp. 509, 510 şi 512.

97) MORARIU, Series

98) Doc. LXXIX.

13

O GRAMATICĂ ŞI UN DICŢIONAR ÎN LIMBA ROMÂNĂ SCRISE DE ANTONIO MARIA SCIACCA LA ANUL 1823, ÎN ROMA.

După cinci ani de activitate propagandistică în Ţările Române, misionarul Antonio Maria Sciacca poseda aşa de bine limba moldovenească ("ca şi un naţional", spune el într'o scrisoare adresată Papei Pius VII, pe care o publicăm în anexe) (99), încât s'a gândit să alcătuiască o gramatică şi un dicţionar pentru misionarii care se pregătesc să meargă în Moldova. La nevoe, se oferă să predea el personal acestor viitori misionari limba românească.

Antonio Maria Sciacca este contemporan cu Eteria grecească şi probabil că la turburările petrecute în această vreme face aluzie (100) în prima parte a scrisorii sale, în care sânt menţionate şi operele amintite mai sus.

Gramatica şi dicţionarul lui Sciacca încă nu au fost descoperite. Ţinând seamă de faptul că scrisoarea lui este datată "Oggi da SS. XII Apostoli di Roma li 21 Giugno 1823", putem presupune că aceste două texte, dacă mai există, se află în Arhiva Ordinului Minoriţilor din Piazza Santi XII Apostoli din Roma, unde se păstrează şi acum manuscrisul lui Silvestro d'Amelio (101).

---

99) Doc. LXXX.

100) Un alt contemporan, misionarul Giuseppe Maria Molajoni, ne-a lăsat în manuscris o foarte interesantă istorie a evenimentelor din 1821 petrecute în Ţările Româneşti. (Vezi D.GĂZDARU, Una relazione manoscritta italiana sulla Rivoluzione di Tudor Vladimirescu, în Diplomatarium italicum, vol. III, pp. 240 - 273.

101) Vezi mai sus par. 7.

DOCUMENTE

I

Roma, 26 Martie 1639.
Congregaţia De Propaganda Fide către Vicarul Patriarhal dela Constantinopol.
APF: Vol.19."Lettere volgari della Sacra Congregatione dell'anno 1639", ff. 40v - 41r.

Al. Vic.o Patriarchale di Constant.li

Havendo questa Sac.Cong.ne aumentata la miss.ne di Vallachia e Moldavia d'altri P.ri, cioè del P. Angelo da Castrovillari, e del P. Bartolomeo Bassetti, che sà la lingua tedesca, et un'altro di lingua illirica approvati dal loro G.rale per idonei alla med.a miss.ne con haverli decretati scudi 30 per il viatico di ciascheduno et provis.ne annua di scudi 50, per uno ad triennium, sarà necess.o che V.S. facci un vice Prefetto, che risieda in quelle provincie, acciò li missionarij non stiano senza sup.re p.nte nella miss.ne.

Che &. Roma 26 di Marzo 1639.

II

Roma, 20 Iunie 1641.
Congregaţia De Propaganda Fide către Bartolomeo Bassetti da Piano.
APF: Ibidem, f. 166v.

Al P. Bartol.o da Piano m.c.

Havendo questa Sac. Cong.e fatto Vic.o Apost.o di Vallachia e Moldavia mons. Vescovo di Gallipolli potrà V.R. istruirlo bene de gl'eccessi del Vic.o di Baccovia e de gl'abusi introdotti si in quella Chiesa per l'assenza del Vescovo, come nelle sudette provincie, acciò nella visita, che farà possa proveder d.i abusi, e castigar d.o Vicario.

Che &. Roma 20 giugno 1641.

III

Iaşi, 10 Iulie 1641.
Fra Bartolomeo Bassetti da Piano, Viceprefectul Misiunii Catolice din Moldova, către Secretarul Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma.
APF: Vol. 60. "Lettere Polonia,Vallachia,Moldavia...1642",f.140r.

'De şapte luni mă aflu în serviciul misiunii catolice din Moldova. Principele /Voevodul Vasile Lupu/ a pus stăpânire pe o biserică a catolicilor lângă palatul său din Suceava. Misionarul Benedetto/Emmanuele Remondi/ da Milano se întoarce în Italia. Aştept salarul pentru el şi pentru Simone /Apolloni/ da Veglia'.

IV

"Suciavia per Iassi in Moldavia", 10 Iulie 1641.
Acelaş către Cardinalii Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma.
APF : Ibidem, f. 141 rv.

'In Baia am aflat că Principele /=Voevodul Vasile Lupu/ vrea să ne ia o biserică din Suceava. A şi ocupat-o. Biserica e antică. In ea sunt îngropaţi trei episcopi. Iacinto da Osmo /=Giacinto d'Osimo/, Vicarul Episcopului /din Bacău/, timp de un an a stat în afara provinciei, îmbrăcat ca negustor armean, iar Episcopul nu stă la reşedinţă. E pericol să pierdem şi alte biserici, în special pe cea din Iaşi. Cunosc limba şi obiceiurile provinciei. Fra Simone /Apolloni da Veglia/ instrueşte în doctrina creştină pe copiii din Baia.'

V

Iaşi, 12 Septembrie 1641.
Acelaş către Congregaţia De Propaganda Fide din Roma.
APF : Ibidem, f. 138r.

'Denunţă imoralitatea lui Iacinto /=Giacinto d'Osimo/,Vicarul Episcopului de Bacău. Acest Vicar, după ce a prezentat lui Vasile Lupu scrisorile dela Episcop, a mers la Baia, unde a fost prins la o femee,apoi la Iaşi şi Ciubărciu.

La Huşi a slujit o nuntă şi, pentru a sili pe soţ ca să plătească respectiva taxă, i-a pus soţia în butuc în faţa bisericii. Chefuri cu ceartă; bătut şi rănit cu cuţitul.' (102).

VI

Iaşi, 6 Martie 1642.
Acelaş către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma.
APF : Ibidem, f. 143r.

'Am scris despre visita Episcopului de Sofia'.

'Aici la Iaşi se află Gio. Andrea Scocardi ca medic al Principelui /=Vasile Lupu/. Prin mijlocirea lui am obţinut autorizaţia de a exercita oficiul de Vicar, de a acoperi biserica din Bacău, de a face una în Vaslui. Congregaţia să-i scrie. Acest Scocardi a servit mai mulţi ani pe Bailii Republicii Veneţiene. Şi mai mult încă : este rudă cu Vasile Lupu, care îl stipendiază cu 1800 imperiali pe an. Generalul ordinului /Minoriţilor Conventuali/ să mă facă comisar în Rusia şi să intervină pentru a fi admişi în Polonia cei trei elevi'. (103).

VII

Iaşi, 6 Martie 1642.
Acelaş către Cardinalii Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma.
APF : Ibidem, f. 144r.

... Sono stato a far riverenza a questo Ill.mo Sig.r. Prencipe /=Vasile Lupu/ e significarli anco come Monsig.r di Sofia e

---

102) Detalii despre purtarea scandaloasă a dominicanului Giacinto Franceschi da Osimo se găsesc şi în raportul Episcopului de Sofia, Pietro Diodato,despre visita sa în Moldova în anul 1641, descoperit de Gh. VINULESCU în Arhiva Propagandei şi publicat în Dipl. It., IV, pp. 75 - 135 (Despre Giacinto, în special pp. 108 ss.)

103) Moldoveni ? Aşa se pare, dar locul respectiv din text este ilegibil.

Vicario Apostolico di queste Provintie mi ha costituito suo Vicario, acciò non resti questa Provintia senza capo e superiore. Il Sig.r Prencipe sogionse subito, donque il Vescovo è andato via e non è venuto prima da me, quello volesse inferire non me lo posso imaginare; feci sua scusa suficientemente: dipoi dimandai licentia et autorità di esercitare l'ofitio mio come Vicario, me l'ha subito concessa con ampla facoltà, perche senza di questa non è possible di far niente....

'Tot ce i-am cerut mi-a aprobat: să fac o biserică în Vaslui unde era mai înainte reşedinţa Voevodului,pe drumul care duce la Constantinopol, la 15 mile dela Iaşi; să acoper biserica din Bacău; scutire de tribut şi de dijmă pentru cei care servesc bisericile noastre'.

La vigilia del/1/'Epifania conforme all'uso andar al Prencipe (mentre si trova a tavola con la nobiltà) con la croce,acqua benedetta e col censo, e nel ingresso si cantò un mottetto, poi li diedi à baciare la croce, incenso e acqua benedetta, il simile al Metropolita e à tutti gli altri Signori poi feci un'oratione in lingua latina dove che mostro li piacessero assai le nostre cerimonie, e laudo il tutto publicamente e particolarmente con il Metropolita.

/In partea finală a scrisorii, ruinată şi aproape ilegibilă, se dau referinţe asupra unei discuţii avută cu un grec de pe lângă Voevod despre purcederea Sfântului Duh/.

(Această scrisoare a fost discutată în Congregaţia dela 24 Noembrie 1642. S'a decis să i se scrie şi lui Gio Andrea Scogardi, medicul lui Vasile Lupu, danez de origină).

VIII

Iaşi, 5 Aprilie 1642.
Acelaş către Mons. Francesco Ingoli,Secretarul Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma.
APF : Ibidem, f. 142r.

'Am primit dela Donato Ippoliti din Cracovia,fratele Abatelui Honofrio Ippoliti, 50 de scuzi romani pentru al treilea an, 1642.Să se trimită şi pentru misionarul Simone Appolonii'.

'Stefano Siculo, căsătorit ca preoţii seculari în Ciubărciu de prin părţile cercheze ale Marelui Han tătăresc,nu se comportă bine. Nu-l pot pedepsi pentrucă se află în afară de domeniul Voevodului. Uneori vine pela Huşi şi Iaşi'.

Hò ottenuto lettere da q.o. Metropolita che nissuno ardisca per l'avenire ribattezare i Cattolici franchi, e molti che erano partiti dalla Chiesa Romana secretamente ritornano.

/I s'a răspuns la 5 Iulie 1642/

IX

Iaşi, 3 Octombrie 1642.
Acelaş către Cardinalii Congregaţiei.
APF : Vol. 61. "VII. Lettere di Polonia, Russia,Vallachia, Moldavia, Dalmazia,Littorale 1643", ff. 144rv, 147r.

Eminentiss/i/mi e Rev.mi Sig.ri P.roni Colendiss/i/mi

Dovevo gia molto tempo scrivere all'Eminenze Vostre e significarli quanto occorre et è occorso in questa missione di Moldavia, causa ne è stata l'infermità quale mi ha tenuto in letto per spatio di tre mesi e passa. Prima li significo come la vigilia della Pentecoste vende /sic=venne/ alla Confessione una Donna quale essendo catholica, si ribatezzo in vallaco, fù accusata a quell Prete, che l'haveva ribattezata esso con due servitori venne alla nostra Chiesa, e in atto di confessione la volsero prendere io con il sacrestano non lo permessi, partirno e chiamorno un altro Prete, chi era in luogo del Metropolita, quale venne con due altri servitori et io in questo tempo fenij di udire la confessione e li dedi l'assolutione; e uscendo fuora della Cheisa incominciorno a battere il sacrestano, io li chiamai al Prencipe al q.le essi esposero, che questa Donna si era ribattezata, e che io per forza,l'havevo condotta alla Chiesa. Il Sig.r Prencipe quando intese che quel Prete l'haveva ribattezzata li fece una bravata minacciandolo di tagliarli la barba dicendo donque i franchi non sono Christiani, e non è un tal battesmo, et à me mi disse, che non si deve per forza condurre alla Chiesa un Turco, sia Heretico; io risposi, che essa volontariamente venne, e che io non posso recusare nissuno e che non era possibile, che io havessi possuto fare quest'-

attione stante che io era convalesciente, e i Preti dissero,che il sacrestano l'haveva condotta. Il Prencipe l'interrogò,se havevano testimonij dissero di si, e il giorno seguente vennero dodici preti loro, e passa piu di trenta testimonij. Il Prencipe li disse, che facessero comparire il Principale testimonio e venne una donna la quale interrogandola, s'era vero, che il Sacrestano per forza haveva condotta quella donna alla chiesa rispose ch'era vero, e se lo conosceva il sacrestano, cognosco rispose,vedi (disse il Prencipe) se si trova qui presente. Lei guardarono in qua e la non lo seppe conoscere quantunque fosse a coppia con essa, onde il Sig.r Prencipe conoscendo la loro malitia, li mando via con....., e fece mettere Prigione quell'Prete, che l'haveva ribatezata dove stette una settimana, e se non pregavano questi Sig.ri di corte li dava qualche gran'castigo. Et alla donna che haveva detto la bugia li fece dare cento e quindici bastonate. Il giorno che segue il caso nel ritornare dalla Corte, per strada quelli servitori de Preti mi batterno, mi fecero cadere in terra due volte, e mi lacerorno l'abiti, poi mi messero Prigione nel Vescovato assieme con il Sacrestano, dove vi dimorai una hora in circa.

Si trovano in questa Provintia alcuni, che hanno due moglie, per essersi la prima fuggita, particolarmente una ne ha copolato frà Jacinto Domenicano quale era Vicario del Vescovo di per un altra il Parocho di presente di Baccovia, un altra il P.re Sigismondo Pollacco francescano questi li ho di gia separati,volevo separare ancora gli altri ma minacciano di farsi valachi et io prima ne ho voluto dar conto all'Eminentie Vostre per fare quello che determinarà la Sacra Cong.ne. Ho fatto fare la professione della fede, e confessare in Baccovia il sacrestano di Solonz e la moglie, quali erano Calvini.

Si è comminciato a coprire la chiesa di Baccovia quale sarà la spesa passa due cento imperiali, si è ristorato il Monastero per altre... Ho pregato la Sacra Cong.ne una elemosina per quella Chiesa, poiche in queste parti poco o niente si trova. Di nuovo prego fare la charità acciò si posi ridurre al pristino stato.

Per stirpare in tutto e per tutto gli abusi, e disordini io ho pensato fare una Cong.ne di tutti i Religiosi, che si trovano in questa Provintia, e di già ho assegnato luogo, e giorno, cha sarà nella città di Kotonari per essere piu commodo a tutti, alli sei di Novembre, onde tutti saranno pronti venire, e determinare quel tanto sarà in utile et ayamento [sic] della fede, e Chiesa Chatolica. Solo il Parocho di Baccovia si oppone, con un secolare Catolico domandato Giorgio Cotonarski per fare cosa grata all'Vescovo di Baccovia non curandosi del'honor di altri, e non stimando le censure Ecclesiastiche, dicendo, che io non sono legitimo vicario per non essere fatto dal'Zamoiski Vescovo di Baccovia, ma dal'Vicario Aplico, quale dicano che non hà autorità nissuna in questa Provintie. Il tutto pero superò senza rumore, è con buona licentia e gratia del Sig.r Prencipe.

È arrivato il genero di questo Prencipe, quale è catolico. Speriamo per mezzo d'esso havere qualche favore a Gloria, e honor di Iddio.

Sono venuti in Jassi il Cerigo con due altri Calogeri Theologi mandati dal Patriarca di Costantinopoli e due altri Calogeri Theologi sono stati mandati dal'Metropolita, o Valadica di Jcchiovia per convenire in alcune differentie in rebus fidei,e p[rim]a cerca la fruitione de santi, del Purgatorio de libero arbitrio de predestinatione, per quanto intendo faranno dispute. Sarò presente, e quel tanto soccederà in questo negotio ne darò parte.

E comparso qui in Iassi Prete Paulo Bellino Hungaro persona di età di quaranta due anni, virtuoso in tutte le scientie,e buon Theologo. E nato di P.re e Madre Calvini esso essendo venuto alla fede Catolica, quel'Prencipe di Transilvania lo voleva nelle mani, è fugito nelle parti di Turchia dove ha servito alcuni anni, e per le lettere, che li danno i P.ri Giesuit ha fatto molto frutto, in quelle parti, fu accusato al Bascia per spia, è stato forzato fugire, et è venuto in questa Provintia. Li ho dato questa Parrochia accio servi, lui fa l'offitio suo diligentemente solo, che questi Hungari sono poveri e non lo possono sostentare. Però mi parebbe bene (e sarà di grandiss.mo utile à tutti questi Hungari) costituirlo Missionario, e darli la provisione come a noi altri,perche

farà piu esso, che tutti noi Missionarij per haver la lingua Hungara, e in questa Provintia sono quasi tutti Hungari. Prego adunque l'Eminentie Vostre far questo bene a questi Chatolici, ai quali faranno cosa gratissima. Qui poi è necessario la residentia del'Vescovo per molte cause, prima per promovere all'ordine, adesso si trovano in questa Provintia due giovani Hungari q.li vorrebbeno essere sacerdoti, per consacrare catolici,...., Campane, atteso che in questi contorni non vi è nessun Vescovo. Che è quanto accorre per adesso, e li bacio humilmente le purpuree vesti.

Iassi 3 8bre 1642.

Di E. V.
Humiliss.mo Servo fra Bartolomeo Bassetti Miss.o e Viceprefetto dell'una e l'altra Vallachia, e Vicario G.rale in spiritualibus in Moldavia del'-ord.ne di San Franc.co Min. Con. Dottore Theologo.

X

Iaşi, 3 Oct. 1642
Acelaş către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 145r.

'Despre preotul ungur ⌈Paulo Bellino⌋'.

'Misionarul Simon ⌈Apolloni⌋ n'a primit subsidiul'.

'Padre Benedetto ⌈Remondi⌋ da Milano nu serveşte misiunea'.

Mons. Ingoli îi răspunde cu data : Roma,31 Ianuarie 1643 :

... Il sacerdote Vngaro, che si trova costì, è bene osservare diligentemente la sua vita, dottrina e costumi per qualche tempo avanti di proporlo per la missione.

XI

Iaşi, 29 Octombrie 1642.
Acelaş către Cardinalii Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 143rv.

Eminentiss.mi e Rev.mi Sig.ri P.roni Colendiss.mi

Si trova in Iassi Prete Paulo Bellino Hungaro persona virtuosa in diverse scientie, è buon Predicatore, buno et atto per questa Provincia per essere la maggior parte di questi Catholici Hungari, solo che non lo possano sostentare, stante la loro miseria e povertà. Però mi parebbe molto approposito, che l'Emin.ze V. li assegnassero una provisione come a un Miss.o perche sarà di gran utile à quest'anime per un altra mia li propongo il med.o soggetto.

Ho ottenuto licentia da questo Ill.mo et Ecc.mo Prencipe per mezzo del Sig.r Dottor Scocardi Medico di questa Eccellenza di fare una Cong.ne Diocesana per stirpare gli errori,et abusi introdotti in questa Provintia e quel tanto si opererà se ne darà conto all'Emin.ze Vostre. Per mezzo del med.o Sig.r. Dottor Gio Andrea Scocardi ricevemo molti favori e gratie essendo giornalm.te appresso di esso Prencipe, e dal medesimo amato, è riverito per il suo valore in diverse scientie, e l'ha dimostrato e dimostra in publica mensa del Prencipe, o trattandosi di S. Santità, ò della fede ò di qualche passo della sacra Scrittura, o con il med.o Prencipe, ò con il Metropolita ò altri Calogeri. Dove che il Sig.r Prencipe resta assi ⌈?⌋ capace della sue risposte. Pero sarebbe bene scrivere al med.o Sig.r Dottore Scocardi con ringratiarla, e raccomandarli queste Chiese, assieme con tutti i Religiosi,il simile prego faccino à questo Ill.mo et Ecc.mo Prencipe, il quale fa stima grande delle lettere di S. Santità e delle Eminenze Vostre.

Di già i Greci con li Ruteni sono convenuti circa delle loro differenze, che sono state solo due. P.a della forma della consacratione del Corpo dicendo i Greci, che consiste in queste parole Domine mitte spiritum sanctum tuum ut benedicat hoc sacrifitium, et faciat corpus Christi. Cosi dicano si trovi nel messale di S.to Basilio Magno, e di San Jacomo Patriarca Jerosolimitano. S⌈econd⌋a che tutti devano communicarsi sub utraque specie havendo cosi instituito Christo. Dicono ancora, che la Chiesa pregando per l'anime, che sono nel Inferno vengano ad essere liberate.

Un altro abuso ho trovato fra questi nostri catholici in questa maniera, che chiamano e pregano un homo scismatico che sia

compare e fanno questa cerimonia, che q.o. scismatico taglia i capelli del fanciullo del Chatolico della testa avanti siano stati tagliati d'altri e li conservano, e dicano, che all'hora si fà Christiano e fanno il pasto e quello ch'è peggio se morano i parenti del putto, questo compare lo piglia dicendo ch'è suo figlio e cosi seguita il rito di esso à questa ancora darò il rimedio.E li bacio humilmente le sacre vesti.

Iassi 29 8bre 1642.

D.E.V.
Humilliss.mo Servo fra Bart.o Bassetti del'ord.ne di San fran.co Min.Con. Dottore in Sacra Theologia Miss.o Aplico Vice prefetto, e Vicario g.rale di Mold.a.

XII

Iaşi, 30 Octombrie 1642
Acelaş către Mons. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 150.

'Despre preotul ungur Paulo Bellino. Sinodul diocesan convocat de Bartolomeo Bassetti la Cotnari'.

... Dalla lettera che scrivo alla Sacra Cong.ne intenderà quanto è occorso, fra tanto la prego oprare, che la med.ma Sacra Cong.ne de fide propaganda scriva al Sig.r Gio. Andrea Scocardi Medico di questo Sig.r Prencipe ringraziandolo di quanto opra in servitio della S.ta fede, che lo farà con maggiore affetto,di più il med.o Sig.re Dottore quando si tratta di S.Santità,o della fede lui difende molto bene, che li fa restar confusi, e il Sig.re Prencipe ne fa stima grande del suo valore. Sarebbe ancora bene, che la Sacra Cong.ne scrivesse à questo Sig.r Prencipe ringratiandolo delle gratie che fà alli Miss.ri piacendo al Sig.re Iddio la Chiesa di Baccovia avanti Natale sarà coperta e accomodata del tutto e à Primavera si farà nella Città di Vaslù.

XIII

Iaşi, 1 Martie 1643.
Acelaş către Congregaţia Propagandei.
APF : Ibidem, f. 126.

'Preoţii şi Rectorii bisericilor catolice din Moldova au decis în Sinodul diocesan dela Cotnari ca Bassetti să meargă la Roma pentru a obţine confirmarea celor hotărîte în acel Sinod'.

XIV

Pera (Constantinopol), 24 Martie 1643.
Fra Giovanni da Fanano, Vicar Patriarhal dela Constantinopol către Mons. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Vol. 168. "XI. Lettere di Costantinopoli 1643", ff. 436rv, 438rv.

... [Padre Bartolomeo Bassetti] haveva bisogno di quella [provisione] del 1642 per venir à Roma, mandato dal Sinodo fatto nel Vescovato di Moldavia.

XV

Iaşi, 2 Mai 1643.
Simon Apolloni, Misionar şi Prefect al Mânăstirii dela Bacău, către Congregaţie.
APF : Vol. 61. "VII. Lettere di Polonia, Russia, Vallachia, Moldavia, Dalmazia, Littorale 1643", f. 128rv.

'Despre Sinodul diocesan dela Cotnari. Medicul Scogardi protejează pe misionari şi a obţinut aprobarea lui Vasile Lupu pentru ţinerea acelui Sinod'.

XVI

Bacău, 8 Mai 1643.
Acelaş către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, ff. 159rv., 166r.

'Să se reîntoarcă cât mai degrabă Bartolomeo Bassetti. Nevoile misiunii. Un preot (consacrat de Episcopul de Bacău),separat de soţie, şi-a reluat-o, a fugit în Ungaria, s'a făcut calvin şi acum predică contra catolicismului. Dintre cei doi fraţi dominicani, puşi parohi de acelaş Episcop, unul şi-a luat o fetişcană şi a murit printre schismatici, altul s'a făcut turc. Alt scandal cu un preot secular care fusese calvin'.

XVII

Iaşi, 20 Mai 1643.
Vasile Lupu către Cardinalii Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma.
APF : Vol. 180. "XI. Lettere di lingua straniera dall'anno 1631 sino al 1645", ff. 386r. 387r. 389v.

F. 387r. [Scrisoarea originală în greceşte a lui Vasile Lupu, cu sigiliu de ceară roşie].

F. 386r. [Traducerea latină făcută de Cancelaria Congregaţiei].

Em.mis et Reverendissimis Dominis Cardinalibus et Conservatoribus Propagandae Fidei, grati animi causa tradatur.

Ioannes Dei gratia dominus Basilius Vaiuoda totius Moldo Valachiae.

Em.mi et Reverendiss.mi domini Cardinales et propagandae fidei praesides, a benignissimo Deo omnia bona vobis precamur. Quoniam religiosissimus gra... [ruptă hârtia] hic adeo sacerdos Bartholomaeus ab eminentijs Vestris ad hasce Moldovalachiae partes missus, ut christianos qui hic sunt latinos sive rimenses regeret, diligenter sua egit partes et universa suae ecclesiae mysteria recte et praeclare docuit, et quam plurimos qui ab occidenti desciuerant situ ad se traxit et instituit; ac praeclare et...., ut scimus, tum etiam sapienter ac recte in cunctis se gessit. Idcirca huius rei testimonium et damus, eumq. vestris Eminentijs commendamus, ut clare innotescat.

An. 1643 die 20 mensis maij.

Ego Ioannes Basilius Vaivoda

F. 389v. [Altă mână] S. Card. Panfilio.

22 Maggio 1643.

Giovanni Basilio Vaivoda di tutta Moldavia. Alla Sac.Cong.e de Prop. Commenda il p.re Bartholomeo Bassetti Missionario Apostolico de Min. Convent.li in Moldavia, facendo piena testimonianza della cura per tanto che ha havuto de Latini che sono della Moldavia, insegnandoli et administrandoli li Sac.ti. Et ha ridotto molti che dal rito latino erano passati al Rito greco, et

in somma che ogni sua attione, s'à che s'è portato bene e saviamente.

Questo p.re era gia maestro q.n. andò in Miss.e tre anni sono, e vicario deputato dall'Arciv.o di Sardica, che hà l'amministratione di quelle chiese. Ha fatto un synodo,ha levati gl'abusi mass.te nei riti sacri. Ha conposto un libro di contribut.ni fatte nel synodo, nel quale hà portato tutto il Rituale Romano, acciò siano uniformi tutti li preti in administrarli.... aggiungendo l'interrogat.ni nel battesimo in lingua valaca e la beneditione delle biadi, pomi et altri frutti che s'usa nella Moldavia, mettendo in d.o libro le orationi del Messale Romano.

(Die 7 Xbrij 1643 Cong.o 307. Retulit Em.mus Card.Pamphylius l [et]ras Ioannis Basilij Vaivodae Moldaviae in lingua graeca conscriptas.... Si risponda ch'è stato grato il testimonio... che se li raccomanda d.i latini all'Arciv.o di Marcianopoli che verrà a risiedere in Jassi a servir S.S. Ill.ma e li latini di Moldavia...).

XVIII

[Iaşi ? 1643]
Bartolomeo Bassetti, Misionar şi Vicar General în Moldova.
APF : Vol. 61. "VII. Lettere di Polonia, Russia, Vallachia, Moldavia, Dalmazia, Littorale 1643", f. 153rv.

[Un fel de raport scris probabil înainte de a pleca la Roma ca purtător al concluziilor şi hotărîrilor luate la Sinodul diocesan dela Cotnari din 1642].

'Să nu se trimită vicar din alt ordin religios decât al Minoriţilor Conventuali. Domnii din Moldova şi Valahia sunt în duşmănie. S'au războit de două ori. Intre cele două ţări nu-s raporturi comerciale. Un acelaş vicar nu poate deci sta în ambele ţări.'

XIX

Cracovia, 9 Iulie 1643.
Acelaş către Congregaţia Propagandei.
APF : Ibidem, f. 67.

'Anunţă sosirea în Cracovia pentru unele tratative care privesc diocesa din Bacău. A împrumutat 50 de scuzi'.

XX

Roma, Decembrie 1643 ?
Referatul redactat de Cancelaria Propagandei cu privire la concluziile Sinodului diocesan catolic întrunit la Cotnar la 6 Nov. 1642.
APF : Vol. 127. "VII. Lettere di Albania Bulgaria Polonia ed Illirico 1644", ff. 203rv - 206rv.

Bartolomeo Basetti convoacă un Sinod al diocesei catolice din Moldova pentru data de 6 Nov. 1642, adresându-se în ziua de 16 Aug.1642 : "Venerabilibus in Chr.o Patribus et Charissimus filiis Iassiensi, Kutnariensi, de Baia, Sussavia, Nemtsa, Saboiano, Romania, Solonesa, Tatrusia, Staneste, Fosiano, Bacovia, Hussia, Barladino, Vaslo, Galacz, Mamfalva ec".

Hotărîrile Sinodului au fost presentate la Roma de către Bartolomeo Bassetti, probabil în Iunie 1643. O relatare în latineşte a acestor hotărîri, scrisă pe hârtie inferioară, într'o grafie măruntă şi greu de citit, se întitulează Congregatae Synusiae Series (ff. 204 rv 205 rv). Cancelaria Propagandei a alcătuit următorul referat în vederea congregaţiei no. 309 din 19 Ianuarie 1644 (ff. 203rv 206r) :

1. Pregano sua Stà per mezzo delli Em.mi della S. Cong.e che vogli provedere alle loro miserie, accio possino meglio afaticarsi nel servitio di Dio e dell'anime non trovandosi se non quattro Parochie, nelle quali si possino sostentare i sacerdoti cioe Rutner [sic = Kotnar] Baia Baccovia et Hussia e che per benefitio della loro Chiesa le mandino la Biblia sac.a; casi del Laiman e Concilij di Trento.

2. Di più suplicano a non volerli lasciare senza Pastore non risedendovi ne il Vescovo ne il Prefetto Aplico e però si degni mandarle un Vescovo per promovere al sacerdotio quelli della Provintia quali assuefatti alla patria non mutaranno luogo.

3. Non havendo la possibilità di far attendere ai studij la gioventù, pregano che se gli voglia ordinare una provisione di pagare i maestri per instituire una scola, e sperano tanto

maggiorm.e di potere ciò conseguire quanto che non v'è mezzo più efficace per propagare la fede cattolica che l'instruire nelle scienze come si vede per esperienza in parte della Germania e Ungherìa convertite per l'opre e scole de PP. Giesuiti.

4. Essendo in molti villagi che non possono alimentare i Religiosi governate le Chiese dai laici stando i puti sin'a 3 anni senza battesimo già che le ostetrici possono battezzare in caso di necessità, chiedono che per indulto anco li laici lo possino fare fuori del caso di necessità, per non lasciare vivere gl'huomini come bestie.

5. Vedendosi ogni giorno rapire zitelle e dishonorarle sotto pretesto d'accettarle per mogli con l'opportunità del sacerdote per levare quest'abuso chiedono che agli laici si permetta di poterli congiongere.

6. Propongono un dubio, che essendovi una mala consuetud.e che se per essempio la moglie non porta affetto al marito, se ne và ai scismatici o si ribattezza permettendosi pìgliarne un'altra vivendo la p.a è contro il ius divino, non permettendosi rinegano la fede non volendo vivere senza moglie e però ricorrono al loro giuditio.

7. Supplicano la licenza d'assolvere da ogni casi riservati papali et episcopali si per non sapere la differenza trà i casi riservati e non riservati, come perche i penitenti no si confesserebbero da altri di più dell'uso del nuovo e vecchio calendario per servirsi del vecchio et ai Missionari la pluralità delle messe senza ablutione.

8. Finalm.e conchiusero la Cong.e con l'incaricare ogni Parocho et religioso a celebrar due messe per il Pontefice Urb.o VIII, due per la Cong.e de prop. fide due per il Prencipe Basilio Padrone di quella terra una per la Sig.ra sua moglie principessa una per i suoi figli una per tutta la venerabile Cong.e una per tutti i Cattolici di Moldavia, una per tutta la Moldavia una per tutti i benefattori.

./.

XXI

Săbăoani, 23 Decembrie 1643.
Fra Simon Apolloni, Misionar în Moldova, către Mons.Fr. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 198rv.

'P. Garavini insaţiabil. Mi-a arătat un decret al Congregaţiei în care, la cererea Vicarului Patriarhal, a fost numit Vice Prefetto în locul lui Bartolomeo /Bassetti/ şi pretinde să fie Vicar în locul aceluia. E "un mato famosissimo,abil". In Iaşi se mai află, afară de Garavini : Pre Benedetto,Pre Sigismundo. Eu merg pentru Crăciun la bisericile din Tămăşani şi Roman'.

XXII

Iaşi, 25 Iunie 1644
Fra Gasparo da Noto, Misionar în Moldova şi Valahia,către Mons. Fr. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 216r.

'Anunţă sosirea la Iaşi. Peripeţiile călătoriei. Cere "provisiunea" pe 1643 pentrucă e nevoe chiar şi apa să şi-o cumpere'.

XXIII

Iaşi, 25 Iunie 1644.
Acelaş către Cardinalii dela Propaganda Fide.
APF : Ibidem, f. 217rv.

Emin.mi et Rev.mi Signori

Con tutto che io Eminentissimi Signori, non habbia merito tale, quale mi facesse degno comparire innanzi l'Eminenze Loro Rev.me ad ogni modo affidato nell'innata gentilezza e charità dell'Eminenze loro, quale con tanto zelo procurano l'avanzo della nostra Santa Madre Chiesa Catholica in queste parti bisognose, vengo a darli raguaglio della mia persona, e dell'arrivo in Moldavia, ove l'Eminenze lor Rev.me si degnorno mandarmi missionario. Già per gratia del Signore sono rivato, benche gustasse a lo sa Dio e la sua Madre Santissima, tutti quelli infortunii imaginabili, che se non mi fossero stati previsti da un servo di

Dio nel nostro convento d'Assisi, m'haverebbe dall'in tutto sgomentato, e ritornato indietro, si perche più d'una volta f u i d'assassini percosso, che non so come tengo la penna nel pugno e da certi calvinisti, poco meno che buttato in un fiume,sendo stato da loro forzato a mostrargli le scritture per il passaggio,mi do a credere che satanasso invidioso di quel bene sara per Iassi (con la gratia prima di Dio) in queste parti scatenasse l'inferno; ad ogni modo l'aggiuti di Dio e della Beatissima Vergine son stati maggiori non meritandolo per le mie colpe. Hora mi ritrovo in Ias ove sono molti cattolici, et ho voltato in lingua commune del paese la dottrina christiana dell'Emin.mo Cardinale Bellarmino, con le sue dichiarationi per insegnarla a'putti, et anco a'grandi,che ne meno sanno che cosa sia segno di croce, e gle par cosa nuova in sentir queste dichiarationi della dottrina Christiana. Vero è che quando cotesto Eccel.mo Prencipe si degnò darmi udienza, alcuni giorni dopo il mio arrivo, la gratia che gli ho richiesto, giachè mi sforzava a domandare fu che si degnasse dar ordine a tutti nostri cattolici, che li giorni festivi almeno mandassero i figlioli nella nostra chiesa cattolica, e tanto fece per sua gentilezza, che pero spero con la gratia del Signore far di modo che non resti defraudata la buona e santa intentione dell'Eminenze Loro Rev.me per il serviglio dell'anime.

Devo ultimamente, Emin.mi Signori, anteponergli il mio bisogno circa il vivere mentre che mi son partito d'Italia senza nessuna provisione, come l'Eminenze loro Rev.me sanno, ma con la speranza in Dio, ad ogni modo più bisogna il sostentamento per servire e per esser tutti nostri cattolici poverelli bisogna più tosto sostentare loro, almeno con la compassione et affeto e con S.mi sacramenti, che da loro havere aggiuto. Prego dunque l'Eminenze loro Rev.me che per amor del Signore si compiacciano dar ordine per la mia provisione dell'anno 1643 havendo sino adesso fatto (oltre il viaggio) cinque mesi di servitio e lo sa Iddio in che modo. Restando io fra tanto con pregare Iddio benedetto per la conservatione dell'EE. LL. RR...

Dell'Eminenze Loro Rev.me
humilissimo et indegno servo

Fra Gasparo da Noto
Missionario in Moldavia et
Vallachia

Ias 25 di giugno, del vecchio calendario 1644.

XXIV

Roma, 2 Iulie 1644.
Congregaţia Propagandei către Bartolomeo Bassetti, Vice Prefect al Misiunii din Moldova.
APF : Vol. 22. "Lettere volgari... 1644", ff. 114v. 115.

'I se cer informaţii despre Minoritul Conventual Sigismondo Polaco în chestia misiunii pe care acesta doria să o aibă în locul lui Benedetto Emanuel Remondo în Moldova'.

XXV

Iaşi, 14 Noembrie 1645.
Fra Simon Apolloni, Misionar în Moldova, către Mons. Fr. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Vol. 62. "IX. Lettere di Polonia Russia Moscovia Vallachia Moldavia Palestina Soria Armenia Persia e Tartaria 1645", f. 39r.

'A sosit cu bine Mons. Arciv. di Marcianopoli [Marcu Bandini] spre bucuria catolicilor de aici. Dar stă în mizerie pcă Principele nu-i dă permis până nu-i vin scrisori dela Papă. Să i se trimită urgent şi scrisă în greacă pentruca să o poată citi numai Principele, deoarece interpretul de limbă latină nu-i fidel. Am primit dela DV scrisoarea din 13 Iulie cu avis despre P. Bassetti care încă nu apare. Garavini deja a plecat'.

[I s'a răspuns la 11 Martie 1645].

XXVI

Iaşi, 16 Noembrie 1644.
Fra Gasparo da Noto către Marcu Bandini, Arhiepiscop de Marcianopoli şi Administrator al Moldovei.
APF : Ibidem, f. 26rv.

'Am constrâns pe Sigr. Ambosio [Grillo, ginerele lui Vasile Lupu] să vă îmbrăţişeze cauza. Principele [Vasile Lupu] nu vă recunoaşte dacă nu aveţi scrisori dela Roma'.

XXVII

Iaşi, 19 Noembrie 1644.
Acelaş către Mons. Fr. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 30r.

'Felicitări de Crăciun şi Anul Nou. Scrisorile pentru Bandini să fie trimise în limba greacă sau italiană pe adresa Vicarului Patriarhal din Constantinopol, iar acesta să mi le trimită mie pentru a le înmâna acolo unde se află Bandini'.

XXVIII

Iaşi, 13 Ianuarie 1645.
Acelaş către Cardinalii dela Propaganda Fide.
APF : Ibidem, ff. 28rv, 33r.

'In ajunul Bobotezii a venit dela Bacău la Iaşi Marcu Bandini ca să prezinte lui Vasile Lupu urări de Anul Nou aşa cum fac toţi Episcopii şi Boerii. Au aşteptat în sală, Bandini şi Gasparo da Noto, ca să fie poftiţi de Vodă, dar i s'a trimis lui Bandini vorbă să plece'.

"Dopo lunga dimora, da chi sperava l'ingresso, per essere cattolico [Kotnarski, Secretarul Domnului], gli fu riferito che si partisse, come infatti tutti rammaricati ce n'andassimo...Hor io Em.mi Sig.ri non posso credere che questa inhumanità venisse dal Prencipe, havendo io la medesima sera orato in latino inanzi la sua presenza e di tutti suoi Vescovi Greci Scismatici; dimostrò tant'allegrezza de sacerdoti Romani che voltatosi à quelli, disse loro, vedete come fanno questi Padri di Roma [?], benchè in lingua moldava. E più di una volta che sono andato in sua presenza, benchè in pubblico, per alcuni interessi di d.o. Monsig.e [Bandini], ha concesso quel che si dimandava".

'Secretarul catolic latin mi-a spus că, dacă scrisorile care vor veni nu vor fi scrise de mâna proprie a Papei, nu vor fi ţinute în seamă'.

"S'imaginano i Miseri che il Sommo Pontefice Romano sia come quello Patriarcha espulso da Costantinopoli de i quali ce ni è uno costi'.

'Cred că ar fi bine să se trimită [lui Vasile Lupu] o scrisoare tipărită în greceşte, în numele Papei. Bartolomeo Bassetti n'a apărut. A venit însă Francesco Maria da Narni în ziua de 8 Ianuarie 1645'.

XXIX

Iaşi, 13 Ianuarie 1645.
Acelaş către Mons. Fr. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 29r.

'Trimite scrisori dela Marcu Bandini. E nevoe ca acesta să fie consolat. Bartolomeo Bassetti n'a mai apărut'.

XXX

Iaşi, 29 Martie 1645.
Acelaş către Congregaţia Propagandei.
APF : Ibidem, ff. 3r, 12v.

'Despre răul ce decurge din lipsa unui episcop resident. Svon despre moartea lui Bartolomeo Bassetti în Polonia'.

[Ingoli notează:] "... l'Arciv. di Marcianopoli che non e stato ammesso dal Pape di Moldavia perchè non haveva Breve à lui di S. S.tà il quale s'è già mandato."

XXXI

Iaşi, 17 Aprilie 1645.
Acelaş către Nunţiul din Polonia.
APF : Ibidem, f. 2rv.

'Catolicii din Moldova sunt mulţumiţi că a venit un păstor care să stea la reşedinţă : Bandini. A început însă zâzania.A venit cineva din partea lui Zamosci [Zamoyski] să spună Voevodului că Episcopul polonez n'a renunţat, ci că va reveni după ce-şi va înmormânta pe mamă-sa moartă.'

'Se svoneşte că Bartolomeo Bassetti ar fi murit în Polonia, dar nu se ştie sigur'.

XXXII

Iaşi, 17 Aprilie 1645.
Acelaş către Mons. Fr. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 4r.

'Iezuiţii sunt împotriva lui Bandini şi în favoarea lui Zamosci [Zamoyski]. Au de partea lor pe dragomanul pentru latină al Principelui, pe Cattinaschi [Kotnarski] şi încearcă să obţină alungarea lui Bandini şi a Misionarilor Conventuali.E bine ca Voevodul să nu ştie că da Noto trimite asemenea informaţii la Roma'.

XXXIII

Cotnari, 20 Aprilie 1645.
Ioannis Lillus, Vicar General al Moldovei către Congregaţie.
APF : Ibidem, f. 36rv.

'Document semnat şi de Gasparo à Notho ca misionar şi viceprefect, Francesco Maria Spera de Narnia, Marianus Bosnensis, în favoarea lui Marcu Bandini care încă n'a putut să-şi ia în primire Episcopatul'.

XXXIV

Iaşi, 1 Mai 1645.
Fra Gasparo da Noto, Misionar şi Viceprefect către Mons. Fr. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 27rv.

'Scrisoarea adresată de Ingoli lui Vasile Lupu am tradus-o din latină în italiană. Pe amândouă (originalul şi traducerea) le-am dat dragomanului italian [Ambrosio Grillo] ca el să le înmâneze Principelui. Dragomanul a făcut traducerea din italiană în greceşte ca scrisoarea să nu ajungă pe mâna lui Kotnarschi. Vasile Lupu a întrebat cine este trimiţătorul scrisorii ; nu ştie ce înseamnă Secretar al Congregaţiei. Ar fi fost mai bine dacă era dată în numele Cardinalilor. Voevodul a întrebat de ce nu scrie Papa însuşi. I s'a răspuns că Papa cel nou numit are prea multe ocupaţii pentru moment. Cu scrisorile care cred că vor veni negocierea va fi terminată.'

XXXV

Baia, 1 Iulie 1645.
Fra Simon Apolloni, Misionar în Moldova, către Mons.Fr. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, ff. 40rv, 41v.

Ill.mo e R.mo Sig.re et mio P.rone Coll.mo.

'Ho ricevuto letere di V.ra Sig.ra Ill.ma et R.ma del 11 Marzo nella quale avisa V.S.R.ma che dal Breve infori si scriveranno tutte le letere in lingua italiana,per Mons.r Arcives.o di Marcianopoli; il che ho subito mostrato al Sud.o Monsig.re per darli qualche parte di consolatione: et hoggi aponto gli ha concesso questo Ecc.mo Prencipe tutta la facoltà di poter libera.te administrare il suo officio, da Vescovo,ma non però la entrada della Villa, meno altre provisioni, che antica.te si davano alli Vescovi, et questo sino non gli capitano letere del n.ro Sig.re; dove il Povero Prelato si va mantetenendo [sic] con li molini

quali ho fatto io, et in quelle poche entrate da me preparate, si è mantenuto questi 9 mesi et è in questa Provintia.

Credo a questa hora il P.re Bacc.re Gasparo Vice Prefetto n.ro haverà a pieno significato a V.ra Sig.a Ill.ma et R.ma, la sinistra strada per la quale anno intradi li PP. Iesuiti, in Iassi et occupati le abitacioni le abitacioni nelle quale sempre stanciato li PP. Miss.ri predecessori n.ri, essendo Iassi la città principale dove annualmente si va una volta a far il sermone avanti il Prencipe et anco giornal-te occorono le dispute et discorsi per la fede come più e più volte è occorsso al P.re Bacc.r Gasparo; et anco al P.re M.ro Bartolomeo Bassetti il quale è stato posto anche in Preggione per defesa della n.ra S.ta fede dal metropolita, et poi con grandissimo Vituperio delli scismatici liberato dal Ecc.mo Sig.r Prencipe. Però R.mo Sig.re la prego per l'amor di Dio Vogliono proveder acciò ne siano restituite le n.re stanze; o almeno scriva VS. Ill.ma e R.ma a questo Mons.r Arcivesc.o ci asegni qualche altra chiesa per risedere. Dal R.mo P.re V.o Patriarchale a mì et al P. Gasparo è stata mandata meza remessa per uno et questa per l'anno passato. V.S. R.ma si conpiacerà dar ordine ci mandi anco il resto, essentdo in questi paesi grandissime penurie questo anno più che sia stato allì tempi n.ri non havendo piovuto gia tre mesi sonno passati dove li grani sonno tutti abruggiati, che è quanto m'occore avisare V.S. Ill.ma et R.ma alla quale devotissima.te inchinandomi gli baccio le Vesti et &.

Di Bania il p.o. Luglio 1645.

D. V. S. Ill.ma et R.ma

humili.mo et devotiss.mo
servo
fra Simon Appoloni
Miss.o Appos.co della
lingua Illirica &.

Al Ill.mo e R.mo mio Sig.r et Prn.e Coll.mo mon
Sig.r Ingoli Sec.o della sacra Cong.ne di
propaganda fide
Roma.

./.

XXXVI

Târgovişte, 14 Septembrie 1649.
Matei Basarab către Papa Inocenţiu X.
Archivio Vaticano: Particolari 19, f. 374 /=242 după vechea paginaţie/

Sanctiss.me Pater
Servitiorum meorum paratiss.ma
Obsequia.

Suscepimus l.ras à vobis Beatiss.me Pater de Monasterio Romani ritus in hac nostra Civitate Tergovistiensi sito,in quibus voluntatem Sanctitatis Vestrae novimus eam esse, ut Monasterium ipsum inter Patres Conventuales, et Patres Custodiae Bulgariae de Observantia dividatur : Quae res nobis expediens non apparuit. Ideo praesentes l.ras ad Sanctitatem V.ram mittimus,rogamusque, ut his qui nunc sunt Patribus amotis, à S.te V.ra dicto Monasterio provideatur de aliis, quorum vitae Sanctitate, stricta eorum Instituti observatione, ac doctrinae praestantia, nec non ab omnibus rebus secularibus, mentis alienat.ne corda Xpi fidelium magis animentur ad servanda D.nica mandata: ijs absolutè et cum V.ra Bened.ne Monasterium ipsum cum omnibus bonis concedatur.Haec rogamus Sanct.em V.ram, quia cupimus profectum utriusque ritus subditorum nostrorum. Quo facto, nos Sanc.tis V.rae voluntatem ad optimum perducere finem curabimus. Caetera audiet Sanctitas V.ra à P.re Francisco Soimirovich, quem ob id ad suos Sacrosanctos Pedes mittendum curavimus, quem etiam S.ti V.rae plurimum cupiemus esse commendatum; Ipsum enim ea fide dignum agnovimus cui legationes n.ras alias ad Regem Vladislaum Poloniae committere non dubitaverimus. Interea V.ram Beat.nem bene volere summo opere cupimus eique humilimam n.ram obl. ationem offerimus, precamurque ut aliquas Insignes Reliquias per eundem Patrem ad nos mittere dignetur pro noastra Devotione apud nos retinendas. Datum Tergovistae in n.ro Palatio die 14 Septembris Anno D.ni 1649.

Vestrae Beatitud.nis

Humilimus Servus
Io Mateio Voevoda

(f. 382v)
Sanctiss.mo ac Beatiss.mo Patri, et in X.po D.no D.no

Innocentio Decimo S.tae Rom.nae Ecclesiae Summo Pontifici Domino Colendissimo

(De altă mână)

S. Card. Gabrielli
Di Tergoviste 14 7bre 1649.

Il Prencipe di Vallachia risponde alla l.ra di N.S. in proposito del Monasterio de PP Minori Convent. di S.Franc.o.Non approvando de dividerlo fra questi e gl'Osservanti ma si bene prega che con la rimotione di q.lli, che hora vi son scandalosi, si faccia provisione d'altri esemplari.

Offerisce ossequiosam.te l'opera sua e
Fa instanza di qualche reliquia insigne per sua divot.ne
Questa l.ra è stata rimessa dal S.Card. Panzirolo per ord.ne di N. S. alla S. Congreg.ne.
21 martij 1650.

XXXVII

Roma [?], 1658.
Fra Angelo Tassi d'Assisi : "Relatione della mia servitù".
APF : Vol. 309. "Illirico 39.41. Servia. Valacchia",ff. 167rv-168rv.

'Destinat misionar în Valahia şi Moldova,la 11 Decembrie 1652. A convertit la catolicism,în Polonia, pe Constantino Lumobirscki [sic], pe servitorul acestuia şi pe un anume Cirugico Gio. Prussiano, la 25 Ianuarie 1654.'

'Din Polonia a plecat spre Valahia. A fost prins şi chinuit de Tătari. L-a salvat un nobil polonez. A căzut bolnav în Zamoscia. A mers la Leopoli. Descrie pe Arhiepiscopul Armean: comportarea lui faţă de şcolari. La Cameneţ a găsit pe un anume Gio. Carica Portughese, luat de Turci de pe când era copil; renegat, fugit după 10 ani şi devenit catolic. L-a luat cu el în Moldova, la Săbăoani, unde se afla P. Maestro Bernardino Valentini da Perugia. In Suceava a contribuit ca să fie răscumpărată o biserică'.

"Alla Città della Baia, ove sta il P. Vito da Vignanello, liberai quel populo dalla tirannide de quei poppi scismatici; per essere in quei paesi rito da scismatici di guardare il venerdi, li nostri poveri Cattolici vanno à lavorare dove quelli scismatici sacerdoti li maltratavano e con bastonate e con pignorargli. Dove ne supplicai il P.npe e meco fù presente d.o P.re Vito, e nè ottene la gratia, che à noi soli fussero suggetti,altre gr.e nè ottene per essergli raccomandato dalla Maestà del Ser.mo Re di Polonia".

'A botezat 2o persoane în Siculia, în Transilvania.Şi doi preoţi s'au decis să revină la sfânta credinţă'.

'La 3 Ianuarie 1657 a început să bântue ciuma'.

"In tutte la Città e luochi ove sono Cattolici,vi sono n.re Chiese e ne ha la cura un certo huomo chiamato da loro Diacono, ma io lo chiamo mastro di canto perche q.to le feste, che quei poveri Cattolici non ponno haver messa, e se la sentono una volta l'anno credo de tali e q.li sia qualche cosa: q.to apre la Chiesa, e sona la campana, si raduna quel poco populo possibile, e cantano alcune lode di Dio e di Santi in la loro lingua. Questo Mastro e sempre il più intelligente, perche sà parlar anche latino, ma more di fame, come gl'altri, sè si sovenisse con un solo scudo il mese acciò insegnasse la dottrina christiana giovarebbe molto.

Vi lassai della mia religione il P. Bacc.re Vito,quale resideva alla Baia, a Baccovia un certo P. Tomasso Zoccolante,e ministratore de beni episcopali.

Il M.R.P.P. Giesuiti erano in Iassi et in Cuttinar in numerò più e meno conforme voglione.... assai commodi di limosine acquistate, à segno che sperano farvi un Colleggio si che non ponno morir di fame, così è portato il caso a me..."

[Relaţia a fost pusă în discuţia Congregaţiei la 6 August 1658.]

XXXVIII

Roma, 14 Ianuarie 1659.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1659. Vol. 28, f.2.

Cong. 25/14.1.1659. Relationes Secretarij.

F. Aless. Cisoschi Polacco Mr. Con.le M.ro in Teol.a fece istanza con le passate per la missione in Vallachia,e fù risposto, che in q.lla Porv.a non era missione formata,ne Prefettura, alla q.le potesse sottoporsi,ma fattasi poi dilig.a nel libro delle Missioni si trova del 52 spedito il Prefetto e del 53 altri 3 frati,ma di nessuno di q.ti si e havuta mai nuova veruna, fuorche in genere da Mons. Nuntio di Polonia, che ne parla con m.to biasimo, eccetto però di un tal f.Vito,del quale dal Nuntio e altrove si hanno ottime relat.ni.

Ma perche q.sto Polacco vien caldam.te portato dal P.Lauria Consultor del S. Off.o e già M.ro, e non può dubitarsi, che lo facci per il Magistro, q.do L'EE.VV. volessero compiacerlo, potrebbe inviarsi al Nuntio con q.lle direttioni, che parrà dargli.

Rescriptum
E.mo Pallotto, ut curet informari de qualitatibus oratorii.

XXXIX

Roma, 27 Mai 1659.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1659. Vol. 28, f. 86rv.

Cong. 29/27. 5. 1659, No. 24.

Mons. Nuntio di Polonia manda una lettera di V. Vito Pilutio Minor Conv.le Miss.rio in Moldavia, del quale si sono havute sempre e da M.r Nuntio, e da altri ottime relationi. Rappresenta questo f.re i gravi scandali che danno i Miss.ri in q.lle Prov.e, che vivono, come egli dice, con libertà di coscienza per esser soli e senza super.re, e part.te d'un Fra Greg.o Zoccolante,che,vestito da secolare, andava suvertendo i soldati perche lasciass.o il Serv.o di quel P.npe et andassero ad un altro, onde erano stati mandati huomini à prenderlo per farlo appiccare. Che l'anno pass.o un altro del med.o ord.e diede molti scandali,et ultimam.te un P.re Dom.no per la sua mala vita fù publicam.te in Piazza da Contadini. Che quanto à quelli del suo ord.e solea p.ma mandarsi un Prefetto che era anche Prov.le, e soleva condur seco Miss.rii et hoggi sono sei anni, ch'egli è in quelle Parti senza superiore et ha già finito il suo tempo, ma non vuol partire se non viene qualch'altro per non lasciar quel Popolo senza sacerdote. Supp.ca finalmente del Magisterio.

Mons.r Nuntio dice havergli risposto,che doveva precisam.te avvisar i nomi, et i luoghi de soprad.i Missionarii che hanno dato scandalo.

Avvertim.to di M.r Seg.rio
Il soprad.o F. Greg.o non è notato nel libro de Miss.rii ma questo non basta, perche i libri sono assai mancanti.

Rescriptum
'Să se cerceteze dacă Gregorio este misionar'.

XL

Roma, 15 Noembrie 1666.
Chestiunea No. 23 din şedinţa Congregaţiei dela 15 Noembrie 1666.
APF : Acta 1666. Vol. 35, ff. 288 - 290.

'Fiind întrebat despre starea misiunii din Moldova,Nunţiul din Polonia a comunicat :

1. Vito Pilutio este prefectul misiunii, este cel mai bun misionar, ştie limba, predică şi are situaţie materială bună.Stă la Baia.
2. Gio. Battista del Monte este la Trotuş. Nu ştie limba. Stă bine materialmente.
3. Antonio da Norcia este la hotarul dintre Moldova şi Transilvania, în casa unui nobil căruia îi serveşte de capelan.Nu ştie limba.
4. Antonio da Mondaino la Galaţi. Nu ştie limba, dar înţelege cât trebue. Se poartă bine.

Mai sunt iezuiţi la Iaşi şi Cotnari, precum şi cinci preoţi seculari ca parohi dependenţi de Episcop. Fra Felice Antonio da Todi stătea cu Episcopul de Bacău. Acum a fost trimis de Prefectul misiunii la Cotnari. Fra Simone da Orte serveşte de capelan Italienilor din Cracovia. Nu vrea să revină la misiune'.

XLI

Roma, 9 Martie 1669.
Secretarul Congregaţiei De Propaganda Fide către Vito Pilutio.
APF : Vol. 53. "Registro delle Lettere dell'anno 1669", f.49r.

A f. Vito Pilutio 9. III. 1669.

Riferirò in S.Cong.ne il contenuto della sua delli 14 Dec.re, e sebene suppongo,che à questi SS.ri Card.li parrà tenue la pena da V.P. data a f.Benedetto da Cortona,ad ogni modo la prudenza di questi Em.mi rifletterà,se stando le cose di coteste parti nello stato p.nte, sia stato opportuno di usare il metro da lei tenuto di concedere à questo delinquente il perdono,overo fosse più acertato di procedere contro di lui à qualche rigoroso, ed esemplar castigo.

Mi scrive Mons.r Nun.o di Polonia, esser poco sicuro per il ricapito delle Lettere, che si scrivono à V.R. l'inviarle à lui in Varsavia. Prego il med.o, e lei ad'additarmi altra via più sicura, affinche pervenghino con maggior brevità, e sicurezza quelle, che di quà a Lei si scrivono, e l'altre,che da lei dovrebbero

trasmettersi à questa S. Cong.ne colle notitie di quanto costà si operi, nel que quì si brama in V. R. maggior diligenza, ne starò attendendo da lei l'avviso, a le bacio le mani.

XLII

Roma, 13 Aprilie 1669.
Acelaş către acelaş.
APF : Ibidem, f. 86v.

'Să facă tot posibilul să trimită de acolo pe Benedetto da Cortona'.

XLIII

Roma, 6 Aprilie 1669
Secretarul Congregaţiei către Fra Francesco Maria Spera, Minore Conventuale.
APF : Vol. 53. "Registro delle lettere dell'anno 1669", f.73v.

'Sunt dificultăţi la împlinirea dorinţii sale: puţinul fruct pe care îl dau Missionarii s'a obţinut în trecut din Moldova. Pentru puţinii catolici de acolo ajunge Vicarul Apostolic şi preoţii seculari. Dela 1663 este stabilit acolo P.Pilutio cu câţiva fără să ceară subsidii'.

XLIV

Roma, 2 Noembrie 1669.
Acelaş către Nunţiul din Polonia.
APF : Ibidem, ff. 273v. 274r.

Proporrò alla S. Cong.ne quanto V.S. Ill.ma gli scrive circa la missione di Moldavia [....]. Non credo sia per piacere alla S. Cong.ne il ritorno in Italia di Fr. Vito Pilutio attesoche li lui si sono sempre havute ottime relationi e si spera dalla sua opera ogni buon frutto, meglio però di ciò e di tutto l'resto dell'affare scriverò à V.S. Ill.ma a quando l'havrò rappresentato in S. Congr.ne e le bacio le mani.

XLV

Baia, 2 Iulie 1674.
Vito Piluzio către Cardinalii dela Propaganda.
APF : Vol. 452. "Scritture originali riferite nelle Congregazioni de 29 Gen.e 4 Marzo 1675", ff. 129 - 130v.

Emin.mi e R.mi SS.ri P.ni Col-mi

Scrissi all'EE.VV. per via di Trans.a e gli davo ragua-glio di quel tanto avevo patito dal Metropolita per pagar ' il tributo G. Turco. Hora gli do avviso, che la Dom.ca delle Palme, q.n. celebravo vennero gli Turchi in Chiesa mi spogliorno d e l tutto, e mi ligorno ad una colonna, talm.te fui bastonato, che restai quasi morto, il giorno seguente hebbi l.re dal Principe, che mi chiamava in Iassi per amministrare li SSmi sacramenti à quel popolo e Polacchi, e lasciai questa Chiesa per la Pasqua senza sacerdote, e nel ritorno ho ritrovato la Città abbandonata per caus de Turchi e Tartari ancora io sono fuggito, e mi ritrovo ne i Monti, Mons. Casmiro mi chiama in Trans.a più presto voglio morire di fame, che lasciare quest'Anime, quasi tutta la Provincia è fuggita. Tutte le chiese di Socciava sono state rovinate dalli Turchi, como anco quelle di Cotinaro, li Monasteri di Iassi sono stati sachecciati dalli Polacchi, la nostra Chiesa di Cotinaro ha havuto di danno più di mille scudi. Tutti li paramenti,e Argenteria della Chiesa di Iassi l'hanno pigliato li Turchi, questa Chiesa ha havuto tre vasa di vino,li Polachi l'hanno beuto, e le Vigne hora sono lasciate [in...a]bbandono. La Città di Nempzi è tutta arsa, in Iassi, e in Socciava poche case sono restate. A tutti gli Baroni il P.n.pe gli ha confiscato il tutto, e sono hora in Prigione con loro moglie, poiche sono causa che li Polachi sono venuti in P.ncia, e si dice che gli darà nelle mani de Turchi. Il Metropolita di questa Pro.ia fuggi in Polonia con il P.n.pe passato, il p.nte gli scrisse che ve ne ritornasse à pena arrivato in Iassi, lo privò, e lo mise in carcere, ha dato insino adesso mille e 500 scudi.

La venuta di Mons. Vic.o Apostolico in questa Provincia è stata di grandiss.o danno à quest'anime,poiche non ha atteso, ad altro, che à cumulare denari per arrichire gli suoi Nepoti.A molti scandali succesi npn hà voluto dar rimedio, gli presenti gli facevano serrar gl'occhi, visita non ha fatto, non puole scusarsi di essere stato impotente, sicome hà potuto andar in Polonia, e in Trans.a per l'elemosina, poteva ancora visitare, q.n. si parti lasciò la Chiesa di Baccovia senza sacerdote, quel Popolo mi scrisse

ch'io gli dassi un sacerdoto, ci mandai il P. Antonio Angelini ma per gli tanti disturbi, che continuam.te riceveva dal Nepote di Mons.r Vic.o non ha potuto sedere. Haveva il P.n.pe sequestrato al Monast.o di Baccovia ogni cosa, io con il S.r Segretario havemo supplicato per la restitutione, e restitui il tutto, e ci mandai il P. Gio Batt.a del Monte, scapato dagli Tartari che l'havevano fatto schiavo, doppo alcuni giorni mi scrisse che non poteva vivere, andai di persona in Baccovia, e trovai ogni cosa rovinata, la Chiesa serve per stalla di Vacche, e porci, Molendino distrutta, vi erano 20 Vacche, hovi sono 4. Ogni cosa ha venduto il Nepote di Mons.r Vic.o. Ha vendu⌈to⌋.... Vaso di vino, grano, porci,pecore et il popolo dice que haveva fatto più di domila scudi il P.F.Gio. Batt.a se nè sta nella Villa di Trebes, e celebra in una Casa,poiche in Baccovia non è possible à sedere, che il Nepote di Mons.r Vic.o ha trasportato il tutto in Trans.a ed hora dimora nelle selve, son certo se si parlasse al P.n.pe lo farebbe impiccare. Per le tante l.re false scritte da Mons.r Vic.o all'EE.VV. è causa che non habbino mandato Missionari, e questi Popoli morano senza aministratione dei Sac.ti q.n. venne costi il P.D.Gio Batt.a. Berckuse portò l.re del Popolo di Iassi e di Cotinaro, ma li Popoli non sapevano cosa alcuna. Il Popolo di Iassi mi scrive,ch'io vada à stare in Iassi, ò pure gli mandi un sacerdoto, che gli P.ri Giesuiti tutti sono fuggiti in Polonia. Supplico l'EE.VV. concedermi licenza di ritornare in Italia, gia vedo, che Iddio o non vuole, ch'io habbi nessuna sodisfatione dall'EE.VV. conforme me ne dato speranza, e Mons.r... mi scrisse una l.ra d'ord.e dell'EE. loro, ch'io haverei havuto una Chiesa e l'istessa l.ra l'ho mandata a Mons.r Seg.o 10 anni ho servito ⌈...⌋ Miss.e ed 11 da Prefetto, la supplico anco di mandarmi qualche sossidio, che ne meno tonica non hò, e mandarlo in Corona nelle mani del S.r Capitan Fran.co Biale, che la strada di Polonia è impedita. Giache l'EE. loro hanno consolato, del magistero il P. Gio. Batt.a del Monte, si compiaccino di consolare anch'il P. Antonio Angelini accio possa servire con magg.re fervore, e non ho havuto nessun miss.o cosi pronto all'obedienza come il sud. P.re Ant.o, e si ritrova in

grandiss.a miseria. E qui senza più con profonda riverenza humilm.te le bacio le sacre Porpore.

Baia 2 lug.o 1674.

Dell'EE.VV.RR.

Humiliss.o et Dev.mo servo
Fr. Vito Pilutio da Vignanello.

⌈Scrisoarea lui Vito Piluzio a fost discutată în şedinţa Congregaţiei din 1 Ianuarie 1675, sub No. 35, după cum rezultă din Acta 1675, Vol. 45, ff. 21v - 22v⌋.

XLVI

Roma, 29 Ianuarie 1675.
Sumar pregătit pentru şedinţa Congregaţiei din 29.I.1675.
APF : Ibidem, ff. 153, 156, 157, 164v.

Fuseseră propuşi doi candidaţi la locul de Vicar Patriarhal. Secretarul Propagandei, pregătind sumarul pentru şedinţa Congregaţiei respective, scrie :

"Dalla Propag. da 18 Dec. 1674 ⌈...⌋ Io però devo aggiungere a questi ⌈candidati⌋ il P. M.ro Vito Pilutij da Vignanello che stà in Moldavia col titolo di Prefetto aspettando il successore, perche nella Cong.e g.rale tenuta il 26 Giugno 1674 mi fu ordinato di ponere in lista d.o P.re tra i Concorrenti al Vicariato sud.o".

Referatul alcătuit de P. Lauria adaogă :

"Delli tre soggetti, di quali la Sagra Congregatione desidera la relatione per deputare il Vicario Patr.le in Costant.li stimo che il P. M.ro Vito Pilutij sia atto per quel ministerio,si per la bontà, come per la prattica delle cose e per la lingua.Sono molti anni che esercita la Prefettura delle Missioni in Valachia e Moldavia, come è noto alla Cong.e.".

Rescriptum: "Die 29 Ianuarij 1675. Eligerunt P.rem Vitum Pilutium, cui scribatur".

XLVII

Roma, 1677.
F. Vito Pilutio către Cardinalii dela Propaganda Fide.
APF : Vol. 467. "Scritt. Orig. Rif. nelle Cong.ni de 4 gennaro, 17 gennaro e 7 febraro 1678", ff. 267 - 268.

Emin.mi e R.mi Sig.ri

F. Vito Pilutio Min. Conv. le havendo servito la S.Cong.ne de Fide Prop. 23 anni in partib. fù richiamato dall'EE.VV. in Roma, et havendo dimorato 15 mesi in SS. Apostoli con molto dispendio, e detrimento della sua reputatione, ne vedendosi effettuata promessa alcuna, supplica L'EE.VV. a volersi ricordare, e quietare questi ultimi giorni della sua vecchiaia, e trà tanto Le prega di qualche sussidio per potersi mantenere. Come anco havendo d'ord.e dell'EE.VV. fatto stampare la Dottrina Cristiana tradotta in lingua Valacha ordinare allo stampatore, che gli si dia per poterla mandare in Moldavia. Che il tutto &.

All'Emin.mi et R.mi EE. li SS.ri
Card.li della S. Cong.ne de Fide
Prop.a

Per
F. Vito Pilutio Min.r Con.le.

XLVIII

Roma, 7 Februarie 1678.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1678. Vol. 48, f. 43.

Relationes E.mi Albritij.

Il P.re Vito Pilutio Min.e Con.le gia Prefetto in Moldavia di dove fù richiamato per dargli il Vicariato Patriarcale di Costantinopoli e poi trattenuto in Roma con speranza di mandarlo Vic.rio Ap.lico in Moldavia col titolo di Arciv.o di Marcianopoli supp.ca l'EE.VV. si degnino ricordarsi di lui et in tanto somministrargli qualche sussidio per mantenersi.

E le supplica ancora si degnino ordinare gli siano dati esemplari della Dottrina Christiana da lui composta in lingua Valacca e d'ord.e dell'EE.VV.e gia stampata in q.sta stamparia acciò possa mandarli in Moldavia per Benef.o di quei Popoli.

Rescriptum
Quo ad libros Arbitrio Em.mi Albritij. In reliquis ad eumd. Em.m cum Sec.rio.

XLIX

Roma, 29 Martie 1678.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1678. Vol. 48, f. 78.

Cong. 29. III. 1678, No. 26

Essendo stato rimesso nella Cong.e all'arbitrio dell'Em.mo Albritij l'eleggere per Arciv.o di Marcianopoli il P. Vito Pilutij da Vignanello S.E. sarebbe di parere che possa farsegli la gratia.

/Acelaş text se află şi în vol. 468. "Scritt. Orig. Rif. 1678", f. 169r./

L

Roma, 20 Iunie 1678.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Ibid., ff. 115v - 116r.

Cong. 20. VI. 1678, No. 23.

'In Congregaţia dela 6 Aprilie 1677 au fost trimişi cinci misionari în Moldova. Li s'a dat câte 30 de scuzi de viatic,consemnaţi lui Fra Antonio Ferrari, prefect al acelei Misiuni.Acuma scrie Fra Nicolò Bariona că nu şi-a primit partea sa. Secretarul spune că acel prefect a dat banii cu împrumut unei doamne poloneze şi că aşteaptă în Polonia restituirea banilor. La misiune a ajuns numai Bariona şi un alt misionar. Ceilalţi doi aşteaptă banii în Polonia. Să i se scrie Nunţiului ca să recupereze banii. In locul celor rămaşi în Polonia, P. Vito Pilutij, ales Arhiepiscop de Marcianopoli, propune pe Fra Bonaventura Guarini da Todi şi pe Fra Giacinto da Praga'.

Rescriptum. Anuerunt in omnibus.

LI

Roma, 1678.
Vito Piluzio, Arhiepiscop de Marcianopoli, către Cardinalii Congregaţiei.
APF : Vol. 471. "Scritture riferite nelle Cong.ni g.rali de 26 7mbre, 14 9mbre e 12 Xmbre 1678", f. 50.

Emin.mi e Rev.mi SS.ri

Frà Vito Pilutio Arcivescovo di Marcianopoli Devotiss.o. O.re dell'EE.VV. riverentem.te espone dovendo partire quanto prima per la sua residenza supplica delli soliti recapiti,viatico, Calice, libri, facultà del S.t offitio, Reliquie, Agnus Dei, Medaglie, qualche regalo per quel Prencipe, come anche di una annata antecipata per potersene servire nel suo mantenimiento. Che il tutto &.

Alla sacra Congreg.e de
Propag.a Fide
Per
F. Vito Pilutio Arciv.o di Marcianopoli.

[De mâna lui Vito Pilutio este şi scrisoarea suplică a lui Fra Francesco Antonio Brunacci da Cremona şi Fra Antonio Giorgini da Torri care cer să meargă misionari în Moldova].

LII

Roma, 14 Noembrie 1678.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1678. Vol. 48, f. 199v.

Cong. 14. XI. 1678, No. 5

Mons.re Vito Pilutio eletto Arciv.o di Marcianopoli desiderando partire per la sua Residenza supplica l'EE.VV. a delli soliti ricapiti, Viatico, facoltà del S.Offitio, un'annata anticipata delle sue provisioni, reliquie, Agnus Dei, medaglie,un Calic,e libri descritti nel Memor.le e qualche regalo per quel Pren.pe.Supplicano poi per esser mandati colà Missionarij li PP. Antonio Brunacci da Cremona, et Antonio Giorgini da Torri Min.ri Conv.li et il med. Arciv.o attesta esser soggetti d'ottime qualità degni della gratia che domanda.

LIII

Roma, 1678.
Vito Piluzio, Arhiepiscop de Marcianopoli, către Cardinalii din Congregaţie.
APF : Vol. 471. "Scritture riferite nelle Cong.ni g.rali de 26 7mbre, 14 9mbre e 12 Xmbre 1678", f. 250.

'Vito Piluzio scrie în favoarea lui Fra Fabiano di Transilvania din oraşul Corona [Braşov], care a fost luteran şi s'a convertit prin opera lui Piluzio şi trimis apoi de acesta în Leopoli să se facă cleric, dar neavând bani să plătească noviciatul s'a făcut laic'.

LIV

Roma, 8 Decembrie 1678.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1678. Vol. 48, f. 225v.

Cong. 8. XII. 1678.

'Vito Piluzio cere să i se dea dispensă lui Fra Fabiano din Transilvania, laic din ordinul Minoriţilor Conventuali, pentru a

putea fi consacrat sacerdote. Este un luteran trecut la catolicism. Vito Piluzio mai cere administrarea Moldovei aşa precum au avut-o şi antecesorii lui.

Aceeaşi cerere o face pentru Valahia Mons. Conti Arhiepiscopul din Sofia'.

LV

Roma, 1678.
Vito Piluzio, Arhiepiscop de Marcianopoli,către Cardinalii din Congregaţie.
APF :Vol 471. "Scritture riferite nelle Cong.ni g.rali de 26 7mbre, 14 9mbre e 12 Xmbre 1678", f. 251.

Emin.mi e R.mi Sig.ri

Frà Vito Pilutio Arciuescovo di Marcianopoli supplica l'EE. VV. si degnino concedergli l'Amministratione di Moldavia,conforme hanno havuto l'Antecessori.

Che il tutto &.

[Această cerere a fost supusă discuţiei în Cong. 8.XII.1678 No.7].

LVI

Roma, 14 Ianuarie 1679.
Relaţia Secretarului Congregaţiei (Urbano Cerri).
APF : Acta 1679. Vol. 49, f.1.

Cong. 14. I. 1679.

'Se referă la cererea lui Vito Piluzio ca, în drum spre reşedinţa sa din Moldova, trebuind să meargă pela Vignanello,localitatea sa de origină, să i se permită de a sluji o liturghie pontificală cerută de Episcopul din Città di Castello. Se aprobă.'

LVII

Roma, 14 Ianuarie 1679.
Relaţia **Cardinalului** Casanate către Papă.
APF : Ibidem, ff. 12v. 13r.

Cong. 14. I. 1679, No. 17.

'Cardinalul Casanate într'o relaţie adresată Papei în chestiunea noului Episcop de Bacău, Giacomo Gorecki, Dominican, aminteşte faptul că Congregaţia a cerut să i se acorde lui Vito Pilutii Arhiepiscopatul de Marcianopoli. Vito Pilutii a stat în misiune 22 de ani şi e bine să fie numit Vicar Apostolic al Episcopului care de obiceiu nu stă la reşedinţă.'

LVIII

Roma, 2 Octombrie 1679.
Relaţia Prosecretarului Congregaţiei.
APF : Ibidem, ff. 258v - 261.

Cong. 2. X. 1679, No. 20

'Intr'o scrisoare din 20 Martie 1679, Nunţiul din Polonia relatează că a murit Stefano Taploczai destinat de Congregaţie ca Vicar Apostolic în Moldova şi Valahia. De asemenea P.Kaioni /=Ioan Caioni/ scrie că după moartea aceluia a servit 3 luni în Bacău şi că acolo e imposibil să-şi aibă reşedinţa Episcopul,nefiind biserică ci o casă de lemn gata să se dărîme. A scris şi Vito Pilutii, actualul Arhiepiscop de Marcianopoli, bine cunoscut Cardinalilor, care a cerut răposatului Mons. Cerri administrarea Moldovei /=Vicariatul Episcopal de Bacău/.

Prosecretarul aminteşte că şi în alte dăţi Pilutii a cerut Moldova, dar Cardinalii au aşteptat să vadă că Episcopul de Bacău merge la reşedinţă.

Nu se aprobă cererea lui Caioni.

După redactarea sumarului a sosit dela Nunţiul din Polonia, cu data de 7 Iunie 1679, ştirea că a murit Episcopul Gorecki.'

Rescriptum

Deputetur in Vicarium Ap.licum Archiep.us Marcianopolitanus facto verbo cum Sanctissimo.

LIX

Roma, 6 August 1680.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1680. Vol. 50, ff. 197r - 198r.

Cong. gener. 6. VIII. 1680, No. 6.

'Regele Poloniei, în scrisoarea sa către Cardinalul Cybo din 21 Noembrie 1679, a recomandat la Episcopatul vacant prin moartea lui Giacomo Gorecki pe Giacomo Dluski, Minorit Conventual.Congregaţia decide să i se dea titlul de Baccovia, pentrucă Valahia este dată administrativ Arhiepiscopului din Sofia. Se pune chestia reşedinţei ; nici ultimul episcop din 1677 n'a stat acolo.

Vicar Episcopal este Vito Pilutii,Arhiepiscop de Marcianopoli'.

LX

Roma, 24 Septembrie 1680.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 238v.

Cong. gener. 24. IX. 1680, No. 16.

'La 25 Mai 1680, Vito Piluzio, Arhiepiscop de Marcianopoli, aduce la cunoştinţă că a plecat P.re M.ro Antonio Angelini.

Il laudă. A servit 12 ani şi poate fi retrimis.Ştie bine limba.

Cu altă scrisoare din 13 Iunie 1680, Vito Piluzio,repetă aceleaşi lucruri despre Angelini şi dă informaţii defavorabile despre Bărcuţă.

Angelini scrie din Varşovia că nu poate continua drumul spre Moldova şă că preferă să se reîntoarcă cu titlul de Prefect sau Provincial în Transilvania.

P. Nicolò Bariona scrie că a servit 3 ani în Iaşi,iar acuma, la 16 Iulie 1680, scrie din Leopoli, cerând Prefectura şi titlul de doctor. Superiorul acestora, interpelat, a spus că nu-l cunoaşte pe Angelini,iar Nicolò Bariona nu-i bun de prefect. Se decide Prefectura Transilvaniei pentru Angelini.'

LXI

Roma, 2 August 1681.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1681. Vol. 51, ff. 241v - 243v.

Cong. 2. VIII. 1681, No. 26

'A sosit la Roma P. Bonaventura Guerini, Minorit Conventual, Misionar în Moldova, expediat de Vito Piluzio, Episcop /sic/ de Marcianopoli, cu informaţii despre escrocheriile comise de un oarecare Nicolo Glavich, dar acoperite de misionari pentru a nu fi persecutaţi aceştia de către Voevozii Valahiei şi Moldovei,căci şi ei au fost înşelaţi de acela. De altfel aceşti Principi "principiorono a fare con un principale religioso, che non volendosi fare scismatico, gli fecero far la barba come porta il sommo Pontefice, e frustate per tutta la Piazza".

LXII

Roma, 28 Septembre 1683.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1683. Vol. 53, ff. 204 - 206v.

Cong. 28. IX. 1683, No. 21.

'Vito Piluzio, Arhiepiscop de Marcianopoli, avizează venirea noului Episcop, Mons. Dluski, la Bacău şi descrie tributurile grele de plătit pentru care a vândut potirul şi crucea de aur"

LXIII

Roma, 16 Noembrie 1683.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1683. Vol. 53, ff. 224v - 225v.

Cong. 16. XI. 1683, No. 18.

'Mons. Dluski, noul episcop al Moldovei, scrie Cardinalului Barberini despre starea bisericii din Moldova. Propune eliminarea titlului de Prefect şi să se lase Episcopului biserica.

Se plânge de Vito Pilutio şi de capelanul acestuia, Fra Antonio Torre [= Antonio Giorgini da Torre]'.

'Congregaţia decide să li se dea avertisment lui Piluzio şi misionarului'.

LXIV

Roma, 13 Noembrie 1685.
Relaţia Cardinalului Barberini.
APF : Acta 1685. Vol. 55, f. 211v.

Cong. 13. XI. 1685, No. 26.

Relationes E.mi D.ni Card.li Barberini.

Mons. Dluski Vescovo di Baccovia rappresenta che trovandosi in Iassi nel principio della passata quarisima comparve colà anco Mons.r Arcivesc.o di Marcianopoli [Vito Piluzio] già Vic.o Ap.lico di quella Chiesa, il quale unitosi col P.re Renzi Min. Conv.le huomo di vita scandalosa, gli ha resi così mali ufficij app.o il Prencipe di Moldavia nemicissimo de Polacchi che questo si è indotto di dar pubblicam.te un bastone di legno Vescovale alla Greca in mano del sud.o Mons.r Arciv.o dichiarandolo Vesc.o di Baccovia, con discacciare Mons. Dluski che ne deve essere il legittimo possessore, non solo dalla sua Residenza,ma anco da tutta la Provincia.

Per tale incontro è stato necessitato di caminare quindici giorni a piedi, sino a Bukureste in Transilvania Transalpina,dove è stato accolto benign.te da quel Prencipe.

Supplica p. tanto l'EE.VV. del necessario provedimento

Rescriptum

Scribatur Nuntio ut verificatis, evocet Arhiep.um Marcianopolitanum.

LXV

Roma, 5 Aprilie 1688.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1688. Vol. 58, ff. 72r - 75r.

Cong. gen. 5. IV. 1688, No. 24.

'14 capete de acuzare în contra lui P. Renzi, Misionar în Moldova. In descărcarea lui se află prezentată o atestaţie din partea catolicilor din Iaşi şi o mărturie a lui Vito Piluzio'.

LXVI

Roma, 5 Iulie 1688.
Prezentarea unei cereri a lui Vito Piluzio.
APF : Ibidem, f. 122v

Cong. gen. 5. VII 1688, No. 16

'Vito Pilutio Arciv. di Marcianopoli a servit 34 de ani în Moldova. Nu poate să se întoarcă la reşedinţa sa. Cere episcopatul Acquapendente care este vacant'.

LXVII

Roma, 5 Octombrie 1688.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Ibidem, ff. 166r - 168r.

Cong. gen. 5. X. 1688, No. 38.

'A murit P. Antonio Brunacci da Cremona, Prefect al Misiunii din Moldova. Nu-i bun P. Cini ca să-l înlocuiască ci, după informaţiile lui V. Pilutio, e mai capabil P. Volponi, care-i şi numit'.

LXVIII

Roma, 16 Noembrie 1688.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 186r.

Cong. gen. 16. XI. 1688, No. 27.

'Despre P. Renzi şi calomniile în contra lui. Mărturie favorabilă a lui Vito Pilutio. O relaţie a lui Renzi cu descrierea Moldovei (ff. 187v - 191).

'Au fost propuşi ca misionari : P.M.ro Angelo Bonaventura Petri da Zagarolo, P. Bacc.e Giuseppe Maria Tonati da Rieti,P.Bacc. e Tamburino.'

LXIX

Roma, 20 Martie 1696.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1969. Vol. 66, ff. 64 - 65.

Cong. 20. III. 1696, No. 25.

'P. Zauli, Min. Conv.le, Prefectul Misiunii din Moldova, împreună cu Prefectul şi Maestrul Şcolii din Seminarul Estelnek [din Transilvania] cer licenţa de a transfera acel Seminar în localitatea Vassarelli [Vaşarheiu?]. Secretarul Congregaţiei face istoricul fundării Seminarului (prin Mosé Nagij)'

[Detalii interesante despre Mosé Nagij se dau în acelaş volum dela Propaganda,ff.173-175, în Congregaţia dela 20.VIII, 1696, No. 40. Inedite.]

LXX

Roma, 7 Mai 1696.
Prezentarea unei scrisori a lui Vito Piluzio.
APF : Ibidem, f. 90v.

Cong. 7. V. 1696, No. 2.

'Mons. Vito [Piluzio], Arhiepiscop de Marcianopoli, cu locuinţa la Propaganda, cere bani în loc de masă în colegiu, fiind bătrân şi neputându-se hrăni la fel cu ceilalţi'.

LXXI

Roma, 1 Octombrie 1696.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Ibidem, f. 207.

Cong. 1. X. 1696, No. 23.

'In chestia transferării Seminarului dela Estelnek la Vassarelli [Vasarheiu ?] se aduce acum şi părerea favorabilă a Monseniorului Vito [Piluzio], Arhiepiscop de Marcianopoli. Se admite'.

LXXII

Roma, înainte de 27 August 1697.
Vito Piluzio către Papa Inocenţiu XII.
APF : Vol. 528. "Scritture Originali riferite nella Cong.ni G.n.li de 27 Agosto...1697", ff. 2r - 3v.

Beatiss.mo Padre

Alla Chiesa hora vacante di Civitá Castellana et Orte si fà lecito di aspirare Fr. Vito Pilutij Arciv.o di Marcianopoli, che doppo d'haver'indefessamanete, e con imaginabili patimenti faticato à pro della Religione Cattolica nella Moldavia, Transilvania e Valacchia per lo spatio di trenta quattr'anni con quel frutto, e bene delle Anime, molto ben noto alla Santità Vostra in tempo, che si trattenne in Polonia, et alla Congreg.ne di Propaganda, come costa ancora nell'Archivio della med.a fu dalla d.a Congreg.ne gratiato di ritornarsene in Curia per qualche riposo. Ritrovandosi dunque in questa otioso, e con scrupolo di Coscienza, per non poter esercitare il proprio zelo in beneficio della

Santa Chiesa, supplica con ogni dovuto rispetto Vostra Beatitudine, affinche voglia degnarsi di gratiarnelo, tanto più che di già vien'acclamato da quel Clero, per esser Diocesano, e che la med.a Congreg.ne l'ha più volte intentionato e raccomandato e massime in tempo della felice Memoria di Alesandro VIII, Predecessore di Vostra Santità, e per tal'effetto fù anche approvato dalla Cong.ne de Vescovi eligenti. Che &. Quam Deus &.

Alla Santità di N. S.
Papa Innocenzo XII.
Per
Pr. Vito Pilutij Arcivesc.o di
Marcianopoli.

LXXIII

Roma, 27 August 1697.
Relaţia Secretarului Congregaţiei.
APF : Acta 1697. Vol. 67, f. 289rv.

Cong. 27. VIII. 1697, No. 1.
Relationes D. Secretarij

Mons.r Vito Piluzzi de Minori Conv.li Arcivescovo di Marcianopoli dimorante in Propag.da mantenuto da questa Sacra Cong.ne supplica l'EE.VV. a degnarsi di raccomandarlo efficacem.te a N.ro Sig.re per la Chiesa vacante di Civitá Castellana et Orte, alla quale dice di venir acclamato da quel Clero per esser Diocesano, tanto più che altre volte questa S. Cong.ne l'ha intenzionato di raccomandarlo a S. S.tà in simili congiunture, attese le sue benemerenze per haver servito lodevolmente la med.a S. Cong.ne lo spazio di 34 anni nelle Missioni di Moldavia, Valacchia e Transilvania.

Rescriptum
Ad mentem.

LXXIV

Roma, 20 Aprilie 1716.
Secretarul Congregaţiei către P. M.ro Felice Antonio Zauli Min.e Con.tuale.

APF : Vol. 105. "Lettere della Sac. Cong.ne e di Mons. Segretario dell'Anno 1716", f. 52v.

In scrisoarea trimisă la Rimini lui Padre Maestro Zauli se află pasajul următor :

"... Potrà anco mandare il catechismo da lei tradotto coll'Evangelij per tutte le feste dell'anno in lingua moldava,e che desiderarebbe di dare alla luce per benef.o sp.uale delle pred.e Missioni, poiche quando questo si riconoscerà utile, si farà imprimere in questa stamparia".

LXXV

Roma, 9 Iunie 1716.
Acelaş către acelaş.
APF : Ibidem, f. 83.

Uniti al foglio di V. P. sono quà capitati l'Evangelij da lei tradotti in lingua Moldava per istruzz.e di quei popoli.Sono stati i med.mi già consegnati al Sig.r Card. Barberini Prefetto della Stampa di q.ta S. Cong.e accioche quando lo giudichi,espediente, possa dar ord.e per la loro impressione già che ciò e stato rimesso al suo prud.mo arbitrio.....

LXXVI

Roma, 6 Iulie 1716.
Acelaş către acelaş.
APF : Ibidem, ff. 94v - 95

Col foglio di V.P. m'è capitato il piccolo catechismo da lei composto in Lingua Moldava per istruzzione di quei popoli;Quale da me comunicatosi alla S. Cong.e, la med.a ha rimesso all'arbitrio del Sig. Card. Barberino il farlo imprimere in q.ta Stamparia ogni volta che riconosciutolo, lo giudicherà degno della stampa.

LXXVII

Roma, 7 Iulie 1716.
Acelaş către Cardinalul Barberini.
APF : Ibidem, f. 224.

Il P. Felice Antonio Zauli Min.e Con.tuale già Pref.o delle Missioni del Suo Ord.e in Moldavia ha trasmesso à q.ta S.Cong.ne un piccolo Catechismo da lui composto in Lingua Moldava per istruzz.e di quel popolo con far istanza che venga impresso in questa Stamparia. Essendo però stata rimessa all'arb.o prud.mo dell'E.V. una tal istanza, il Seg.rio le ne porta q.to riv.mo cenno, con trasmettele aggiunto l'istesso catechismo, e con profond.mo inchino si ressegna.

LXXVIII

Roma, 19 Iulie 1717.
Relaţia Cardinalului Vallemanus Oliverius.
APF : Acta 1717. Vol. 87, ff. 266v. - 267rv.

Cong. gen. 19. VII. 1717, No. 28.

[Cardinalul Vallemani referă despre scrisoarea lui Padre Maestro Zauli, Prefect al Misiunii din Moldova, care relatează plecarea misionarului Niccola Speranza, care a părăsit misiunea sa din Moldova, fugind în Italia. Cardinalul apoi adaogă:]

In fine il medesimo Prefetto supplice che si solleciti la revisione e la stampa degl'Evangelij e Catechismo da lui composto in lingua moldava, attesa la necessità che suppone esservene non solo in Moldavia, ma anco in Transilvania, ove si sono ricovrate molte famiglie da quelle Provincia. Sopra di che dice Mons.r Segretario, che li sudetti Evangelii o Catechismo furono consegnati l'anno passato al Sig.r Cardinale Barbarino, accio che havesse dato ordine di farli stampare, quando havesse ciò espediente.Sua Em.za però diede ordine per la revisione, mà non fù trovato in Roma alcuno prattico di lingua Moldava, e fattasi diligenza anche nel Seminario delle missioni d'Assisi, fù risposto che s'aspettava un Lettore di detta lingua. Doppo l'arrivo di esso si darà ordine per la revisione, mà allora vi sarà la difficoltà per la correzzione della stampa, quando à quest'effetto non si faccia venir in Roma il Lettore medesimo, e quanto al sudetto P.re Menini dice.

[Documentele originale pe baza cărora s'a ţinut respectiva Congregaţie Generală se găsesc în Vol. 609, Scritture riferite... 1717. Acolo se spune, f. 566r : "Il sommario con tutti gl'originali di q.ta Ponenza li ritenne L'E.mo Ponente:]

LXXIX

Piazza in Sicilia, 4 Iunie 1805.
Fra Lorenzo Placido Porcelli către Padre Generale de M.A.
APF : Scritture riferite nei Congressi. Moldavia dal 1798 al 1816. Vol. 6, ff. 430r - 431r.

Reverendissimo P. Generale S. Coll.mo

Viva Gesù, e Maria.

Da questo nostro P. Esproto Todero sento che V. Paternità fa ricerca di alcuni soggetti per Moldavia, o per altra parte dove la Religione ha le Missioni. Io per tredici anni e [?] mesi ebbi l'onore di servire quella Provincia in qualità di Missionario, come tuttora continuarei se obligato non fossi allora d'un espresso comando del mio Sovrano, e mi ritirai con rincrescimento, e pena. Ora però animato dalle premure che V.P. Reverendissima dimostra vengo per via della presente ad esibirmi e far ritorni in quelle, o in altre parti loro l'ubbidienza mi destina previo il permesso sempre dalla S. Congregazione, e della Religione. M'esibisco a ripigliare quella carriera non già per acquisto di qualche onore, perchè altro non aspetto che una Santa morte, al presente mi ritrovo in questa Provincia diffinitore, e Guardiano attuale, sichè la mia esibizione procede d'un puro, e sincero desiderio che ho di servire quella povera Gente, e far la volontà di Dio, e come tale voglio sperare che non sarà vuota d'effetto.

Nel medesimo tempo le fo presente, pure, che se codesto collegio di Sant'Antonio ha bisogno d'un Lettore di lingua Moldaviana io posso servirlo per essere pratico di quella lingua. Per profitto de novelli Missionari vi lasciai un esposizione degli Vangeli di tutto l'anno, una dottrina Cristiana,un dizionario, molti dialoghi, litanie, e varie orazioni colla versiona di alcuni Inni in lingua Moldovana tutta fatiga mia per agevolare i giovani a predicare, e confessare quella povera Gente, che perisce di fame molte volte per non ritrovare Persona, e se la trova per

mancanza della lingua non puole essere servita come bramerebbe. Ma questa mia fatiga difficilmente puole ottenere l'intento senza la voce viva che però, se V.P.Rev.ma stima proprio,che prima d'essere simili giovani destinati siano bene istruiti in quella lingua, e stima utile la mia debole persona, io per l'onor di Dio, per agevolamente della Gioventù, e per quelle buone anime come dissi, non recuso laborem. Porri ad un semplice richiamo di Lei, o della S. Congregazione. La prego dunque a darmi sollecito riscontro per aggiustare alcuni miej interessi, e per essere pronto quallora comandato sarò ad intraprendere il mio viaggio nella buona staggione, e bacio: Le S.mani umilmente mi protesto per quel che sono.

Di V.P. Reverendissima
Umilis.mo Devotis.mo Servo e suddito
fra Lorenzo Placido Porcelli
M.A. Siciliano

Dal Convento di S.Fran [cesco] di Piazza in Sicilia.
Li 4 Giugno 1805.
Roma
Reverendissimo P. Padrone Col.mo
P. Rev.mo Generale de M.A.

LXXX

Roma, 21 Iunie 1823.
Fr. Antonio M.a Sciacca, fost misionar în Moldova, către Papa Pio VII.
APF : Scritture riferite nei Congressi. Moldavia dal 1823 al 1827. Vol. 8 (nepaginat).

Beatissimo Padre !

Fr. Antonio M.a Sciacca dell'Ordine de PP. Minori Conventuali di S. Francesco Missionario Apostolico della Sacra Congregazione di Propaganda nelle parti di Costantinopoli e Moldavia avendo servito per ben cinque anni consecutivi la S.ta Sede in d.o Ap.co Impiego, prostrato a piedi di V.ra S.ta espone umilmente. Che in tempo della sanguinosissima guerra tra Greci e Turchi fù da questi assalito, assassinato, e spogliato de sussidj che gli aveva somministrato la sua famiglia; per scampare dall'imminente pericolo della vita L'Oratore si gettò qui da un muro fuggendo a tutta possa; ma nella caduta contrasse un'Ernia intestinale, che tut'ora gravemente lo molesta. Quindi prendendo per sicurezza la via di Odessa nella Bessarabia, ad istanza di quei Cattolici, e per ordine di Monsignor Coressi Vic.o Ap.co di Costantinopoli non mancò il Supplicante di prestare a quella nostra Cattolica Chiesa, divenuta bersaglio di alcuni Preti Scismatici, tutti quei servizj analoghi

ad un Missionario, il che gli fece il prelodato Vic.o Ap.co di Costantinopoli diretta all'Eminentissimo Cardinale Seg.rio di Stato de Propref.o della S.a Cong.ne. Arrivato in fine a Costantinopoli dietro a tanti disagi, e palpitazioni mortali soffersi nel corso della sua Missione e del molestissimo viaggio, fu il med.o sorpreso da una micidiale infiamazione, che per consiglio di tutti li Medici Curanti dietre sette mesi d'infermeria,fu obligato partir da quel luogo e portarsi a respirare l'aria nativa, come costa da'suoi Documenti altronde ben noti alla S.a Cong. ne. Quindi, L'Oratore anzid.o inveggendosi suo malgrado fisicamente impossibilitato di poseguire l'impiego di Missionario in quelle Contrade per l'esposte caggioni si fa coraggio d'implorare istantemente da V.a Santità perche in contemplazione di tanti stenti e danni sofferti si degni benignamente di accordargli li privilegi soliti concedersi a Missionarj del suo Istituto benchè pe'mottivi suddetti non abbia potuto compire il tempo prefisso. E siccome L'Oratore per rendersi utile in qualche modo a quei Popoli si è molto esercitato nella perizia della Lingua Moldovana, e la possede quanto un Nazionale, per fare cosa utile a'Novelli Missionari pensa di presentare un'Opuscolo concernente il ristretto della Grammatica e del Dizionario in detto Idioma, e se La S. Cong.ne lo credera espediente s'obbliga di farne Egli stesso la scuola ; E ciò per compensare in qualche modo il tempo che gli è mancato per terminare il novennio della Missione. Che della grazia.

Oggi dà SS. XII. Apostoli di Roma li 21 Giugno 1823.

Umil.o Devotissimo Suddito
Fr. Antonio M.a Sciacca Miss.o
Ap.o

[In tergo:] Alla Santita di Nostro Signore
Papa Pio VII
Per. Fr. Antonio M.a Sciacca Minor.
Conventuale e ex-Missionario.

****

II

MISIUNEA CULTURALĂ A LUI RAFAEL LEVAKOVIĆ PE LÂNGĂ MATEI BASARAB PRIETENIA LUI CU UDRIŞTE NĂSTUREL.

Tipăriturile româneşti până la Matei Basarab.

Titlul prezentului studiu spune prea puţin despre obiectul real al lui.Intenţia mea este să înfăţişez un episod nu destul de bine cunoscut din istoria tiparului la Români, episod care se relaţionează cu o tentaţie occidentalizantă din epoca culturală a lui Matei Basarab şi cu o tentativă paralelă a Catolicilor dela Roma de a atrage în sfera lor Ţările Româneşti, în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Nu am la îndemână tot ce s'a publicat în ultimul sfert de secol asupra istoriei culturale româneşti din epoca la care mă refer. Voi compensa eventualele lipsuri cu unele informaţii de prima mână, adică bazate pe isvoare inedite.

Inventţia tiparului a fost considerată de istoricii culturii omeneşti ca un eveniment de răscruce. Tiparul a fost luat drept cel mai caracteristic criteriu în distingerea unuia de altul a două din cele mai importante evuri din istoria umanităţii: evul mediu şi evul modern. Se înţelege că iniţierea celui modern a fost un apanagiu al Occidentului European. Ţările Româneşti s'au bucurat de privilegiul istoriei încadrându-se foarte de timpuriu, din acest punct de vedere, în cultura apuseană. Liturghierul slav apărut în 1508 la Târgovişte este mai târziu cu numai 51 de ani prin raport cu prima carte occidentală căreia i se cunoaşte cu precizie data, tipograful şi locul de apariţie, adică Mainz 1457. La Veneţia tiparul a fost introdus la 1469 deci numai cu 39 de ani mai de vreme decât la Târgovişte, iar la Viena, alt centru cultural mondial, arta tipografică este mai timpurie

cu numai vreo 25 de ani faţă de cea din Muntenia. Ruşii au rămas în urma Românilor cu 56 de ani! La Bulgari, primul monument literar neobulgar a văzut lumina tiparului abia la 1641, şi nu în Bulgaria ci la Propaganda Fide din Roma şi nu cu sacrificii naţionale bulgăreşti, ci cu banii lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. (1).

Tiparniţele româneşti au funcţionat cu relativă regularitate în cursul secolului al XVI-lea până la 1588, când apare la Braşov ultima carte coresiană prin oboseala lui Şerban,fiul diaconului Coresi. După aceea se ivesc vremuri tot mai aspre şi cărţile bisericeşti se tot împuţinează şi se scumpesc. Preoţii se servesc şi de manuscrise, când le găsesc, şi le copiază,dacă se pricep. Manuscrisele devin cu atât mai defectuoase şi mai pline de erori cu cât sunt mai des copiate. Preţul lor era exorbitant. Câteodată costul unei cărţi echivala valoarea unei moşii. De aceea uneori preoţii erau nevoiţi să înveţe pe de rost textul oficiilor religioase mai uzuale. Chiar când se găseau, cărţile costau aşa de mult încât numai Boerii şi Voevozii şi le puteau procura. Episcopul Pietro Deodat dela Sofia relatează la 1640 că o carte valora 40 de scuzi. Pentru a-şi face cineva o idee mai clară de raritatea şi scumpetea cărţilor notez că un misionar trimis în Ţările Româneşti primea uneori,pe un an întreg,mai puţin decât valoarea unei cărţi.Astfel Silverio Pilotti primea pe an numai 30 de scuzi (2). Tot aşa faimosul Pantaleo Ligaridi,misionar şi profesor de greacă şi latină la Târgovişte,deşi Propaganda Fide îl angajase cu 60 de scuzi pe an,fusese anunţat în 1652 că leafa îi va fi redusă la 30 de scuzi anual,adică tot atât cât primea Andrea Stavrino,un fost elev al lui din Scio (3).

1) Sunt mai mult de 20 de ani de când am publicat aceste date comparative în studiul meu despre Contribuţia Românilor la progresul cultural al Slavilor,în Cuget Românesc, II (Buenos Aires,1952),p.239,cu scopul de a desvirtua pretenţiile ridicole ale slavizanţilor dela Bucureşti care susţineau că absolut toate binefacerile culturale ne-au venit din stepa rusească.

2) Dipl.It., II, 342.

3) Dipl.It., II, 430

Deci după 1588 urmează un hiatus în istoria tiparului la Români. Acestei întreruperi îi pune capăt Matei Basarab cu prima sa tipăritură din 1635. Am cetit cu deosebit interes Istoria cărţii româneştide M. TOMESCU, care constitue una din cele mai importante contribuţii la istoria culturii româneşti şi în care se relatează şi reluarea tiparului în această a doua fază iniţiată de vrednicia fără seamăn a lui Matei Basarab.

Sunt în situaţia de a veni cu contribuţii noi şi cu unele corectări în ce priveşte istoria exactă a intenţiilor şi străduinţelor marelui Voevod al Munteniei. Autorul cărţii amintite relatează :

> „Din râvna de a înzestra bisericile cu cărţi [...],îndemnat desigur şi de Udriste Năsturel,sfetnicul său cultural, Matei Basarab se hotărăşte să reintroducă tiparul în ţară. In acest scop, el s'a adresat mai întâi tipografului croat Rafael Levakovici, care avea o tipografie slavă la Roma, propunându-i să vină în ţara noastră. Levakovici nu se grăbeşte să răspundă chemării domnului român. Intre timp soseşte la curtea din Târgovişte [...] Meletie Macedoneanul, venit din ţările ruseşti" (4).

Se va vedea îndată că această problemă de istorie culturală românească e mult mai complicată şi extrem de interesantă, iar datele principale ale ei sunt în bună parte altele de cât cele schiţate de Mircea Tomescu.

1. Matei Basarab nu s'a adresat mai întâi lui Rafael Levakovici ci în al doilea rând.

2. Rafael Levaković nu avea tipografie personală la Roma, ci lucra la Tipografia Congregaţiei de Propaganda Fide în calitate de corector, ca limbă şi dogmă, pentru editarea de mesale şi breviare pentru uzul Slavilor uniţi cu Biserica Romano-Catolică.

3. Nu e adevărat că Levaković n'a răspuns invitaţiei lui Matei Basarab. A venit la Târgovişte şi a dus tratative cu Matei Basarab şi cu Udriste Năsturel.

Modalităţile şi circumstanţele în care s'au consumat aceste

4) MIRCEA TOMESCU, Istoria cărţii româneşti de la începuturi până la 1918, Bucureşti, 1968, p. 65.

fapte sunt tot atâtea interesante aspecte, unele inedite, ale activităţii culturale desfăşurate la Târgovişte cu actori mai nu meroşi şi cu evenimente de extremă importanţă pentru atmosfera culturală a domniei lui Matei Basarab şi pentru cunoaşterea activităţii în acelaş domeniu a lui Udrişte Năsturel. Voi avea ocazia de a le ilustra cu numeroase date rămase necunoscute istoricilor români şi străini.

Tentaţii occidentale. Rafael Levaković apare pe scena culturii româneşti la vreo trei ani după ce Matei Basarab înfiinţase o tipografie la Câmpulung, prin mijlocirea lui Petru Movilă (5). In această tipariţă s'a publicat Molitvenicul slavonesc dela 1635. La doi ani după aceea s'a mai înfiinţat tipografia dela Govora pentru editarea celei de-a doua cărţi a lui Matei Basarab şi anume Psaltirea slavonească dela 1637. Matei Basarab nu apelase, precum se spune, la Ruşi, ci la Mitropolitul moldovean dela Chiev. Foarte probabil că Ruşii l-ar fi refuzat, aşa cum au procedat la 1637 cu cererea adresată Ţarului de către Mitropolitul Moldovei Varlaam. Ţarul şi-a făcut urechea toacă, iar Varlaam a putut să-şi publice Cartea românească de învăţătură duminecelor preste an, graţie ajutorului primit în 1637 dela aceeaşi mărinimie a lui Petru Movilă. In ce priveşte hârtia necesară tipăriturilor, Matei Basarab realizează gândul de a o produce în ţară la noi, înfiinţând prima "moară" de hârtie din Muntenia (6).

Sub raportul tehnic şi estetic aceste două tipărituri ale lui Matei Basarab erau inferioare celor produse în secolul al XVI-lea. Tiparul ucrainian folosit la 1635 şi 1637 prezenta nişte "litere mici, urîte, strâmbe, aplecate la rând, în locul literelor mari majestoase, drepte şi simetric aşezate la rând

---

5) P.P.PANAITESCU, Petru Movilă, ctitor al tipografiilor din veacul XVII, în Almanahul graficei române, Craiova, 1931, pp. 116 - 120.

6) M. POPESCU, Fabricile de hârtie ale lui Matei Basarab, în Revista Istorică Română, VII (1937), pp. 384 - 388.

ale tiparului coresian, de origină veneţiană" (7). Personagiile culturale şi bisericeşti care vizitau Curtea Domnească a Munteniei în această vreme ştiau că Matei Vodă aprecia mai mult tiparul veneţian (8) şi, deci, nu era prea mulţumit de aspectul realizărilor lui tipografice prin mijlocirea tiparniţei de proveniență chieveană.

Intr'un asemenea moment îl vizitează un important membru al coloniei catolice din Bulgaria, Franco Markanich care, pe lângă preocupările lui de ordin politic şi religios, se îndeletnicea şi cu ferecatul cărţilor (9).

---

7) DAN SIMONESCU şi DAMIAN P. BOGDAN, Inceputurile culturale ale domniei lui Matei Basarab, în Biserica Ortodoxă Română, LVI (Bucureşti, 1938), p. 866.

8) Cunoaştem mărturia lui Pietro Deodato, Episcopul catolic dela Sofia, exprimată într'un document dela 1640: "La Stampa Venetiana e più apprezzata da loro". Cf.E. FERMENDŽIN, Acta Bulgariae Ecclesiastica, în Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, Vol. XVIII, Zagreb, 1887, p. 97.

9) Acest nobil bărbat, calificat aşa de Matei Basarab într'un document latin ("nobilis vir"), editat în Doc.Hurmuz., III, 461, apare deseori în documentele dela Chiprovaţ dintre anii 1637-1653, publicate de E.FERMENDŽIN, Acta Bulgariae Ecclesiastica (operă citată de noi în nota anterioară). La 18 Decembrie 1649 semnează cu titlul de Gubernator Bulgariae. (Cf.J. PEJACSEVICH în Archiv für österreichische Geschichte, 59, 1880), în legătură cu nişte planuri de eliberare a Bulgariei de sub Turci la îndeplinirea cărora Matei Basarab ar fi trebuit să joace un rol important. Am schiţat acest eveniment în studiul meu Contribuţia Românilor la progresul cultural al Slavilor şi anume în capitolul referitor la Aportul românesc la Renaşterea culturală şi politică a Bulgarilor, în Cuget Românesc, IV (Buenos Aires, 1954), pp. 8-10. Cred că titlul de Gubernator nu era politic, ci religios: Markanich era şeful unei aşa numite custodii, adică al unei regiuni catolice. Respectiva regiune bulgărească dela Chiprovaţ era locuită mai ales de negustori ragusani, dintre care unii erau, la origine, morlachi slavizaţi. Ipoteza că Markanich ar fi fost ragusan o formulează şi EMIL TURDEANU, Din vechile schimburi culturale dintre Români şi Jugoslavi, în Cercetări Literare, III (Bucureşti, 1939), p. 170.

In ce priveşte activitatea artistică a lui Markanich se ştie că el a ferecat în 1642 o Evanghelie slavonă în manuscris, cu cheltuiala Mitropolitului Teofil din Muntenia. Pe copertă se dă numele artistului, în slavoneşte: Maistor Franco Markaniicea ot Kiprovaţ. Cf.VICTOR BRĂTULESCU, Miniaturi şi Manuscrise din Muzeul de Artă Religioasă, Bucureşti, 1939, pp. 108 - 109.

Din documentele epocii rezultă că Markanich era în strânse legături cu Propaganda Fide dela Roma şi că era la curent cu ceace se realiza acolo în materie de tipărituri slave bisericeşti. Era deci omul cel mai potrivit pentru a da sfaturi Domnului Muntean care tocmai se afla în căutare de meşteri pentru a treia tipăritură a lui. După calculele cele mai apropiate de realitate pe care ni le oferă documentele descoperite în Arhiva Propagandei, împreună cu cele publicate de E. Fermendžin, vizita lui Markanich şi convorbirea lui cu Vodă au avut loc pela jumătatea lunii Iulie 1637.

Această convorbire avea obiective politice antiturceşti, dar se va fi purtat de sigur şi asupra importantei opere culturale începută de Domnul Munteniei care se bucura de bună apreciere în lumea slavă ortodoxă şi mai cu seamă în Bulgaria,unde,ceva mai târziu, i se va recunoaşte lui Matei Basarab rol principal sub raport politic-militar în mişcările pentru libertate provocate de propaganda catolică. Cu prilejul acestei întâlniri, Markanich a aflat despre intenţia lui Matei Vodă de a retipări unele cărţi bisericeşti şi, ca fervent catolic ce era, nu putea rămâne indiferent faţă de încercările Voevodului din Muntenia de a recurge la Chiev, la sprijinul lui Petru Movilă care desfăşura în vremea aceea o intensă activitate culturală, al cărui caracter de propagandă (10) ortodoxă nu putea să scape vigilenţei agenţilor catolici (11) de prin părţile noastre. De aceea Markanich îşi oferă bunele lui oficii sfătuindu-l pe Matei să nu mai trimită emisari la Chiev şi făgăduindu-i să intervină la Roma pentru a fi trimis în

---

10) Despre caracterul de propagandă al operei Mitropolitului dela Chiev vezi P.P.PANAITESCU,L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans les Principautés Roumaines - /Extras din "Mélanges de l'École Roumaine en France", V, 1926/ - Paris, 1926.

11) Un caz extrem de interesant de o asemenea vigilenţă l-am descoperit în Arhiva Propagandei. Agenţi catolici camuflaţi puteau pătrunde în cancelaria Patriarhiei Ecumenice dela Constantinopol. Unul dintre aceştia a reuşit să intercepteze corespondenţa dintre Petru Movilă şi Patriarhii acelor vremi.

Posed copia unei scrisori a lui Petru Movilă, scrisă în limba latină şi trimisă în Noembrie 1638 Patriarhului Ciril la Constantinopol.

Această scrisoare a fost sustrasă şi a ajuns în Arhiva Propagandei. Se păstrează încă inedită în Vol. 61. "VII. Lettere di Polonia, Russia, Vallachia, Moldavia, Dalmazia, Littorale 1643",ff. 91rv-92v. Voi comenta-o cu altă ocazie pentrucă ea cuprinde ştiri care interesează şi istoria Moldovei.

Valahia Rafael Levaković, din serviciul Propagandei,un croat italianizant, priceput în arta tiparului cu litere chirilice, care lucrase şi lucra încă în tipografia Propagandei dela Roma la revizuirea de cărţi, în ce priveşte limba şi dogma, şi apoi la tipărirea lor pentru Slavii catolici sau uniţi cu Biserica Romano-Catolică.

Matei Basarab a acceptat sfatul creindu-şi astfel acces la oficialitatea catolică dela Roma. Nu cunosc împrejurări din primii ani ai domniei care să-i fi prilejuit un contact direct cu Roma. In acei primi ani, Matei a avut contacte de bunăvoinţă şi ocrotire faţă de supuşii catolici, în special faţă de misionarii dela Târgovişte şi Câmpulung, precum şi faţă de catolicii de peste Dunăre, dela Chiprovaţ în Bulgaria. Markanich era unul dintre fruntaşii acestor catolici, informator totodată al Propagandei dela Roma.

Nici primele legături şi nici cele ce-au urmat n'au fost de interes strict personal. Legături interesate au fost observate la Voevozii anteriori, fie munteni, fie moldoveni. Relaţiile cu Roma Papală au fost în adevăr pornite deseori dintr'un calcul politic mai mult sau mai puţin egoist : pentru asigurarea unei eventuale retrageri liniştite în caz de mazilire din partea Turcilor, ori pentru a ajuta opoziţia statelor catolice faţă de încercările de cucerire ale Osmanlilor în spre Apus. Atitudinea lui Matei Basarab a fost mult mai complexă şi prin faptul că Domnia lui a fost mai durabilă decât toate celelalte Domnii din acel secol. Dacă am încerca să răscolim, ca într'un proces de intenţii, toate tainele politicei externe şi interne ale acestui bun, blând şi rodnic Voevod, sentinţa de caracterizare nu-i poate fi decât favorabilă. De altfel, toate asemenea caracterizări care s'au formulat de către contemporani sau cele puţin posterioare sunt concorde în a-l descrie pe Matei ca însufleţit de cele mai nobile sentimente creştine, cucernic şi pios, blând dar viteaz şi mânat de idealurile creştine ale epocii, de idealul de cruciadă, consecvent cu tradiţiile vechei boerimi de ţară, din care făcea parte, şi grijuliu în acelaş timp de mântuirea sufletului său într'o epocă d e -

turburări ca acelea prin care trecea biserica tradiţiei lui, purtată rareori la bun liman de Patriarhii Orientali.

"Mare prieten al Principilor Creştini", spune despre el Fra Pietro Diodato (Petru Bogdan Bakşici) în relaţia sa din 1640 adresată Vaticanului (12), iar Papa Inocenţiu al X-lea, într'un Breve din 16 Mai 1647, remarcă "mirifica nobilitatis tuae humanitas" (13).

Totul îl îndemna să-şi îndrepte privirile spre Occident: şi consideraţii de ordin politic extern (14), şi necesităţi de ordin intim. Sinceritatea lui nu poate fi pusă la îndoială din niciun punct de vedere. La această concluzie suntem duşi şi de perseverenţa cu care caută la Roma nu numai sprijin politic, ci şi deslegări de problemele de conştiinţă ce i se ridicau în suflet prin contactul cu propagandiştii catolici din jurul lui, sau cu ierarhii bisericii catolice care îl vizitau. Să nu pierdem din vedere că în acea vreme Ortodoxia trecea prin criza provocată de calvinismul lui Chiril Lucaris aducător de mari perturbări în Patriarhia dela Constantinopol. Apoi tronul patriarhal foarte deseori era urcat sau menţinut de Patriarhi care vărsau pungi de ţechini la Turci, încât Matei Basarab începuse să intre la îndoială că şi-ar mai putea mântui sufletul rămânând sub ascultarea unor Patriarhi simoniaci.

Gravele sale îndoeli Matei Basarab le împărtăşea şi personalităţilor catolice care îl vizitau. Soluţia acestora era una şi aceeaşi : trecerea la catolicism sub forma unirii cu Roma. Chiar şi Markanich urmărea în subsidiar tot câştigarea pentru catolicism a Voevodului Muntean.

12) "Grande amico delli principi christiani". (Apud FERMENDŽIN, Acta Bulgariae, p. 97.)

13) Ibidem, p. 179.

14) I. LUPAŞ, Politica lui Matei Basarab, în Studii, Conferinţe şi Comunicări istorice, Vol. I, Bucureşti, 1928, pag. 152, unde se semnalează orientarea lui Matei Basarab spre statele creştine şi afilierea lui la coaliţia creştină contra Turcilor, plănuită de Împăratul Ferdinand în legătură cu Polonii, Tătarii şi Ardelenii.

Conversaţia cu Markanich a avut loc, cum am afirmat mai sus, pela începutul lui Iulie 1637. Matei Basarab a acceptat să nu mai trimită după meşteri tipografi la Petru Movilă, ci să apeleze la Rafael Levaković, descris în culori extraordinar de favorabile de interlocutorul său.

Pentru reuşita combinaţiei, Matei Basarab şi Franko Markanich stabilesc următorul plan :

1. Domnul Munteniei va trimite lui Rafael Levaković o împuternicire în scris care să-i servească la obţinerea unei delegaţii papale de a merge în Valahia şi de a trata cu Matei Basarab retipărirea de cărţi bisericeşti în limba slavonă, utile pentru toată creştinătatea slavă, nu numai pentru cea românească.

2. Markanich va scrie pe de o parte o scrisoare către Levaković cu care se cunoaşte personal. Se ştie din alte documente că şeful catolicilor din Bulgaria, Pietro Diodato, Episcop de Sofia, fusese elev al lui Levaković. Pe de altă parte, Markanich va supune chestia şi Monseniorului Francesco Ingoli, Secretarul Propagandei, printr'o altă scrisoare.

Cu alte cuvinte, Markanich va fi intermediarul acestei corespondenţe între Matei, Levaković şi Propaganda Fide. Voevodul Munteniei îi şi înmânează lui Markanich împuternicirea pentru Levaković. Acest document are data 19 Iulie 1637. In posesia lui, Markanich se întoarce la Chiprovaţ. Il atestează acolo un document slav din 6 August 1637. La 10 August în acelaş an, Markanich scrie şi lui Levaković şi lui Ingoli la Roma, acompaniind astfel scrisoarea lui Matei Basarab. Scrisorile ajung la Roma înainte de sfârşitul anului 1637 sau la începutul lui 1638. Pentru unul din congresele săptămânale ale Congregaţiei De Propaganda Fide, cred că pentru cel dela 30 Ianuarie 1638, Mons. Ingoli a pregătit un referat, aducând la cunoştinţa Congregaţiei chestiuni foarte importante (15). Se referă la tratativele cu Matei Basarab. Majoritatea documentelor au fost descoperite. N'am reuşit să găsesc scrisoarea personală a lui Markanich în care se dădeau toate datele problemei cu informaţii despre convorbirea cu Matei Basarab şi cu relatarea situaţiei cultural-religioase din Ţările Româneşti.

15) FERMENDŽIN, Acta Bulgariae, p. 48 : "negotii molto importanti".

Din fericire, fiind piesa principală, această scrisoare a fost rezumată copios de Mons. Ingoli. Referatul şi rezumatul s'au păstrat.

Scrisoarea lui Markanich. Cuprinde multe date care interesează starea culturală a Munteniei sub domnia lui Matei Basarab. Cea mai interesantă informaţie este aceea care confirmă prefaţa Psaltirii slavoneşti apărută la 30 Ianuarie 1637 prin care Matei se adresează "drept credinciosului şi evlaviosului neam al patriei noastre şi altor neamuri înrudite cu noi după credinţă şi având acelaş vestit dialect slovenesc ca limbă şi cu deosebire Bulgarilor, Sârbilor, Ungrovlahilor, Moldovlahilor şi celorlalţi" (16). Aceiaş lucru, parcă ceva mai explicit, în ce priveşte hegemonia culturală a Munteniei în acea vreme, îl spune Markanich în scrisoarea sa către Secretarul Propagandei, Mons. Francesco Ingoli :

> Mattia, Principe di Valachia, intende di ristampare li libri ecclesiastici di rito orientale con li quali si servono li preti e monaci del suo principato e di molte altre provincie, come sono la Moldavia, Russia, Bulgaria, Servia, Rascia, Herzegovina, la maggior parte di Tracia e di Macedonia insino al monte santo (17).

Muntenia era deci, în această epocă, centrul de iradiaţie culturală în special pentru Balcani, pentrucă ţările din această regiune nu aveau un centru de cultură slavă. Moldova nu se afla în aceeaşi poziţie privilegiată pentrucă în apropierea ei exista focarul cultural dela Chiev, cu tipografii la Pecerska, Lemberg şi Mohilău (18). Printre ţările debitoare culturii româneşti, Markanich adaogă, pe bună dreptate, şi Rusia. Dăm în altă parte o probă irefutabilă : marea răspândire în Rusia a cărţii Imitaţia lui Christos tradusă din latineşte în slavoneşte de cumnatul lui

16) BIANU - HODOŞ , Bibliografia Românească Veche, I, Bucureşti, 1903, p. 105.

17) FERMENDŽIN, op. cit., p. 47.

18) G. PASCU, Istoria literaturii romîne din sec. XVII, Iaşi, 1922, pag. 7.

Matei Basarab, acel faimos Udrişte Năsturel de care ne vom ocupa în acest studiu.

Voi continua să redau în româneşte conţinutul scrisorii lui Markanich, bogată în recomandări practice formulate Propagandei :

> Voevodul amintit /=Matei Basarab/ a trimis să caute prin diferite ţări pe cineva care să înţeleagă acea limbă /slavă bisericească/ şi să poată revedea /textele/ şi să se ocupe de tipărirea cărţilor; dar n'a găsit pe niciunul care să fie deajuns de pregătit şi, pentrucă i s'a referit că numitul Părinte Rafael se pricepe şi ar fi bun pentru treaba asta, numitul Principe l-a însărcinat /pe Markanich/ să-i scrie şi să facă toate chipurile ca să-l înduplece a veni în Valahia, dându-i în acest scop şi o scrisoare credenţială pentru amintitul Părinte (19). Mai spune Markanich că nu trebue să se scape această ocazie, pentrucă prin ea uşor s'ar putea câştiga şi aduce la Unire cu Sfânta Biserică Romană şi la supunere faţă de Papă a acelui Principe, a boierilor, cu tot clerul acelei ţări, prin mijlocirea numitelor cărţi ale lor, în care ei cred, dar nu le înţeleg.
>
> Atunci când va veni prin aceste părţi Părintele Rafael, ar fi bine ca Papa să-i dea un breve către Principe, fără însă să se facă menţiune în el despre tipar, deorece Principele n'ar vrea ca ai săi să ştie că el intenţionează să aducă un latin /=catolic/ ca să le revizuiască cărţile. Acest lucru nu s'ar putea ascunde dacă s'ar explica în acel breve care ar trece prin mâinile secretarilor..... Acel breve i-ar plăcea Principelui şi ar fi totodată un foarte bun mijloc ca să se intre în discuţie despre autoritatea Papilor şi despre supunerea cu care toţi suntem datori faţă de Sfântul Scaun.
>
> Deasemeni ar fi foarte plăcut pentru Principe dacă Papa i-ar trimite câteva relicve şi, în special, din acel balsam care picură din moaştele Sfântului Nicolae din Bari(2o).
>
> S'ar putea trimite numitul Părinte ca Vizitator Apostolic, cu amplă jurisdicţie asupra ţărilor amintite, astfel ca să-l acrediteze cât mai mult şi să-i confere o reputaţie

19) Epistola principis Valachiae ad P. Raphaelem Levaković Croatam, datată Bucoreste 19 Julij 1637 a fost publicată de Fermendžin, Acta Bulgariae, pg. 48.

2o) Aceasta era dorinţa expresă a lui Matei Basarab, după cum se poate constata din documentele posterioare. Oridecâteori a scris la Roma, Matei a cerut să i se trimită asemenea balsam pe care el îl utiliza ca leac pentru boala de ochi de care suferea, probabil, încă din această vreme.

cât mai mare în ochii unui Principe scismatic, ca să dea prestigiu călătoriei sale... Acest titlu ar provoca în sufletul Voevodului o şi mai mare dorinţă de a-l avea pe numitul călugăr. Acesta să vină cât mai repede, dat fiind că acel nobil /=Markanich/ a dat fermă speranţă Voevodului că va veni şi i-a spus să renunţe de a mai căuta pe altcineva. Cu atât mai mult va trebui să-şi grăbească /Rafael Levaković/ plecarea cu cât Principele se gândeşte să ceară dela Chiev pe un oarecare scismatic, lucru despre care el /Markanich/ l-a sfătuit să nu facă.

Părintele /Rafael/ să aducă cu sine doi sau trei călugări pricepuţi, cu viaţă exemplară, care să ştie limba slavonă, deoarece acei din Bulgaria sunt puţini şi slabi în doctrină.

Iar totul să se ţină în secret, sub sigiliul confesiunii, pentrucă dacă s'ar divulga această ştire şi ar ajunge la urechile Turcilor că el are înţelegere cu Voevodul Valahiei, ar suferi mari pagube. Şi totodată preoţii şi călugării scismatici ar simţi şi s'ar opune foarte uşor.

Date biografice despre Levaković.

Pentru a înţelege cât mai deplin cum a decurs planul şi care este semnificaţia legăturilor ce s'au stabilit între Levaković şi Matei Basarab, va trebui să schiţăm istoric figura principalului actor al acestor evenimente care, după părerea mea, aparţinea acelui amestec etnic al Uscocilor în compoziţia căruia se aflau în majoritate descendenţii Românilor Apuseni, slavizaţi cu vremea, unii mai de timpuriu în Croaţia, alţii conservaţi mai îndelung în hinterlandul oraşelor dalmatine, sau în insula Veglia, sub denumirea de Morlachi. Singurii care s'au păstrat ca Români sunt Rumării, sau Cicii, ori Ciribirii, din Istria, care mai agonizează încă în localitatea Jeiăni şi în şapte sate la poalele lui Monte Maggiore.

Iată câteva date despre Rafael Levaković, referitoare la o epocă anterioară legăturilor lui cu Matei Basarab. Levaković a fost o personalitate importantă pentru cultura croată. Datele la care fac aluzie le vom găsi parţial la autori croaţi. In cursul acestui studiu vom aduce unele informaţii care au rămas necunoscute şi Croaţilor şi nouă Românilor. Izvorul principal pentru latura croată îl formează studiul vechiu şi dificil de consultat azi al lui Ivan Kukuljević Sakcinski publicat în Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, IX, Zagreb, 1868, pp. 285 - 312.

Rafael Levaković s'a născut pela 1590 în localitatea Jastrebarskoy (21) din ţinutul Zagreb. Limba locului natal era un amestec de croată şi slovenă. A aparţinut ordinului franciscan şi a achiziţionat o frumoasă cultură enciclopedică. A deprins limba italiană şi a studiat latina. Am convingerea că nu era străin nici de limba română care îi va fi fost familiară datorită apartenenţii lui la o ascendenţă etnică valahă din regiunea Uscocilor unde, pe alocuri, se mai vorbia româneşte.

Când învăţatul croat Glavinić îl trimite la Roma, ca loctţiitor la redactarea textelor bisericeşti glagolitice, la anul 1622, Levaković ducea cu el numeroase texte obţinute dela Împăratul Ferdinand II. Roma era pe atunci centrul Slavilor catolici. Acolo face cunoştinţă cu numeroase personalităţi. La 1625 este trimis într'o misiune confidenţială în Ungaria.

Reîntors din acea misiune, Levaković este designat la Roma ca Reformator librorum ecclesiasticorum linguae illyricae cu dispoziţii din partea Papei Urban VIII de a pregăti spre publicare diferite cărţi cu litere glagolitice. In serviciul Propagandei, Levaković a intrat încă din anul 1625. Aşa rezultă dintr'un document rămas până acuma inedit, scris în 1637 şi în care Levaković amintea că trecuseră 12 ani de când a început să lucreze la Propaganda din Roma (22). Un alt document, rămas de asemenea necunoscut chiar şi istoricilor croaţi, conţine o adeverinţă semnată de el pentru manuscrisele unor Liturghiere şi Breviare în limba "ilirică", primite la 16 Octombrie 1627 (23). Câteva luni mai înainte Levaković mărturisea că prin mijlocirea unor asemenea tipărituri se va putea ajunge la oarecare progrese în convertirea la catolicism a schismaticilor (24).

21) Varianta Jatrobertscha am găsit-o la Ab. Simeone GLIUBICH, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856, p. 181. Aici se dă şi o scurtă listă de operele tipărite sau manuscrise ale lui Levaković.

22) A se vedea în anexe Doc. VI.

23) Doc. I.

24) Această consideraţie o formulase Levaković într'un document datat la Roma, 5 Iunie 1627, editat de E. FERMENDŽIN, Listovi o izdanju glagoskih crkvenih knjiga i drugih poslavih u Hrvatskoj od god. 1620-1648, în Starine, XXIV(1891), p. 18. Desigur că acelaş scop l-a avut în vedere şi Franco Markanich, precum şi autorităţile catolice dela Propaganda şi dela Vatican. Către sfârşitul sec. XVII tema va fi reluată de Mons. Stefano Cosmi, Arhiepiscop de Spalato, într'un Discorso sopra la propagatione della fede catolica, în vederea convertirii ienicerilor şi a altor renegaţi. Despre acest text, păstrat în ms. la Biblioteca Marciana din Veneţia, cf. N. IORGA, Studii şi Doc., I-II, Bucureşti 1901, pp. 431 - 432.

In 1628 scoate de sub tipar un Compendiu al ştiinţelor religioase, iar în anii următori a continuat cu tipărirea altor cărţi printre care traducerea Liturghierului latin : Missale Romanum slavonico idiomate iussu, la 1631 (25). In acelaş an, la sfârşitul lui Iulie anunţa continuarea unui Dittionario ecclesiastico şi intenţiona să compileze o Gramatică a limbii ilirice(26).

Pentru tipărirea Breviarului, a cărui traducere o terminase în 1635,ar fi dorit să se stabilească pentru o bucată de vreme la Veneţia şi să asiste la relativele operaţii tipografice ce avea să execute librarul Marco Ginammi. Memorialul adresat de Levaković Cardinalilor dela Propaganda a rămas, după informaţiile mele, necunoscut până astăzi slaviştilor (27). Din acest document rezultă că Levaković lucra însoţit de un ajutor (28).Pe acesta eu l-aş identifica cu iezuitul Cornelio da Cascia (29).

25) Din această epocă este o cerere de subsidii sau,mai bine zis, de răsplată pentrucă terminase de revizuit Liturghierul iliric. Cf. Doc. II.

26) Am găsit această ştire în documentul descoperit şi publicat de E. FERMENDŽIN în studiul citat mai sus din Starine,XXIV, p.23. Nu ştiu dacă a scris Gramatica amintită în acea scrisoare din 29 Iulie 1631.In Arhiva G.I.Ascoli dela Roma se păstrează un exemplar incomplet dintr'o foarte rară operă gramaticală a lui Oraç Jacov Mikaglia din 1649,a cărei prefaţă a fost scrisă de Rafael Levaković. Redau titlul gramaticii: GRAMMATICA/TALIANSKA/U KRATKO/ILLI/KRATAK NAUK/ZA NAUCITTI/LATINSKI JAZIK./ Koga zlovinski upisa Oraç Jacov Mikaglia/Drusgoe Isulove./LORETV,Po Paulu, i Ivanu Batisti Serafinu M.DC.XLIX./ Superiorum Permissu.

Prefaţa lui Levaković este datată: Rimu ù Manastir od Aracelina 23 Gjugna 1646. Este interesant de notat că Levaković locuia în Conventul dela Biserica Araceli din Roma încă din 1635, după cum rezultă din Doc.III,publicat de noi în Anexele acestui studiu.

27) Doc. IV. Nu-i datat dar,din însemnarea adăogată ulterior de Cancelarie,referitoare la punerea în discuţie a documentului în cursul Congregaţiei ţinută la 11 Februarie 1636,deduc că Levaković l-a înmânat,adică l-a scris,în Ianuarie 1636, ori chiar în Decembrie 1635.

28) Acelaş tovarăş de lucru este amintit şi în Doc. V,fără să i se dea numele.

29) Acest nume apare în Doc.XV,în legătură cu misiunea încredinţată lui Levakovič în 1638 de a negocia ajutorul Puterilor Creştine în favoarea recuperării Locurilor Sfinte dela Ierusalim. Cred că numele corect nu era Cornelio da Cascia, ci da Cassia.Aşa rezultă din alte documente referitoare la trecerea Sanctuarului Creştin din mâna Catolicilor într'a Ortodocşilor.

Prin 1635, sau mai degrabă prin 1636, Propaganda primise în dar dela Impăratul Ferdinand o tipografie înzestrată cu toate cele necesare la tipărirea lucrărilor patronate de respectiva Congregaţie a Propagandei dela Roma (30). Se pare că Levaković n'a abandonat Italia în cursul anului 1636.

Activitatea lui Levaković se multiplică în cursul anului 1637. Aspiraţiile lui se îndreaptă spre un scaun episcopal în patrie. Multe speranţe îşi pusese în ajutorul prietenului său Benco /Benedict/ Vinković care ajunsese în acest an Episcop de Zagreb. Pe de altă parte faima lui creştea în lumea slavă catolică sau unită pe măsură ce se răspâneau tipăriturile îngrijite de el şi care constituiau instrumentul indispensabil pentru convertirea la catolicism a "schismaticilor" care se refugiau de frica Turcilor în spre Nord-Vestul Peninsulei Balcanice, în special în Croaţia şi Dalmaţia.

Liturghierele şi Breviarele tipărite în anii anteriori trebuiau reeditate. Pentru îmbunătăţirea tiparului,în special a literelor, Levaković întreprinde în primăvara lui 1637 o călătorie la Viena. Congregaţia îi acordă permisul de a merge în Germania şi îi anticipează un subsidiu pe trei luni (31),însărcinându-l desigur şi cu alte misiuni. In acest sens Secretarul Propagandei avizează Nunţiatura dela Viena (32). Intr'unul din rapoartele pe care Levaković le trimite din drum la Roma se intitulează "Comissario Visitatore Generale di Germania Superiore"(33). In cursul călătoriei se ocupă cu difuzarea publicaţiilor îngrijite de el la Roma şi adună unele cărţi contrare catolicismului care circulau prin Carniolia. Documentul respectiv (34) a fost descoperit mai de

30) Doc. VI.

31) Doc. VI şi VII.

32) Doc. VIII.

33) Doc. IX.

34) Doc. IX.

mult de Fermendžin (35) şi considerat de el ca scris în 28 Aprilie 1637. In realitate este din 18 Aprilie (36).

Scopul principal al călătoriei întreprinse de el în 1637 era să obţină un rang în ierarhia superioară catolică din Croaţia. Episcopul Vinković dela Zagreb, prietenul său, îi promisese întregul ajutor, dar realizarea acelor aspiraţii depindea şi de Curtea Imperială dela Viena a cărei politică faţă de Uscochii utilizaţi la apărarea graniţelor,în contra năzuinţelor de întindere ale Turcilor, era de subtil menajament. Uscochii erau ortodocşi. Episcopatul lor accepta ajutoarele catolice,dar ceda greu la intenţiile de convertire grăbită,manifestate de misionarii Propagandei dela Roma. Levaković era nerăbdător să primească învestitura de Episcop al Uscochilor ademeniţi la Unirea religioasă cu Roma. Din documentele cunoscute de mine rezultă că Levaković fusese designat mai întâi arhidiacon la Zagreb. In aşteptarea titlului de Episcop şi pentru a-l obţine prin mijlocirea diferitelor personalităţi dela Roma, îi scrie din Viena Monseniorului Ingoli, Secretarul Congregaţiei, ca să-i determine pe Cardinali de a-l chema la Roma pentru tipărirea Breviarului (37).

Misiunea lui Levaković pe lângă Matei Basarab. In vara lui 1637,în timp ce Levaković, întors la Roma din misiunea ce i se încredinţase ca Visitator în Germania Superioară, se dedica vechei lui însărcinări de corector al publicaţiilor îngrijite de Propaganda Fide, Franciscanii Observanţi dela

35) Studiul citat (din Starine XXIV, pp. 26 - 27).

36) In numeroase documente cifra 1 apare scrisă cu o scurtă prelungire, ca un fel de pinten,la partea inferioară, ceeace a indus în eroare pe fiferiţi cercetători, nu numai pe Fermendžin. Deseori comitea asemenea erori de lectură N. Iorga. Una din ele a trecut şi în Istoria Românilor de C.C.Giurescu. Am avut ocazia de a corecta asemenea erori de lectură şi în două documente provenite, unul dela G. Şincai şi altul dela Petru Maior, reproduse ambele de O. BÂRLEA, Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fogarasiensis, Frankfurt a.M. /după 1948/, pp. 417 şi 385. Cf. studiul No. IV din acest volum.

37) Cf. şi Doc. X.

Chiprovaţ, cunoscuţi ori chiar prieteni şi discipoli ai lui Levaković, plănuiau însărcinarea acestuia din partea Romei pe lângă Matei Basarab în chestia tipăriturilor proectate de Voevodul Munteniei, care ar fi trebuit să fie îngrijite de acum înainte de Rafael Levaković. Am arătat mai sus planul combinat în această privinţă de Franco Markanic. Se cunoaşte împuternicirea semnată de Matei Basarab la 19 Iulie 1637 care trebuia să-i ajungă lui Levaković prin intermediul lui Markanich. Acesta adăogase o scrisoare personală pentru Levaković precum şi un raport informativ către Mons.Ingoli Secretarul Congregaţiei, ambele redactate la Chiprovaţ în ziua de 10 August 1637. Nu ştim când au fost expediate la Roma. Deşi aceste două documente n'au fost descoperite până acum, cunoaştem destul de bine planul conceput de Markanich pentrucă l-a relatat, cu destule amănunte, Ingoli în vederea unei şedinţe în acest sens care trebuia să fie ţinută de Congregaţia Propagandei. Scrisorile lui Markanich se pare că au ajuns la Roma în toamna lui 1637, tocmai pe vremea când Vaticanul şi Propaganda se preocupau de soarta Locurilor Sfinte dela Ierusalim. Congregaţia Propagandei decide să-l trimită pe Levaković în misiune diplomatică la Împăratul dela Viena şi la Regele Poloniei în vederea recuperării acestor Locuri Sfinte pe care Turcii le cedaseră Grecilor în schimbul unor mari sume de bani, primite dela Patriarhul Teofan în Octombrie 1637, precum şi ca urmare a intervenţiilor diplomatice făcute de Ambasadorul Olandei la Inalta Poartă (38).

38) Doc. XII, XIII.

Date interesante în problema Locurilor Sfinte se găsesc în studiul lui P. GIROLAMO GOLUBOVICH O.F.M., La questione de'Luoghi Santi nel periodo degli anni 1620-1638, în Archivum Franciscanum Historicum, XIV(1921),pp.209-242,461-497. Autorul a consultat şi arhiva personală a Contelui de Cesy, fost ambasador pe acea vreme al Franţei la Constantinopol, păstrată acum la Biblioteca Naţională din Paris. Unele fapte reconstituite de Golubovich se împletesc cu istoria Ţărilor Româneşti şi explică de ce misiunea încredinţată lui Levaković pe lângă Matei Basarab a suferit o fatală întârziere. Acele întâmplări ne mai explică criza sufletească a lui Matei Basarab a cărui candoare şi sensibilitatea spirituală creştină nu se putea împăca cu ideea ca, d e

Cu această ocazie, termindându-şi misiunea în Polonia, Levaković ar fi urmat să treacă pela Curtea lui Matei Basarab ca să trateze continuarea seriei de tipărituri slavoneşti cu concursul tehnic al Propagandei, recte al lui Levaković, serie inaugurată de Matei Basarab prin publicarea Molitvenicului la 1635 şi a Psaltirei din 1637.

In ordinea importanţei, adică a urgenţei, aşa cum vedeau lucrurile Vaticanul şi Propaganda Fide, venia în primul rând recuperarea Locurilor Sfinte prin intervenţia Puterilor Creştine, Germania şi Polonia, şi numai după aceea tratativele cu Matei Basarab prin care se urmărea, în subsidiar, Unirea Ţărilor Româneşti cu Roma Catolică. Apele în care pluteau idealurile personale ale lui Levaković aveau alt curs, altă direcţie. Idealurile oficiale se împleteau numai, dar nu coincideau cu ambiţiile care stăpâneau la acea dată mintea lui Levaković. Pentru ţinta care acaparase la acea vreme ochii lui Levaković, acele idealuri erau simple mijloace care-l puteau duce la ocuparea unui scaun episcopal.

Propunerile lui Franco Markanich în legătură cu colaborarea Propagandei, prin intermediul lui Levaković, la îmbunătăţirea tehnică a tipăriturilor lui Matei Basarab, au ajuns la Roma foarte probabil în Noembrie 1637 adică, iarăş foarte probabil,imediat

---

pildă, tronul patriarhal să fie permanent scos la mezat de Sultanii venali şi de Patriarhii ambiţioşi mai ales când, pentru concepţia Voevodului nostru, se asocia la păcatul simoniei şi specula ce se făcea cu trecerea, de atâtea ori repetată, dintr'o mână în alta a locurilor pe unde predicase şi pătimise Mântuitorul.Numai între 1630 - 1637, adică în cei şapte ani cât a durat în scaun Patriarhul Teofan, de şase ori a schimbat de stăpân Sanctuarul Creştinilor, trecând din mâinile Catolicilor în ale Ortodocşilor şi invers. La data care ne interesează pe noi acum, adică în Octombrie 1637, Sultanul Murat IV obţinuse dela Patriarhul Teofan "20 mila pezze da otto" pentru firmanul semnat în favoarea Grecilor. In aceleaşi documente ale acelei epoci apare numele lui Padre Cornelio da Cassia care fusese trimis dela Roma la Constantinopol în 1634 cu scrisori pentru medicul Seraiului. Cred că este tot una cu acel "Cornelio da Cascia" care l-a acompaniat pe Levaković în diferite misiuni,printre care şi în aceea din 1638 referitoare la răscumpărarea Locurilor Sfinte.

după ce Vaticanul luase cunoştinţă de trecerea Locurilor Sfinte pe seama Grecilor. Rafael Levaković a fost expediat dela Roma în dublă misiune. Drumul de parcurs pentru efectuarea lor era comun. Ambele misiuni fuseseră puse la cale în prezenţa Papei. Misiunea culturală pe lângă Matei Basarab a fost deliberată la Roma în zilele de 7 şi 11 Decembrie 1637 (39). Imi lipsesc datele documentare exacte despre şedinţa Congregaţiei în care se stabiliseră amănuntele misiunii politice la Impăratul din Viena şi la Regele Poloniei. Cu siguranţă că această şedinţă a fost anterioară celei din 7 Decembrie 1637. Se cunoaşte însă destul de bine itinerarul urmat de Levaković.

Aşa de mare importanţă i s'a atribuit misiunii politice în vederea recuperării Locurilor Sfinte şi cu atâta grabă s'a procedat în expedierea lui Levaković, încât n'a rămas suficient timp pentru pregătirea formalităţilor protocolare şi a instrucţiunilor de procedură după care trebuia să se ghideze Levaković în misiunea lui culturală la Domnul Munteniei, astfel că acestea au rămas să fie preparate în timp ce Levaković se găsia în drum spre Viena.Ele urmau să fie expediate acolo pe adresa Nunţiului.

La cele două însărcinări capitale s'au adăogat,chiar din momentul plecării lui dela Roma spre Viena, alte misiuni "secundare", unele prevăzute înainte de a-şi iniţia călătoria, altele ivite după aceea. Documentele cu care însoţim prezentul studiu ne înfăţişează un tablou aproape complet al responsabilităţilor la care a trebuit să le facă faţă Rafael Levaković.

Plecarea lui Levaković şi a însoţitorului său, Padre Cornelio da Cascia, cunoscător al problemei Locurilor Sfinte, a avut loc în a doua jumătate a lunii Februarie 1638. Se pare că la 18 Februarie 1638 erau în aşteptarea unei aprobări din partea Papei pentru decretul care le otorga o prealabilă justificare a cheltuelilor ce aveau să facă în îndeplinirea misiunilor (40).

---

39) Doc. XI.

40) Doc. XV.

Pentru facilitarea misiunii însăşi, Congregaţia i-a dat lui Levaković diferite scrisori către personalităţile religioase şi politice din localităţile pe care avea să le atingă în drumul său.

Dintre scrisorile redactate în acest scop de faimosul Secretar al Propagandei de pe atunci, Mons. Francesco Ingoli, am avut şansa să descoper patru în vol. 18 din fondul "Lettere volgari della Sacra Congregazione", tuspatru datate în Roma la 30 Ianuarie 1638.

Prima era adresată călugărului franciscan minorit Michele Chumar la Olmuţ. Acesta era rugat să lase totul la o parte şi să se transfere la Viena pentru a-l asista pe Levaković în problema recuperării Sanctuarului dela Ierusalim (41). Din răspunsul dat de Chumar, la vreo două luni după aceea (42), aflăm că acesta l-a prezentat pe Levaković Nunţiului Apostolic din Viena şi apoi l-a introdus în audienţă la Impărat şi la principalii Miniştri în faţa cărora, în special în cursul audienţii la Palat, Levaković a făcut o expunere plină de erudiţie a chestiunii Locurilor Sfinte uimind pe Impărat şi câştigându-l de partea Catolicilor dela Roma în controversa cu Biserica Greacă şi cu Inalta Poartă.

A doua era adresată Episcopului de Lubliana căruia i se cerea, în fond, cam aceleaşi lucruri ca şi lui Michele Chumar(43).

41) Doc. XII.

42) La 6 Aprilie 1638 (Doc. XXI). Afară de această scrisoare adresată Cardinalilor dela Propaganda, Chumar i-a scris şi Secretarului Ingoli, la 14 Aprilie 1638, relatându-i cu mai multe şi mai pompoase detalii cum a decurs audienţa lui Levaković la Impăratul Germaniei. Din această scrisoare mai rezultă că Michele Chumar avea să-l acompanieze pe Levaković dela Viena până la Regele Poloniei. Dintr'un document ulterior (Doc. XXXI, Viena 5 Martie 1639), scris de acelaş Chumar aflăm că se creiaseră două Custodii catolice, una în Transilvania şi alta în Slavonia. In fruntea uneia din ele era propus Levaković.

43) Referinţe despre această scrisoare dau la sfârşitul Documentului XII.

A treia, adresată Contelui d'Alten dela Curtea din Viena, prezintă un deosebit interes pentrucă din cuprinsul ei aflăm că acest înalt personaj ar fi trebuit, eventual, să-i procure lui Levaković scrisori de acreditare pentru misiunea lui în Polonia şi în Valahia (44).

Din a patra scrisoare (45) deducem că Levaković continua să fie preocupat şi de vechiul oficiu de corector şi tipăritor de cărţi în folosul Slavilor uniţi cu Roma Catolică. Secretarul Congregaţiei, Mons. Francesco Ingoli, îi scria Mitropolitului Rafael Korsach să trimită la Roma, prin intermediul lui Levaković, toate cărţile în limba veche slavă care circulau la Ruteni, pentru a fi emendate şi tipărite. Propaganda dorea să aibă şi un Euhologhiu (Molitvenic) antic, pentrucă se afla în program emendarea lui. Dintr'un raport ulterior al lui Levaković (46),trimis dela Lemberg la 8 Octombrie 1638, rezultă că acesta nu s'a întâlnit cu Mitropolitul Korsach, care îşi avea reşedinţa tocmai la Vilna şi că nici cărţile căutate nu-i era uşor să le găsească, fiind foarte rare şi prea scumpe. Astfel, un exemplar din Noul Testament, sau un Euhologhiu, costa 18 florini. Cred că unele din cărţile căutate de Propaganda cu această ocazie aparţineau la stocul de tipărituri efectuate în Ţările Româneşti şi devenite tot mai rare, fapt care îl determinase pe Matei Basarb să se gândească la retipărirea lor.

R. Levaković în zigzag: dela Roma la Târgovişte.

Către sfârşitul lui Februarie 1638, Rafael Levaković părăseşte Roma şi începe o lungă călătorie,care până să ajungă la Curtea din Târgovişte a lui Matei Basarab, a durat

44) Doc. XIII.

45) Doc. XIV.

46) Descoperit şi publicat de E. FERMENDŽIN în Starine, XXIV, pp. 37 - 38. Cf. şi referatul lui Ingoli pe care îl publicăm noi în anexe sub No. XXVIII.

vreo şapte luni, în linie frântă, pentru a îndeplini însărcinările primite dela şefii săi din Roma ca şi pe cele care i s'au adăogat în diferite circumstanţe ivite în timpul drumului. In seara spre 1 Martie a ajuns la Ancona pentru a traversa Adriatica şi a se îndrepta în spre Lubliana. Inainte de a se îmbarca îi scrie lui Ingoli (47) pentru a-i aminti că, în misiunea pe lângă Voevodul Valahiei, are nevoe de un Breve din partea Papei ca să-l înmâneze lui Matei Basarab. Fusese vorba ca acel document să i se trimită la Veneţia pe adresa Nunţiului papal de acolo. Această scrisoare a lui Levaković s'a încrucişat cu aceea care era destinată să plece din Roma, tot la 1 Martie 1638, pentru a-l anunţa că Brevele respectiv este gata şi că Levaković îl va găsi la sosirea lui la Nunţiatură. Brevele îi servea lui Levaković ca scrisoare de acreditare pe lângă Matei Basarab. I se mai trimetea dela Propaganda şi Instrucţiuni scrise, referitoare la chipul cum avea să procedeze Levaković în conversaţiile lui cu Matei Basarab fie pentru a trata tipăriturile viitoare ale Domnului Munteniei, fie pentru a-l induce pe acesta la uniunea cu Sfântul Scaun dela Roma (48).

Ambele documente (Brevele şi Instrucţiunile) au fost puse de Ingoli într'un plic în ziua de 7 Martie 1637 şi expediate Nunţiului de Veneţia, pentru ca acesta să le consemneze lui Levaković (49). Se pare că a intervenit o încurcătură din cauza curierului în sarcina căruia mai cădea şi un transport de cărţi care, dela Veneţia, ar fi trebuit să fie duse la Fiume şi predate Episcopului din Segna (50).

47) Doc. XVII.
48) Doc. XVIII.
49) Doc. XIX.
50) Ştiu din alte isvoare că Segna era un important centru al Uscochilor şi că mulţi dintre ei, într'o epocă anterioară, încă se mai păstrau ca Români. Aceştia, prin emigrări voluntare, sau organizate, fie de Austria, fie de Veneţia, au primenit de câteva ori în cursul istoriei românismul stabilit cu mult înainte în Istria şi Friuli. Chiar pe vremea lui Levaković nişte Uscochi din Segna s'au stabilit pe Monte Maggiore adică prin locurile unde mai persistă şi astăzi Istroromânii din cele şapte sate dela poalele acestui munte din Istria. Contemporan cu Levaković era şi acel faimos erou uscoc care foarte probabil se chema Popa Soare şi care a fost prins de Turci la Ribnick, jupuit de viu şi tras în ţeapă. Am strâns din documente un bogat material onomastic cu care voiu putea demonstra românismul, cel puţin parţial, al vechilor Uscochi. Până acuma am publicat, numai de probă, un scurt articol intitulat "Eminescu" y "Odobescu" en la Onomastica de los uscocos în revista Romanica 1(1968), pp.199-200. Tot cu titlu de curiozitate amintesc aici numele 'Vlăduţă Ursul' despre care documentul care îl atestează la anul 1372 adaogă că era un Vlachus.

Deşi documentele care relatează aceste contratimpuri nu-s suficient de explicite, mi-au lăsat impresia că Levaković nu s'a mai oprit la Veneţia, astfel că documentele pe care el le aştepta au fost expediate la Nunţiatura de Viena.

In popasul făcut la Lubliana, unde a ajuns la 18 Martie 1638, Levaković a găsit timp să-i mai amintească Monseniorului Ingoli, printr'un raport din 19 Martie 1639, despre documentele de care avea nevoe în tratativele cu Matei Basarab (51). Propaganda se menţinea în acest timp în permanent contact cu antenele catolice dela Constantinopol şi dela Locurile Sfinte. Substitutul catolic dela Ierusalim înştiinţase Vaticanul că Grecii obţinuseră un nou mandat dela Turci pentru dărâmarea unor clădiri dela Betleem (52), iar Residentul Imperial dela Constantinopol comunica propunerile sale personale despre chipul cum ar trebui să se procedeze în materie de recuperare a Locurilor Sfinte (53).

Levaković a ajuns la Viena în Sâmbăta Mare, la 3 Apr.1638, luând contact imediat cu Michele Chumar. In aceeaşi zi, ori în Duminica Paştilor, 4 Aprilie, a fost prezentat de acesta Nunţiului care i-a înmânat lui Levaković cele două documente: un breve pentru Matei Basarab şi instrucţiuni despre chipul cum va avea să procedeze în faţa Voevodului muntean cu privire la tipărituri şi la încercările de a-l atrage la unirea cu Roma. Chiar a doua zi de Paşte Chumar l-a introdus pe Levaković în audienţă la Impăratul din Viena precum şi la principalii miniştri de resort în chestiunea Locurilor Sfinte, iar Marţi după Paşti a trimis o dare de seamă Cardinalilor dela Propaganda Fide şi, la o săptămână, un raport mai amănunţit şi ditirambic lui Ingoli (54).

51) Doc. XX.
52) Documentul referitor este din 3 Aprilie 1638. Cred că este inedit. Se păstrează în APF : Vol. 18 "Lettere volgari della S.C. dell'anno 1638", f. 29r.
53) Doc. XXVI.
54) Doc. XXI şi XXIV.

Raportul personal al lui Levaković e mai sobru. Il redactează la 10 Aprilie 1638, adresându-l lui Ingoli şi fixându-şi totodată itinerarul viitor : Polonia, Valahia şi Bulgaria, l a Chiprovaţ (55). Se va vedea îndată că acest drum n'a fost efectuat în ordinea prestabilită.

Insărcinările date de Vatican erau complexe şi absorbante. Levaković avea interesul să nu eludeze niciuna, deşi mintea lui era preocupată în acelaş timp, şi în mod mai direct, de ideea care îl domina complet: aceea de a-şi creia cât mai numeroase merite ca să poată obţine, pentru sine, un scaun episcopal.Preferinţa lui mergea spre Episcopatul Uscocilor, adică al Valahilor dela Monte Feltro, din regiunea denumită Jumberac. Cuvânt hotărîtor ar fi trebuit să aibă prietenul său, ajuns Episcop de Zagreb, Benco Vencovici. Episcopatul râvnit de Levaković nu era vacant, iar Episcopul respectiv, care promisese să treacă la catolicism, punea prea multă întârziere în îndeplinirea actului. Totuşi Guvernul Imperial nu permitea îndepărtarea lui cu sila pentrucă Uscocii erau utilizaţi la apărarea graniţelor în contra expediţiilor turceşti. Levaković era considerat ca unicul printre eventualii candidaţi care ar fi putut promova prozelitismul acelor Valahi denumiţi Uscoci adică fugari. Levaković le ştia limba, le cunoştea bine ritul şi era expert în textele chirilice care se utilizau şi în Ţările Româneşti. Din documentele vremii aflăm că Episcopatul Uscocilor era în strânsă legătură cu ierarhia ortodoxă din Moldova. Pe vremea lui Vasile Lupu, unul din Episcopii Valahilor din Croaţia fusese consacrat de episcopi moldoveni. Şi tradiţia a continuat încă multă vreme. Chestiunea Uscocilor apare şi în documentele din anexa noastră (56).

55) Am citit documentul respectiv în original,dar nu l-am reprodus fiindcă fusese publicat de E. FERMENDŽIN,în Starine,XXIV, pp. 28-30. Noi am publicat numai referatul lui Ingoli(Doc.XXIII).

56) Doc. XXV, XXXV. Cf. şi E. FERMENDŽIN, în Starine,XXIV, pp. 31 - 33. O lucrare fundamentală asupra acestei probleme a publicat IOANNES ŠIMRAK, De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII. I,Zagreb, 1926.

In timpul cât a mai zăbovit la Viena a avut discuţii teologice cu un conte calvinist, încercând să-l convertească la catolicism. Referinţe despre acest lăturalnic episod se dau în corespondenţa unui lector teolog, Fra Michele Palma, a lui Chumar ca şi în rapoartele lui Levaković (57).

Impăratul Ferdinand III îl învestise ca Episcop de Smedereva şi-i încredinţase o misiune secretă în Ungaria, unde a şi plecat la 3 Mai 1638. Intorcându-se la Viena pentru puţine zile, la sfârşitul lui Mai 1638, are ocazia să cunoască pe un misionar care călătorea dela Iaşi spre Roma, purtător al unor scrisori dela Vasile Lupu către Papă. E vorba de Benedetto Emanuel Remondi despre care am avut ocazia să mă ocup pe scurt într'un studiu recent al meu referitor la originea etnică a lui Vasile Lupu (58). Impresiile personale ale acestui misionar şi ştirile proaspete cu privire la conflictul dintre Matei Basarab şi Vasile Lupu prezentau cel mai mare interes pentru Levaković. Probabil că asemenea informaţii îl vor fi determinat pe Levaković să mai tărăgăneze vizita la Târgovişte şi să se ocupe, timp de vreo trei luni, de celelalte misiuni secundare care i se iveau între timp. Astfel a participat, din îndemnul lui Ferdinand III şi prin invitaţia pe care i-o dăduse Cardinalul Pasman, la Sinodul Provincial din Târnavia în zilele dela 14 la 16 Iunie 1638. Incheerile sinodale au fost semnate şi de Levaković : "Ego F. Raphael Levakovics, Croata, Sedis Apostol. in Germania,et Polonia pro terra sancta Commissarius Generalis, nominatus Episcopus Samandriensis, Ordinis Min. strictioris observantiae, subscribo." (59).

57) Doc. XXII, XXIII, XXIV. Cf. şi E. FERMENDŽIN,în Starine, XXIV, pp. 28 - 30, 31 - 34...

58) D. GAZDARU,La lengua y el origen étnico del Vaivoda Moldavo Vasile Lupu,în Romanica,4 (La Plata,1973),pp. 71 - 79.

59) Cf. IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI,în Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, IX(Zagreb,1868),pp.285 ss.(în special p.295).Alte ştiri se află în documentele publicate de E.FERMENDŽIN,în Starine, XXIV,pp.35-37,precum şi în documentele consultate direct de mine dar rămase încă inedite în APF: Vol.80 "V. Lettere di Germania, Ungaria e Svizzera, 1638",ff. 210rv, 215rv.

La curtea lui Matei Basarab. Discuţii cu Udrişte Năsturel.

După Sinodul Provincial ţinut în Iunie 1638 la Târnavia, Levaković s'a întors la Viena şi de acolo informa Propaganda despre tratativele cu privire la recuperarea Locurilor Sfinte. Foarte probabil că a mai stat la Viena peste 40 de zile, în care timp s'a interesat asiduu de posibilitatea ocupării Episcopatului dela Valahii din Croaţia.

Către sfârşitul lui Iulie 1638 a călătorit la catolicii din Bulgaria, pentrucă în luna August trebuia să se celebreze la Chiprovaţ aşa numitul Capitolo della Custodia. Ceva mai înainte fusese ales Episcop de Galipoli Fra Pietro Diodato, despre care am aflat din documentele vremii că-şi făcuse odinioară un fel de ucenicie la Rafael Levaković. De asemenea, când Diodato a fost designat ajutor al Episcopului Catolic dela Sofia, Elia Marinov, şi i s'a făcut procesul informativ, Rafael Levaković a fost acela care a dat mărturie favorabilă, împreună cu Francesco Soimirovici, la examinarea canonică făcută candidaţilor în forul stabilit de Vatican, în luna Decembrie din 1637 (60). Dela Pietro Diodato aflăm unele date despre activitatea ca predicator a lui Levaković printre catolicii din Bulgaria.

In fine, după o permanenţă de o lună în Bulgaria şi mai aflând că perspectivele despre un conflict armat între Matei Basarab şi Vasile Lupu se îndepărtaseră (61), Levaković apucă drumul spre Muntenia, probabil în ultima zi din August 1638, ocolind pela Buda şi trecând prin Seghedin şi Timişoara,până la Târgovişte.

Bănuim, pe bază de alte izvoare, cât de solemnă a fost primirea ce i-a făcut-o Vodă. Levaković avusese ocazia să fie informat în prealabil de către Diodat, Markanich şi Soimirovici,tustrei prieteni personali ai Voevodului Munteniei. Aceştia i-au povestit

60) Cf. GH. VINULESCU, în Dipl.It., IV, p. 79.

61) Aşa precum aflăm dintr'un raport al lui Diodato trimis lui Ingoli la 29 August 1638 (Cf. Doc. XXVII).

noului oaspete extraordinara deferenţă cu care Matei Basarab trata pe orice trimis al Papei, mai ales când venea întărit de un breve papal. Matei Vodă îl va fi primit pe trimisul Papei,invitându-l în faţa întregului Divan de boeri. De obicei îşi descoperea capul şi ducea brevele la frunte şi la creştet,în semn de respect, apoi îl dădea spre lectură secretarului domnesc de lătinie, ori chiar cumnatului său Udrişte Năsturel. De obiceiu trimişii Papei aduceau daruri, în special relicve ori imagini sfinţite şi, în cazul lui Matei Basarab, o sticluţă cu balsam dela moaştele Sfântului Nicolae din Bari. Voevodul le lua p e toate şi mergea în iatacul Doamnei ca să i le arate.

Vizita lui Levaković a avut loc în primele zile din Septembrie 1638, adică după o aşteptare din partea Voevodului muntean de mai bine de un an de zile. Acesta se văzuse nevoit chiar, cu vreo cinci luni mai înainte, să pună sub tipar o nouă ediţie a Psaltirii slavoneşti pe care o publicase, în prima ediţie, la Govora în 1637. Noua ediţie, scoasă tot la Govora, între Aprilie şi Iunie 1638, fusese cerută nu numai de către cele două Ţări Româneşti, ci şi de celelalte neamuri ortodoxe, slave, din jur. Franco Markanich, în cursul conversaţiei cu Matei Basarab dela începutul lui Iulie 1637, îi făgăduise că Rafael Levaković ar fi fost capabil să scoată tipăriturile respective într'o haină tipografică mult mai arătoasă şi poate mai convenabilă sub raportul economic. Levaković ar fi venit, după spusa şi dorinţa lui Markanich, şi probabil şi a lui Matei Basarab, însoţit de vreo două sau trei ajutoare pricepute în arta tiparului. De asemenea Matei Basarab se gândea ca tipăriturile respective să se facă într'una din cele două tipografii existente, la Câmpulung sau Govora, ori şi la altele care s'ar mai fi putut organiza. Ştim că mai târziu Matei Basarab a mai înfiinţat o tipografie la Câmpulung şi alta la Târgovişte.

Levaković a venit însă singur şi cu mâna goală. Planurile Vaticanului şi ale Propagandei dela Roma erau altele decât cele pe care le propusese Markanich de acord cu Voevodul Valahiei.Incă n'a fost descoperit textul exact al Instrucţiunilor pe care Roma

i le-a trimis lui Levaković pe adresa Nunţiaturii dela Viena. Dar am aflat cam ce cuprindeau ele, graţie unei întâmplări fericite din cursul cercetărilor mele în arhivele dela Roma, fericite pentrucă documentul peste care am dat, şi care le cuprinde în schemă, fusese încorporat din greşală într'un fond cu scrieri referitoare la 1648, nu la 1638, adică fusese scos din dosarele referitoare la 1638, în vederea soluţionării unor probleme care se puneau la 1648, şi apoi încorporate într'unul din dosarele cu documente din acest ultim an. Confuzia se explică uşor dacă ţinem seama că respectivul document nu era datat (62).

Markanich însuşi sfătuise autorităţile dela Roma să nu se pomenească nimic despre tipărituri în corespondenţa cu Matei Basarab, ca nu cumva boerii ori Mitropolitul să se opună la venirea unui "latin" care să le revizuiască cărţile bisericeşti. Cu siguranţă că Instrucţiunile, după care trebuia să se călăuzească Levaković, au fost formulate şi în vederea acestei precauţii.

Secretarul Propagandei, Monseniorul Ingoli, opina în raportul către Cardinalul Barberini ca Levaković să-i dovedească lui Matei Basarab că e mult mai convenabil ca tipăriturile dorite de acesta să fie executate la Roma. Tipografia Propagandei poseda instrumentele tehnice necesare precum şi un stoc de hârtie de bună calitate şi totodată ieftină. Transportarea unui alt rând de matriţe, dela Roma la Târgovişte, şi turnatul altor litere, acolo, ar fi ridicat foarte mult costul cărţilor. Acestea s'ar fi putut executa mai puţin costisitor la Propaganda. Ar fi rezultat nu numai mult mai ieftine, ci şi mai corecte şi mai frumoase. In ce priveşte difuziunea respectivelor tipărituri, acestea ar fi fost transportate în bloc la Constantinopol şi de acolo trimise în toate ţările europene care se serveau de limba slavonă ca limbă de cult. De asemenea, prin acest sistem, s'ar fi recuperat cu mai multă facilitate sumele învestite cu tiparul.

62) Doc. XVI.

Tratativele dela Târgovişte s'au desfăşurat în cursul lunii Septembrie 1638 şi probabil că n'au durat mai mult de o săptămână. Levaković n'a găsit niciun moment liber ca să informeze Propaganda în timp ce se găsea în Muntenia. A fost dus, după cât se pare, să viziteze Mânăstirea Govora unde, cu vreo două luni mai înainte, în Iunie 1638, se terminase de tipărit o nouă ediţie a Psaltirii slavoneşti. Tipăritorul primei ediţii, din Ianuarie 1637, era Meletie Macedoneanul, pe care a avut ocazia să-l cunoască acuma Levaković pentrucă acelaş era acuma egumenul Mânăstirii. La el se şi referă Levaković în primul raport pe care-l face Propagandei, la 8 Octombrie 1638, după ce a ajuns la Lemberg, străbătând în drum toată Moldova.

In acel raport, redactat în limba italiană (63), Levaković rezumă rezultatele întrevederii cu Matei Basarab, rămânând să facă o expunere detailată orală după ce se va fi întors la Roma. Raportul scris la Lemberg trebuia să conţină referinţe şi despre problema Locurilor Sfinte tratată la Curtea poloneză. Despre cele discutate cu Matei Basarab reproduc următorul pasaj (în traducere românească) :

> "Ceeace mi s'a întâmplat în Valahia cu acel Voevod ar fi prea lung ca să vă scriu acuma totul. Pentru moment e deajuns să spun că în materie de tipăritură n'am putut face ceeace era de dorit. Şi el /Matei Basarab/ este îndestulat de acel scismatic /Ieromonahul Meletie Macedoneanul/, care stă aproape de el, şi au tipărit deja Psaltirea şi Euhologhiul /Molitvenicul/ cu alţii /=Ieromonahul Nectarie Pelagoneanul, tipograful Timoteiu Alexandrovici şi lucrătorul Ioan Glebcovici/. Am ajuns la înţelegere cu el ca să amâne tipărirea celorlalte cărţi, până ce va fi avizat de Congregaţia Propagandei. Şi a promis că aşa va face".

Anterior acestui raport este acela redactat chiar din Valahia, de către misionarul italian Fra Giovenale Falco, imediat

63) A fost descoperit şi editat de E. FERMENDŽIN, în Starine, XXIV, pp. 36 - 38. Am citit şi eu, direct, originalul acestui raport. In plus am descoperit referatul asupra acestei scrisori a lui Levaković, făcut de Mons. Ingoli pentru respectiva congregaţie în care trebuia să fie discutat. Acest referat îl public în anexele la acest studiu. Cf. Doc. XXIX.

ce se terminaseră conversaţiile cu Levaković la Curtea lui Matei Basarab, unde avea acces, fiind foarte bine văzut de Voevod, după cum am aflat din numeroase documente consultate în Arhiva Propagandei. Raportul lui Giovenale Falco este datat 6 Septembrie 1638 şi a fost înmânat lui Levaković pentruca acesta să-l prezinte Congregaţiei. Levaković l-a purtat în tot cursul diferitelor sale călătorii prin Moldova, Polonia şi Austria. Aşa se explică de ce textul lui Giovenale a fost adus în discuţia Congregaţiei abia în Iulie 1639. Mă voi referi la conţinutul lui în paragraful pe care îl dedic conversaţiilor dintre Levaković şi Udrişte Năsturel. Documentul respectiv se află reprodus de noi în anexe (64).

Slabele rezultate ale misiunii lui Levaković. Aşa dar Rafael Levaković ajunge la Curtea lui Matei Basarab la peste un an de zile dela data când acesta i se adresase prin scrisoarea credenţială transmisă prin intermediul lui Franco Markanich. Aşteptarea din partea lui Vodă a fost cam lungă iar necesităţile de a tot tipări, pe această vreme de hegemonie culturală a Ţărilor Româneşti în lumea slavă, erau stringente. Pentru acest motiv Matei Basarab şi-a pierdut răbdarea şi a însărcinat pe Ieromonahul Ştefan din Ohrida să retipărească Psaltirea Slavonească în 1638, fără să-l mai aştepte pe Rafael Levaković.

Lui Levaković nu i-a rămas momentan altceva decât să ia act de promisiunea lui Matei Basarab că celelalte tipărituri,care intrau în planul său de lucru, nu se vor efectua mai înainte de a stabili un acord cu Propaganda. Acest cărturar croat, pe care eu îl consider Român de origină, a plecat dela Curtea lui Matei Basarab fără să realizeze nimic pozitiv în chestia tiparului.Acest "nulla di fatto" se datoreşte mai multor cauze, dintre care, în orice caz, trebue exclusă lipsa de bună voinţă a Voevodului Valahiei. Iată schematizate aceste cauze aşa cum reies ele dintr'o examinare a corespondenţii lui Levaković şi a evenimentelor politico-militare petrecute în această parte a Europei.

1.- Principala cauză este întârzierea cea mare pusă de Roma Eternă în rezolvarea cererii lui Matei Basarab şi a propunerilor lui Markanich.

2.- Lui Levaković nu-i stătea mintea la tipar. Markanich îi propusese să vină însoţit de lucrători meşteri, fiindcă aceştia lipseau şi în Bulgaria şi în Valahia. Levaković a venit singur, şi nu cu intenţia de a se pune la lucru, ci numai de a negocia. De a negocia, nu atât tipăriturile cât de a dispune pe Voevod să accepte Unirea cu Biserica Romei.

3.- Ambiţiile lui Levaković erau aşa de mari încât o permanenţă a sa pe lângă una din cele două tipografii ale lui Matei Basarab l-ar fi împiedicat de a le satisface. In adevăr Levaković ţintea să ajungă Episcop la Valahii din Croaţia (65).

4.- Şi tot aşa nici lui Matei Basarab nu-i stătea mintea la tipărituri în 1638. Erau intrigile lui Vasile Lupu şi erau intenţiile Sultanului de a-l schimba din domnie la care trebuia să se gândească cu precădere.Aşa se explică de ce a survenit o pauză în activitatea cărturărească a Domnului muntean. In adevăr, timp de doi ani, adică până la 1640, când s'a tipărit Pravila dela Govora, tipografiile lui Matei Basarab n'au mai dat nimic la iveală. Ultimii 13 ani de domnie ai acestui glorios Voevod au fost iarăşi foarte productivi, căci în această perioadă de timp s'au publicat 13 cărţi, dintre care 3 la Govora, 3 la Mânăstirea Dealului, 2 la Câmpulung şi 5 la Târgovişte.

Problema Unirii cu Roma. Tratativele care se duceau cu ţările ortodoxe urmăreau, cel puţin în subsidiar, atragerea "schismaticilor" la Unirea cu Roma. Tipăriturile lui Matei Basarab au constituit, în intenţiile Vaticanului şi ale Propagandei, o simplă cale pentru a ajunge la această

64) Doc. XXVIII.

65) Acesta este un capitol care merită să fie studiat aparte pentrucă priveşte chestiunea aşa de importantă, dar încă nerezolvată, a Uscochilor.

ţintă finală. Pe de altă parte terenul pentru o atare discuţie fusese tot timpul pregătit de misionarii care erau trimişi d e Roma pentru nevoile spirituale ale catolicilor din Ţările Româneşti. Voevozii noştri mângâiau în speranţele lor posibilitatea unor strângeri de bune relaţii cu Occidentalii catolici,pentrucă numai cu ajutorul armat al acestora s'ar fi putut sfărma jugul Porţii Otomane, iar un Matei Basarab, pe de-asupra, era permanent preocupat şi de mântuirea sufletului său.Documentele vremii ni-l arată grijuliu şi sceptic fiindcă vedea cum tronul patriarhal dela Constantinopolo se obţinea şi se menţinea numai graţie ţechinilor pe care Candidaţii la Patriarhie trebuiau să-i verse regulat în tezaurul nesăţios al Sultanului.

Matei Basarab îşi pleca urechea bun bucuros la propunerile de Uniune pe care orice catolic, în trecere sau în misiune permanentă, i le înfăţişa şi ca salvare naţională şi ca mântuire personală. Toate discuţiile din acest al doilea punct de vedere se împotmoleau fatal când se ajungea la capitolul controverselor dogmatice dintre Greci şi Latini, controverse hrănite de teologii greci care mişunau prin Principate după darurile voevodale. Matei Vodă era greu de clintit, pentrucă trăia înfipt solid în tradiţia în care trăise tot vechiul său neam boieresc şi de care supuşii săi, oşteni sau ţărani, nu concepeau că s'ar putea separa vreodată. In numeroasele discuţii care s'au dus cu ocazia vizitei unui cărturar ca Levaković, ca şi în altele care au avut loc mai târziu, numai un om de cultura lui Udriţte Năsturel putea să ţină piept cu succes argumentelor catolice.

Unul din martorii prezenţi la atari discuţii a fost misionarul italian Fra Giovenale Falco. Graţie raportului (66) trimis de acesta din Târgovişte la 6 Septembrie 1638 ştim că s'a pus problema tipăririi de către Propaganda a unor cărţulii despre controversele dintre Greci şi Latini, în limba slavonă şi latină, pentrucă mulţi dintre Români,preoţi sau laici,doreau să fie serios informaţi.

66) Cf. Doc. XXVIII.

Cel mai mult s'a desbătut controversa despre purcederea Duhului Sfânt. Udriţte Năsturel cunoştea prin lectură proprie lucrările mai de seamă ce se scriseseră asupra acestui subiect, nu numai de către Greci şi Latini, ci chiar şi punctul de vedere al reformaţilor din Ardeal. Rafael Levaković era la acea epocă unul dintre cei mai informaţi oameni în domeniul Marei Schisme dintre Occidentali şi Orientali şi activa în cadrul Congregaţiei De Propaganda Fide al cărei principal rol era tocmai refacerea unităţii rupte la 1054. Udriţte Năsturel era favorabil tezei despre necesitatea apropierii dintre cele două mari Biserici, dar doria să epuizeze desbaterea tuturor controverselor şi î n special ar fi preferat o tratare în scris din partea lui Levaković a punctului dogmatic filioque. Acesta era însă presat de complexele misiuni cu care fusese însărcinat, printre care şi aceea de trimis special la Curtea Regală din Polonia şi, eventual, să ajungă până la Vilna. De aceea i-a promis formal lui Udriţte Năsturel că va redacta anume pentru el un fel de tratat De Sancti Spiritus Processione când timpul îi va permite.

N'am găsit informaţii documentare despre călătoria lui Levaković dela Târgovişte până la Poloni. Primul raport trimis de el la Roma, după plecarea din Valahia, este cel dela 8 Octombrie 1638, expediat din Lemberg (67). Ajuns în Polonia, Levaković a fost sfătuit să aştepte acolo mai bine de o lună, pentrucă la 12 Noembrie 1638 trebuia să aibă loc o şedinţă a dietei poloneze şi, cu această ocazie, să se designeze un ambasador polonez la Constantinopol. Totodată venise ştirea în Polonia că Patriarhul Chiril Lukaris fusese ucis, iar noul Patriarh, originar din Veria, probabil macedoromân, era agreat de Vatican, deci n'ar mai fi fost necesar ca Levaković să facă o călătorie şi în Turcia.De semenea s'a dezistat de a mai călători până la Vilna, astfel că avea în faţa lui timp liber de cel puţin o lună de zile ca să înceapă redactarea lucrării făgăduite lui Udriţte Năsturel. Cred că

67) L-am semnalat în nota 63.

a terminat-o la Roma unde avea la dispoziţie biblioteca Propagandei.

Studioşii români care s'au ocupat,mai mult în treacăt,de acest atrăgător episod din istoria culturii române şi-au bazat supoziţiile lor pe o informaţie documentară comunicată cu oarecare sgârcenie de fostul meu profesor de slavistică, Ilie Bărbulescu, lui P. V. Năsturel. Zic sgârcenie, pentrucă Bărbulescu n'a indicat sursa informaţiei sale. La 1904, un descendent a l vechei familii boereşti Năsturel, a editat romanul Varlaam şi Ioasaf, tradus de Udriste Năsturel în 1648, şi într'o amplie prefaţă s'a ocupat de activitatea cărturărească a lui Udriste. Cu această ocazie, Generalul P. V. Năsturel l-a consultat pe Ilie Bărbulescu, care-şi făcuse studiile la Zagreb, cu privire la Rafael Levaković şi la legăturile acestuia cu Udriste Năsturel. Pe Bărbulescu îl interesase tema fiindcă el tocmai aduna material referitor la Istoria Catolicismului la Români şi i-a comunicat în copie scrisoarea lui Levaković, în limba latină, adresată lui Udriste ca urmare a evenimentelor pe care noi le - am relatat mai sus.Generalul Năsturel a reprodus scrisoarea respectivă, în latineşte, adăogându-i şi o traducere românească făcută de el precum şi simpla indicaţie că textul latinesc i-a fost comunicat de Bărbulescu.

La 7 ani după aceea Generalul Năsturel a publicat un studiu despre istoria boerilor Năstureli, repetând şi scrisoarea lui Levaković cu aceeaşi simplă indicaţie (68).

****

68) Iată titlurile lucrărilor la care am făcut aluzie mai sus: Generalul P. V. NĂSTUREL, Vieaţa Sfinţilor Varlaam şi Ioasaf. Tradusă din limba elenă la anul 1648 de Udriste Năsturel de Fierăşti, Bucureşti 1904.

Scrisoarea lui Levaković se află la pag. LVII - LVIII.

Generalul P.V.NĂSTUREL,Originea boerilor Năstureli.Studiu istorico-genealogic,în Revista pentru Istorie,Archeologie şi Filologie /Director Gr.G.TOCILESCU/,vol.X (1909) 1-25; Istoricul Leagănului Năsturelilor,ibid.X (1909) 7-43.- Scrisoarea lui Levaković se află în vol.XI,pp.323-325. Nu am cu mine revista lui Tocilescu. Din fişele scoase acum vreo 40 de ani rezultă pentru mine că Generalul Năsturel nu aminteşte împrejurarea că el reprodusese această scrisoare şi în lucrarea sa anterioară,din 1904. De aceea cei care au atins această problemă au citat numai reproducerea din 1911,ignorând probabil indicaţia din 1904. Acesta cred că este cazul lui Francisc Pall care poate fi considerat unul dintre cei mai harnici şi mai norocoşi răscolitori ai arhivelor catolice dela Roma.Studiul la care mă refer se întitulează :

FRANCISC PALL, Date inedite privitoare la legăturile culturale italo - române din mijlocul veacului al XVII - lea, Extras din Studii Italiene, VI (Bucureşti 1940), pp. 27.

Sursa lui Bărbulescu a fost studiul despre Levaković publicat de I. Kukuljević Sakcinski în revista sa Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, în cuprinsul căruia a reprodus scrisoarea lui Levaković către Udriste Năsturel dându-i următoarea regestă:

"Rafael Levaković pise nadbiskupu Urielu, rodjaku vojvoda vlaskoga J. M. Basarabe, o svom putovanju u Poljsku i Rusku. Oko g. 1638 - 1639."
/ în vol. X, Zagreb 1869, pp. 173 - 174./

Reproduc textul latinesc al acelei scrisori pe baza lui Kukuljević Sakcinski. Lămuresc în prealabil că titlul nadbiskupu atribuit lui Urielu /Udriste, Oreste/ este o eroare a editorului, nu a lui Levaković. Acesta ştia că Udriste nu era Mitropolit (Arhiepiscop).

Fr. Raphael Chroata Ord. Min. S.P.Fr. de observantia, Sacrorum Illyricae Ecclesiae Librorum iussu autoritateque Sedis apostolicae in Vrbe corrector.

Perillustris ac Generose Domine Uriel sacrorum in Christo Jesu dilectissimeque gratiam ab eodem Christo Jesu Dno Deo nostro in presenti et gloriam in futuro.

Veritatem illam Fidei, quam de aeterna S. Spiritus processione, a magistro veritatis edocta atque ab apostolorum Principibus instructa credidit semper creditque et profitetur Santa Romana Catholica atque apostolica Ecclesia, mater et magistra omnium fidelium et totius Orbis Ecclesiarum, quamque ab omnibus Christianis salutem exoptantibus credere suscipere ac profiteri neccesse est; eo tempore quo nonnulla mandata sanctae Memoriae Papae Vrbani octavi, eiusdem Vniversalis Ecclesiae Pontificis Maximi apud Excellentissimum Dominum Jo Matthaeum Bassarabam Valachiae Principem piissimum ac Magnificentissimum obibam, nobilitati Tuae, Vriel humanissime, quantum et Tuae et meae gravissimae patiebantur occupationes, a le /sic=te/ provocatus, pro virili, libero intrepidoque animo evidentissime demonstravi, nec non Sacrae scripturae,sanctorumque Patrum auctoritatibus comprobaui et propugnaui, idem caeteris quoque eiusdem Principis viris Primariis, pro oportunitate requisitus praestiti. Verum cum veri testimonia ea, auctoritatesque, quibus ego memoratam Fidei ueritatem - - demonstrabam, quibusque insuper clarior etiam tibi reddi posset, in scriptis habere cuperes, neque ego pro tunc, (nam ut nosti,in Poloniam properabam, desiderio tuo satisfacere valerem, quam primum fauente Deo, temporis opportunitatem nactus fuissem, velle tibi morem gerere memini me promisisse). Cum ergo Deo Comite incolumis Leopolim Russiae peruenissem, atque optata sese mihi praebuerit commoditas, en tuae Humanitati promissi debitum pendo, veritatem eandem, quam viva voce coram

asserui, scripto hoc iterum affirmo absens, ne videlicet esse censear vel tui Debitor vel Proditor veritates.

Reproduc şi traducerea românească a Generalului P. V. Năsturel :

Fratele Rafael Croatul din ordinul Minoriţilor, din porunca şi din autoritatea Scaunului Apostolic, corector în cetate (Roma), pentru supravegherea cărţilor sfinte (de cult) ale bisericii ilirice.

Prea strălucite şi generosule, Domn Uriel, al celor sfinte întru Is.Hr. şi prea iubite, graţie (îţi vestesc) de la Is. Cr. Domnul Dzeul nostru pentru timpul de faţă şi glorie p. viitor.

Pe acel adevăr al credinţei,pe care dela veşnica pogorîre a Sf. Duh propovăduit de maestrul adevărului şi instruit (dat spre învăţătură) de cei dintâi (de frunte) între apostoli l-a crezut întotdeauna şi-l crede şi-l mărturiseşte Sf. Biserică romano-catolică şi apostolică,mama şi învăţătoarea tuturor credincioşilor şi a tuturor bisericilor din lume şi care trebue să-l creadă, să-l primească şi să-l mărturisească toţi creştinii care doresc mântuirea; în acel timp când venii cu o însărcinare a papei Urban VIII, de sfântă memorie, marele pontifice al aceleaşi sfinte biserici romane universale, la prea înălţatul Domn Iw Matei Basaraba prea piosul şi magnificul Principe al Ţării Româneşti, de tine întrebat fiind, am dovedit f. clar, nobleţei tale, prea înţeleptule Uriel, atâta pe cât ocupaţiunile foarte însemnate, şi ale tale ca şi ale mele, îngăduiau pentru spiritul bărbătesc, liber şi îndrăsneţ (al tău), şi am arătat cu autorităţile sfintei scripturi şi ale sfinţilor părinţi şi am apărat (acea adevărată credinţă) şi acelaş lucru l-am făcut şi cu ceilalţi bărbaţi de frunte ai acelui principe după prilejul întâlnirei.

Dar pentrucă acea mărturie a adevărului, şi autorităţile prin care eu dovedeam amintitul adevăr al credinţei şi prin care mai ales putea şi ţie să-ţi devină mai limpede, doreai s-o ai înscris (acea mărturisire) şi nu puteam să-ţi satisfac dorinţa atunci, pentrucă mă grăbeam,precum ştii, să plec în Polonia, de îndată ce avui, cu ajutorul lui Dzeu, vreme favorabilă, voiam să-ţi îndeplinesc făgăduiala, după cum îţi promisesem. Deci, când cu conducerea dzeiască am ajuns sănătos la Lemberg în Rusia şi vreme liberă dorită mi s'a oferit, iată-ţi plătesc datoria Luminăţiei Tale şi acelaş adevăr pe care ţi l-am arătat cu vorba de faţă, din nou prin această scrisoare, absent fiind,ţi-l afirm, ca nu cumva anume să fiu socotit sau de datornic al tău sau de trădător al adevărului.

Ceeace Profesorul Bărbulescu a omis să comunice Generalului Năsturel, în 1904 şi 1911, nu-i numai publicaţia croată a lui Kukuljević Sakcinski, unde dânsul găsise textul scrisorii lui Levaković, ci şi locul unde a descoperit-o editorul croat şi unde

probabil că se păstrează şi astăzi. Fără cunoaşterea acestor date, chestiunea ia aspect de şaradă. Astfel Fr. Pall (citat de mine în nota 68) formulează următoarele presupuneri, unele destul de ingenioase şi de logice :

1.- Scrisoarea de mai sus a scris-o Levaković pe când se găsia la Lemberg în 1638 şi i-a trimis-o lui Udrişte Năsturel în toamna aceluiaş an, probabil în Octombrie.

2.- "... In ciuda afirmaţiei de a voi să transmită prin ea mărturiile pe care se rezema teza catolică, Levaković ..... "enunţă din nou adevărul, dar nu-l documentează.

3.- "S'ar putea totuşi să fie vorba despre o simplă scrisoare de însoţire a unei expuneri mai lungi, anexate şi care trebuia să cuprindă dovezile cu pricina."

4.- Scrisoarea cuprinde un anacronism : făcând aluzie la Papa Urban al VIII-lea, adaogă expresia "de sfântă amintire" ca şi cum ar fi fost mort la data scrisorii, adică în 1638. Dar Papa a murit la 29 Iulie 1644. Ar însemna deci că scrisoarea aşa cum ni s'a transmis n'ar fi originalul, ci o copie mai târzie,în care s'a introdus,în dreptul numelui Papei,cuvintele "Sanctae Memoriae".

Din fericire mă aflu în posesia unor suficiente informaţii ca, prin mijlocirea lor, să descifrez enigma. Scrisoarea respectivă nu era de sine stătătoare, ci destinată să acompanieze o lucrare mai amplă despre purcederea Sfântului Duh pe care o aştepta Udrişte Năsturel. Dar acea lucrare se pare că Levaković,precum am spus mai sus, n'a avut posibilitatea s'o termine în Polonia pentrucă, foarte probabil, nu i-ar fi permis nici timpul şi nici comoditatea bibliografică, insuficientă la Lemberg. Levaković deci nu i-a trimis lui Năsturel nimic dela Lemberg: nici lucrarea şi nici scrisoarea. Iar după ce şi-a terminat misiunea în Polonia, s'a afundat în vârtejul altor probleme. Totuşi n'a uitat de dorinţa expresă a lui Matei Basarab şi a învăţatului boer Udrişte Năsturel.

In adevăr Levaković a compus un tratat întitulat De sancti Spiritus processione. Kukuljević Sakcinski l-a găsit

printre cele 6 lucrări păstrate până azi (69). Altele s'au pierdut.Tratatul se păstrează în biblioteca rămasă dela celebrul cărturar şi colecţionar croat Dr. Lj. Gaja. El este însoţit de scrisoarea care a putut apărea unora ca enigmatică,pentrucă Profesorul Bărbulescu n'a divulgat indicaţia sursei, având interesul să o facă într'o lucrare în curs de pregătire. Acum 40 de ani, descoperind eu o parte din materialul documentar pe care îl public în acest volum şi studiind bibliografia croată pentru a identifica aluziile şi personagiile din respectivele documente, am găsit această sursă şi anume scrisoarea a fost detaşată "din opera De sancti Spiritus processione /care se află/ în biblioteca Dr. Ludovic Gaja" (70).

Cuvintele Sanctae Memoriae din dreptul numelui Papei Urban al VIII - lea nu-s un anacronism. Atunci a fost compusă ori retranscrisă scrisoarea : după 29 Iulie 1644. Din motive pe care nu le cunoaştem, dar nu-s greu de bănuit, n'a mai trimis-o. Şi n'a trimis nici textul tratatului. Fr. Pall nu interpretează just nici scrisoarea dela sfârşitul anului 1644 (71) : terminul tratto nu-i omofonul cuvântului italian tratto, ci o prescurtare obişnuită din trattato (72).

Acum ajungem la un alt episod al legăturilor dintre Matei Basarab plus Udrişte Năsturel, de-o parte, şi Levaković plus Roma catolică, de alta. Pela sfârşitul lui 1643 trecea pela Târgovişte, în drum dela Luck din Polonia spre Roma, Episcopul polonez Nicolae Krasicki care etala două titluri episcopale:sufragan

---

69) Lista lor o dă I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, în revista citată Arkiv, IX (Zagreb 1868), pp. 306 - 310.

70) Iz djela "De sancti Spiritus processione". U knjiznici Dr. Lj. Gaja: aşa sună indicaţia dată de I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, în Arkiv, X (Zagreb 1869), pp. 173 - 174.

71) Publicată de Fr. PALL în lucrarea sa citată de noi la finele notei 68.

72) Vezi şi Doc. XL din anexe.

de Luck în Polonia şi titular de :Argeş" în Valahia. In realitate, precum am dovedit într'un studiu anterior (73), nu era de Argeş ci de Argos.

Matei Basarab continua să fie preocupat de problema mântuirii sale personale, iar Udrişte Năsturel adăoga la şovăelile morale ale Voevodului incertitudinea sa personală dogmatică : Sfântul Duh purcede, oare, numai dela Tatăl, cum spun Ortodocşii, ori şi dela Fiul - filioque - cum susţin Catolicii ? Argumentarea orală a lui Levaković din 1638 nu-i convinsese total, iar tratatul făgăduit nu le parvenise. Ultima nădejde de a putea fi convinşi de justeţea dogmaticii catolice şi-o puneau în Simbolul Credinţei (Crezul) formulat de Sfântul Atanasie şi păstrat, în original, în Biblioteca Vaticană. După spusele diferitelor personagii catolice de vază care trecuseră pela Curtea Voevodală, Simbolul Atanasian, scris în limba greacă, ar cuprinde expresia corespunzătoare formulei latineşti catolice filioque. De aceea Matei Basarab îl rugase pe Krasicki ca, ajungând la Roma, să pue această problemă Sfântului Părinte şi să ceară o copie autentică depe Simbolul Credinţii scris de mâna Sfântului Atanasie. Foarte probabil că totodată i-au trimis o scrisoare în acest sens şi lui Levaković. Aşa îmi explic eu de ce Levaković, şi nu Krasicki, formulează respectiva cerere în scris ca din partea lui Matei Basarab către Papă.

Pentru prima dată a fost descoperit şi publicat acest document, cu un interesant comentariu, de Fr. Pall. Am spus-o la locul cuvenit. Adaog acuma că şi eu am citit acest important document în original şi îl reproduc, într'o lectură ameliorată,în anexe, împreună cu scurtul referat premergător, preparat de Mons. Ingoli pentru şedinţa Congregaţiei respective dela 29 Decembrie 1644.

Nu se poate spune cu precizie dacă la întoarcerea sa în Polonia, Episcopul Krasicki a trecut pela Târgovişte şi dacă totodată Levaković a trimis, prin el,lui Udrişte Năsturel,tratatul promis De sancti Spiritus processione. Cert e că acest text se păstrează în Biblioteca dela Zagreb a lui Ludovic Gaja. N'am reuşit să obţin fotocopia textului.

---

73) D. GAZDARU, O ipoteză filologică şi date inedite despre Episcopia Catolică a Argeşului, în Buletinul Bibliotecii Române, VI (Freiburg 1969 - 1970), pp. 101 - 110.

Nutresc convingerea că legăturile lui Levaković cu Matei Basarab şi cu cumnatul său Udrişte Năsturel au continuat alţi câţiva ani. Presupun că una din cele mai interesante opere a lui Năsturel, şi anume traducerea din latineşte în slavoneşte a cărţii Imitatio Christi, apărută la 1646, poate fi relaţionată şi cu vreun îndemn din partea lui Levaković. Cred că exemplarul care a ajuns în posesia lui Udrişte Năsturel nu i-a fost procurat acestuia de către Levaković, dacă e să ţinem seama de spusele lui Udrişte în prefaţa traducerii sale. Dar conversaţia dintre ei s'a purtat cu siguranţă şi asupra acestei opere.

In Occident nu se stinsese controversia referitoare la adevăratul autor al faimoasei opere : Thomas de Kempis sau Abatele Gerson de Verceil ? Trăind atât de mult timp la Roma, Levaković era la curent cu problema autenticităţii. Pe de-asupra, Levaković avusese, chiar în ajunul venirii lui în Valahia, strânse legături cu Cardinalul Péter Pázmány. Acesta tradusese Imitatio Christi în ungureşte încă din 1604 şi o reeditase la Viena în 1624.Altă ediţie apărea la Viena chiar pe timpul când Levaković se găsia acolo în misiune pe lângă Curtea Imperială şi de acolo, printre alte însărcinări, trebuia să întreprindă şi o călătorie la Târgovişte unde a cunoscut pe Udrişte Năsturel. Imposibil deci ca între ei doi să nu se fi stabilit conversaţii şi pe această temă (74).

Despre relaţiile lui de mai târziu, chiar dacă nu prin contacte directe, cu Valahia din timpul lui Matei Basarab şi

---

74) "Imitatio Christi" în Ţările Româneşti formează obiectul unui eseu special care va apare în prezenta colecţie de studii îngrijită de Institutul Românesc dela Freiburg. Figura lui Udrişte Năsturel s'a bucurat de o atenţie deosebită în ultima vreme. Remarc în mod deosebit studiul lui VIRGIL CÂNDEA, L'humanisme d'Udrişte Năsturel et l'agonie des lettres slavonnes en Valachie, în Rev.Études Sud-Est Europ. VI (Buc. 1968), 2,pp. 239 - 287 ; G. MIHAILA în vol. Literatura Română Veche (1402-1647) de G. MIHAILA şi DAN ZAMFIRESCU,Vol.II,Bucureşti 1969,pp.270-279 precum şi paginile respective din AL. PIRU, Literatura Română Veche, Bucureşti 1961, pp. 105 - 114.

Udrişte Năsturel, dau mărturie diferitele documente care s'au produs după ce Levaković şi-a dat seama că eforturile lui de a obţine Episcopatul Valahilor dela Žumberac nu mai pot conduce la ţinta urmărită.

In 1642 moare şi Episcopul de Zagreb, Benco Vinković, sprijinitorul său cel mai persistent. Acesta trimesese Nunţiului dela Viena, în 1640, o recomandaţie în favoarea lui Levaković din care extrag ideea principală : Episcopatul Vlahilor Uscochi trebue să-l ocupe numai unul care cunoaşte bine şi limba Vlahilor şi scrierile lor chirilice. O atare persoană,după perfectele sale cunoştinţe, este unul singur, "frater Raphael Levaković" care "Novit perfecte linguam valachicam et scripturam cyrillicam, qua Valachi utuntur" (75).

Cu moartea lui Vinković, năzuinţele episcopale ale lui Levaković se ofilesc complect. Singura mângâere o găseşte î n preocupările literare. In 1642 termină de revizuit Breviarul. Tipărirea lui va avea loc abia în 1648. In jurul acestei opere se nasc diferite discuţiuni. Ecoul lor îl găsim şi în ultimul document din seria pe care o cuprind anexele la prezentul meu studiu(76).

Levaković a mai fost prezent în problemele româneşti, în 1644, cu ocazia, amintită mai sus, a cererii adresată Papei, din partea lui Matei Basarab, de a i se trimite o copie după Simbolul Atanasian.

In 1646 a fost designat Arhiepiscop de Ochrida, dar nu ştiu dacă diferitele sale încercări de a pleca din Roma ca să-şi ia în primire scaunul dela Ochrida au fost sau nu încununate cu succes.

---

75) Cf. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, revista citată,IX,pp.297-298.

76) Doc. LII. Documentele anterioare acestuia ca dată sunt interesante pentru a reconstitui biografia lui Levaković, dar nu şi istoria relaţiilor lui cu Ţările Româneşti.

La Roma primea tot timpul informaţii despre Voevodul Valahiei şi despre ilustrul său cumnat, prin intermediul misionarilor italieni. Se interesa de asemenea de tinerii catolici care erau trimişi din Ţările Româneşti pentru studii în Italia, în special pentru cei care studiau în Colegiul Propagandei din Roma. Cred că graţie şi intervenţiei lui Levaković a fost primit în acest Colegiu Ştefan Vegete sau Verget, fiu de boer valah. Cererea de admitere a acestui elev, adresată Papei, am citit-o direct în Arhiva Propagandei şi am constatat că grafia este a lui Levaković! (77). Cred că acesta a fost ultimul gest de ataşament faţă de neamul nostru al acestui celebru cărturar uscoc, adică valah.

A murit în 1649 (78).

***

77) Documentul respectiv a fost publicat de Fr. PALL, studiul citat, pp. 16 - 17. Despre acest elev român ca şi despre mulţi alţii, a se vedea acum studiul meu întitulat Românii la studii în Italia în secolele XIII - XVII, care se va publica, prin îngrijirea editorială a lui Virgil Mihăilescu, în colecţia Institutului Românesc dela Freiburg.

78) Cf. MORARIU, La missione, p. 76 nota 18.

D O C U M E N T E

I

/Roma/, 16 Octombrie 1627.
Raffaele /Levaković/ : diferite chitanţe.
APF: Vol. 398 "Fedi e Mandati 1637", f. 334.

'O chitanţă din partea lui Rafael Levaković de manuscrisele în limba ilirică, Liturghiere şi Breviare, primite de el'. /In acelaş volum se mai află şi alte recipise ale lui/.

II

Roma, 1632.
Raffaele Croato a terminat de revizuit Liturghierul Iliric (Messale).
APF : Vol. 329. "Memor.1632", f. 219r.

'Raffaele Croato finito il Messale Illirico chiede mancia'.

III

Roma, Ianuarie 1635.
Un memorial de Francisco Ingoli, Secretarul Congregaţiei, discutat în reuniunea dela 19 Ianuarie 1635.
APF : Vol. 395. "Memoriali 1635", f. 346rv.

'Messale Illirico a fost tipărit. E nevoe de Breviario. Acuma după ce s'a întors Rafael Levaković, care ştie limba slavonă şi care a tradus şi tipărit Messale, să i se dea o cameră mai bună de lucru, pentrucă la Araceli nu stă comod. Să se tipărească manuscrisul pregătit, afară de rubrici care nu-s gata, apoi Catechismo Romano, tradus în Dalmaţia şi trimis de acolo de către Arhiepiscopul din Zara'.

./.

IV

Roma, începutul anului 1636.
Rafael Levaković către Congregaţia Propagandei.
APF : Vol. 396. "Memoriali 1636", ff. 87r 97v.

Eminen.mi e R.mi Sig.ri

Stante il Decreto dell'Em.ze loro, che il P. Raffaele Crovato debba andar a Venetia ad asister alla stampa del Breviario Illirico, che deve fare Marco Ginammi, coll'occas.e del suo Istromento advertano l'Em.ze loro, che non potrà il soprad.o P.re andare et attender à quanto Sac. Cong.ne desidera, e gli impone, se non sarà agiutato di poter con un compagno mantenersi, e per tall'efetto non ci vogliono meno di sedici scudi al nese della moneta Romana; si come med.o libraro sud.o Marco Ginammi ne scrisse già in appartata lettera al Mon.r Ingoli, con dire che il vivere al p.nte e molto caro il q.lla città.

Appresso, sarà necessario dar qualche temperam.to che esso P.re, non sia strappazzato da P.ri della sua Relig.e come è strappazzato e mal trattato qui alla faccia loro; accio che possa egli attender con animo riposato à far il serv.o di Dio,e della Cong.ne.

Per terzo l'Emin.ze loro si compiaceranno assegnarli il viatico, e di far portare le cose necessarie de libri,e scritti.

Vltimam.te sono supplicate l'Emin.ze loro, che essendosi il mentovato P.re trattenuto qui tutto qst'anno per aggiustare a confrontare il nuovo Brev.o che dovrà stamparsi, e trovandosi bisognoso d'un habito, restino servite à servite à donarne uno.Che il tutto &. Quas f.

/f. 94v. Adresa/ Alla Sacra Congreg.ne
de Propaganda Fide
Per
P. Raffaele Crovato
Min. Oss.te Ref.ta

/Altă mână/ No. 16. Die 11 feb. 1636. Cong.o 213.

V

Roma, în toamna lui 1636.
Acelaş către Cardinalii Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma.
APF : Ibidem, ff. 436r 447v.

Emin.mi e R.mi Sig.ri

Il P. frà Raffaele Croato, Min.re Oss.te che sta qui à Roma per ord.e dell'Emin.ze loro assistente della stampa de'libri Illirici,et altri, supp.ca humil.te L'Emin.ze V.re à voler assegnare per lui, e per suo compagno, che pur stà qui per med.mo fine, un'habito per uno, poiche ne tengono di bisogno, che pregaranno Iddio. &

Quas &.

Due habiti sud.i importaranno vinti quattro scudi di m.ta

/Adresa/ Alli Emin.mi e R.mi SS.ri
Card.li della Sac. Cong.ne de
Propag. Fide
Per
P. frà Raffaele Croato Min.r
Oss.te.

/Altă mână/ Die 18 9bris 1636. Cong. 273.

VI

/Roma 1637/
Frà Raffaele Croato către Cardinalii De Propaganda Fide.
APF : Vol. 397. "Memoriali 1637", f. 41r, 44v.

Emin.mi e R.mi Sig.ri

Dovendosi rifar il carattere piccolo di S. Geronimo per stampare il Breviario Illirico, per non esser stato ben fatto il primo, si come l'avvisa Marco Ginammi libraro da Venetia, et havendo trà tanto di bisogno il P. Raffaele Croato Min.re Oss.te (qual ha servito qui la Sac. Cong.ne 12 anni) d'arrivare sinò Vienna, per alcuni negotij che dovrà trattar nella Corte Ces.a et app-o Re'd'Vngaria. Supp.ca le Em.ze V.re à compiacersi di darli un Vestiario per lui e suo compagno, e qualche poco d'aiuto per il viatico, con accompagnarlo d'una lettera raccommandatrice alla M.tà Ces.a una al Ré d'Vng.a et un'altra à Mons.r

Nontio di Vienna. Che lui poi tornerà quando sarà richiamato à servir la Sac. Cong.ne come prima, e pregarà per V. Em.ze.

Quas Deus.

Supp.ca in oltre, che li siano dati quatro Messali Illirici à vena legati cioè tre ben legati, per presentarne uno all'Imp.re qual donó la stampa alla Sac. Cong.ne uno al Re'd'Vng.a uno al Principe Leopoldo, et uno per lasciar alla sua Patria.

/F. 44v. Adresa/ All'Emin.mi e R.mi Sig.ri
Card.li della Sac. Cong.ne de Propaganda Fide.
Per
frà Raffaele Croato Min.re Oss.te.

/Altă mână/ N. 13 die 3 Martis 1637.
Cong. 227.

VII

Roma, 3 Martie 1637.
O decizie a Congregaţiei pentru Rafael Levaković.
APF : Vol. 12. "Acta..... 1636-1637", ff. 252v 253r.

In Congregaţia No.227 dela 3 Martie 1637 i se acordă lui Rafael Levaković permisul de a merge în Germania, anticipându-i-se un subsidiu pe trei luni.

VIII

Roma, 7 Martie 1637.
Secretarul Congregaţiei către Nunţiul din Germania.
APF : Vol. 17. "Lettere volgari", f. 12r.

Al Nuntio di Germania

Se ne viene costà il P. Raffaele Croato min. oss.te per trattare alcuni suoi negotij; et essendo egli benemerito di questa Sac. Cong.e de Prop. Fide per haverla servita molti anni nello stampar e correger libri per la nat.e Illirica, questi miei Em.mi Sig.ri con ogni affetto lo raccommandano a V.S. pregandola a favorirlo, et agiutarlo in quello, che potrà, sicura di far cosa gratiss.ma alla med.a Sac. Cong.e.

Che &
Roma 7 Marzo 1637.

IX

Lubliana, 18 Aprilie 1637.
Raffaele Levaković Commissario Visitatore Generale di Germania Superiore către Mons. Ingoli Secretarul Propagandei.
APF : Vol. 79, f. 361rv.

'Mâine plec spre Viena. La 15 Martie a murit Cardinalul Pasman. Preoţii sunt mulţumiţi de Messale şi de Breviar. Să se trimită un pachet de 300 Breviare cu litere S. Girolamo şi 20 latine. La Lubliana am găsit 4 cărţi eretice în limba slavă carnioliană cu litere latine'

X

Viena, 2 Mai 1637.
Acelaş către acelaş.
APF : Ibidem, f. 367r.

'Am ajuns Luni seara în Viena. Dacă aş fi venit din timp, aş fi avut biserica din Zagreb, care însă a fost promisă.Mi s'a promis un titlu. Mons. Ingoli să dispună pe Cardinali ca să-l cheme pe Levaković pentru tipărirea Breviarului, aşa cum a promis. Să mi se dea 300 scuzi pe an.'
f. 376 v. /Altă mână/ I s'a răspuns la 23 Mai 1637.

XI

Roma, 7 Decembrie 1637.
Notă despre decizia Congregaţiei cu privire la o scrisoare a lui Franco Markanich.
APF : Vol. 12. "Acta..... 1636-37", f. 405r.

"Die 7 Xmbris 1637. In Audiencia privata Ref.te Secretario Ingolo /../ 3) De negotio Prnpis Vallachiae /Matei Basarab/ de quo in scriptura /../ Mercatoris Ragusini /=Markanich/ iussit agi ad eisdem Prelatis /= RR.PP.DD. Datario et Maraldo et Paulutius/."

/Notă : In acelaş vol. de Acta, f. 417v am găsit indicaţia că această chestiune a fost pusă în Congregaţia particulară din 11 Decembrie 1637/.

XII

Roma, 30 Ianuarie 1638.
Secretarul Congregaţiei De Propaganda Fide către Michele Chumar Minore Osservante.
APF : Vol. 18. "Lettere volgari della S.C. dell'anno 1638",f.8r.

Al P. Michele Chumar Min. Oss.te Rif. to.

Manda questa Sac. Cong.e de Prop. Fide il P. Raffaele Croato de Min. Oss.ti per trattar in cotesta Corte della ricuperat.e de S.ti Luoghi usurpatici di nuovo da Greci coll'agiuto dell'Ambasciator d'Hollanda resid.te in Costant.li, e perche sa la med.a Sac. Cong.e di quanto giovam.to si puo essere l'assistenza di V.R. nel negociar d.a ricuperatione, desidera perciò ch'ella tralasciasse tutte l'altre cose, si trasferisca a Vienna, et ivi assista al sud.o P.re, e faccia quanto potrà per facilitar la buona speditione della sud.a ricuperatione, sicura di far cosa gratissima alla med.a Sac. Cong.e.
Che &. Roma 30 Genn.o 1638.

In acelaş volum, f. 8rv., se află o scrisoare adresată "Al Vescovo di Lubiana", cu aceeaşi dată şi cu conţinut asemănător în favoarea însărcinării dată lui Rafael Levakovic, dacă va avea nevoe de scrisori la Curte sau la Miniştri.

XIII

Roma, 30 Ianuarie 1638.
Acelaş către Contele d'Alten.
APF : Ibidem, ff. 8v. 9r.

Al Sig.r Conte d'Alten

Questa Sac. Cong.e che si ricorda molto bene di quanto spesso operava la Pietà di V.S. Ill.ma per li suoi Missionari,et essendo dalle sue lettere, et anche dagl'effetti certa che colla med.ma pietà seguita le vestigia del Sud.e Sig.re coll'occ.ne della nuova usurpatione /sic/ de S.ti Luoghi fatta da Greci coll'agiuto dell'Ambas.re d'Hollanda, resid.te in Costan.le, manda il P. Raffaele Croato a cotesta Corte Cesarea, et anche à q.ella di Polonia per trattar della ricuperatione de sud.i santi Luoghi;

e perche V.S. Ill.ma potrà non solo in cotesta Corte Cesarea,ma anche presso il Bassa di Buda coadiuvare quest'importante negotio a tutta la Christianità, la stessa Sac. Cong.e glielo raccomanda colla maggior efficaccia che può, et insieme la persona del sud.o P. Frà Raffaele, il q.le comunicherà a V.S. Ill.ma li mezzi qui considerati p. d.a. Ricuperatione, acciò si compiaccia di considerarli, di promover q.lli che le pareranno riuscibili, e di proporre degl'altri, ch'alla sua prudenza pareranno p i ù pratticabili, e se potrà accompagnar con sue lettere il d. o.P.re, q.ñ. partirà per Polonia, et anche s'anderà in Vallachia per neg.o alla propag.a della nostra S.ta Fede, resterà servita di farle tutte le lettere che giudicherà poterle essere di giovam.to, sicura che farà cosa gratissima alla med.a Sac. Cong.e, in nome della q.le &.
Roma, 30 Gennaio 1638.

XIV

Roma, 30 Ianuarie 1638.
Acelaş către Mitropolitul Korsàch.
APF : Ibidem, f. 9rv.

Al Mons. Raffaele Korsàch Metropolita di tutta la Russia.

'Să se trimită la Roma sau să se împrumute, prin Rafael Levakovic, toate cărţile în limba veche slavă care se află la Ruteni, pentru a le emenda şi tipări. Să se mai trimită şi un Euchologio antic pentrucă acuma se lucrează la emendarea lui'.

XV

Roma, 18 Februarie 1638.
Mons. Francisco Ingoli, Secretarul Propagandei către Mons. Maestro di Camera di Sua Santità.
APF : Vol. 23. "Scritture originali riferite. III. Lettere d'Italia 1638", f. 20.

Ill.mo e R.mo mio Sig. Oss.mo

Il P.re Raffaele Croato et il P.re Cornelio da Cascia,che si sono licenziati da V.S. per andar à far quanto gl'è stato

ordinato dalla Sac. Cong. de prop. fide per servitio de Santi Luoghi, e per altri negotij in Germania, Polonia, Vallachia e Costantinop., hanno domandata facoltà ò dispensa da S. S.ta,d'hauer l'uso del denaro per assicurar la loro coscienza, essendo difficile in così longhi viaggi hauer alla mano persona c h e spenda per loro, e S. B. gl'hà ordinato, che uenghino da me,e..., come s'è fatto ad altri. Io sò, et hò li decreti che s'e data q.sta dispensa alli capucini, et alli Reformati di..... ma non hò uoluto stare alla loro relat.e e farli un simil decreto, se non sò la uolontà di S. B. per altra strada più sicura,però supplico V.S. Ill.ma farmi parola a S. S.ta della relat.e fattami da d.i p.ri, e sotto q.sto uiglietto, attestarmi, ch'è uero ciò che mi hanno riportato della mente di S. B. acciò li possa far il decreto, e spedirli quanto pr.a: non aspettando essi altro, e per fine le bacio humil.te le mani.

Di casa
li 18 feb. 1638.

Di V. S. Ill.ma e R.ma
Humilis.o e diuotis.o s.v.
Franco Ingoli

/Adresa/ All' Ill.mo e R.mo mio Sig.re Oss.mo
Monsig.r Mastro di Camera
di S. S.ta

In mano prpr.a.

XVI

Roma, /?/
Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei, către Cardinalul Barberino.
APF : Vol. 219. "Scritture riferite. Bulgaria, Vallachia, Moldavia, Transilvania, 1648", f. 318rv.

Em.mo e R.mo mio Sig.r p.ron Col.mo

Con occasione, che il P.re Raffaele ua per li negotij de S.ti Luoghi alla Corte Cesarea e di Polonia, e passa poi in Vallachia per trattar con il Prencipe della stampa de libri Eretici di Rito greco nell'antica lingua schiauona in conformità dell'istrutt.e che .... /ilizibil/ di procurar, che q.lli si stampino

in Roma, e non in quelli parti, metto riuerentem.te in considerat.e à V. Em.za quello che fù risoluto /şters şi scris deasupra : pensato/ in una Cong.e p.lare, cioè che si procurasse da N. S. à q.l P.n.pe seben scismatico un Breue, nel qual con occasione de raccomandarle le Missioni de Min. Conuentuali,ch'hà in q.lla prouincia e nella uicina di Moldauia la Sac. Cong.e d e prop. fide, prodigasse /?/. S. Ecc.za (che tal titolo se li potrà dare hauendolo usato il Concilio Lugdunense sotto Grig. X con p.n.pi scismatici nello scriuerli) che ascoltasse benignam.te quello li dirà il sud.o p.n.e in nome suo in materia concernente la salute sua e di suoi sudditi.

Il p.re, se q.sto.... /ilizibil/, dourà per parte di S. S. ta inuitar il d.o p.n.pe all'unione con la S.ta Chiesa Romana conforme alla deffinitione del Sac. Concilio fiorentino sott'Eugenio 4° e poi persuaderlo à stampar li libri eretici de Rito Greco in lingua schiauona antica in Roma nella stamparia della Sac. Cong.e perche aumenterà la spesa in far farli pulzoni /?/ et..... /ilizibil/ et in gettar li caratteri, che tutte gia si trouano in pronto in d.a stamparia. Haurà carta buoniss.a et a miglior mercato e li sud.i libri riuscirano più belli e più corretti e si potrano con poco spesa stampati, che sarano, portar in Costantinopoli, de doue si possono con facilità disseminar i n diuerse parti dell'Europa oue sono Greci di lingua Illyrica e ricuperare il denaro speso, se uorra rimborsarsi.

/Adresa/ Al Sig. Card. Barberino
Per il neg.o che ha
da trattar il p.re
Raffaele Croato col
P.n.pe di Vallachia.

XVII

Ancona, 1 Martie 1638.
Frà Raffaele Croato către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Propagandei.
APF : Ibidem, f. 156.

Ill.mo e R.mo Sig. prón Col.mo

Per grazia del Sig.re son arriuato hieri sera qui i n

Ancona, doue spero q.sta sera imbarcarmi per passar il mare.Il tempo è stato buono, e sin' adesso ho hauuto buon uiaggio, cosi piaccia al Sig.re concedermelo per rimanente. Ho ritrouato qui alcuni mercanti da Soffia, i quali raccontano che il Gran Turco intende far guerra al Tartaro: e uol che li Cristiani paghino dopplicato il tributo. Supplico, che V.S. Ill.ma si ricordi di quel Breue per il Prencipe di Valachia, e me lo potrà inuiare á Vienna in mano di Mon.re Nontio. La supp.co anche farmi auuisato se uenise qualche cosa nuoua in mat.a de' Luoghi Santi, e non seruendo questa per altro, che per testimonio della mia diuot.ne verso V. S. Ill.ma prego Dio che al mio ritorno La possi trouar Cardinale, et li bacio diuotam.te la mano.

Ancona il primo di Marzo 1638.
Di V. S. Ill.ma R.ma

Oblig.mo S.re
fra Raffaele Croato.

/A tergo/ Ancona
P-mo Marzo 1638
f. Raffaele Croato
Da conto.

XVIII

Roma, 1 Martie 1638.
Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Propagandei, către Rafael Levaković.
APF : Vol. 18. "Lettere volgari della S. C. dell'anno 1638", f. 22v.

Al P. Raffaele Croato

Mando a V. R. il Breve per il P.npe di Vallachia insieme coll'Istruttione per negotiar l'unione di d.o P.npe, e de suoi sudditi con questa Santa Sede, e per trattar del negotio della stampa de libri ecclesiastici in lingua schiavona; e perche in d.a Istruttione si contiene ciò che questa Sac. Cong.e da lei desidera non m'occorre soggiongerle altro, se non pregar il Sig.r Iddio come faccio, che le dia la sua S.ta gratia,affinche possa terminar li sud.i die Negotij a gloria di S. D. M.ta e per salv.tio del Popolo di quella Prov.ia.

Che &.
Roma p.o Marzo 1638.

XIX

Roma, 7 Martie 1638.
Acelaş către Nunţiul din Veneţia.
APF : Ibidem, f. 23r

Al Nuntio di Venetia. Il Sec.rio.

Il qui incluso piego contiene un Breve di N. S.re al P.npe di Vallachia con un'Istruttione del P. Raffaele Croato, a cui V. S. Ill.ma resterá servita consegnarlo nel venir da lei. Che bacio hum.te le mani.
Roma 7 Marzo 1638.

XX

Lubliana, 19 Martie 1638.
Frà Raffaele Croato către Mons. Ingoli, Secretarul Propagandei.
APF : Vol. 158. "IX. Lettere di Candia Isole, Albania, e Bulgaria. 1638", f. 257.

Ill.mo e R.mo Sig.r mio Pron. Col.mo

Scrissi una mia d'Ancona, e pregai, che si ricordasse del breue per il P.npe di Valachia, hora pur ritrouandomi gia qui à Lubiana, doue arrivai hieri sera, supp.co che V. S. Ill.ma si compiaccia di tenerne la mem.a con farne sollecitar la spedit.e acciò potessi hauerlo per tempo à Vienna.

Auuiso in oltre V. S. Ill.ma qualm.te q.lli libri che mi furono dati dalla stampa della Sac. Cong.e gli hau.o fatto inviar alla uolta di Venetia doue io credeuo, et intendeuo passare, e perche il Mulatiero non hà saputo far q.llo che doueua,quel P.re Inquisitore di Pesaro gli hà trattenuti, come ne uengo auuisato da Venetia. Prego per tanto V. S. Ill-ma di far passaggio con una sua col sud.o P. Inq.re acciò li lasci andare,che il porto è stato pagato sinò a Venetia, e sig.r Marco Ginammi li mandarà à Fiume come gli hò scritto, à Mon.r di Segna, perche q.lli della sua Diocese n'hanno grandiss.o di bisogno. E. V. S. Ill.ma mi creda, che molti di loro piangeuano quando mi hanno uisto, et inteso, che per anco non è principiato il loro Breuiario, ne si

poteuano contenere, non ostante che lor dicessi, che per esto, piacendo à Dio, l'haueranno. Resto alli commandi di V. S. Ill.ma con aspettarne risposta a Vienna, e diuotam.te li bacio le mani.

Lubiana li 19 marzo 1638

Di V.S. Ill.ma e R.ma
Deut.mo figlio
frà Raffaele Croat.

/F. 258 v. Altă mânâ/

Die 20 Apriliis 1638
Cong.e 245
Procurar d.o ord.e dal P. Maestro
del Sac. Palazzo.

XXI

Viena, 6 Aprilie 1638
Fr. Michele Chumar, Commissario et Missionario Apostolico în Germania, către Cardinalii dela Propaganda Fide.
APF : Vol.80 "V.Lettere di Germania, Ungaria e Svizzera, 1638", f. 174r.

Emin.mi et R.mi Sig.ri P.roni Colend.mi

Dal P.re Raffaele Croato inuiato dall'Emin.e V.re in q.ta Corte mi è stata resa una lettera nella quale l'Emin.e Loro si compiaciono rendermi partecipe di cooperare alla ricuper.ne de Santi luoghi di Gierusaleme, per lo che si come rendo infinite gratie all' E. V. cosi ho procurato subito di metter in esecutione quanto l'Emin.e Loro mi hano ordinato. Prima ho condotto il mencionato P.re da Monsig. Noncio qual si troua fuori di questa Città due leghi discosto, e poi lunedi lo introdussi all'aud.a della M.a Ces.a alla quale egli ha esposto quanto l'Emin.e V.re gli hanno ord.to con una or.ne tanto erudita che Sua Maestà lo udì con gusto incredibile e promisse ogni suo fauore per il desiato fine della recuperat.ne d'essi luoghi Santi. L'hò anco introdotto ad altri ministri principali di questa corte, e spero nel Sig.re che si otterrà qui quanto L'Emin.e V.re desid.no. Da questa Maestà si puonno assicurare l'E. V. che io farò ogni possibil diligenza a fine che sia fatto il ser.o di Dio, e della Sacra Congregatione che come loro ministro d'essa, e come membro,

quantunque debole, d'essa, e della Relig.ne spenderò uolentieri anche questo puoco Sangue che mi trouo. N.ro Sig. assista all'E. V. si come lo pregho, e facendo loro humil riverenza, mi sottometto per sempre alli loro comandi et ord.i.

Vienna li 6 Aprile 1638.
Di V.re Sig.rie et Emin.me e R.me

Humil.mo e deut.mo Ser.re
fr. Michele Chumar Comis.o et
Miss.o Aplico in Germania.

XXII

Viena, 10 Aprilie 1638
Fra Michele Palma Lettore Theologo către Propaganda.
APF : Vol. 22. "II. Lettere d'Italia 1638", f. 206.

Avisa per ordine del P. Chumar che il P. Raffaele Croato ha disposto coi suoi discorsi un Conte Heretico Principalissimo alla S.ta Fede e si spera molto bene per opera del med.mo padre.

XXIII

Viena, 10 Aprilie 1638.
Raffaele Levaković către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Propagandei.
APF : Vol. 80. "Lettere di Germania, Ungaria e Svizzera, 1638", ff. 197r - 198r.

/Referatul lui Ingoli/

Il P. Rafael Croato Min. Oss.

Auuisa l'arriuo suo colà, doue ric.to dal P. Chumar à introdotto dal med.mo all'Aud.za di S. M.tà dalla buona disposit.ne del quale spera quanto si desidera p. ser.tio dei Sti Luoghi, ed aspetta il ritorno di Mons. Nunzio, ch'egli già uisitato fuori della città, e s'attende in breue, e con esso lui negotiarà conforme gl'ordini impostigli.

Che depoi s'inuierà uerso Polonia, Vallachia,et Chiprouaz.

Ha ric.to il Breue p. il Prencipe di Vallachia

Di una disputa, ch'egli hà hauuto in Vienna con un conte caluinista, il quale si mostra inclinato à conuertirsi.

/Altă mânâ/ Ref. Cong.nis. diei 19 Iulii 1638. Cong. 247.

Notă : Textul de mai sus nu conţine scrisoarea lui Rafael Levakovic din 10 Aprilie 1638, ci un referat asupra acestei scrisori, redactat de Secretarul Congregaţiei, Francesco Ingoli, pentru a fi prezentat odată cu scrisoarea lui Levaković la şedinţa Congregaţiei No. 247, care s'a ţinut la 19 Iulie 1638. Scrisoarea însăşi a fost publicată de E. FERMENDŽIN în studiul său: Listovi o izdanju glagoskih crkvenih knjiga i drugih književnih poslovih u Hrvatskoj od god. 1620 - 1648, în Starine, XXIV (1891), pp. 28 - 30.

XXIV

Olmiz, 14 Aprilie 1638
Fr. Michele Chumar, Commissario et Missionario Apostolico în Germania, către Mons. Ingoli, Secretarul Propagandei.
APF : Ibidem, ff. 139 bis rv.

Ill.mo et R.mo Sig.re mio Colend.mo

É capitato da me P.re Raffaele Croato, creatura di V. S. Ill.ma et mio partiale amico, da lui ho riceuuto una sua, tanto più cara, quanto mi sono stati carissimi li fauori, che mi fa in essa, in commendare li luoghi S.ti et la persona del P.re Raffaele. Non mi è nuouo il zelo di V.S. Ill.ma, il cui nome già, posso dirlo senza adulazione, per tutte le parti del mondo è sparso, et il cui ualore per tutto si celebra, e se uoglio passare tanto auanti, li di cui meriti quanto prima deuono esser purpurati (Dio lo facci) e cosi remunerati; si come non è nuoua a V. S. Ill.ma mia singolare, e pronta obedienza in corrispondere alli cenni della Sacra Congregatione, e suoi. Condussi P. Raffaele da Monsig.r. Noncio che sta discosto da cui due leghe in un Convento della mia Religione, e giurisdizione, et ivi diedi commodità, che egli potessi discorrer con Monsig.re Noncio, quanto gli è stato costi ordinato. Lunedi poi l'introdussi all'audienza di Sua M.ta Ces.a doue restai non meno consolato, che ammirato, con quanto efficacia e uiuacità e con quanto zelo espose alla M-ta Ces.a con una seringata, breue, sententiosa, et erudita orationcina quanto da cotesta Sacra Congregatione gli è stato imposto; Dico ingenuamente, che la Sacra Congregatione non poteua mandar persona più appropriata, perche tratta questo negocio con tanto zelo, e con tanta assiduità, che non si può più; io resto stupito, e m i

confondo, perchè vorrei anche io far qualche cosa, come la Sacra Congregatione et V. S. mi commanda, ma quando uenimo, lui uuol fare, e fà ogni cosa, di modo che a me resta solo, d'introdurlo, et accreditarlo. Si uede ueram.te, che V. S. Ill.ma è un gran mastro, e sà conoscere, et inuiar persone, secondo li bisogni; perche io dubito, che l'oratione, che lui ha fatto alla M.ta Ces.a, sia compositione di V. S. Ill.ma, e che lui sia stato semplice recitante, ma pero brauo, et eccellente recitante, mentre ha fatto tanto che Sua M.ta lo sentì et udì con un gusto estraordinario, e diede segni di singolar commonitione.

Rispose finalm.te, che farà tutto quello, che egli può fare, diciamogli pur noi quello che si uuole, e quello che lui può, ch'egli lo farà uolontieri, et questa e stata la prima negociatione del nostro P. Raffaele, e mio. Doppo l'ho introdotto da tutti li principali della Corte, et in particolare alli offitiali e ministri della Cancellaria, doue bisognerà informarli, perche iui douranno farsi le speditioni. Il P. Raffaele restarà a far l'officio suo in questo particolare insinche io torno da Olmiz, per doue deuo partirmi dimani, e d'onde subito che finirò quel Capitolo, tornarò uolando, acciò poi possi andar in Polonia, finito che qui haueremo il negotiato.

Sabbato santo in nostro Reffetorio furono molti Caualli-eri, e sig.ri a pranzo con questi miei poueri frati, e tra gli altri ui era il Sig.re N. persona intelligentiss.ma nobile, e dotata d'ogni conditione naturale, ma però Caluinista, il quale ha dato a meritare a molti Religiosi, per esser acutiss.mo e gran dialectico; questo, non saprei dir come, s'attaccò co'l P. Raffaele sopra le controuersie, che sono tra noi, e Caluinisti, e mouete questioni della scrittura, e della Chiesa, e P.re Raffaele con una religiosissima modestia, e con mio particolar gusto, et honor al Conuento, e della Religione a poco a poco lo constrinse in maniera, che per dir in breue, fece honor immortale alla Sacra Congregatione de Propaganda Fide perche io dissi ad altri sig.ri, che egli haueua seruito tanti anni detta Sacra Congregatione; confido nel Sig.re, che acquistaremo detto Caualliere, perche restò

edificatissimo, e mi pregò, che gli facessi gratia, che potesse altre uolte discorrere con P. Rafaele, dicendo, che non haueua mai trouato persona, che cosi a proposito e con modestia gli rispondesse, e ragionasse delle cose della fede. Io per parte mia mi sforzarò cooperare, e ne darò parte a V. S. Ill.ma, alla quale per sempre resto ubidientiss.mo figlio et fideliss.mo serv.te.

Di Olmiz 14 Aprile 1638

Humil.mo et deuot.mo Ser.re
fr. Michele Chumar
Comis.o et Miss.in Germania.

XXV

Viena, 17 Aprilie 1638.
Copia scrisorii lui Francesco Ingoli către Rafael Levaković.
APF : Ibidem, ff. 206r - 207v - 208v.

/Mons. Ingoli referă Congregaţiei cuprisnul cererii lui Raffaele Levaković şi apoi schiţează următorul răspuns:/

Dalla l.ra di V. P. delli 17 Apr.e (x) hò inteso con molto piacere, ch'ella habbia con felice incaminam.to introdotti in cotesta Corte li trattati sopra gl'interessi de S.ti luoghi; e me ne rallegro con esso lei, dalla quale desidero auuiso, s'ella habbia ric.to il Breue per Vallachia che si conserua costì di Mons. Nun.o /urmează un rând tăiat : et hauero così à suo tempo d'intendere quando ella s'inuierà à quella uolta;/ Quanto al partic.re del Vesc.o Schismatico delli Vallachi scacciato da Monte Feltro, non sapendo io la prouis.ne, ch'ell'hà considerato non posso p. hora dirle altro, se non che à cosi buoni principij auguro ottimi gl'auuenim.ti, e p. fine le..... /Ilizibil/.

XXVI

Roma, 24 Iulie 1638.
Mons. Francesco Ingoli,Secretarul Propagandei,către Nunţiul din Germania.
APF : Vol.18."Lettere volgari della S.C.dell'anno 1638",f.84v.

(x) Scrisoarea lui Rafael Levaković a fost publicată de FERMENDŽIN. Cf. nota mea la Doc. XXII.

'I se trimite copia după propunerile Rezidentului Imperial din Constantinopol în ce priveşte recuperarea Locurilor Sfinte. Copia să-i fie dată lui Raffaele Croato, iar în caz că acesta a plecat, copia să se trimită la adresa Nunţiului din Polonia'.

XXVII

Chiprovaz, 29 August 1638.
Pietro Diodato, Episcop ales de Galipoli, către Mons. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Vol. 160. "VII. Lettere di Dalmazia Littorale ed Illirico. 1639", f. 53r.

Ill.mo et R.mo Sig.r Oss.mo

Stando io sopra la promessa del Sig.r Marco, come haueua promesso d'obleg. e far quel Instrom.to della prouisione,niente di meno uedo che non l'ha fatto et se sapeua p/rim/a io lo faceua delli miei parenti come adeso faccio, e lo mando al Sig.r Gioan Dom.co come V. S. Ill.a lo potrà uedere. Giorni passati fu qui Sig.r D. Felippo Stanislao, al quale ho fatto tutto q.lo che ho potuto, come V. S. Ill.a m'haueua imposta, il quale parti satisfato, e mi promesse di tratenersi in Rusi, sin tanto che io mi Consec.si /?/ e dapoi uerà star fra i Paulianisti et il P.re fra Filippo non e stato qui, ma ho hauuto due uolte sue Let.e e lui dimandaua star in Seuman, ma queli della sua Patria lo uoleuano, e cosi scrissi ch'andasse star la, ma non h'hauuto sino qui la risposta. De resto, per Iddio grat.a sta ben ogni cosa.

In Valachia si faceua tumulto con quel Principe di Mold.a ma non è stato niente. Altro giorno partì per Valachia il P. Raffaele, il q.le stese qui un mese, et predicò in qti luoghi conuicini con gran applause, et celebrò Capitolo della Custodia, et institui Nouo Custode, fece li statuti alle Relig.si delli q.li portò la copia, e li potrà ueder V. S. Ill.a nel suo arriuo.D'altre cose particolari li dirà più alla longa memorato P.re; et io come faccio riuerenza a V. S. Ill.a bram.do di metter in esecuttio.e ogni u.ro commando, con pregarli del Sig.e ogni bene, e li baccio le mani.

Chiprouaz li 29 di Agosto 1638.
Di V. S. Ill.a et R.ma

Devotiss.mo S.r.
fra Pietro Diodato eletto
di Gallipoli.

Al Ill-o Mons.r Ingoli.

XXVIII

Târgovişte, 6 Septembrie 1638.
Fra Giovenale Falco, Missionario Apostolico in Valachia, către Mons. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem, ff. 288, 295v.

Ill.mo et R.mo Sig.r Mio P.ron Col.mo

Con l'occasione del P.re Raphaello Crouato uengo a far humil riuerenza a V. S. Ill.ma et R.ma con pregarle dal Sig.re il colmo de suoi santi pensieri; Venne il soprad.o P.re Raphaello, con L-re di N.ro Sig.re a q.to Prencipe di Vallachia qual l'ha riceuuto molto uolontieri e per mezze d'amici, non s'è mancato far, che le fosse data gratta audienza, quant'habbiamo fatto, et opratto, lo dirà il P.re a bocca, cosi anco le miserie, e calamità, che si patiscono in questi paesi.

Habbiamo concertato, e sarebbe ottima cosa com'ha ueduto il sopra detto P.re, che procurassi V. S. Ill.ma et R.ma che si stampassero, libretti delle controuersie, tra Latini, e Greci,in Lingua Slouenica e Latina per seruirsi q.ti paesi di q.tta,il che à mio giuditio (credo) apportarrebbe qualche buon frutto, hauendomene più uolte molti di q.ti loro sacerdotti, e secolari fatto istanza.

Una gratia uorrei da V. S. Ill.ma che facessi in modo,che mi si conceda licenza di ritornarmene in Italia, hauendo p e r quant'ho potuto, e saputo seruito fedelm.te la Sacra Cong.ne come bisognando ne farano piena testimonianza chi si uoglia di q.ti paesi ho seruito cinque anni, non uoglio partirmi senza buona licenza, di V. S. Ill.ma per non far com'hanno fatt.'altri, disobedienti della Sacra Cong.ne. Mi scriue il Pre.o Pat.le di Cost.li hauer ordini contro di me dalla Sacra Cong.ne,non posso saper

d'onde uenghi q.to, haurei caro fosse essaminato q.to negotio, e saper chi ha messo in campo q.te menzogne, s'haurò fatto del male e conueniente, che patisca la pena, se altrimente, c h e uenghino castigati li menzognieri.

Io non conosco il p.re Vic.o Pat.le ne mai l'ho ueduto li dimandi V. S. Ill.ma per conto delle mie attioni, ch'io mi riferisco à quanto dirà lui di me. In tanto non mancarò far il debito mio com'ho fatto per il passato, sia à tanto, che mi uenga la supplicata licenza, e se non haurò da gl'huomini il merito,me lo darà il Sig.re per il quale seruo e sto in q.te parti, altro non m'occorre che pregar Dio Bend.o concedi a V. S. Ill.ma sanità accio possi assister à questo santo carrigo che si ritroua, haurei molte cose da scriuer le quali non si possono, p e r degni rispetti spero in Dio Bened.o riferir il tutto una uolta à bocca, e per fine la supplico non mi uogli mancar della sua benigna prottetione, come sempre ha fatto, pregandoli dal Sig.re continuam.te felicità ne' suoi santi pensieri.
Di Tragouiste li 6. 7.bre 1638.
Di V. S. Ill.ma et R.ma

Ser.re humil.mo di tutto cuore
fra Giuuenale Falco Mis.rio
Ap.lico
in Vallachia.

/A tergo. fol. 295v/

Tragoviste 6 Settemb.re 1638. Il P. f. Giuuenale Falco Miss.o Min. Con. Stimaria bene di far stampare, e che fossero colà mandati libretti delle controuersie de Greci in lingua latina, e slauonica. Sup.ca che li sia ottenuta la facoltà di passar in Italia. E si essibisse pronto per sottoporsi ad ogni scrutinio per conto delle sue attioni, parendoli di douere, che sia punito chi l'ha caluniato cosi grauem.te.
/Alt scris/ Stimo sia bene darli la licenza perchè si sono hauute relat.ne im ma/teri/a di... seben fra Raffaele Croato, che e stato dal principe di Vallachia li mesi passati non hà dato cattiua relat.e di q.to frate, ma p.chè frà Rafaelle e stato poco colà, sarà meglio darli la licenza accio ritorni al claustro sotto l'ubbidienza, e ripigli lo spirito, che nelle missioni di

longo sempre suol perdersi in persone non ben moralizati de ...
Grazia Die 18 /sau 15/ Iuli 1639.
/Altă adnotare/ Pro impressione libror. de controuersijs Grecor. in idiomate latino illyrico ad effectum eos distribuendi christianis /scris peste cuvântul indigenis/ illor. partium, et pro facultate redeundi in Italiam.

XXIX

Roma, după 8 Octombrie 1638.
Mons. Francisco Ingoli rezumează o scrisoare a lui Rafael Levaković din 8 Octombrie 1638.
APF : Vol. 137. "Lettere di Francia..... Polonia, Russia, Valachia, 1638", f. 370v.

/De la curtea lui Matei Basarab, cu care a tratat problema tipăriturilor, Rafael Levaković trece în Polonia, de unde scrie Congregaţiei De Propaganda Fide cu data: Leopoli, 8 Ottobre 1638. Această scrisoare a fost descoperită şi publicată de E.FERMENDŽIN în revista Starine, XXIV, 1891, pp. 37-38. In Arhiva Propagandei se află un referat-rezumat asupra acestei scrisori. Publicăm rezumatul făcut de Mons. Ingoli, Secretarul Propagandei/.

Leopoli 8 Ottobre 1638.
Il P. f. Rafael Croato Min. Oss.

Vien consegliato a trattenersi colà fin'alla Dieta di Nou.-e, nella quale sarà designato un'Ambas.re al G. Turco, mà non risolue niente per insin'à tanto, che non ha trattato con Mons. Nun.o; e stima superfluo il suo viaggio doppo la morte del Lucari.

È giunto colà un P.re Domen.no, che uiene dall'Armenia.

Hà fatto il Cap.lo di Bulg.a.

Ma non hà potuto far altro col P.n-pe di Vall.a intorno all'Auchologio e Psalterio che di già è stato colà stampato; e gl'hà solam.te detto, che non farà stampar gl'altri senza parteciparne p.a alla Sac. Cong.

Che per esser Mons. Corsach in Vilna..... /text deteriorat/ di là 120 leghe, non potrà hauer li libri, che si desiderano, p.che sono troppo cari, mà ne manderà alcuni.

XXX

Varşovia, 4 Decembrie 1638.
Raffaele Levaković către Mons. Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Vol. 81. "Lettere di Germania, Svizzera, 1639", f. 398rv.

Auisai a V. S. l'arriuo mio da Leopoli, doue mi sono fermato circa 20 giorni affaticandomi con quelli scismatici. Mi sono poi condotto qui à Varsauia, doue Mons.r Nontio m'hà reso una sua con la particola della l.ra che scriueua il Residente Ces.o in mat.a delle L.re per il Bassà di Buda, e di Silistra. Io prima che fossi partito da Vienna ne feci istanza all'Imp.re et il Sig. Conte Schlik mi promise, che hauerebbe fatto scriuer sub.o che il Bassa fosse gionto á Buda. Qui parim.te farò instanza à questo Rè, quntunq. Mons. Nontio me ne da poca speranza, in sin'-che non si mandi l'Ambas.re alla Porta. La dieta è stata differita, ne si sa q.n sarà, et il Rè con la Corte intende trasferirsi à Vilna. In tanto io tentarò far quelle che si potrà in fauor de' S.ti Luoghi, e poi m'inuiarò pian piano uerso Germ.a perche mi manca il uiatico, e non sò come la passerò.

Credo che V. S. Ill.ma hauerà inteso gli affronti, che fà Mons. Arciuesc.o di Leopoli a qull'Arciuesc.o Armeno, che in uero sono fuora de termini non solo della religiosità, ma anco della humanità. Se la Sac. Cong.ne non ci mette la mano, e non prouegga con opportuno rimedio, io ueggo persi quelli pochi Catt.ci che sono, e mass.e se come intendo, si concederà la Chiesa alli Armeni Scismatici. Tiene un mezzo ottimo quel buon Arcivesc.o degli Armeni, per tirarli alla Unione, purche il Rè, uorrà assisterli, et fauorirlo. Il mezzo è, per dirlo in breue, questo.

Protestano gli Armeni, di creder questo, che credeua San Gregorio loro, protestano in oltre di non uoler creder altrim.te se non come d.o S.to credeua. Hora d.e cosi l'Arcivesc.o. Io uorrei supplicar al Rè, che quando gli Armeni scismatici faranno instanza, che sia loro concessa una Chiesa a Leopoli, che il Rè rispondesse : Io mi content.... (x) habbiate, ogni uolta che

(x) Lacună în ms.

prestate giuram.to di esser Uniti con la Chiesa Romana, mentre ui sarà dimostrato, e prouato da'libri nostri Armeni, e dalla dottrina di San Gregorio u/ost/ro, che la fede che credeua San Gregorio, è la dottrina che egli insegna, sia la med.a che a l p.nte crede. et insegna la Cheisa Catt.ca Romana. Perche d.e l'Arciuescouo, che egli tiene cauati tutti li Articoli nelli qualli essi discordano da noi, e p. li quali stanno nello Scisma, et esser totalm.te contrarij alla dottrina del mentouato Santo. Siche mentre loro si protestano di uoler creder come d.o s.to credeua, conuien assolutam.te che lasciano gli erronei Articoli, e che si come il S.to e stato Unito con la Chiesa Rom.a siano ancor essi Uniti.

Il discorso mi par che camina, e si potrebbe tentare,non so però se il Rè uorra astringerli a cosi fatto giuram.to.

Tengo alcuni auuertimenti datimi per conto della Stampa della Bibbia Armena, che si doueua far costì, ma come che tengo tutte le bagaglie sossopra, non saprei in q.to punto doue metterei la mano. Vederò trouarli, e con altra occasione accennarli à V. S. Ill.ma alla quale prego dal Cielo il buon capo d'anno,et ins.e che possi truarla nel mio arriuo a Roma, in quel grado che merita suo zelo, e la sua bontà, e fatica, mentre le b. le mani.

Da Varsauia li 4 Xbre 1638.
Di V. S. Ill.ma R.ma

Aff.mo da figliolo
fra Raffaele Croato

XXXI

/Roma 1638/
Fra Raffaele Levaković către Cardinalul Barberini.
APF : Vol. 399. "Memoriali 1638", f. 7.

Fra Raffaele Leuacouich Croato Min. Oss.te è stato dall'-Imp.re come Rè d' Ung.a nominato Vesc.o di Samandria, e mentre piacerà à Sua Santità nel primo Consistoro sarà preconizato, e perche d.o Vescouato è in Turchia, e senza entrata, à fine che, compiacendosi N. S. approuar d.a Sua Nominat.e possa esser consacrato, e mantenersi, Supp.a humil.te L'Em.a Vra conferirli à

tal fine l'uno de' Canonicati in Olmutz che al p.nte vacano,cioè o q.llo per la morte del g. D. Katwa Preposito Litoricense che morì settemb. pross.o passato : ouero q.llo per la morte di D. Carlo ab Hiffendorff che morse qto nouembre e l'ore, si come sin'adesso ha seruito passa dieci anni la Sac. Cong.e de Propg. fide in stampar li libri per la Chiesa Illirca, cosi con maggior commodità, sendo prouisto, potrà seruire, e compir non solo il Breuiario, e Catechismo, mà tutti q.lli libri che li saranno ordinati, e pregasi sempre per V. Em.a

Quam Deus.

/f. 10v. Adresa/: All' Emin.mo e R.mo Sig.re
Il Cardinal Barberino

Per
frà Raffaele Leuacouich Croato
eletto di Samandria di Min. Oss.ti

/Altă mână/ : Supplica per suo sostentam.to d'uno delli Cononicati uacanti al presente in Olmutz. Si troua eletto V.esc.o di Samandria Città del Turco, senza prouis.ne alcuna.

Ha seruito per il spatio d'anni dieci la Sac. Cong.ne in stampar libri per la Chiesa Illirica.

XXXII

Viena, 5 Martie 1639
Fr. Michele Chumar către Congregaţie.
APF : Vol.81. "IV. Lettere di Germania, Svizzera, Polonia e Russia 1639", f. 71.

'Despre P. Raffaele şi Fulgenzio care ar putea, unul sau altul, să fie Custode în Transilvania, care este o Custodie creată două modelul celei din Bulgaria. Să se mai creeze o Custodie în Sclavonia. La una din ele să fie numite Fulgenzio, la alta Raffaele.'

XXXIII

Roma, 18 Iulie 1639.
Referinţă în şedinţa Congregaţiei despre o scrisoare a lui Giuvenale Falco.
APF : Vol. 13. "Acta..... 1638 e 1939", f. 312v.

'Scrisoarea lui Giuvenale Falco Misionar în Valahia în chestia tipăririi cărţilor despre controversia Grecilor, în limba latină şi ilirică, ca să fie distribuită creştinilor din acele părţi.'

XXXIV

Roma, 4 Iunie 1640
Andrea Supanich : Instrumentum pro dote fr.is Raphaeli Croatae.
APF : "Miscellanee. T. XV. Fedi ed Attestati fino al 1645", ff. 37rv 38rv 44r 45v.

Certificat cu data 4 Iunie 1640 dat de Benedictus Winkowych Episcopus Zagrabiensis, scris de Andrea Supanich. Pe f.45v urmează rezumatul (actului) scris de Mons. Ingoli şi indicaţia: Die 2 Iulii 1641. Cong. 278.

XXXV

/Roma, 1640?/
Episcopul din Zagreb către Papa.
APF : Vol. 401 "Memoriali 1640", ff. 254r 269v.

Beat.mo P.re

Il Vesc.o di Zagrabia con altra sua ha esposto Alla Sac. Cong.ne de Propag. Fide come nella sua Diocese L'Imp.re Ferd.II come Rè d'Vng.a hau.a fondato un nuovo Vesc.to col titolo Vretaniense senza saputa del Diocesano, e senza assenso della Sede Ap.ca per ser.o de Valachi Scismatici che sono numerosi nel Regno di Slauonia, e Croatia, con hauerne nominato per prima uolta di esso un Monacho di S. Basilio d.o Massimo Pietrouich, che fingeua esser catt.co e promise che sarebbe uenuto à Roma à procurar la confirmat.e da S. S.ta il quale non hauendo adempito la promessa, mà fattosi consacrare da un' Arciues.o Scismatico di Turchia, perche faceua grand.mi danni alla fede Catt.ca in quelli Regni, proponeua certi mezi con quale esser rimediato à quel male.

Essendo poi detti mezi essaminati per ord.e di V. B. nella Cong.ne part.re coram Emin.mo D. Card. Spada, ne fù scritto per mag.r informat.e al Nontio di Germ.a à Vienna, e da lui hautasene la risposta, quale supponendo alcuni rag.ni Politiche quali tirarebbero molto in lungo la Prouisione, che si richiede

per quelle acceccate anime di molte migliaia delli Valachi sud.- ti propone un mezo, che solo depende dal beneplacito della S.ta V. cioè, che S. B.ne uoglia dar un titolo al P. Raffaele Croato Min. Oss.te e facendolo consacrare inuiarlo per Coadiutore ouero Suffraganeo di esso Oratore, quale promette di prouederlo che possa uiuer honoratam.te. Perche in tal modo il mentouato P. re andando come Coadiutore del Vesc.o di Zagrabia à far le funt.ni E.pali alli Catt.ci che stanno mischiati tra li Valachi, con la predicat.ne et con altri agiustam.ti per esser prattico del Rito Greco, e uersato nelle Ceremonie delli Valachi li guadagnarà facilm.te come anche spera potrebbe guadagnarsi il Sud.o Massimo Scismatico, che hauendo presentito d'esser deposto, teme assai. Il tutto si riceuerà. &. Quam Deus.

/f. 269v. Adresa/ : Alla Santità di N. Sig.re
Nella Sac. Congregat.ne
de Propag.a Fide
per
Il Vesc.o di Zagrabia.

/Notă: Şi textul şi adresa sunt de mâna lui Rafael Levaković. Ii cunosc grafia din alte documente/

XXXVI

Roma, /1642/
Acelaş către Papa.
APF : Vol. 403. "Memoriali 1642", ff. 340r. 350v.

/Rezumat:/ 'Raffaele Levaković anunţă că a corectat Breviarul Iliric, astfel că acum acesta concordă cu cel Roman nou de tot. Psaltirea a fost o chestiune mai grea, pentrucă cele trei manuscrise aduse din Dalmaţia şi un exemplar tipărit la Veneţia nu concordă între ele, ba în multe puncte e discordanţă şi cu ediţia Vulgata şi chiar faţă de Settanta. De aceea s'a îndepărtat dela vechea traducere pe care însă preoţii care oficiază o ştiu pe de rost. Să se decidă ce e de făcut'.

f. 35ov /Altă mână/. Die X 9brii 1642. In concistorio secreto.

XXXVII

Roma, /1644 ?/
Acelaş către Cardinalii Congregaţiei.
APF : Vol. 408. "II. Memoriali 1644", ff. 139, 148r.

Emin.mi e R.mi Sig.ri

Il P. f. Raffaeli Croato Min. Oss.te che attende alla stampa del Breuiario Illirico, supp.ca l'Em.e Loro à fauorirlo d'una Tonica, che ne tiene la necessità. Che pregarà il Sig.re.

Quas Deus.

f. 148r. /Adresa/ : Alla Sacra Congregat.ne
de Propaganda Fide

Per
Il P. F. Raffaele Croato
Min. Oss.te

/Altă mână/ : Supplica di un'habito nuouo, poiche egli serue alla Sac. Congreg.ne nella nuoua editione, che si fà del Breuiario Illirico.

XXXVIII

Roma, Martie 1644.
Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei, referă Cardinalilor o conversaţie cu Episcopul Nicolae Krasicki care îl vizitase pe Matei Basarab.
APF : Vol. 408. "Memoriali 1644", ff. 161r - 162v.

Monsig.r Nicolò Crascischi (1) Vesc.o d'Argis in Vallachia e suffraganeo del Vesc.o di Luckoria, hauendo trattato col principe di Vallachia di Rito Greco, et hauendolo ritrouato disposto assai all'unione per la reflessione più uolte fatta all'.....(2) di patriarchi di Costantinop., che non giudica per cagion delli denari, che si danno à Turchi per arriuar à quella Sede, siano fatti dallo spirito santo, stà in dubbio della sua salute,et hauendoli in fine detto.... (3) q.n. li sia mostrato, che non può saluarsi, seguitando nell'ubbidienza del patriarcha di Costant. si farà unito, e d.o Vescouo hauendoli risposto che.....(4) li diffinit.ni del sac. concil. fiorentino nel qual interuenero il

1) Lectura nu-i sigură, dar reflectează destul de bine pronunţarea italiană a numelui Nicolau Krasicki care apare clar într'un document dela 3 Octombrie 1639 din Archivio Vaticano : Acta Camerarii Sacri Colegii S. R. E. Cardinalium, Vol. 17, f. 193v.

2, 3, 4) Ilizibil.

pat.ca di Costant. e l'Imper.e, che si certificherà che non può esser saluo, se non professa tutti gl'articoli determinati i n d.o sac. concil.

Replicò il principe al vesc.o per il pericolo, che si corre da Turchi, procura.i dal Papa di Roma, che ui mandi da me non come vesc.o ma sotto altro Titolo, di Nonzio o Miss.o Apost.,accio sia sopra di ciò instrutto : perche q,n. sia fatto capace,che non mi posso saluare nello stato che mi trouo di p.nte, farà l'unione colla S.ta Sede Apost. di Roma con pensar che facino il med.o li miei sudditi.

Hora d.o Vesc.o ch'è in Roma rappresenta tutto ciò alla sac. Cong.e affinchè sia mandato, e si faccia scriuer alli G.n.-ali dela Relig.e, che sono in Polonia, che li sia dato un par de Religiosi dotti atti ad istruir insieme con lui d.o principe che à Sue spese anderà con d.o pr.e a tentar, e procurare l'unione del d.o p.n.pe assai pio, et inclinato al bene,e grande limosniere.

XXXIX

Roma. /1644/
Giuseppe David Compositore alla Stampa della Sacra Congregazione de Propaganda Fide către Cardinalul Brancaccio.
APF : Vol. 407. "I. Memoriali 1644", f. 361.

"/../ vorebbe stampar alle spese proprie un'offitio della B. Vergine rosso e nero, massime che tiene comodità del P. Raffaele Croato, che lo correggerebbe con diligenza, mientre viene per corregger il Breviario Illirico /../ ".

XL

Roma, 1644.
Fra Raffaele Levaković către Papa Inocenţiu X.
APF : Ibidem, ff. 202, 217rv.

/A fost publicat întâia oară de Francisc Pall în studiul său Date inedite privitoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul veacului al XVII-lea. Extras din Studii Italiene, VI, Bucureşti, 1940, pp. 23-24. L-am citit şi eu chiar în original.

De aceea îl public aici corectând inadvertenţele lui Fr.Pall şi adăogând unele identificări făcute de mine precum şi referatul Secretarului Ingoli, care lipseşte la Pall.

Beatissimo Padre,

Il P. Fra Raffaele Croato Min. Osservante humilmente espone, come Mattheo Bassarabba Prencipe di Valachia,Scismatico,ma molto affettionato alla Chiesa Romana e Sede Apostolica,desidera havere una Copia autentica del simbolo della fede di Sant'Atanasio, che si conserva, dice egli, scritto di propria mano del Santo nella Biblioteca Vaticana, si come scrive Monsignor Arcivescovo di Sardica (1), e riferse a bocca in presenza di Monsignor Ingoli il P. Custode di Bulgaria (2), che fu qui in tempo di Sedia vacante; e ciò a fine che possa lui e suoi Bogliari accertarsi della verità della processione della Spirito Santo in conformità di quello che detto Padre Raffaele approvò con l'autorità de Santi Padri Greci, mentre l'anno 1638 fu mandato con un Breve al mentovato Prencipe dalla felice memoria di Papa Urbano 8°,e di quanto con un tratto (3) particolare scritto al Signor Vriele Nudrista (4) Cognato e Secretario del medesimo Prencipe scrisse già, e di novo scrive il sopradetto P. Raffaele.

Pertanto si supplica alla Santità Vostra ad ordinare à chi spetta, acciò per mez.o della Sac. Congregazione de Propaganda Fide, si possa inviare detta Copia. Che il tutto etc.Quam Deus etc.

/Adresa/ : Alla Santità di Nostro Signore Innocentio Papa X°
Per
Il Prencipe di Valachia ad instanza del P. Raffaele Croato.

/Rescriptul Propagandei/ : Die 29 Decembrie 1644, Congr. 3-a:

---

1) Pietro Diodato, Arhiepiscop de Sofia (Sardica).

2) Francesco Soimirovici, prieten al lui Matei Basarab. Despre el ne-am ocupat în studiul cu care se deschide acest volum.

3) Tratt /at/ o redactat de Raffaele Levaković pentru Udrişte Năsturel (despre purcederea Sfântului Spirit).

4) Udrişte.

Referente Eminentissimo D. Card. Albornotio instantia nomine Principis Vallachiae exhibita, ut ei transumptum authenticum Symboli Sancti Athanasij ex originali in Vaticana Biblioteca existente desumptum mitteretur, Sacra Congregatio iussit symbolum praedictum in Graeco et Latino imprimi illudque impressum ad dictum Principem transmitti.

f. 217r./Altă mână/: Supplica d.o P.n.pe un transunto authentico del Symbolo di S. Athanasio,ch'hà inteso dall'Arciu.o di Sardica, e dal Custode di Bulgaria conseruarsi nella Bibliotheca Vaticana.

Questo P.n.pe è pijssimo e gran limosniero e fauorisce li n.ri Miss.ri grand.te e restandoli solo il punto della process.e dello Spirito santo, si spera con d.o transunto farà l'unione con q.sta S.ta Sede con li suoi prelati e populi numerosi ch'hà in q.ta p.n.pato di Vallachia.

XLI

Roma, /Sfârşitul anului 1647 sau începutul lui 1648/.
Raffaele Levaković, Arhiepiscop de Ochrida, către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Vol. 416. "Memoriali 1648", ff. 3, 12r.

Ill.mo e R.mo Sig.r

Piacendo al Sig.re, Lunedì dopo il pranzo, et alla più lunga Martedì mattina intendo partirmi, e già che non posso far altro uiaggio, che passar per Vienna, et Vngaria, supp.co V. S. à farmi Lettere di raccomandat.ne.

A Mons.r Gouernatore di Loreto
A Mons.r Gouernatore d' Ancona
A Mons.r Nuntio di Vienna
A Mons.r Cancelliere d'Vngaria
A Mons.r Lipaij Arciuesc.o di Strigonia
A Mons.r Drascouics Vesc.o di Giauarino,

a questi tre ultimi si potrà anche far motto, che bisognandomi cosa alcuna uoglino souuenirmi.

Mi sarebbe anche di gran giouam.to se la Sac. Cong.e scrivesse all'Imp.re stesso, con raccomandarmi per un passaporto doue sarà necessario, perche non so s'entrarò per uia di Buda, o pure

per uia di Segedino, e Temesuar come entrai quando andai in Valachia. Desidero sia mano di D. Biaggio, et à V. S. Ill.ma baccio le mani,

come suo

Deuot.mo Ser.re
Arciu.o di Ocrida

f.12r. /Adresa/ All'Ill.mo e R.mo Sig.r
Mons. Ingoli Secr. della
S. Cong.e de Propag. fide.

XLII

Roma, /Inainte de 14 Ianuarie 1648/.
Acelaş către Cardinalii dela Propaganda Fide.
APF : Ibidem, ff. 184, 193v.

Em.mi e R.mi Sig.ri

Mons.r fra Raffaele Arciuesc.o d'Occrida hauendo compito il Breuiario Illirico, al q.le manca solo il Breue, che quanto p/rim/a sarà spedito, supp.ca humil.te l'Em.ze V.V. a farne legare tre esemplari Vno per N.ro S.re, l'altro per l'Imp.re i l cui Pre'/Predecessore?/ donò le stampe alla Sacra Cong.e, et il terzo per l'Autore, che è l'Or.e Che etc.

Quas Deus.

f. 193v. /Adresa/ Alla sacra Congreg.e de Propag.
Fide
Per
Mons.r fra Raffaele Arci-
Vescouo d'Occrida.

/Altă mână/ Die 14 Ianuarij 1648
Cong. 15
N. 33
/Ilizibilă aprobarea scrisă în limba latină/

XLIII

Roma, /Inainte de 31 Ianuarie 1648/
Acelaş către Papa.
APF : Ibidem, ff. 116, 121v.

B.mo P.re

Mons.r frà Raffaele Arciuesc.o d'Occrida creatura della S.ta V.ra hà seruito Venti anni la sede Apost.ca, stampato Missale, e Breuiario Romano con altri libri sp.tuali in lingua slaua, è stato dall'Imperatore, e Rè di Polonia per l'Interesse di i luoghi santi di Gerusalemme, è stato ancora dal P.n.pe di Vallachia e fatto, che quello habbia tralasciato di stampare i libri dei Scismatici Greci. Deue Andare alla sua residenza nella stagione, in che ci trouiamo; stare per uiaggio due mesi in circa con un Prete, et un Ser.re. Pertanto supp.co V. S.ta che facendo paternamente riflesso alle sud.e fatiche e ragioni uoglia commettere alla Sac. Cong.e de Propag. fide, acciò gli dia sufficiente Viatico almeno di 200 scudi. Massime che l'Oře essendo uscito da una Religione pouera si troua pouerissimo. Supp. ca appresso, che la S.ta V.ra hauendo riguardo, che la Diocesi di Occrida si troua misera, con due Preti solo, senza casa, et Habitat.e e li Popoli sono pouerissimi, e sopramodo aggrauati dai Turchi, e loro esercito, uoglia è la S.ta V. dargli qualche aiuto, et commetere alla med.a Sac. Cong.e, che oltre il Viatico gli dia per questo p.o anno 300 scudi per auiso di costà accio possa metter la casa.

Che etc. Quam Deus etc.

f.121.v. /Adresa/ Alla Santità di N. S.
Alla Cong.ne de
Propaganda fide
Per
Mons.r fra Raffaele Arciuesc.o
d'Occrida

/Altă mână/ 'Aprobarea şi data, probabil din 31 Ianuarie 1648'.

XLIV

Zara, 28 Mai 1648.
Acelaş către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Vol. 178. "Lettere antiche" ff. 40rv, 59v.

'Anunţă sosirea în Zara, cu opt zile mai devreme pentru a merge la Ragusa pentrucă numai pe acolo se poate intra în Turcia. Arhiepiscopul de Zara se interesează de Breviar'.

XLV

Zara, 8 Iunie 1648.
Acelaş către acelaş.
APF : Ibidem, ff. 41.rv, 58.v.

'Arhiepiscopul din Antivari, Mons. Bonaldi [?], se află în ceartă cu Signor Batista [?], Vicarul Apostolic din Budua'.

XLVI

[Roma, înainte de Ianuarie 1648].
Rafael Levaković, Arhiepiscop de Ochrida, către Papa.
APF : Vol. 416. "Memoriali 1648", ff. 115, 122v.

'Cere ajutor pentru primul an, pentrucă poporul este sărac şi sub împilare turcească. Fără păstor de 200 ani'.

Hotărîrea a fost luată la 31 Ianuarie 1648'.

XLVII

[Roma, înainte de Ianuarie 1648].
Rafael Levaković, Arhiepiscop de Ochrida, către Papa.
APF : Ibidem, ff. 117, 120.

'Cere Papei una juaneta verde şi una neagră cu stole şi manipoli'. Cancelaria Propagandei, la 31 Ianuarie 1648, indică hotărîrea'.

XLVIII

Roma, Di Casa, 5 Febr. [1648].
Acelaş către Mons. Ingoli, Secretarul Propagandei.
APF : Ibidem, ff. 456, 462v.

'Se plânge de întârzierea pusă de Cardinalul Capponi. Cere avans din viatic şi regularea chestiunii bănesti.

XLIX

Zara, 8 Iunie 1648.
Acelaş către acelaş.
APF : Vol. 178. "Lettere antiche", ff. 39rv., 60rv.

[Reproduc rezumatul, f.60v.]

Dimanda il duplicato di certi Breui che li sono andati a male in mare. Che quei Preti si dolgono che il Ginami li fa pagare il Messale Illirico 31 lire e mezzo, e desiderano sapere quanto costa il Breuiario, e che quel Generale gl'ha detto, che in ueruna maniera si parta.

L

Zara, 8 Octombrie 1648.
Acelaş către Cardinalii dela Congregaţie.
APF : Ibidem, ff. 42rv. 57rv.

'Despre diligenţele zadarnice făcute de el pentru a ajunge la residenţă [Ochrida]. Adaogă o scrisoare a Arhiepiscopului din Durazzo prin care îl sfătueşte să nu se ducă, pentru ca să nu-şi pună viaţa în pericol. Cere ajutor bănesc'.

LI

[Roma. 1648 ?]
Filippo Stanislao, Ales Episcop de Nicopoli, către Mons. Francesco Ingoli, Secretarul Congregaţiei.
APF : Vol. 416. "Memoriali 1648", ff. 255, 256v.

Ill.mo, et Re.mo Sig. et P.ron Col.mo

Filippo Stanislav eletto Vesc.o di Nicopoli humil.te supplica V. S. Ill.ma d'aiutarlo appresso la S. Con.ne perche li siano date lettere raccomandat.ie per li principi di Valachia et Moldauia, douendo l'O.re passare per li stati loro occorrendoli abboccarsi con l'Arciu.o di Marcianopoli per gl'interessi della sua Chiesa. Per il Secretario del Prencipe di Moldauia; Per Udriste fauorito del Prencipe di Valachia, et molto affetionato al Rito nostro; Per l'Ambasciatore di Francia in Costantinopoli,

da cui si potrà riccorrere occorrendo qualche necessità il che Iddio non permetta.
Che del tutto.

f. 256v. /Adresa/ All'Ill.mo et Re.mo Sig. et P.ron Col.mo
Mons.r Ingoli Secr.o d. a S. Cong.ne de
Prop. da Fide
Per
Filippo Stanislao eletto Vesc.o di Nicopoli.

/Altă mânâ/. Si scriua
die 2 7bre 1648.
In Audientia.

/Altă mânâ/ S'e scritto.

LII

Roma, între 1698 - 1707.
Referat despre Breviarul iliric tipărit de Rafael Levaković la 1648.
APF : Scritture riferite. "Dalmazia, a. 1698 - 1707", vol.4. ff. 480 - 483.

/Textul referatului are 16 note marginale. Le reproduc în josul paginilor/.

La Dalmazia è una delle Provincie dell'Illirico,quale vantandosi discepola di S. Paolo Apostolo, e primogenita della Santa Madre Chiesa Cattolica Romana, fu in questa nutrita, et edducata da Tito, e poi da S. Domni, primo Arcivescovo di Spalato, e Discepolo di S. Pietro Apostolo (1) dal quale mandato colà per disseminar l'Evangelio, dopo esserne stato fatto custode lasciò alli posteri quel grand'esempio d'immortalità d'irrigar il campo del Signore col sangue del proprio martirio (2). Questi seguitando S. Anastasio, S. Rainerio, S. Caio Papa, S. Sussana Nepote del medesimo con molt'altri per tutta la Provincia, qual'emula nella pietà ad ogni altra più fedele, et obediente Figlia della S. Sede, accrebbe nelli secoli posteriori splendore al Vaticano, e preggi

1) Petrus Dam. Serm. de SS P. et Pau.: ad Tim.ep.2.,c.4.
2) Io. Lutius, de reg.Dalm.et Croat. lib. 2., c. 14.

à se stessa con numerosi Heroi in Santità, et in lettere,nel numero de quali considerando Gio. Quarto, et il detto Caio Primo come gloriosi sostegni, e preciosi gioelli di questo Sacro Triregno, resto abbacinato da quel Gran Lume della Chiesa Santa, Girolamo, che a guisa del sole col chiaror della sua virtù, illuminando dall'Oriente all'Occidente il Mondo Cattolico, meritò con ragione che il firmamento della S. Chiesa, et il Ciel Vaticano ne Sacri Fasti l'acclamasse, e canonizzasse per luminoso Tesoriere de suoi Sacrosanti intendimenti : Ecclesiae Sancta Lumen.

Questo oltre le sue pie, e grand'opere Cattoliche per lunga, et interrota traditione (come vien rappresentato nella Biblioteca Vaticana trà l'altri Heroi Letterati (3) inventò un carattere chiamato hoggidì col nome del Autore, cioè di S. Girolamo,nel quale spiegati, e tradottisi li Sacri Cantici, et Officj servato il Rito Latino, la Nation'Illirica mediante l'indulto Apostolico di Gio. Ottavo si preggia hoggi di celebrar li Divini Officij conforme il Rito Romano nel suo proprio Idioma. Il Rito però è l'espositione sudetta trà tutte l'altre numerose Provincie dell'Illirico conserva incorrotto sin'al giorno solamente la Dalmatia, e Croatia, e di queste trà le altre Città, e Vescovati,benchè non tutti li Diocesani, il Vescovato d'Ossero, di Veglia, di Nona, d'Arbe, di Sibenico, l'Arcivescovato di Zara, l'Arcivescovato di Spalato, et alcune Città di Croatia, quali quanto più numerosi di Sacerdoti tanto più restano privi di Breviarj, e Missali di detto Carattere con evidente pericolo, che perdendosi il detto carattere, s'abbolisca la memoria del S. Dottore, che per il gran merito delle sue Cattoliche virtù meritò il nome di Massimo, e quelli Sacerdoti privi d'instrumenti Evangelici trala - sciano coltivar la Vigna del Signore non intendendo altro linguaggio.

Per sovenir'à questi spirituali bisogni dalla pietà della S. Congregatione di Propaganda Fide sono stati stampati Breviarj,

3) Baron.,in mart.Rom.9.Martij; En.Sil.,lib.p°.de orig.Boem.

Missali, e Direttorij per Sacerdoti in particolare del 1648 ritrovandosi essa li caratteri di S. Girolamo liberalmente dona - tili dalla munificenza di Ferdinando Secondo, et avanti del 1648, uscì alla luce un'esemplare del detto Breviario in Fiume Città della Croatia, l'uno de quali dicesi trovare nella Libreria dell'Eminentissimo Barberino, suppongo in Linguaggio Dalmatino, e più perfetto, quantunque l'Arcivescovo di Chelvica Ruteno nella Prefatione del detto Breviario del 1648 (per la stampa del quale fu egli Deputato) si protesti dicendo : (4) explosis nonnullis sermonis Dalmatici vocabulis, quae in vetusta Breviaria intrusa fuerunt pura, quae in incorruptis apud me habent Slavonica eorum loco reposuimos. Dal che si deducono doi argomenti : primo che i Breviarij antichi fussero stampati nella lingua Dalmatina; Secondo : che egli havesse appresso di se un Breviario di vocaboli diversi, cioè Ruteni, e Vallachi, come sono nelli esemplari stampati del 1648, l'originale de quali restasse come s'attrova nella Libreria della S. Congregatione, mentre dà me letto,e considerato concorda con l'esemplari, e contiene vocaboli Ruteni, e Valachi, come l'istesso Arcivescovo afferma nella detta Prefatione dicendo (5) : adhibitis etiam antiquissimis quibus ab ipso suo exordio Ruthena, et cuncta Slavonica usa est, et utit Ecclesia codicibus; Al che non consento volentieri, non havendo cognitione, che li Ruteni siano stati di Rito Latino, ma bensì Greco.Il detto Manuscritto dal quale la S. Congregatione havendone dati gran'esemplari alla luce, hàdato occassione in questo mentre alli Sacerdoti di Dalmatia, et alcuni pochi di Croatia, che soli se ne servano di far varie indoglianze appresso la medesima, mentre il Breviario antico degenerando dalla sua tradutione, quello che la S. Sede per loro intelligenza, e cura spirituale l'haveva benignamente concesso una straniera, e barbara translatione in questi ultimi tempi ha novamente confuso, tanto più che il detto Arcivescovo

4) In praefat. Brev. Illyrici 1648.
5) loco citato.

asserisce ad hibitis antiquissimis quibus etiam ab ipso exordio Ruthena, et Slavonica usa est Ecclesia codicibus, et explosis nonnullis Dalmaticis vocabulis, etc.,si vede che lui non ha havuto altro fine, se non di servirsi d'un Breviario manuscritto in lingua Rutena, e l'altri tradotti nella lingua più pura,e Dalmatina abbolire. E quantunque vi fusse in quel tempo un tal P.Rafaele Croato quale haveva appresso di se esemplari stampati, et approvati nella lingua Dalmatina, nulla di meno come egli nella detta Prefatione si dichiara, et io ho per traditione d'un Canonico di S. Girolamo, quale è stato con detto P. Rafaele molto tempo hoggi vivente, che ostandoli il detto Arcivescovo prevalse la sua opinione, dandosi alla luce il nominato esemplare, copiosissimo di vocaboli, e voci Rutene, e Valache, e si conferma ciò dalla detta Prefatione, nella quale il detto Arcivescovo per suo trofeo conclude : nam explosis nonnullis vulgaris sermonis Dalmatici vocabulis, quae scriptorum licentia intrusa fuerunt in vetusta Illyrica Breviaria, quaeque P. Raphael suae traslationi inseruerat pura quae in corruptis apud me habent Slavonica loco eorum reposuimus. Ma per non tralasciare senza qualche riflessione il suddetto manuscritto, direi (oltre il dubitarne di apochrifo, non abbracciando l'idioma Slavo, nè concordando con l'altri Breviarij per la diversità de vocabuli, come dice il citato Auttore) (6) che più tosto qualche persona divota, et affettionata alla S. Sede per introdur il Rito Latino nella Russia, Valachia,et altre Provincie vicine per lo più di rito Greco, habbi traslatato il detto Breviario con vocabuli Patrij, e non affermarei esser questo puro, et incorrotto, perche con il solo dire : quae apud me servantur è un condannarlo per barbaro, e scorretto, essendo l'Auttore istesso Ruteno, di linguaggio corrotto, e per la moltiplicità di vocaboli alieno dal puro, e legitimo Slavonico,ò Dalmatino. Come dunque l'Arcivescovo di Chelmia Ruteno può si intrepidamente affermar (7) pura quae in corruptis apud me habent Slavonica,etc.; se li Slavoni non l'intendono.

6) in pref. Brev. Illyrici)
7) in prefatione Brevi Illyrici)

Dunque ò non son vocaboli Slavoni, ò l'Auttore confonde li Slavoni con li Ruteni, e Valachi &.

Il che per maggiormente dilucidare, io trovo sotto il nome de Slavi venir li Dalmatini, Croati, Schiavoni, Bosnesi, e Servieni, quali tutti hanno il linguaggio consimile; onde non sò che distintione di vocaboli fa il detto Auttore; che se intende esser diversi Slavoni dalli Dalmatini (8), perchè egli s'è messo stampar un Breviario, che serve per li Dalmatini ? Se poi sono tutti d'un linguaggio, perchè a questo mescolarvi il Ruteno,il Valaco, et anco il Greco, come dall'istesso Breviario (9) si puol vedere servendosi delle voci Arhierei in vece di Pontefice, qual'è parola Greca, Episcopo in luoco di Vescovo, qual'è parola Valacha, mista con latina, Otroch in vece di putto, qual' è parola Rutena incontrata da me nella scrittura Sacra (10) in Carattere di S. Cirillo con numerosissime altre. Concluda dunque l'Arcivescovo di Chelmia, che explosis vocabulis Dalmaticis , Graeca, Ruthena, Walaca eorum loco reposuimos, et non Slavonica, poichè nissuno delli sudetti vocaboli con numerosissimi altri si può chiamar Dalmatino, o Slavonico. E' però verissimo, che in detto Breviario vi sono gran vocaboli Slavoni, e Dalmatini veri, e legitimi, ma questi oscurati dal barbarismo, e miscuglio di sudette lingue, sono come un spiraglio di luce tra tante tenebre.

Ne mi persuade abbastanza il dire, che l'esemplar sudetto provien d'un manuscritto di 250 anni incirca poichè il prestar fede piutosto ad un manuscritto d'incierto Auttore, di quello che ad un'esemplare approvato, et uscito alla publica luce, è un gran credere.

Che se si fonda nella purità della lingua, questo è verità, mentre li Polachi, e Ruteni di comun linguaggio si vantano essere discendenti dalli Dalmatini, o Slavoni à segno tale, che apertamente dicono, se loro vogliono tradurre le preci, o riti Sacri nel loro linguaggio per non parlar barbaramente li convien servizi della lingua Slava o Dalmatina, come afferma Stanislao Hozio Cardinale e Prelato della Polonia in Dialo. de Sacro Missae Officio citato da Gregorio Ratchai (11) nel lib. 1. de mem.Regum

8) Io; Lutius de Reg. Dalm. et Croat. lib. 6. c. 3. 4.
9) Brevi Illyrico 1648.)
10) Bibl. Sacra Ruthena.)
11) Lib. Primo Reg. Bannorumque Croat. et Dalm.)

Croatiae, et Slavoniae, e dice cosi : Quamlibet nos ipsos amemus, tamen illud fateamur necesse est Slavorum aut Dalmatarum linguam esse multo elegantiorem, quam sit nostra. Ita ut si precationes, et Sacras lectiones in vernaculam transferri linguam oporteat,in eam potissimum transferendae sunt, à qua nostra duxit originem, quae praestat. Se dunque la lingua Slavona, o Dalmatina è la più elegante, à che fine stampar un Breviario pieno di vocaboli Ruteni, Valachi, e Greci, quali dalli Dalmatini, e Croati, che se ne servono soli non sono intesi ?

Il che per intender meglio si motiva esser la Russia una Provincia del Regno di Polonia (12), confinante con questo, da occidente; con la Podoglia, ad Oriente; con la Valachia, o Dacia, da mezzo di; con la Lituania verso il nostro Polo. Essendo qunque questa Provincia del Regno di Polonia, patirà se non maggiore per lontananza, almeno l'istessa eccettione. La Valachia detta anco Dacia (13) confinante della Russia, oltre il linguaggio della medesima è più barbara per la multiplicità de vocaboli Latini, che ritiene hoggi di doppo esser stata Colonia Romana; questi mescolati con la Slava hanno confuso il Breviario del 1648 à segno tale che li Dalmatini, quali soli sene servono sono sforzati celebrar li Divini Officij in queste lingue scorrette, e Straniere.

Ne cui io conosco il bisogno, e necesità di stampar un Breviario che sia commune alla Russia,Valachia,et altre Provincie vicine,poiche queste scorrette di lingua, Greche di Rito,non si prevalgono del Carattere, ne del Breviario di S. Girolamo,ma alieno dalla S. Madre Chiesa Cattolica Romana, havendo di Riti,e le Liturgie proprie tradotte nel loro linguaggio in Carattere Cirilliano, detto communemente Serviano, non hanno che fare con la Dalmatia, e Croatia, quali professando il Rito Romano hanno sempre ricevuti dalla S. Sede, e Vescovi,e Legati, come in più lochi dell'opera sua del Regno Dalmatiae et Croatiae dottamente dimos dimostrate : Gio : Lucio.

Se dalle premesse m'è lecito fare la conclusione riverentemente direi, che essendo la Russia, e Valachia di lingua corrotta, di Rito per lo più Greco, di Caratteri Cirilliani, detti

12) Calep. in ver. Rutheni).
13) Io : Lutius lib. 6 cap. 5. mod. c. 28).

volgarmente Serviani, il stampar un Breviario Romano in lingua loro di carattere diverso, di rito da loro abborito, e del quale finalmente non si servono (14), sia un proicere margaritas; dove per il contrario la Dalmatia patria di S. Girolamo, di Rito Romano, di linguaggio più elegante servendosi del Breviario nel carattere del suo S. Dottore, e celebrando li Divini Offitij mantiene la carità, et unione Christiana con la S. Sede Apostolica nel proprio idioma, perchè ha da esser priva della gratia già concedutale dall'Auttorità Apostolica per il solo fine, che li Sacerdoti intendendo la Divina scrittura guidino quelle Anime per la via della salute con splendor della luce Evangelica ? la quale quomodo audient sine praedicante ? et li Sacerdoti, quomodo praedicabunt, nisi mittant, cioè se non intendono, il che essendo stato maturatamante discusso, e determinato al tempo di Gio. Ottavo (15), come riferisce Enea Silvio dicendo. De qua re cum in Sacro Senatu disceptaret, essentque non pauci contradictores auditam vocem, tanquam de coelo in haec verba missam: Omnis spiritus laudet Dominum, et omnis lingua confiteatur ei; indeque datum Indultum Cirillo. (16).

Pare essere stata e volonta Divina, et intentione della Santa Sede, che questa Natione apprendesse li Dogmi Cattolici nel proprio idioma, qual essendo più antico, et il più elegante, humilmente concludo doverlisi restituir la prima tradutione del Breviario; poiche è stile universale appresso tutte le Nationi servirsi nelle Sacre tradutioni del parlare più scelto, et elegante, acciò l'erudito ammiri, et il volgare adori nell'altezza de'sensi l'immensità della Divina sapienza.

---

14) Melchior Iasbofer annal Eccl. Regum Ung. Chamio ad An 381).

15) Baron. in mart. Rom. ad diem 9 Martij)

16) lib. primo Boemo)

III

UN EXEMPLAR DIN CEASORNICUL DOMNILOR DE N. COSTIN RĂTĂCIT PRIN BIBLIOTECILE DIN ITALIA

Memoriei Profesorului Dr. Const. ZOPPA.

Acum 45 de ani am colaborat la Omagiul lui A. Philippide editat din iniţiativa Profesorului G. Pascu, în Revista Critică dela Iaşi, 1929, cu prilejul împlinirii a 70 de ani ai Maestrului nostru dela Universitatea din Iaşi, publicând eu două scurte articole de istorie literară românească dintre care primul se întitula Un manuscris 'Ciasornicul Domnilor' de N. Costin în Italia.

Studiul meu de atunci se baza pe un document descoperit de Profesorul Dr. C. Zoppa în Arhiva Propagandei dela Roma, pe care acest coleg dela Academia Română din Roma mi l-a pus fragmentar la dispoziţie, ştiind că intenţionam să dedic un studiu filologic respectivei opere a lui Nicolae Costin şi urmând ca descoperitorul să publice mai târziu documentul în întregime. C. Zoppa făcuse frumoase studii de specializare în istorie la Universitatea din Viena şi le complecta acuma cu cercetări prin arhivele italiene pentru a publica o colecţie de documente re - feritoare la istoria Românilor, printre care şi această scrisoare a misionarului italian Francesco Longhi din 1804 adresată Cardinalului Stefano Borgia. Fragmentul cedat mie de C. Zoppa cuprindea numai anunţul că se trimetea la Roma "un manuscris moldovenesc întitulat Orologio dei Principi care conţine şirul Voevozilor din Moldova". N'am cunoscut restul scrisorii.

In posesia acestei indicaţii am întreprins prin 1928-1929 o serie de cercetări prin bibliotecile din Roma, în special la

Vatican, pentru descoperirea manuscrisului. Rezultatul a fost negativ.

Explorările arhivistice din anii următori au fost încununate de ceva mai mult succes, în sensul că, deşi tot n'am dat de urma manuscrisului, am găsit în Arhiva Congregaţiei De Propaganda Fide corespondenţa misionarului Longhi cu Prefectul Congregaţiei, Cardinalul Borgia. Pot astfel întregi studiul meu din 1929 cu unele date sigure.

Stefano Borgia era un perseverent bibliofil, precum uşor ne convingem dacă răsfoim catalogul bibliotecii lui, azi la Vatican. Misionarii catolici al căror superior era Borgia, ca Secretar al Propagandei şi apoi ca Prefect, erau solicitaţi şi îndrumaţi să caute şi să-i trimită, din diferite părţi ale lumii, documente, manuscrise şi cărţi pentru biblioteca lui proprie, sau pentru Congregaţie.

Că Borgia se interesa de limba română se vede şi din alte mărturii ale misionarilor din Moldova. Se ştie de altfel cât de mult datoreşte filologia acestor misionari catolici,care erau nevoiţi să înveţe limba popoarelor printre care mergeau în misiune religioasă şi să alcătuiască gramatici şi dicţionare, pentru folosinţa şcoalelor pregătitoare de misionari. Că aşa s'a întâmplat şi cu misionarii din ţările noastre am arătat în studiul anterior cu care se deschide acest volum, acolo unde vorbim despre veneţianul Francantonio Minotto şi despre gramatica, dicţionarul şi catehismul scrise de el în moldoveneşte, între anii 1775 - 1777.

Pe de altă parte,interesul lui Borgia pentru cărţi românesti,ca şi simpatia lui pentru Români,vor fi fost desteptate de Petru Maior şi Gheorghe Şincai, mai ales de acesta din urmă.Intre anii 1774 şi 1779, Şincai a studiat la Roma (coleg cu Petru Maior) şi cel care l-a luat sub protecţia sa şi l-a ajutat în diferite cercetări prin arhivele şi bibliotecile Romei a fost tocmai acest Borgia, după cum mărturiseşte Şincai însuşi (1).

1) In Elegie şi în Scrisoare către Engel. Vezi G.PASCU,Istoria literaturii române din secolul XVIII, vol. III, Iaşi,1927,p. 155; D. GAZDARU,Contribuţie la relaţiile lui Grigore Maior,Gheorghe Şincai şi Petru Maior cu Roma,Iaşi,1933 /Extras din Revista Critică, Iaşi,1933/şi O. BÂRLEA,Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fagarisiensis (1783-1830),Frankfurt a.M.,1948,pp.94,170.

In anul 1803, după ce Cardinalul Stefano Borgia fusese designat Prefect al Propagandei dela Roma, pleca dela Roma spre Iaşi, ca misionar, Minoritul Conventual Fra Francesco M.a Longhi,având şi însărcinarea particulară de a-i procura superiorului său un manuscris moldovenesc. Ajuns la Iaşi, în primele zile ale lunii Iulie 1803, Longhi raportează, printr'o scrisoare pe care n'am găsit-o, despre situaţia catolicilor din Moldova şi despre încercarea de a achiziţiona un manuscris moldovenesc care ar fi trebuit să fie cât mai vechiu cu putinţă. Ştiu acest lucru dintr'o scrisoare ulterioară, datată în Iaşi, 2 Octombrie 1803 (2), prin care îi comunica Cardinalului Borgia că nu-i este posibil să găsească un manuscris antic, ci unul modern.

Misionarul Longhi face o scurtă incursiune în istoria scrisului din Moldova dintre anii 1300 - 1800, pe bază de informaţii care însă n'au nicio legătură cu realitatea. Este justă doar observaţia lui că dispariţia vechilor manuscrise se datoreşte nenorocorilor care s'au abătut asupra Moldovei: continuele războae,invaziile tătăreşti, cutremure şi incendii, astfel că tot ce a fost antic a dispărut în pârjoluri şi prădăciuni. Aştepta deci răspunsul Cardinalului Borgia dacă se mulţumeşte cu vreun manuscris mai nou.

Reproduc toată această parte a scrisorii :

Iaşi, 2 8bre 1803.
Fra Francesco Maria Longhi, Minorito Conventuale şi Misionar Apostolic către Cardinalul Stefano Borgia, Prefectul Congregaţiei de Propaganda Fide din Roma.
APF : Scritture riferite nei Congressi. Moldavia dal 1798 al 1813. Vol. 6, f. 303r.

Eminentissimo Sig.re Sig.re D.ne Col.mo.

Arrivato appena in Moldavia sul principio di Luglio,respinsi una mia umilissima all'Eminenza Vostra coll'aviso del mio felicissimo arrivo al mio destino, dell'incompenza data per ritrovare

2) Printr'o simplă coincidenţă, în aceeaşi lună pleca din Transilvania (13 Oct. 1803) o scrisoare a lui Petru Maior către Cardinalul Borgia cu ocazia alegerii acestuia ca Prefect al Congregaţiei De Propaganda Fide (A se vedea studiul nostru citat în nota anterioară).

un manuscritto moldovano a tenor del suo Comando, e delle notizie appartenenti a queste missioni. Prendo ora l'ordire di mandare questa seconda col partecipare a Vostra Eminenza, che detto manuscritto moldovano non sarà possibile di poterlo ottenere antico, ma bensi moderno; dapoichè sul bel principio questa lingua Moldovana fu scritta colle lettere Gottiche quasi per lo spazio di die secoli; doppo questi, fù mutata colle lettere moscovitiche per altri due secoli; in ultimo avanti un secolo, vedendosi questa Provincia moltiplicata negl'Abitanti, e ridotta in qualche Dominio e sistema, principiò il suo Alfabeto proprio,composto di 43 lettere proprie, e 15 improprie, mescolato colle lettere anche moscovite, e Greche, insieme con un mescuglio di parole Turche, Illiriche, Armene, Greche, Tedesche, Ungare, Italiane e Latine. Acio unisco gl'incendij, i Terremoti, le continue guerre, e l'incorsioni dei Tartari, quali Flaggelli hanno abbruggiato, ingojato, trasportato e rubato tutto quello che era di antico, di Istoria, di monumento e di relazione, come pure troppo succede in simili circostanze, che però se Vostra Eminenza vuole e comanda qualche manoscritto moderno, basta un'ordine, che sarà subito servita, non volendo primo io arbitrarmi di spedirlo,senza aspettar l'approvazione ed il piacimento dell'Eminenza Vostra.

/ In restul scrisorii, misionarul Longhi dă o descriere a bisericii catolice /.

Nu cunosc răspunsul lui Borgia. Incă n'a fost descoperit, dar oricare studios familiarizat cu arhivele Propagandei ştie că sistemul de pe atunci al secretariatului acestei Congregaţii era ca să se păstreze copia unui asemenea răspuns într'un registru de Lettere volgari. In ce priveşte soarta originalului însuşi nu se poate spune nimic.

Din documentul pe care îl transcriu îndată rezultă co Borgia s'a mulţumit şi cu un manuscris mai puţin antic. In adevăr Longhi îi procură în anul 1804 Ceasornicul Domnilor de Nicolae Costin şi anume o copie scrisă cu 85 de ani mai înainte,adică în 1719. Din scurta descriere a textului pe care o face misionarul în scrisoarea cu care acompaniază manuscrisul se deduce că el nu

ştia cu precizie conţinutul real al manuscrisului. Ii traduce însă bine titlul în italieneşte : Orologio dei Principi,închipuindu-şi însă - ori aşa i se va fi spus - că e vorba de lista Voevozilor care s'au succedat la tronul Moldovei. Redau textul integral al scrisorii lui Longhi :

Iaşi, 1804
Acelaş către acelaş-
APF : Ibidem, ff. 321rv, 322v.

Eminentissimo Sig.re D.ne Col.mo

Difficoltà nel trovare il presente Manuscritto Moldovano e la rarità dell'occasioni da queste parti per Vienna mi rendono presso l'Eminenza Vostra e negligente, e colpevole, e benche io abbia sempre avuto la premura di servirla con tutta sollecitudine; pure sono riuscito trascurato in esegiure i suoi onorati comandi. Comunque siasi, prego l'Innata Bontà e Clemenza dell'Eminenza Vostra, di accettare il presente manuscritto moldovano, intitulato "Orologio dei Principi" cioè continente la serie dei Principi della Moldavia, insegnando ai medesimi la maniera di Governare, e Regnare, il quale, benchè sembra moderno di 85 anni indietro,pure è antico, ammettendo l'origine di questo carattere moldovano da un secolo fà, avendosi servito questa Provincia nel principio della sua popolazione delle lettere Latine Gottiche, poi delle lettere moscovitiche, in ultimo da un secolo fà, hà composto il suo Alfabeto di 42 lettere, mescolando anche delle lettere moscovitiche, come ebbi l'onore di notificare tempo fà l'Eminenza Vostra.

Se il presente, quantunque piccolo dono, farà al proposito, si degnerà di collocarlo nella sua libraria, se poi non facesse al caso, ne farà quell'uso, che stimerà; intanto offerendomi ad altri suoi onorati Comandi, bacciando rispettosamente la sacra Porpora, chiedendo umilmente la Paterna Benedizione, con tutta stima mi dó l'onore di segnarme

Di Vostra Eminenza

Iassi in Moldavia 1804

U.mo, D.mo, Obl.mo Servo
Fra Francesco M.a Longhi M.C.
Miss.o Ap.to

/A tergo:/ Moldavia 1804
Fr. Francesco Longhi manda un manoscritto.

A Sua Eminenza
Il Cardinal Borgia Prefetto della
Sac. Congreg.ne di Propag.da Fede in
Roma.

Despre misionarul Francesco Longhi nu se cunosc alte date afară de cele pe care ni le oferă textul corespondenţii lui cu Cardinalul Borgia.

Aceste două scrisori aruncă ceva mai multă lumină cu privire la Ceasornicul Domnilor. Este ultima lucrare a lui Nicolae Costin, compilată pe vremea când ocupa rangul boeresc de Vel Logofăt în Divanul lui Nicolae Vodă Mavrocordat. Opera anterioară a lui Costin fusese Letopiseţul Ţării Moldovei, Domnia dintâi a lui Nicolae Mavrocordat. Ultimul eveniment povestit în acest Letopiseţ s'a petrecut în Septembrie 1711, iar autorul moare exact peste un an, adică în Septembrie 1712. Deci Ceasornicul Domnilor a fost scris în acest interval de un an.

Nu este totuşi exclus ca idea de a compila această scriere să-i fi venit lui N. Costin în împrejurări anterioare,care nu se pot identifica uşor, dar care, ipotetic, trebue să fie relaţionate cu circulaţia în cultura românească a originalului. Ceasornicul Domnilor este o traducere, mai bine zis o prelucrare a scrierii spaniolului Fray Antonio de Guevara, Reloj de Principes (3), care a fost compusă în sec. XVI şi care va fi intrat în circulaţie românească fie printr'un intermediu polonez, dar nu prin traduceri poloneze care încă nu se produseseră pe vremea lui Costin,fie prin intermediul misionarilor italieni, dar de asemeni nu prin traduceri italiene, pentrucă N. Costin nu ştia limba italiană, ci mai degrabă printr'o versiune latină cum era aceea a învăţatului german din sec. XVII, Johann Wanckel (3 bis). In orice caz excludem versiunile franceze (4) pe care Costin nu le-ar fi putut utiliza.

---

3) O ediţie critică a acestei opere se află în pregătire prin îngrijirea discipolului meu CESAR QUIROGA care a debutat în Filologia Spaniolă cu studiul Embustes e invenciones en el lenguaje de Fray Antonio de Guevara. Ensayo de estilistica lingüistica, pe care i l-am publicat în Romanica, I,La Plata 1968,pp.175-191.

3 bis) Cf. N. CARTOJAN, Ceasornicul Domnilor de N.Costin şi originalul spaniol al lui Guevara, în Revista Istorică Română,III, 1933 şi, împreună cu alte contribuţii,în broşura cu acelaş titlu, Bucureşti, 1940; Les premiers éléments occidentaux dans la littérature roumaine /Extras din Revue de Littérature Comparée/ Paris, 1934; ALEXANDRU DUŢU, "Le miroir des Princes" dans la culture roumaine, în Rev. Etudes Sud-Est Europ., VI (1968), p. 460.

4) Pe care le presupune, fără temei, G. USCĂTESCU, Relaciones culturales hispano - rumanas, Madrid, 1950, p. 23.

Această versiune latină, apărută încă din 1601, s'a bucurat de multă răspândire în Europa. N. Costin ştia destulă latinească ca să o poată folosi. Studiase la iezuiţii din Iaşi în timpul copilăriei şi alţi vreo doi ani în Polonia între 1683-1685. După 1685, anul în care s'a întors din Polonia în Moldova împreună cu tatăl său Miron Costin, şi până cel puţin la 1693,adică vreo opt ani, N. Costin a continuat să aibă contacte de şcolaritate latină cu misionarul italian Francesco Renzi.

E foarte posibil ca prin mijlocirea acestui misionar - un foarte interesant personaj după cum vom vedea (5) - să fi ajuns la cunoştinţa lui N. Costin opera lui Antonio Guevara în versiunea latină publicată de Johann Wanckel.

Nu este exclus de asemenea ca N. Costin să fi găsit acest text în biblioteca lui Miron Costin, tatăl său, care, la rându-i, să-l fi achiziţionat în Polonia, ori chiar la Iaşi, prin mijlocirea aceluiaş Renzi, sau a lui Vito Piluzio.

Legăturile acestuia din urmă cu Miron Costin le-am amintit în treacăt în studiul anterior. După informaţiile care-mi stau la dispoziţie, cred că nimeni n'a încercat să stabilească, măcar cu aproximaţie, data când Miron Costin a primit la Iaşi vizita unui episcop italian cu care a discutat despre originea comună a Italienilor şi Moldovenilor. Stabilind această dată, putem fixa cu mai multă aproximaţie timpul în care a compus cronicarul moldovean opera sa De Neamul Moldovenilor. S'a presupus, pe bună dreptate,că acel episcop italian era Vito Piluzio. Pe baza documentelor pe care le-am descoperit în Arhiva Propagandei, referitoare la acest personaj, dintre care cel mai important pentru problema de faţă este cel pe care îl public în primul studiu din acest volum, sub No. LXIV, rezultă că respectiva "voroavă" dintre Miron Costin şi Vito Piluzio a trebuit să aibă loc în anul 1685. Episcop de Bacău era pe atunci polonezul Iacob Dłuski numit încă din 1681. Vito Piluzio era numai Vicar al Episcopiei, deşi avea titlul onorific de Arhiepiscop de Marcianopoli.

---

5) A se vedea Nota documentară dela finele acestui studiu.

Domn al Moldovei în 1685 era Constantin Cantemir. Nu avea simpatie pentru Polonezi şi deci nici pentru Dłuski pe care nici nu vroia să-l recunoască de Episcop. Prin postul Paştilor din 1685 apar la Iaşi şi Dłuski şi Vito Piluzio. Cu această ocazie Cantemir îl scoate pe Dłuski din scaunul episcopesc şi chiar îl alungă din Moldova, declarând ca Episcop Catolic pe Vito Piluzio, căruia îi şi înmânează cârja episcopală. In aceaste împrejurări Vito Piluzio îl va fi vizitat pe Miron Costin, mai ales că fiul acestuia, Nicolae Costin, exercita pe lângă Constantin Cantemir dregătoria de Treti-Logofăt. Miron Costin a început deci să redacteze De Neamul Moldovenilor cel mai curând după Paştile din 1685.

.·.

Nu ştiu dacă referitor la Ceasornicul Domnilor a fost cercetată filiaţia manuscriselor. Probabil că originalul scris de mâna lui N. Costin s'a pierdut de timpuriu. Nu-i de loc absurd a presupune că manuscrisul obţinut de Francesco Longhi ar fi putut să fie chiar originalul, deşi în scrisoarea dela 1804 misionarul italian îi spune lui Stefano Borgia că respectivul text are o vechime de 85 de ani. In acest caz textul fusese copiat în 1719. Vârsta manuscrisului a putut totuşi să fie calculată în mod aproximativ. Cu siguranţă că Longhi nu cunoştea grafia chirilică a scrisului românesc din acea epocă. Admiţând că datele transmise de Longhi au fost cele reale, manuscrisul s'ar clasifica al doilea în ordinea cronologică a textelor înşirate de N. Cartojan şi Al. Duţu (6). Lista cronologică a manuscriselor ar fi următoarea :

Ms. 204 din Biblioteca Universităţii din Iaşi, copiat pentru Nicolae Mavrocordat în 1714. In lista lui N. Cartojan figurează un ms. din 1712 ca existent, odată, în Biblioteca lui Constantin Mavrocordat şi apoi pierdut. Să fi fost acesta realul original şi nu o simplă copie? Al. Duţu nu-l aminteşte. De altfel acest studios nu înfăţişează chestiunea cu destulă claritate

Ms. Longhi Borgia, din 1719, dacă este reală vechimea pe care i-o atribue Longhi, în scrisoarea sa din 1804 / nu 1808 cum greşit indică Cartojan! /

6) Studiile respective ale acestor doi învăţaţi români au fost date în nota 3.

Ms. 295, Biblioteca Universităţii din Iaşi, 1731.

Ms. 3440, Biblioteca Academiei Române, 1736.

Ms. 757 , Biblioteca Academiei Române, 1738 după N. Cartojan, circa 1736 după Al. Duţu.

Ms. Kirileanu la Piatra Neamţ, 1792.

Ms. din 1801 care se afla în 1885 în Biblioteca Seminarului dela Socola.

Alte două mss. notează Al. Duţu care citează pe G.Strempel, Copişti de manuscrise româneşti, Bucureşti,1959, pp. 124-125.

.·.

Soarta manuscrisului trimis în Italia a rămas necunoscută. E posibil că unele manuscrise româneşti, printre care şi acelea semnalate în studiul nostru anterior, să existe pe undeva, prin bibliotecile şi arhivele italiene,şi poate chiar mai numeroase decât cele pomenite în documentele cunoscute până acuma. Din biblioteca lui Stefano Borgia vor fi trecut pe calea împrumutului în alte biblioteci, sau în mâna învăţaţilor ori amatorilor care se interesau de limba română. Cercetând acum 43 de ani în urmă, la Madrid şi Roma, opera poliglotului spaniol Lorenzo Hervás y Panduro (7) precum şi arhiva sa personală depozitată la Roma, am întâlnit numeroase indicaţii despre texte vechi româneşti din secolele XVI - XVIII, manuscrise şi tipărite, consultate de el. Referitor la chipul cum, în general, se informa pentru a-şi alcătui variatele sale lucrări, Hervás y Panduro remarcă ajutorul bibliografic primit chiar dela Stefano Borgia care îmbogăţia şi Biblioteca Propagandei cu preţioase daruri primite în fiecare zi din cele mai îndepărtate regiuni ale lumii. Din nefericire cercetările mele n'au putut fi duse toate până la capăt, pentrucă Biblioteca Propagandei se afla în stare de reorganizare.Contemporan cu Borgia şi Hervás, şi favorizat de ei cu multe materiale lingvistice exotice, a fost unul dintre fondatorii

7) Cf. G. GAZDARU, Limba română în opera unui poliglot spaniol din secolul XVIII, în Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu, Iaşi, 1931.

lingvisticii moderne, Wilhelm von Humboldt (8), care între 1802 - 1808 trăia chiar la Roma ca ambasador al Regelui de Prusia pe lângă Vatican.

Interesant ar mai fi de cercetat izvoarele de informaţie pe care le-a avut celebrul poliglot italian Giuseppe Mezzofanti, profesor de limbi orientale la Universitatea din Bologna, ajuns Cardinal, pentru a-şi alcătui acel Discorso sulla lingua valacca (8 bis), ţinut în 13 Iulie 1815 la Academia de Ştiinţi a Institutului din Bologna.

+

Notă documentară.

Misionarul italian Fr. Antonio Renzi
Profesor de latină în Moldova, în sec. XVII.

Incă n'au fost strânse într'un corpus toate informaţiile despre cultura latină în Ţările Româneşti în epoca aşa numitului ev mediu românesc. Cele mai multe provin dela misionarii catolici (9). Aceştia au îndeplinit uneori oficiul de profesori de latină pentru fiii de domni şi de boieri.

▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼

8) Despre aceste legături cf. şi MIGUEL BATLLORI S.I., El Archivo Lingüístico de Hervás en Roma y su reflejo en Wilhelm von Humbolt, în Archivum Historicum Societatis Iesu, XX (Roma, 1951), pp. 59 - 116.

8 bis) Se păstrează în manuscris la Biblioteca Comunale dell'Archiginnasio Bologna. A fost publicat de CARLO TAGLIAVINI în revista L'Archiginnasio, 18 (1923), pp. 206 - 213.

9) Acestora le-am acordat multă atenţie în cursul cercetărilor mele, dar nu m'am încumetat să le public până acuma, aşteptând vremi mai de tihnă şi prilej de a consulta în continuare Arhivele dela Roma, pentru a putea produce o lucrare cât mai completă. Dela studioşii români de sub robia slavizantă bolşevică, mulţi ani la şir nu s'a putut pretinde încercări fructifere în domeniul ideei latine, câtă vreme cătuşele şi căluşele au funcţionat cu amarnică străşnicie, graţie vigilenţii exercitată fără pudoare de cei patru stâlpi ai ruşinii filologice dela Bucureşti : A.Graur, I. Iordan, Em. Petrovici şi A. Rosetti. De aceea am salutat cu deosebită satisfacţie românească toleranţa momentană de care a profitat ADOLF ARMBRUSTER în pregătirea tezei sale de doctorat publicată cu titlul de Romanitatea Românilor. Istoria unei idei, Bucureşti, 1972. Această lucrare excelează nu numai prin bogăţia cuprinsului, ci şi prin curajul şi onestitatea cu care autorul ei a utilizat bibliografia temei respective. Nu mă pot reţine de a menţiona şi juriul, care a fost integrat, printre alţii, şi de Mihail Berzea, un învăţat de mândră factură ştiinţifică şi etică.

A fost cazul misionarului italian Renzi pe care l-am semnalat în paginile anterioare. El însuşi o spune într'un document datat din Iaşi, 24 Iulie 1693, prin prin care se desvinovăţeşte de acuzaţia că ar fi participat la o conjuraţie în contra lui Dimitrie Cantemir. Din acelaş document aflăm că Renzi fusese designat de către Propaganda Fide ca misionar în Moldova la anul 1678, că a cunoscut pe Miron Costin, singurul care ştia latineşte la acea vreme şi că astăzi, la 1693, toată floarea boerimii moldovene vorbeşte latineşte. Renzi însuşi a avut ca "discepoli e figli spirituali" pe Constantin Duca, Voevodul Moldovei, precum şi pe cei trei fii ai lui Miron Costin, adică şi pe Nicolai Costin. Un alt document (Iaşi, 12 Decembrie 1694), scris latineşte, emană dela fiii lui Miron Costin: Ioannes Kostyn Sérdar, Nicolaus Kostyn Hatman şi Petrus Kostyn Secretar. Grafia documentului pare să fie de mâna primului semnatar, Ioniţă Costin.

Sursa acestor informaţii o avem în 4 documente descoperite în 1907 de V. I. Ghika în Arhiva Propagandei. După ce au fost publicate (10), ştirile respective au fost utilizate de diverşi istorici români (11), printre care şi C.C.Giurescu. Alte documente am descoperit şi noi. Le vom folosi acum pentru a complecta biografia lui Renzi.

▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼

Un studiu din exil, în atingere cu soarta culturii latine la Români, este cel publicat de VICTOR BUESCU, Les études classiques en Roumanie, în Mélanges de philologie, de littérature et d'histoire anciennes offerts à J. Marouzeau, Paris, 1948, pp. 71 ss.

10) VLADIMIR I. GHIKA, Câteva documente despre Costini în arhivele romane, în Conv.Lit. XLVI (1907), pp. 468-482. Au fost reproduse în opera aceluiaş autor, Spicuiri istorice, Seria I-a, Iaşi 1936, pp. 32 - 46.

11) Cf. G. CĂLINESCU, Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII, în Diplomatarium Italicum, I, Roma, 1925, pp. 46 - 47; FRANCISC PALL, Le controversie tra i Minori Conventuali e i Gesuiti nelle missioni di Moldavia, în Diplomatarium Italicum, IV, Roma, 1939, pp. 188 - 190; Pr. Iosif PAL, Originea Catolicilor din Moldova şi Franciscanii păstorii lor de veacuri, Săbăoani-Roman, 1942, pp. 194 - 200.

In primul document din cele descoperite de Ghika, Renzi afirmă că la 1693 împlinea 15 ani de misionariat în Moldova şi că deci ar fi venit în 1678. In realitate acesta este anul în care Renzi a fost designat de Propaganda Fide ca misionar, dar plecarea lui din Italia a avut loc abia în 1679. Călătoria a făcut-o împreună cu Vito Piluzio. Data sosirii în Moldova am stabilit-o pe baza documentelor referitoare la Vito Piluzio, în capitolul respectiv din studiul anterior. Era originar din localitatea Stipite.

A păstorit parohia catolică dela Iaşi, reuşind să-şi creeze multe relaţii cu Domnul şi cu boerii din Divan, făcându-se invidiat de ceilalţi misionari, în special de moldoveanul Ion Bărcuţă dela Cotnari. Aceştia au făcut intrigi în contra lui la Curtea Domnească şi la conducerea Propagandei. In contra lui s'a manifestat şi Episcopul de Bacău, Polonezul Dluski (12).

Superiorii lui dela Propaganda i-au cerut să vie la Roma, iar altădată să trimită o relaţie despre situaţia misiunii lui. Relaţia lui din anul 1691 a fost publicată în Diplomatarium Italicum (13). A fost supusă desbaterilor într'o şedinţă a Congregaţiei din Iulie 1692.Reproduc rezumatul :

Roma, 28 Iulie 1692.
Desbateri în şedinţa Congregaţiei asupra unei relaţii a lui P. Renzi.
APF : Vol. 62. "Acta.... 1692".

'In relaţia sa Renzi arată numărul catolicilor pe localităţi,descrie foametea şi o invazie de lăcuste în aşa de mari cantităţi că timp de două luni nu s'a putut vedea soarele. A început clădirea unei biserici catolice la Iaşi, după recomandarea Voevodului şi a catolicilor. Andreas Wolf dela Cotnari a lăsat bisericii din Iaşi o pivniţă de vin'.

Din relaţia lui Renzi rezultă că şi Velişcu Costin, Mare Vornic din Ţara de Sus, a făcut donaţii pentru clădirea bisericii catolice.

N'am găsit ştiri despre ultima parte a vieţii acestui misionar. Se pare că a terminat-o tragic, fiind ars în fundul unei închisori pe vremea lui Antioh Cantemir.

---

12) Despre reclamaţiile acestuia la Propaganda vezi documentul LXIV din studiul anterior.

13) Cf. FRANCISC PALL, în Dipl. It., IV, Roma,1939,pp. 293 - 296.

IV

DIN CORESPONDENŢA CU PROPAGANDA FIDE A LUI GRIGORE MAIOR, GHEORGHE ŞINCAI ŞI PETRU MAIOR

După câţiva ani de cercetări prin Arhiva Propagandei ajunsesem să cunosc regulile care dominau raporturile dintre Congregaţia dela Roma şi foştii săi elevi risipiţi în toate colţurile lumii. Aşa a luat naştere în mine bănuiala că în arhiva respectivă s'ar găsi depozitată şi corespondenţa cu reprezentanţii Şcolii Ardelene. Până în 1932 prea puţini fuseseră studioşii ardeleni uniţi cărora să li se fi acordat privilegiul de a studia în această arhivă, iar în bibliografia relativă la Unirea cu Roma n'am dat peste nicio informaţie despre niscaiva descoperiri în acest domeniu. Cred că am fost primul favorizat de soartă şi, ca aproape toate descoperirile de acest fel, numai întâmplarea a făcut ca în vara lui 1932 să-mi cadă în mână un volum din fondul de Scritture riferite nei Congressi. Ungheria, Transilvania dal 1728 al 1760, şi anume vol. 5 care până atunci nu fusese dat spre consultare niciunui cercetător, după cum am observat imediat din faptul că respectivul volum nici nu fusese paginat. Primele trei documente culese de mine din acest volum mi-au dat imboldul de a căuta anume şi alte fonduri referitoare la aceeaşi temă şi astfel le-am întâlnit şi pe celelalte 9 documente, pe care apoi le-am publicat în acest grup de 12 care au format baza studiului meu întitulat Contribuţie la relaţiile lui Grigore Maior, Gheorghe Şincai şi Petru Maior cu Roma care a apărut în Revista Critică a lui G. Pascu, vol. VII, Iaşi 1933.

Primele trei piese documentare sunt în italiană, iar celelalte nouă în latină. Ca să uşurez consultarea lor, şi la sfatul fostului meu profesor, G. Pascu, le-am însoţit pe toate de traducere românească.

Cum am dat peste aceste scrisori mai mult incidental şi văzând lipsa de continuitate în seria lor cronologică, mi-am dat seama că corespondenţa dintre învăţaţii ardeleni şi Propaganda a fost mult mai întinsă.

Foştii elevi ai Colegiului Urban de pe lângă Congregaţia De Propaganda erau obligaţi prin jurământ să trimeată odată pe an un raport despre activitatea lor. La rândul ei, Congregaţia le răspundea în termin de vreo două luni. Un jurământ în acest sens a făcut şi Petru Maior la anul 1775 (vezi Doc. VII) şi la acest jurământ se referă el la începutul fiecărei scrisori, publicate de noi aici (Doc. VII - XII). O întrerupere în această corespondenţă s'a întâmplat pentru câţiva ani înainte de 1816, din cauza împrejurărilor istorice prin care a trecut Roma şi care au împiedicat relaţiile prin scris dintre Congregaţie şi Petru Maior (Doc. IX). Acele "vicissitudines, quae Sanctam Civitatem vexaveverunt", de care vorbeşte Petru Maior în scrisoarea dela 1816, au fost provocate de ocupaţia franceză în Roma şi exilarea Papei Pius VII, dela 17 Maiu 1809 până la 24 Maiu 1814.

Cred că între 1809 - 1816, Petru Maior n'a mai trimes nicio scrisoare la Propaganda.

In adevăr, în scrisoarea din 9 Ianuar 1816 (Doc. IX), Petru Maior face aluzie la următoarele opere : Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi, Buda 1809, Didahii adecă învăţături pentru creşterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morţi, Buda 1809, şi Prediche sau învăţături la toate duminecile şi sărbătorile anului, I Buda 1810, II Buda 1811, III 1811.- Prima operă a fost tipărită la 1809. Dacă între 1809-1816 ar mai fi trimes vreo scrisoare Congregaţiei, ar fi raportat negreşit şi despre publicarea scrierilor din 1810,1811, despre care vorbeşte în scrisoarea dela 1816, şi n'ar mai fi fost nevoe să le amintească aici.

Este semnificativ faptul că, deşi la 1812 Petru Maior şi-a publicat Istoria pentru începutul Românilor în Dachia, iar la 1813 Istoria besearecei Românilor.... şi apoi în anii următori răspunsurile polemice în legătură cu criticele care s'au făcut Istoriei (Răspunsul la cărtirea carea s-au dat asupra persoanei

lui Petru Maior, Buda 1814, Animadversiones... Buda 1814, Reflexiones... Buda 1815), în scrisoarea dela 1816 nu spune nimic despre aceste opere. Această tăcere a lui Petru Maior asupra unor scrieri de atâta importanţă nu se poate explica prin presupunerea că rapoartele lui cuprindeau numai dări de seamă despre activitatea pe tărâm religios, căci printre cărţile trecute sub tăcere este şi Istoria besearecei, ci mai degrabă este de admis că pe Petru Maior îl jena atitudinea nu tocmai favorabilă faţă de politica catolică, atitudine comună celor trei corifei ardeleni, Clain, Maior şi Şincai, culminată la Şincai şi exprimată uneori fără menajamente (vezi A. PAPIU ILARIANU, Vieti'a operele si ideele lui Georgio Sincai din Sinc'a, Bucureşti 1869, pg.29-37).

Scrisoarea din 5 Noembrie 1820 este ultima trimeasă de Petru Maior la Roma. A fost scrisă în timpul boalei de care a şi murit la 14 Februarie 1821. Intre aceste două date sânt numai câteva luni, şi este de presupus că, conform obiceiului de a trimete anual o singură scrisoare, Petru Maior n'a mai avut timpul să trimeată alta.

Dacă am cunoaşte întreaga corespondenţă a scriitorilor ardeleni cu Propaganda, am putea afla multe date rămase încă neclarificate din biografia lor şi din activitatea lor de scriitori.

Istoricii literari n'au avut informaţii biografice suficiente despre Şincai pentru perioada de timp dintre 1780 - 1782. G. PASCU, Istoriea literaturii romîne din sec. XVIII, Epoca lui Clain, Şincai şi Maior, Iaşi 1927, pg. 157, spune : "Nu ştim unde a stat Şincai din Mart 1780 până în Octomvre 1782". Iată că scrisoarea pe care o publicăm la No. V constitue o preţioasă sursă pentru împlinirea acestei lacune. In adevăr, răspunsul lui Ştefan Borgia din 10 Ianuarie 1781, adresat la Blaj, unde Şincai făcea profesorat (se străduia "ut istius civitatis pueri humaniores disciplinas docentur"), presupune o scrisoare a lui Şincai trimeasă tot din Blaj, în Noembrie sau Decembrie 1780. Deci la sfârşitul anului 1780 şi la începutul lui 1781, Şincai se afla profesor la Blaj, unde se găsia şi la 23 August 1781, după cum rezultă dintr'o scrisoare cu această dată, adresată lui Daniil Cornides şi publicată de Dr. A. VERESS, Note şi Scrisori Şincaiane, Bucureşti 1927, Extras din Anal.Acad.Rom.Mem.Secţ.Lit., seria 3-a, tom.III, mem.10, p.16 (vezi şi G.PASCU în Revista Critică 3, 1929, pg.52).

Cele şase scrisori ale lui Petru Maior sunt semnate Petrus Major. Acesta este singurul nume cu care îşi semnează şi operele. Observăm însă că Ştefan Borgia adresează cele două răspunsuri din 1779 şi 1781, unul lui Paulo Majori şi altul lui P. Paulo Major. Paul era deci numele de călugăr al lui Petru Maior, aşa după cum Şincai se chema în călugărie Gabriel. Petru Maior n'a publicat nimic în timpul cât a fost călugăr, Şincai însă a publicat, şi de aceia numele lui de călugăr este cunoscut. Numele din călugărie al lui Petru Maior apare pentru prima dată în aceste două scrisori ale lui Borgia şi apoi la 19 Iunie 1784, data când a părăsit călugăria, în scrisoarea lui Hieronim Kalnoki (publicată ca Doc. VI de A. PAPIU ILARIANU, Vieti'a operele si ideele lui Georgiu Sincai din Sinc'a, Bucureşti 1869, pg. 89).

Din scrisorile de răspuns ale lui Ştefan Borgia se vede că acesta aprecia nu numai pe Şincai, lucru dealtfel răscunoscut din mărturiile pe care Şincai le-a făcut în unele scrieri ale lui, ci foarte mult şi pe Petru Maior. Activitatea prodigioasă a acestor doi ardeleni, întrevăzută de Congregaţie încă de când erau elevi la Colegiul Propagandei, a fost urmărită şi încurajată de învăţatul prelat, Ştefan Borgia, şi după plecarea din Roma a lui Petru Maior şi G. Şincai. La rândul lor, învăţaţii ardeleni au păstrat pentru ocrotitorul lor sentimente foarte frumoase, în tot timpul vieţii lor. O dovadă avem acum şi în scrisoarea de felicitare trimeasă de Petru Maior la 13 Oct. 1803, cu ocazia alegerii lui Ştefan Borgia ca prefect al Congregaţiei (vezi Doc. VII).

In primele documente sunt trei scrisori referitoare la epoca anterioară activităţii lui Şincai şi P. Maior. Se descrie, în special în scrisoarea de sub No. II, o perioadă tulbure din istoria bisericească a Românilor din Transilvania. Scrisoarea semnată de Silvestru Kaljanj, Grigore Maior şi G. Kotor, dar scrisă în original de mâna lui Grigore Maior (după cum se constată din identitatea caligrafiei acestei scrisori şi a celei din Doc.III semnată numai de Gr. Maior) înfăţişează, în colori impresionante, tragedia Ardealului, pe vremea exilului episcopului Inocenţiu Clain.

I

Viena, 24 Iunie 1747.
Arhiepiscopul de Patras către Cardinalul Valentin Gonzaga, Prefectul Congregaţiei De Propaganda Fide.
APF : "Scritture riferite nei Congressi. Ungheria, Transilvania dal 1728 al 1760". Vol. 5 (nepaginat).

E/minentissi/mo, e R/everendissi/mo Sig/no/re Sig/no/re Pad/r/e Col/endissi/mo

Nel passare per Vienna di ritorno da cotesto Colleggio Vrbano in Transiluania i due Monaci Basiliani Siluestro Kalliani e Gregorio Major, si sono presentati a queste Sig/nore/ Conte Colourat, incaricato degli affari di quella Prouincia, et auendoli riconosciuti per quali V/ostra/ E/ccelenza/ me li testifica nella sua reu/erendissi/ma delli 3 del cor/rent/e gli hà il medesimo Sig/nor/e Conte con sue lett/er/e a que' Vescoui efficacem/ent/e raccommandati, per le Diocesi delli quali deuono passare nel tendersi al monastero della loro professione, senza però che sino ad ora abbia auuto rincontro alcuno di loro dalle medesimi, e mi ha Egli assicurato di auerli in particolar considerazione nelle congiunture di loro conuenienza, particolarmente riguardo al vantaggioso attestato di cotesta Sag/r/a Congregaz/ion/e della loro buona condotta tenuta in cotesto Colleggio Vrbano. Ch'e quanto debo replicare sopra ciò all' E/ccellenza/ V/ostra/ men/t/re facendole profond/a/m/ent/e inchino con tutta la m/a/g/gio/re venerazione mi riprotesto.

D/i/ V/ostra/ E/minenza/
Umill/issi/mo D/evotissi/mo Obl/igatissi/mo Seruitore
F. Arciu/escou/o di Patrasso

Vienna 24 Giugno 1747
Signore Cardinale Valenti Gonzaga
Pref/ett/o della S/acra/ Cong/regazion/e di Prop/agand/a Fide (Roma)

Traducere :
In trecere prin Viena, la întoarcerea din acest Colegiu Urban în Transilvania, cei doi călugări vasiliani -

Silvestru Kalliani şi Grigore Maior s'au prezentat la acest domn conte Colovrat, însărcinatul de afaceri al acelei provincii, şi recunoscându-i drept acei pe care Excelenţa Voastră mi-i certifică în prea respectata (scrisoare) din 3 cor., acelaş domn conte i-a recomandat cu folos prin scrisorile sale la acei episcopi, prin ale căror diocese trebue să treacă pentru a ajunge la mânăstirea profesiunii lor, fără însă ca până acum să fi avut vreun răspuns (?) de al lor /episcopilor ?/ (la acele scrisori), şi el /Colovrat/ m'a asigurat că-i are în deosebită consideraţie în împrejurările interesului lor, în special în legătură cu atestatul avantajos al acestei Sfinte Congregaţii despre buna lor purtare avută în acest Colegiu Urban. Atât este ceia ce trebue să vă răspund Eminenţei Voastre asupra acestui fapt şi în timp ce vă fac profundă plecăciune vă asigur de toată veneraţiunea.

II

Balasfalva, 29 Octombrie 1747.
Silvestru Kaljanj, Grigore Maior şi Geronţiu Kotor către Congregaţia Propagandei
APF : Ibidem (nepaginat)

Em/inentissi/mi et R/everendissi/mi Signiori

Aspettando fin'ora per poter dare all'Em/inen/ze Vostre qualche certa relazione di noi medemi, dello stato nostro, e di quell'impiciatissimo del paese, siamo ritardati nel sodisfare agli nostri douuti oblighi figliali; e percio Vostre Em/inen/ze si degneranno di benignamente qual pietosissimi padri perdonar agli indegnissimi figlj, e nello stesso tempo auergli per questa volta scusati.

Per la Dio grazia, e clemenza di S.M. Cesarea già siamo nel novo monastero abenche imperfetto, perche per la parte meridionale, oue saranno le schuole non e messo ancor il fondamento, e noi dache siamo entrati poco di bene abbiamo potuto fare, essendo sicut oves sine pastore.

Anco quelli che si trouano atti per andar a Roma alla Propaganda, si perdono d'animo in veder la misera conditione di questa gente, che già perisce in corpo ed anima. Girano gli cancellisti cameratici di quà di là per paese, domandandogli intorno all'unione: gli menano per forza alla chiesa, e se non uanno gli multano in ogni modo fortem/en/te e questi non san' altro che gridar uno ore tutti quanti: Episcopu nostru Episcopu nostru,e altro niente.

Cosi gridano qui, cosi daper tutto, rileggandosi alla sola venuta del loro Vescouo, e ciò che lui insegnerà, noi (dicono) tutto il crederemo. Certamente corre un grandissimo pericolo di perdersi ques'anime affatto ; impero/c/che adesso il clero ancora sè agitato in sommo e commosso per l'assenza cosi diuturna del vescouo, e specialmente sentende che lo vorebbono astringer alla rinuncia. E già incomminciano e parlare e lauorar attrauerso, e al P. Vicario Aron è venuta la scommunica, e nel Sinodo li 19 Ottobre a Balsfalua celebrato l'anno publicata, deposto dall'uffizio, e costituito un altro vicario, ch'è l'arciprete D.Nicolo Balamirio. Cosi è mentre sperauamo una volta la pace,e tranquilità in questa chiesa già così ben unita, ecco le discordie, ecco le miserie. Narra l'arcidiacono della Sedia Csik comeche sian'usciti certi uffiziali ungharesi della Sedia domandar agli Vallachi di que'paesi con questi precisi termini: se sian'uniti o no, se credono nel Pontefice Romano, nella Procession, nel Purgatorio etc. e fra termine di giorni otto diano raggione della loro fede; altrimenti gli incattiveranno /? incateneranno/ e gli spoglieranno del tutto. Ma gli Vallachi rispondendogli per allora di non sapere cosa parglino, e doppo impauoriti non aspettando il prefisso termine, sono scapati tutti com'an potuto,e ben presto riffugiati verso le montagne della Moldauia.

Noi medemi abbiamo veduto in queste parti di quà degli uomini scapando con dire che gl'abbian detto gli Sassoni missionarj di Sassebes, che se non saranno uniti veranno sopra di loro i Tedeschi, e gli spoglieranno e gli tagleranno tutti a pezzi; e cosi lasciuano i miserabili tutte le loro robbe nella mani degli medemi Sassoni come ancor con cordogl/i/ o e colle lacrime agl'occhi gli abbiamo vedute.

Dio buono doue sono gli nostri lauori, le vigilie, le fatighe gli pentimenti? Quanto fuogo! rendere la raggione chi la acceso, nell'ultimo giorno. Ne'campi del Pago Besenö da Blasfalua poco distante appresso la strada publica apparisce una Croce novam/en/te eretta coll'epigrafe : Haec sancta ac salutifera Crux

erecta est tempore diui Besarion (che era quel malandrino) quando prophetavit e si dice, ne'altri luoghi delle margini ancora vedersi simil cose.

E noi per non dar occasione di forse maggior scandalo a questa moltitudine di gente tanto semplice, non ardimo per adesso toccargle.

La sequestrazione de beni episcopali ha com⁄m⁄osso e il clero e il popolo. E per verità adesso gli nemici quelli specialm⁄en⁄te della nostra s⁄anta⁄ fede cattolica battono colle mani, si ridono, e si burlano di loro: motiuo certam⁄en⁄te di alienarli al tutto dalla s⁄anta⁄ unione. Noi per altro in vano uscimo al paese per vedere cosa si facia, e comporgli, perche auditui nostro nemo credit: mancando il capo, manca la suggezione. E⁄mi-nentissi⁄mi Signiori sanno benissimo l'Em⁄minen⁄ze Vostre quanto gli costarono a Gesu Christo Sig⁄nor⁄e nostro le anime ut sanguinem etiam proprium pro ipsis effundere non sit dedignatus; sanno similmente le costituzioni de'paesi, hanno l'autorità in universum mundum, penetrano l'inuidia delle nazioni, l'astuzia degl'Eretici, che niente altro pensano, che destruere Ecclesiam D.I.:I.

Per la salute adunque delle anime supplichiamo: si degnino VV. EE. di provedere paternamente dell'opportuno rimedio a questo male cattivissimo; altrimenti actum nobiscum, actum de fructu missionum nostrarum; E per fine rassegnandosi humilissimam⁄en⁄te all'innata paterna pietà e clemenza dell'Em/minen/ze loro, le baciamo devotissimam⁄en⁄te le sagratissime mani, essendo

Di Vostre Em⁄inen⁄ze

Umilissimi clienti e capellani
P. Silvestro Kaljanj
P. Gregorio Major
P. Geronzio Kotore dell'ord.
di S. Basilio M.

Balasfalva li 29. 8-bre
1747

Traducere :

Aşteptând până acum să putem da Eminenţelor Voastre vreo relaţie sigură despre noi înşine, despre situaţia noastră şi despre situaţia foarte încurcată a ţării, am întârziat de a satisface obligaţiunile noastre filiale; şi de aceia Eminenţele Voastre ca nişte părinţi prea milostivi vor binevoi cu

blândeţe să ierte unor fii prea nedemni şi în acelaş timp să-i scuze de astă dată.

Prin mila lui Dumnezeu şi îndurarea M.S.Impărăteşti sântem deja în noua mânăstire deşi neterminată, pentrucă pentru partea meridională, unde vor fi şcolile nu s'a pus încă fundamentul iar noi de când am intrat, puţin bine am putut face, fiind sicut oves sine pastore.

Chiar acei care se află capabili să meargă la Roma la Propaganda îşi pierd curajul când văd starea nenorocită a acestui neam, care deja se pierde la corp şi suflet. Cancelistii cameratici umblă încoace şi încolo prin ţară întrebând cu privire la unire: aduc pe oameni cu forţa la biserică, şi dacă nu vin, îi amendează tare în toate chipurile şi ei nu ştiu altceva decât să strige toţi într'o gură : Episcopu nostru, Episcopu nostru, şi nimic alta.

Aşa strigă aici, aşa pretutindeni, relegându-se numai la venirea Episcopului lor, şi ceia ce el va învăţa, noi (zic ei) totul vom crede. De sigur este un foarte mare pericol de a pierde cu totul aceste suflete, pentrucă şi clerul acuma s'a agitat foarte şi e afectat de absenţa de aşa de lungă durată a episcopului şi mai ales simţind că-l vor constrânge la renunţare. Şi deja încep şi să vorbească şi să lucreze contra, şi Părintelui Vicar Aron i-a sosit excomunicarea, şi în sinodul dela 19 Octomvrie ţinut la Blaj au făcut-o cunoscută, l-au depus din slujbă şi au pus un alt vicar, pe arhipreotul D. Nicolo Balmirio. Astfel e în timp ce noi sperăm odată pacea şi liniştea în această biserică deja aşa de bine unită, iacă discordiile, iacă miseriile. Povesteşte arhidiaconul dela Scaunul din Csik cumcă au ieşit anumiţi ofiţeri (funcţionari?) unguri din reşedinţă ca să întrebe pe Valahii din acele părţi cu aceşti precişi termini : dacă sunt uniţi sau nu, dacă cred în pontificele roman, în procesiune, în purgatoriu etc. şi în termin de opt zile să dea socoteală de credinţa lor; altfel îi vor pune în lanţuri şi-i vor despoia de tot ce au. Dar Valahii răspunzându-le de atunci că nu ştiu ce să vorbească, şi apoi înspăimântaţi fără să aştepte terminul fixat, au fugit toţi cum au putut şi foarte repede s'au refugiat în munţii Moldovei.

Noi înşine am văzut în aceste părţi de aici oameni fugind, zicând că le-au spus Saşii, misionari în Sassebeş, că dacă nu vor fi uniţi vor veni asupra lor Germanii şi-i vor despoia şi-i vor tăia pe toţi în bucăţi; şi aşa lăsau nenorociţii toate lucrurile lor în mâinile acelorași Saşi, cum încă şi noi i-am văzut cu mâhnire şi cu lacrămi în ochi.

Bune Dumnezeule, unde sânt lucrurile noastre, veghierile, oboselile, căinţele noastre? Câtă văpae! a da socoteală cine a aprins-o în ultima zi. Pe câmpul din satul Besenó puţin mai departe de Blaj, lângă drumul public apare o cruce ridicată din nou cu inscripţia: Haec sancta ac salutifera crux erecta est tempore diui Besarion (care era tâlharul acela) quando prophetavit, şi se zice că şi în alte locuri de pe margine se văd asemenea lucruri.

Şi noi pentru a nu da ocazie de poate mai mare scandal la această mulţime de lume aşa de simplă, nu îndrăznim să le atingem acuma.

Sechestrarea bunurilor episcopale a afectat şi pe cler şi pe popor. Şi pe bună dreptate acuma duşmanii, acei mai ales ai sfintei noastre credinţe catolice, bat din palme, îşi râd şi îşi bat joc de ei: motiv desigur de a-i îndepărta cu totul dela sfânta unire. De altfel noi, degeaba ieşim prin ţară pentru a vedea ce se face şi pentru a-i împăca, pentrucă auditul nostro nemo credit: lipsind şeful, lipseşte supunerea.

Prea înalţi Domni, ştiu prea bine Eminenţele Voastre cât i-au costat lui Isus Hristos al nostru sufletele, ut sanguinem etiam proprium pro ipsis effundere non sit dedignatus; ştiu deasemenea aşezămintele ţării, au autoritatea in universum mundum, pătrund invidia naţiunilor, şiretenia ereticilor, care la nimic altceva nu se gândesc decât destruere Ecclesiam D. I. I.

Pentru salvarea deci a sufletelor cerem : să binevoiască Eminenţele Voastre a se îngriji părinteşte de remediul oportun contra acestui rău foarte păgubitor; altfel actum nobiscum, actum de fructu missionum nostrarum; şi în fine supunându-ne foarte cu umilinţă la înăscuta milostivire paternă şi îndurare a Eminenţelor Voastre, vă sărutăm foarte devotaţi prea sfintele voastre mâini, fiind... etc.

III

Viena, 10 Mai 1749.
Grigore Maior către Secretarul Congregaţiei.
APF : Ibidem (nepaginat).

Ill/ustrissi/mo e R/everendissi/mo Sig/nor/e

Che la dichiarazione della mia divotissima lettera toccante l'afflitto stato della nostra chiesa era cosi scarsa, fù ciò, perche supposi sian le nostre miserie alla stimatiss/im/a persona di V/ostra/ S/ignoria/ Ill/ustrissi/ma già ben note, e palesi, e perciò non volli annojarla con dedur l'infelice storia di questo popolo, e nostra congionta insieme, baciamo in tanto umilissimamente ed abraciamo le paterne istruzioni di V/ostra/ S/ignoria/ Ill/ustrissi/ma. Noi stiamo quivi al comando della nostra Sovrana aspettando ogni dì l'esito di tanti imbrogli, siamo eziandio frequenti appresso Sua Eccell/en/za Monsig/no/re Nuncio, sottometendoci le nostre raggioni, donde apparir possimo anco gli bisogni all'apostolica condotta e direzzione de'suoi comandamenti. Voglia

Iddio che si consequisca una volta la bramata fine di questa commun'aventura! perche tocca tanto la salvezza de codest'abbandonato e già perito popolo qvanto il riposo deli poveri uniti, i qvali vengono massimam/en/te persequitati, e con mille ingurie giornalm/en/te tormentati. Il mal commune già crescier più non puole, è arrivato al grado supremo; e ciò tutto pella mancanza del capo, ne cosa mai pensi o voglia anco Monsig/no/re Klein, capir potiamo. Mà finisco, per non cascar adesso in quella medesima colpa di esser tedioso col lungo raconto delle nostre cose dalla quale nella passata con tutta l'attenzione mi sono gvardato, con ogni più umile riverenza e venerazione rimanendo

Di V/ostra/ S/ignoria/ Ill/ustrissi/ma
Umil/lissi/mo et devotiss/im/o servo
P. Gregorio Major

Vienna li 10 Magio
1749

Traducere :

Ca explicarea din prea devotata mea scrisoare referitoare la îndurerata situaţie a bisericii noastre era aşa de pe scurt, acest lucru a fost pentrucă eu am presupus că mizeriile noastre sunt deja bine cunoscute şi învederate prea stimatei persoane a Domniei Voastre ilustrisime şi de aceea nu am vrut să Vă plictisesc cu înşirarea istoriei nenorocite a acestui popor, şi a noastră legată împreună, sărutăm foarte cu umilinţă şi îmbrăţişăm sfaturile părinteşti ale Domniei Voastre Ilustrisime. Noi stăm aici la ordinul Suveranei noastre, aşteptând în fiecare zi ieşirea din atâtea intrigi, şi suntem des pe lângă Excelenţa Sa Monsignor Nunţiul, supunând motivele noastre de unde să poată ieşi la iveală pentru conducerea apostolică şi directiva ordinelor sale şi nevoile noastre. Să dee Dumnezeu ca să se ajungă odată la capătul dorit al acestei aventuri ordinare, pentrucă atinge atât salvarea acestui popor abandonat şi deja perdut, cât şi liniştea bieţilor uniţi care mai cu seamă sunt persecutaţi şi cu mii de injurii chinuiţi zilnic. Răul nu mai poate creşte, a ajuns la gradul maxim, şi acestea toate din cauza lipsei şefului, nu putem să pricepem oarece mai gândeşte şi mai vrea Monsignor Clain. Dar sfârşesc, pentru a nu cădea în aceeaşi vină de a fi plicticos cu lunga povestire a lucrurilor noastre, de care (vină) în scrisoarea trecută m'am păzit cu toată atenţia, rămânând în cea mai umilă închinăciune şi veneraţiune..etc.

IV

Viena, 28 August 1779.
Stefano Borgia, Secretarul Congregaţiei, către Paul Maior şi Gheorghe Şincai.

APF : Vol. 234 "Lettere della Sagra Congregazione dell'anno 1779", f. 534rv.

In Collegio Graeco Theresiano

Literae Vestrae, utpote debiti erga S/acram/ hanc Cong/regatio/nem obsequii et singularis studii pro catholica religione propaganda luculentissimae indices, me vehementer delectarunt. Itaque diligentiam istam vestram, egregiamq/ue/ ad bene de christiana rep/ublica/ merendum voluntatem plurimum in Domino commendans, vos hortor, ut doctrinae puritatem, quam in hoc Urbano Collegio hausistis, singulari cum diligentia custodiatis, eximiaeque illi expectationi cumulate respondeatis, quam felici ingenio, optimisq/ue/ moribus de uberrimo vestrae missionis profectu apud S/acram/ Cong/regatio/nem excitastis. Dumque minime dubito, quin optimae nationi vestrae plurimum adjumenti in salutis via allaturi sitis, Deum precor, ut vobis fausta, ac felicia omnia concedat.

Traducere :

Tare m'a bucurat scrisoarea voastră, foarte bogată mărturie a datoriei faţă de această Sfântă Congregaţie în dorinţa unui deosebit zel pentru propagarea religiei catolice. Şi astfel, recomandând foarte mult Domnului această sârguinţă a voastră şi deosebita voinţă de a binemerita dela Rep. creştinească, vă îndemn ca să păstraţi cu deosebită grijă puritatea doctrinei pe care aţi sorbit-o în acest Colegiu Urban, şi să răspundeţi cu prisosinţă acelei frumoase nădejdi despre progresul însemnat al misiunei voastre,nădejde pe care aţi trezit-o la Sfânta Congregaţie prin talentul roditor şi prin foarte bune purtări. Şi neîndoindu-mă defel că aveţi să aduceţi bunei voastre naţii foarte mult ajutor în calea mântuirii, rog pe Dumnezeu ca să vă dea tot norocul şi toată fericirea.

V

Roma, 10 Ianuarie 1781.
Acelaş către Gheorghe Gabriel Şincai.
APF : Vol. 238. "Lettere della Sagra Congregazione all'anno 1781", ff. 28v - 29v.

D/omi/no Georgio Gabrieli Sinkai. Balasfalvam die 10 Ian/uar/ii 1781.

Ingenti me laetitia affecerunt litterae Dominae Tuae, ex quibus intellexi te optime haberi, omnique pectore eam in rem incumbere, ut istius civitatis pueri humaniores disciplinas doceantur in eorumque animis catholicae fidei semina penitus inserantur.

Haec tua agendi ratio omnem laudem meretur, et non modo Em/inentissim/orum Patrum gratiam, sed etiam praemium, quod D.O.M. iis reservat, qui usque in finem, et legitime certant, nimirum consequetur. Et ne quid ab eo, que nunc fungeris munere, te avocet, S/acra/ haec Congregatio minime repugnat, te in aliud tempus juxta tui Ordinarii consilium sacerdotem inaugurandum suspendere.Donaria, quae poscis quum prompta sese tulerit occasio, ut ad te dentur efficiam. Et dum hortor, ut dignum praestos ea vocatione, in qua vocatus es, dominationi tuae o/mn/ia bona desidero.

Traducere :

Foarte mult m'a bucurat scrisoarea Domnieitale din care am înţeles că te afli foarte bine şi că te străduieşti din toată inima ca tinerii din acest oraş /Blaj/ să înveţe ştiinţele umanistice şi să se sădească adânc în sufletele lor seminţele credinţei catolice. Felul acesta al tău de a lucra merită toată lauda şi va câştiga negreşit nu numai mulţumirea Inalţilor Părinţi, ci şi răsplata pe care Dumnezeu o rezervă acelora care luptă până la sfârşit şi aşa cum trebue. Şi ca nu cumva ceva să se abată dela funcţiunea pe care o îndeplineşti acuma, această Sfântă Congregaţie nu se opune deloc ca tu să amâni pe alt timp, după sfatul Ordinarului tău, inaugurarea sacerdoţiului. Darurile pe care le ceri voiu face ca să ţi se dee îndată ce se va fi ivit o ocazie favorabilă. Şi îndemnându-te să te arăţi demn în vocaţia pentru care eşti chemat, îţi doresc toate cele bune.

VI

Roma, 18 Aprilie 1781.
Acelaş către Petru Maior.
APF : Ibidem, f. 336rv.

P. Paulo Major Ordinis S. Basilii Magni
Balasfalvam 18 Aprilie 1781. Transilvania.

Litterae tuae, quibus quicquid abs te superiori anno in ista missione gestum est /comperimus/ tam in animis Deo lucrandis, quam etiam circa fidei, et christianae philosophiae praecepta instituendis, praeclaram opinionem, quam E/minentissi/mi P.P./=Patres/ de tua pietate, ac studio jam ante conceperant dum in Coll/egi/o hoc Urbano versabaris, longe auxerunt. Hoc autem, ut praecipium tibi conciliat S/acrae/ Cong/regatio/nis benevolentiam, ita sperare debes, non sine uberrima ecclesiae gloriae mercede quandoque futurum, dummodo coeptum opus constanter absolvas, et oedem studio, atque

alacritate pergas religioni, et Deo inservire, quem interim precor, ut rebus tuis omnibus benigne faveat, ac me tuis precibus simul commendo.

Traducere :

Scrisoarea ta, din care aflăm tot ce s'a făcut de către tine anul trecut în această misiune, fie în câştigarea sufletelor întru Domnul, precum şi în sădirea perceptelor credinţei şi filosofiei creştineşti, a întărit şi mai mult părerea strălucită pe care Eminenţii Părinţi o avusese despre pietatea şi zelul tău încă de pe timpul când te aflai în acest Colegiu Urban. Ca să ţi să mijlocească favorabila bunăvoinţă a Sfintei Congregaţii, acest lucru trebue să-l speri astfel că nu va fi cândva fără cea mai rodnică răsplată a gloriei bisericii, numai să duci până la capăt,cu constanţă, orice lucru început şi să continui a sprijini cu acelaş zel şi promptitudine religia şi pe Dumnezeu, pe care în acest timp îl rog să-ţi ajute cu bunătate în toate întreprinderile tale şi mă recomand totodată rugăciunilor tale.

VII

Magyar-Régen,13 Octombrie 1803.
Petru Maior către Cardinalul Stefano Borgia, Prefectul Congregaţiei.
APF : "Scritti riferiti nei Congressi. Bulgaria, Vallachia dal 1798 al 1815."Vol. 8 (nepaginat)

Eminentissime, ac R/everendissi/me Domine Princeps Cardinalis Praefecte, D/omi/ne Patrone mihi benignissime !

Quo acerbior ob luctuoasas immanis belli Gallici circumstantias antehac mihi usuveniabat difficultas satisfaciendi juramento, quo me coram Eminentia Vestra anno 1775 de certioranda quotannis S/acra/ Congregatione de Propaganda Fide circa meum statum obstrinxi, eo jucundior mihi accidit certissima fama,quam ex responsoria S/acrae/ Congregationis tum Eminentiam Vestram Praefectum esse S/acrae/ Congregationis de Propaganda, tum nos ejusdem S/acrae/ Congregationis alumnos optimam spem posse nutrire fore, ut imposterum benignum a S/acrae/ Congregatione ad nostras litteras recipiamus responsum, Pater Joachimus Papp Basilianus Balasfalvensis mihi communicavit. Tanto enim praeside quantus est Stephanus Borgia non modo ego,qui de persona fortunam habui noscendi virum, hoc est, ejus sapientiam, prudentiam, immensam eruditionem et non fucatam pietatem, sed et qui vel famam ejus

audiverunt certo sperare possunt omnimodam ecclesiarum felicitatem. Plenus itaque gaudio, ac filiali cum devotione significo Eminentiae Vestrae et S/acrae/ Congregationi, me adhuc in Magyar-Régen residere, parochumque ujusdem loci, et Archidiaconus districtus Görgényiensis agere, in quo officio constitutus non desino pro mea facultate alios a relapsu ad schisma praeservare, alios ad S/acram/ Unionem reducere. Dum in profundissimo venerationis cultu persevero.

Eminentiae Vestrae

devotissimus famulus
Petrus Major
Archid/iaconus/ Görgényiensis

Magyar-Régen 13-a 8-br.
1803
in Transilvania.

Alia manu : Transilvania Magyar-Régen
13 8-bre 1803
Lettera di stato, e gratulatoria
D. Pietro Major dell'Arcidiecesa
Gorgenyiense aluno dice
esser tuttora parroco in Magyar-Regen
e arcidiacono al distretto Goergenyense.
Si rallegra della prefettura della S.C.
appogiata assai bene all Em.o. S.r. Card. Borgia
Risp.o. in X-bre 1803.

Traducere:

Cu cât mai straşnică dificultate întâlneam mai înainte - din cauza jalnicelor împrejurări ale groaznicului război galic - de a-mi împlini jurământul prin care m'am legat faţă de Eminenţa Voastră la anul 1775, de a informa în fiecare an Sfânta Congregaţie de Propaganda Fide relativ la situaţia mea, cu atât mai plăcută mi-a sosit vestea foarte sigură, pe care mi-a comunicat-o, din scrisoarea de răspuns a Sfintei Congregaţii, Părintele Ioachim Papp din ordinul Sfântului Vasile cel Mare din Blaj, atât că Eminenţa Voastră este prefectul Sfintei Congregaţii De Propaganda, cât şi că noi elevii aceleaşi Sfinte Congregaţii vom putea nutri cea mai bună speranţă ca în viitor să primim răspuns binevoitor dela Sfânta Congregaţie la scrisorile noastre. Căci sub un aşa prezident, cum este Ştefan Borgia, nu numai eu care am avut norocul să cunosc personal pe bărbat, adică înţelepciunea, învăţătura şi imensa lui erudiţie şi pietate neprefăcută, ci şi acei care chiar de faima lui au auzit pot spera desigur întreaga fericire a bisericilor. Aşadar,plin

de bucurie şi cu devotament filial, fac cunoscut Eminenţei Voastre şi Sfintei Congregaţii că eu acum stau în Magyar-Régen şi că sunt paroh al aceleaşi localităţi şi arhidiacon al districtului Gurghiului, în care slujbă fiind pus nu încetez ca, potrivit cu puterile mele, să feresc pe alţii de a reveni la schismă, pe alţii să-i aduc la Sfânta Unire. Rămân cu cea mai profundă veneraţie...etc.

VIII

Sasz-Régen, 1 Decembrie 1808.
Acelaş către Congregaţia Propagandei.
APF: "Scritti riferiti nei Congressi. Ungheria,Transilvania,dal 1778 al 1843". Vol. 7 (nepaginat).

Sacra Congregatio !

Devote memor Sacramenti, quo dudum Romae qua alumnus in Urbano Collegio de Propaganda Fide me obstrinxi, humillime refero Sacrae Congregationi, me, postquam viginti novem annos in hocce Magno Transilvaniae Principatu partim praelectionibus philosophicis et theologicis, partim missionibus, partim cura parochiali et officio arhidiaconali exegissem, B. /?/ Regio Decreto censorem librorum p.../= penes/ Typographiam Regiae Universitatis Pestiensis Budensem clementer esse resolutum. Paro proinde, futuro mense, ubi in posterum degam. Sicut porro antehac, pro mediocritate talenti caelitus mihi donati..., ita deinceps scriptis, per Dei gratiam, catholicam fidem propagare non deero. Hinc, siquid benigne Sacra Congregatio mihi respondere dignabitur, id Budam in Hungariam inviandum erit. Dum in profundissimo venerationis cultu persevero.

Sacrae Congregationis.

devotissimus cliens
Petrus Major
Archidiaconus Görgényiensis
et Regius libror/um/ Censor

Sasz-Régen 1-a X-br
1808

Traducere :

Devotat neuitător de jurământul prin care m'am legat la Roma ca elev în Colegiul Urban dela Propaganda Fide, foarte umilit raportez Sfintei Congregaţii că, după ce am lucrat douăzeci şi nouă de ani în acel mare principat al

Transilvaniei, parte prin prelegeri filosofice şi teologice, parte prin misiuni, parte în slujba parohială şi arhidiaconală, am fost numit prin milostiva rezoluţie crăiască censor al cărţilor la tipografia Universităţii crăeşti din Buda-Pesta. Mă pregătesc deci de plecare,pentru luna viitoare, acolo unde voiu trăi pe viitor. Ca şi până acum, după puţinătatea talentului ceresc dăruit mie, şi de azi înainte nu voiu lipsi de a răspândi prin scrieri credinţa catolică. Apoi, dacă Sfânta Congregaţie va avea bunăvoinţa să-mi răspundă, corespondenţa să-mi fie trimeasă în Buda din Ungaria. Rămân cu cea mai profundă veneraţie.

etc.

IX

Buda, 9 Ianuarie 1816.
Acelaş către aceeaşi.
APF : Ibidem.

Sacra Congregatio !

Postquam pluribus annis ob vicissitudines, quae Sanctam Civitatem vexaverunt, coactus fuissem desistere S/acram/ Congegrationem in conformitate juramenti, quo tanquam alumnus Urbani Colegii de propaganda Fide me Romae obstrinxeram, de meo statu certiorem reddere; jam non sine ingenti laetitia, intellecto, quod Sacra Congregatio de Propaganda Fide in pristinum statum restituta sit, eidem S/acrae/ Congregationi humillime significo, me in septimum jam annum Budae in Hungariae censorem librorum Valachicorum agere.

Hoc, inquam, septennio, praeter ea, quae muneris censoratus sunt, plura opera elucubravi, et materna lingua valachica in lucem edidi, inter quae 40 Conciones funebrales, 15 Conciones de educatione filiorum, et Conciones dominicales ac festivales totius anni sunt. Quamdiu enim junior fui, orali praedicatione verbi Dei conatus sum in incrementum Sacrae Unionis collaborare in Diocesi Fogarasiensi Magni Principatus Transilvaniae. Quod no/n/ sine fructu peregi; nam per Dei gratiam, praeter plures singular /es/ animas, etiam integras aliquot parochias a schismate in sinum Matris Romano - Catholicae Ecclesiae reduxi, Nunc vero scriptis prodesse ecclesiae adnitor.

Humilime supplico S/acr/ae Congregationi, paterne dignetur ad has praemissas litteras more antehac solito respondere, quo certior de restitutione S/acr/ae Congregationis in integrum factus, meae obligationi quotannis ad Sacram Congregationem scribendi inhaerere valeam. Dum profundissimo venerationis cultu persevero.

S/acr/ae Congregationis

devotissimus cliens
Petrus Major
Archidiaconus, et Censor librorum.

Budae, 9-a Ianuarii
1816
in Hungaria

(Altă mână:) Ungheria.
Buda 9 Genn. 1816.
L'alunno Pietro Maggiore Arcidiac.
in Buda è censore dei libri valacchi ed
ha composto molte prediche, e sermoni
in d/ett/a lingua.
R. li 9 Marzo 1816.

Traducere :

Deoarece timp de mai mulţi ani, din cauza schimbărilor care au tulburat Cetatea Sfântă, am fost silit de a lipsi Sfânta Congregaţie de ştirile privitoare la situaţia mea, în conformitate cu jurământul prin care mă legasem pe când eram elev în Colegiul Urban dela Propaganda Fide din Roma; nu fără mare bucurie mi s'a adus la cunoştinţă ştirea că Sfânta Congregaţie De Propaganda Fide a fost repusă în situaţia de mai înainte, aceleiaşi Sfinte Congregaţii foarte umilit îi fac cunoscut că eu sunt deja în al şaptelea an de când funcţionez în Buda din Ungaria ca censor al cărţilor româneşti.

In aceşti şapte ani, afară de îndatoririle mele de censor, am lucrat şi am dat la lumină în limba maternă românească mai multe opere printre care sunt patruzeci de predici funebre, cincisprezece predici pentru creşterea fiilor şi predici la toate duminicile şi sărbătorile anului. In tot timpul cât am fost mai tânăr, m'am silit prin predicarea orală a cuvântului lui Dumnezeu să colaborez la sporirea Sfintei Uniri în diocesa Făgăraşului din marele principat al Transilvaniei. Acest lucru nu l-am făcut fără folos, căci mulţumită lui Dumnezeu, afară de mai multe suflete răzleţe, am readus dela schismă la sânul bisericii mame romano-catolice şi câteva parohii întregi. Iar acum mă sforţez ca prin scrieri să folosesc bisericii.

Foarte umil rog Sfânta Congregaţie să binevoiască să-mi răspundă la această scrisoare trimisă după obiceiul de

până acuma pentruca, fiind informat de repunerea Sfintei Congregaţii, să pot să mă ţin în fiecare an de obligaţia de a scrie Sfintei Congregaţii. Rămân cu cea mai profundă veneraţie. etc.

X

Buda, 14 Octombrie 1818.
Acelaş către aceeaş.
APF : Ibidem.

Sacra Congregatio !

Memor jurisjurandi, quo me olim uti alumnus V/enerabilis/ Collegii de Propaganda Fide Romae obstrinxi, quod velim quovis anno Sacram Congregationem de Propaganda Fide super meo statu certiorem reddere, humillime significo, me hoc etiam anno Budae in Hungaria revisorem librorum agere. Per opportune mihi benigna Sacrae Congregationis admonitio anni superioris, qua paterne meam atentionem in id excitare dignabatur, ut nunquam, me approbante, aliquid evulgetur, ex quo christianorum mores, et catholica religio detrimenti patiatur, reddita est. Mirifice enim ad non cedendum adversario, quocum tunc in negotio revisionis cujusdam operis luctabar, me confirmavit. In reliquo, dum polliceor, me omnem concitum per Dei gratiam in posterum quoque ad rite fungendum officio revisoratus adhibiturum, meque paternis Sacrae Congregationis favoribus devote commendo, in profundissimo venerationis cultu persevero.

Sacrae Congregationis

devotissimus cliens
Petrus Major
Archidiaconus, et regius revisor
librorum

Budae, 14-a 8-bris
1818
in Hungaria

(Altă mână:) Buda
Ungheria. 1818.
14 Ottobre
D. Pietro Major Arcidiacono.

Traducere :

Neuitând de jurământul prin care m'am legat odinioară ca elev al venerabilului Colegiu Urban dela Propaganda Fide din Roma, ca în fiecare an să trimit ştiri la Sfânta Congregaţie De Propaganda Fide despre situaţia mea, foarte umilit aduc la cunoştinţă că şi în acest an funcţionez ca revizor al cărţilor în Buda din Ungaria. Foarte potrivit a fost sfatul binevoitor care mi s'a dat în anul trecut de către Sfânta Congregaţie ca niciodată să se publice cu aprobarea mea ceva din care să rezulte vreo pagubă pentru morala creştină şi religia catolică. Şi în chip minunat /acest sfat/ m'a

întărit ca să nu cedez adversarului cu care mă luptam atunci în slujba revizuirii vreunei opere. In colo, făgăduind că eu prin mila lui Dumnezeu şi în viitor voiu întrebuinţa orice îndemn ca să funcţionez după cuviinţă în slujba de revizorat, mă recomand cu devotament forurilor paterne ale Sfintei Congregaţii, cu cea mai profundă veneraţie rămân... etc.

XI

Buda, 20 Noembrie 1819.
Acelaş către aceeaşi.
APF : Ibidem.

Sacra Congregatio !

Vi juramenti, quo olim Romae qua alumnus V/enerabilis/ Collegii Urbani de Propaganda Fide me obstrinxi, singulis annis Sacram Congregationem de Propaganda Fide certioraturum de praesenti meo statu, anno quoque superiore eidem Sacrae Congregationi humillime significavi, me Budae in Hungaria officio censoratus librorum fungi, quin tamen fortuna mihi obtigisset solitas paternas responsorias literas Romam non pervenisse, aut praelaudatum /? - praelatum/ commercium post varias rerum vicissitudines desiisse. Si hoc subversatur; devotissime supplico Sacrae Congregationi, paterne id mihi declarari, quo impendentiae /? impendetem/ notam evitare valeam. Ceterum demississime notificandum duxi, me actu quoque in praedicto munere perstare. Dum profundissimo venerationis cultu persevero.

Sacrae Congregationis

devotissimus famulus
Petrus Major
Archidiaconus et Regius Censor
librorum

Budae, 20-a 9-bris
819
in Hungaria
(Altă mână:) Ungheria. L/ettera/ di stato
Germania
20 Novembre 1819
D. Pietro Major Arcidiacono
R. 18 10-mbre 1819.

Traducere:

In virtutea jurământului prin care m'am legat odinioară la Roma ca elev al venerabilului Colegiu Urban dela Propaganda Fide ca în fiecare an să dau de ştire la Sfânta Congregaţie de Propaganda Fide despre starea mea prezentă, am făcut cunoscut şi în anul trecut aceleiaş Sfinte Congregaţii foarte umilit că îndeplinesc la Buda în Ungaria slujba de cenzor al cărţilor, fără ca totuş să fi avut norocul de a primi scrisoarea părintească de răspuns. De unde se naşte îndoiala că sau scrisoarea mea amintită n'a ajuns la Roma, sau că, prin

diferite schimbări ale împrejurărilor, au încetat legăturile noastre obişnuite. Dacă aceste legături sunt nimicite, rog prea devotat Sfânta Congregaţie să-mi facă părinteşte cunoscut aceasta, pentruca să pot evita notarea (rea) ameninţătoare. De altfel am socotit că trebue să notific foarte cu umilinţă că eu persist în prezisa funcţiune şi de fapt. Cu cea mai profundă veneraţie rămân al Sfintei Congregaţii .... etc.

XII

Buda, 5 Noembrie 1820.
Acelaş către aceeaşi.
APF : Ibidem.

Sacra Congregatio !

Satisfacturur meae obligationi alumnali de Propaganda Fide, qua singulis annis teneor eandem Sacram Congregationem de Propaganda Fide certiorem reddere de meo statu, demisse significandum habeo, me adhuc Budae in Hungaria censorem librorum penes Regiam Typographiam Hungariae agere, morbo vero jam ab anno detentum parum in vinea domini posse operari. In reliquo, dum me paternis gratiis devotissime commendo, profundissimo veneratione cultu persevero.

S/acr/ae Congregationis

devotissimus cliens
Petrus Major
Archidiaconus, et Regius Censor
librorum.

Budae, 5-a 9-bris
1820
In Hungaria
(Altă mână:) Ungheria
Lettera di stato di D. Pietro
Major
5 9-bre 1820
Resp. die 16 10-mbris
1820

Traducere:

Voind a satisface obligaţia mea de elev al Propagandei, conform căreia sunt ţinut ca în fiecare an să pun în curent Sfânta Congregaţie De Propaganda Fide cu situaţia mea, umilit am de adus la cunoştinţă că acum lucrez în Buda din Ungaria, ca cenzor al cărţilor pe lângă tipografia crăiască a Ungariei, că deja de un an, împedicat de boală, prea puţin pot să lucrez în via Domnului. In colo, în timp ce mă încredinţez graţiilor paterne, rămân cu cea mai profundă veneraţie al Sfintei Congregaţii..... etc.

In vara lui 1948 am pus capăt cercetărilor mele prin arhivele şi bibliotecile din Roma, sperând că exilul n'o să dureze atât amar de vreme şi că, după ce omenirea se va fi salvat de pacostea

bolşevismului, îmi va fi dat să continui cu pasionantele investigaţii. Chiar în ultimele zile de studii în Italia, înainte de a lua drumul spre America Latină, am dat de urma altor şapte scrisori ale lui Petru Maior înregistrate în vol. 7 din fondul de Scritture riferite nei Congressi. Ungheria, Transilvania, 1778 - 1843, scrisori trimise de Petru Maior la Propaganda în anii 1804, 1816, 1818, 1819 şi 1820. La câţiva ani după aceea le-am văzut publicate în teza susţinută la Institutul Oriental din Roma de către tânărul român unit, actualmente prelat la Vatican, OCTAVIAN BÂRLEA, cu titlul : Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fogarasiensis (1783-1830), apărută la Frankfurt a.M. după anul 1948.

Acest autor aduce o contribuţie de seamă la istoria Şcolii Ardelene. Nu se poate concepe că s'ar mai putea scrie ceva valabil în acest domeniu fără cunoaşterea bogatului material documentar colecţionat de O. Bârlea. Şi totuşi istoricii şi filologii de azi, din ţara ocupată, sau nu cunosc acest studiu, sau l-au omis din bibliografia lor pentru motive politice. Triste apucături "ştiinţifice"!

O. Bârlea n'a cunoscut prima redacţie a prezentului meu studiu din 1933. Primele trei scrisori din cele publicate de mine n'au fost reproduse în lucrarea sa. Mai observ câteva nepotriviri între noi amândoi la datarea unor scrisori. Departe de arhiva respectivă, precum mă aflu eu acuma, îmi este imposibil să explic cu toată certitudinea două din aceste nepotriviri. In originalul documentului de sub No. V eu am cetit data 10 Ian/uar/ii 1781, în timp ce la Bârlea (p.417) acelaş document este datat "20 Ianuarii 1781". De asemenea, în documentul VI, la mine se află data 18 Aprilie 1781, în timp ce la Bârlea (p.385): "28 Aprilie 1781".

Indelungata mea experienţă îmi dă dreptul să pretind că lectura mea este cea justă : în scrisul din secolele anterioare cifra 1 are deseori un fel de călcâi sau pinten, jos spre dreapta, care o apropie grafic de cifra 2. La această apropiere contribue apoi şi cerneala uzată pe atunci care se întindea pe hârtie şi o rodea cu vremea. Altă explicaţie dau însă datării unui document publicat numai de Bârlea. Este una din cele şase scrisori descoperite de mine în ajunul plecării din Italia şi anume de o scrisoare trimisă de Petru Maior la 9 Ianuarie 1816 al cărui text l-a publicat Bârlea la pp. 410-411 cu indicaţia în regestă că a fost scrisă la 9 Martie 1816. Petru Maior însuşi şi-a datat scrisoarea la 9 Ianuarie 1816, iar pe document o altă mână a adăogat data răspunsului din partea Congregaţiei : "9 Martie 1816".

După părerea mea nici data răspunsului nu-i cea reală. In adevăr, documentul următor publicat de Bârlea (p. 411) este veritabilul răspuns : are data 9 Februarie 1816 şi se ocupă exact de ştirile date de Petru Maior la 9 Ianuarie.

...

V

REVOLUŢIA LUI TUDOR VLADIMIRESCU
RELATATĂ DE UN MARTOR OCULAR ITALIAN

Am descoperit, în anul în care la noi se comemorau 110 ani dela Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, o istorie manuscrisă a acestui eveniment, redactată de un italian care îndeplinea funcţii religioase importante în conducerea Bisericii catolice din Muntenia şi Bulgaria, în calitate de Vicar al Episcopiei dela Sofia, cu jurisdicţie asupra catolicilor din Muntenia.

Numele autorului se află în titlul relaţiei : Giuseppe M-a MOLAJONI. Informaţii despre el am găsit prea puţine în textul însuş al acestei istorii. Am adăogat la ele ce am descoperit după aceea în Arhiva Propagandei, unde se păstrează şi azi manuscrisul respectiv. Le voi înşira îndată. Mai întâi voi expune foarte pe scurt experienţa mea de cercetător de arhive care uneori mi-a rezervat şi aspecte negative. Intr'o arhivă de imensitatea celei dela Vatican şi dela Propaganda Fide cam toate descoperirile se fac întâmplător. Pe vremea aceea, la Propaganda era extrem de greu de pătruns. Numărul investigatorilor admişi să facă cercetări era foarte redus. Atâţia reprezentanţi ai diferitelor ordine religioase aşteptau ani la şir până să obţină permisul de lucru. Limitat era şi timpul acordat studioşilor, iar regulamentul, dacă ar fi fost aplicat cu rigurositate, nu permitea copierea indiscriminată a orişicărui fel de document.

Descoperirea relaţiei despre Revoluţia dela 1821 s'a datorat unei simple întâmplări, pentrucă adevărata mea ţintă era să cercetez soarta Morlachilor din Dalmaţia, Croaţia şi Istria, deci o epocă anterioară cu cel puţin două secole.

Până la plecarea mea din Italia, arhivarul Propagandei era Monseniorul Giuseppe Monticoni căruia mulţi istorici români din generaţia mea îi datoresc enormă recunoştinţă. In toamna lui 1931,

după întoarcerea mea la Roma dintr'o călătorie de studii la Paris, Barcelona şi Madrid, Mons. Monticoni mi-a permis să răsfoesc, în aşteptarea altor fonduri pe care le cerusem, nişte volume referitoare şi la Principatele Româneşti dela începutul secolului al XIX-lea.

In Vol. 9 din "Scritture riferite nei congressi. Bulgaria, Vallachia, a. 1816-1822", ff. 543-548, am găsit următoarea relaţie :

Breve Istoria
della Rivoluzione di Bukarest
diretta
A Sua Eminenza R-ma
Il Signore Cardinal Fontana Prefetto di Propaganda
da un suo Missionario
Giuseppe M-a Molajoni Passionista
e Vicario Generale di Vallachia
sotto il dì 14 luglio 1821.

Dela prima examinare am rămas cu impresia că aceste "notizie genuine di Bukarest come testimonio di vista" (1) sunt interesante şi că ar merita să fie aduse la cunoştinţă istoricilor noştri. Am rugat deci pe Monseniorul arhivist să-mi rezerve volumul respectiv şi să însărcineze pe copistul oficial al Propagandei de a scoate o copie fidelă la maşina de scris. Am abandonat apoi cercetările referitoare la Dalmaţia şi am căutat să dau de urma a cât mai multe informaţii despre autor. Am răsfoit astfel numeroase volume din fondurile care conţineau rapoartele misionarilor din aceeaşi epocă în Bulgaria şi în Principatele Româneşti, cu speranţa de a da peste alte ştiri, fie despre Revoluţia lui Tudor, fie despre autorul Molajoni.

Şi în adevăr, în Vol. 7, "Scritture riferite nei congressi. Moldavia dal 1814 al 1822", ff. 566r - 587r, am descoperit o altă relaţie asupra aceluiaş eveniment, mult mai întinsă, în care se

1) Aşa se exprimă autorul la sfârşitul "istoriei" lui, f. 548

cuprindea, la început, primul text cu mici deosebiri redacţionale. Posedam copia dactilografiată a primei redacţii şi am restituit-o copistului oficial, cu însărcinarea de a o confrunta cu textul descoperit recent şi de a copia redacţia a doua, utilizând paginile scrise numai în partea în care acestea coincideau cu al doilea text. Mons. Monticoni s'a oferit să facă el controlul acestei operaţii mai ales că, în conformitate cu regulamentul amintit, el n'ar fi permis să se copieze eventalele pasagii ofensive pentru Propaganda Fide. Personal n'am mai dispus de timp pentru a confrunta şi eu cele două redacţii cu toată atenţia. Febra descoperirilor e tot aşa de abosrbantă ca şi febra celor care exploatează terenurile aurifere. Aşa se face că abia după ce am publicat lucrarea rezultată din aceste cercetări (2) am observat unele neplăcute inadvertenţe.

Titlul redacţiei complecte se află în textul anexelor la aceste pagini introductive. Această redacţie conţine şi un fel de introducere întitulată Situazione della Valachia e dipendenza alla /sic/ Porta Ottomana. Prima relaţie mergea cu povestirea evenimentelor numai până la lupta dela Drăgăşani. A doua expune şi alte evenimente, până la numirea, ca Domn al Munteniei, a lui Grigore Ghica (21 Iunie 1822). Considerăm că redactarea şi expedierea ei la Roma a avut loc în cursul lui August 1822. Ultimul eveniment narat este tocmai urcarea pe tron a lui Grigore Ghica şi plecarea spre Bucureşti (30 Iulie 1822) a misionarilor P. Bonauguri şi P. Baldini.

Amândouă relaţiile sunt scrise de aceeaşi mână, provin dela acelaş autor.

Care să fie motivul pentru care Molajoni a trimis la Roma două relaţii asupra aceloraşi evenimente? Intrebarea e cu atât mai legitimă cu cât amândouă textele au fost destinate aceluiaş

2) D. GAZDARU, Una relazione manoscritta italiana sulla Rivoluzione di Tudor Vladimirescu, în Diplomatarium Italicum, III, Roma, 1934, pp. 240 - 273.

Cardinal Fontana, Prefectul Propagandei.

Bănuesc deci că după ce Molajoni a expediat prima sa relaţie, Cardinalul Fontana, observând că evenimentele petrecute în Ţările Româneşti au deşteptat un interes deosebit în Italia, s'a gândit să ceară lui Molajoni o nouă relaţie, mai amplă.

Acest interes al Italienilor faţă de Principatele Româneşti fusese aţâţat de scrierile unor Italieni, călători (3) sau nu, ca de pildă Sestini (4), Boscovich (5), Raicevich (6); interes provocat de asemeni de către tinerii români care-şi făcuseră studiile în Italia (7), precum şi de către relaţiile cu ţara proprie a Italienilor veniţi în Principate cu diferite ocupaţii, cum a fost acel Lionardo Panzini, ale cărui scrisori,

---

3) Despre călătorii italieni care au vizitat Principatele Româneşti la sfârşitul secolului al XVIII-lea, cf. N. IORGA, Istoria Românilor prin călători, ed. II-a, vol. II, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1928, pp. 210 ss.

4) DOMENICO SESTINI, Viaggio da Constantinopoli a Bukoresti fatto l'anno 1779, Roma, A. Fulgoni, 1794; Viaggio curioso - scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna, Firenze, nella Stamperia di Luigi e Fratelli Magheri, 1815, pp. XXVIII + 351. (Călătoria a avut însă loc în 1780).

5) RUGGIERO GIUSEPPE BOSCOVICH, Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia, Bassano, a spese Remondini di Venezia, 1784.

6) /GIOVANNI RAICEVICH/, Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia. Napoli, G. Raimondi, 1788. Aceste Osservazioni ale lui RAICEVICH i-au interesat aşa de mult pe contemporanii săi, încât a ieşit o altă ediţie la Milano, în 1822, tradusă în limba germană de către PIEHL, la Strasburg (1790) şi în franţuzeşte de către LEJENNE, la Paris (1822).
Asupra acestor relaţii, cf. şi R. ORTIZ, Per la storia della cultura italiana in Rumania, Bucureşti, 1916.

7) Cf. N. IORGA, Istoria învăţământului românesc, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1928, p. 180; A. MARCU, L'Italia nella storia dell'insegnamento rumeno, în Il Giornale di Politica e di Letteratura, IV (1928), p. 722.
O listă de tineri români la studii în Italia a publicat CL. ISOPESCU, Il viaggiatore transilvano Ion Codru Drăguşanu e l'Italia, Roma, 1930, pp. 3 - 19. Despre Românii la studii în Italia în secolele XIII - XVII, a se vedea lucrarea noastră mai amplă pe care va edita-o distinsul nostru prieten Virgil Mihăilescu în editura Bibliotecii Române dela Freiburg.

trimise în Italia, au fost publicate de Nino Cortese în 1922(8). Şi mai în legătură cu prezentul nostru studiu este împrejurarea că în ajunul Revoluţiei lui Vladimirescu, adică la 1820, Pisa era centrul intrigilor greceşti şi ruseşti care preparau Eteria. Acolo trăia pe atunci fostul Mitropolit Ignatie, devotat Rusiei şi în legături de corespondenţă cu Capodistria. Tot acolo veneau tinerii intelctuali greci după cum, tot la Pisa, Alexandru Suţu şi Mitropolitul Dionisie Lupu trimeseseră tineri români cu burse pentru studii (9).

Altă explicaţie s'ar putea căuta în jurisdicţia specială a lui Molajoni în cadrul Episcopiei din care el făcea parte. Episcopatul catolic de Sofia avea doi vicari: unul era Molajoni însuş, pentru catolicii din Muntenia; al doilea vicar era Luigi Bonauguri, pentru catolicii din Bulgaria. Mişcarea grecească a Eteriei ca şi Revoluţia lui Tudor Vladimirescu au avut repercusiuni şi pentru Bulgari. Molajoni se va fi gândit să informeze pe superiorii săi dela Roma şi despre efectele acestor evenimente în Bulgaria.

Chiar Vicarul pentru Bulgaria, Luigi Bonauguri, cu reşedinţa la Nicopoli, a scris despre Revoluţia din 1821. Relaţia lui se păstrează în acelaş dosar dela Propaganda, împreună cu istoria lui Molajoni. Poartă titlul de : Relazione dell'accaduto ai missionari di Bulgaria presso il Danubio dal mese di Marzo 1821 fino al Novembre de suddetto anno. (10).

Şi Luigi Bonauguri se referă la începutul relaţiei sale la revoluţia greacă şi română din Muntenia şi la Tudor Vladimirescu, dar pe scurt. Partea principală este dedicată aventurilor suferite de populaţia catolică din Bulgaria, dintre Filippopoli şi

---

8) NINO CORTESE, La Valachia durante il Principato di Alessandro Ypsilanti, în L'Europa Orientale, ii (1922), pp. 159 - 179.

9) IOAN C. FILITTI, Frământările politice şi sociale în Principatele române dela 1821 la 1828. Bucureşti, Cartea Românească, 1932, p. 11.

10) In Vol. 9 de "Scritt. rif. nei Congressi. Bulgaria, Valacchia, a. 1816 - 1822", ff. 556 - 561.

Dunăre ca şi suferinţelor pătimite de misionarii italieni căro-ra le era încredinţată păstorirea acestor catolici. O copie a acestui text, sau mai bine zis o redacţie nouă,se păstrează în Arhiva Pasioniştilor din Roma, sub titlul de Descrizione dei torbidi accaduti in Bulgaria nel 1821 an. A fost publicată în 1903 de un învăţat bulgar (11).

Despre Molajoni am adunat câteva informaţii precise scoa-se din corespondenţa care-l priveşte direct şi care se păstrează în Arhiva Propagandei.

S'a născut la Roma. Aparţinea la "Congregazione de'Chieri-ci Scalzi della Santissima Croce e Passione di N.S.G.C.". A fost numit Episcop de Nicopoli şi Administrator al Valahiei la 23 No-embrie 1825 (12). A sosit la Bucureşti în data de 2 Decembrie 1825 (13). Şi-a menţinut aceste înalte însărcinări timp de vreo 22 de ani, renunţând la ele în 1847. Renunţarea i-a fost acceptată de Papă la 18 Iulie 1847 (14).

Inainte de a se stabili la Bucureşti, fusese trimis l a 1815 ca misionar în Bulgaria (15). Superiorul lui direct a fost Episcopul Fortunato Ercolani. Sub el a obţinut rangul de Vicar în Valahia, însă foarte repede începu să unelteaască la Roma în contra Episcopului său care, din aceste pricini, a şi fost re-chemat în 1820 la Roma şi apoi transferat ca Episcop la Città-di-Castello în 1822.

---

11) Dr. L. MILETICI,ca apendice la studiul său Našitea Pavlikiani,în Sbornik za narodni umotvoreniia nauka i knijnina, Kniga XIX,Sofia,1903,pp. 336-342. Conţinutul a fost rezumat şi comentat de V. PAPACOSTEA sub titlul: Revoluţia din 1821,privită de un misionar catolic în Revista istorică, XV (1929),pp.8-13.

12) Archivio Propaganda Fide. Reg. Brevi.

13) Cf. N. IORGA, Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor,vol.II,Vălenii-de-Munte,1909, p.326.

14) Archivio Propaganda Fide. Lettere e decreti 1847, p. II,vol.336, f.878. Cf. MIROSLAV PREMROU, Serie de vescovi romano-cattolici di Beograd. Studio storico composto in base a'documenti degli Archivi Vaticani, în Archivum Franciscanum Historicum, XIX, Quaracchi, 1926, p. 43 (extras,p.17), nota 4.

15) El însuşi ne furnizează această informaţie într'o scri-soare cu data Bucureşti, 2 Februarie 1823, care se păstrează în APF : Vol. 10 "Scritture rif. nei Congressi. Bulgaria e Valacchia, 1825 - 1830."

Prin intrigi, Molajoni a reuşit apoi să fie numit Episcop. Intr'o relaţie foarte defavorabilă despre alegerea lui ca Epis-cop, care ar putea să cuprindă şi vreo apreciere nedreaptă,găsim următoarele notiţe despre Molajoni :

Tot în Arhiva Propagandei (16), se găsesc sub data 5 Au-gust 1825 nişte Notizie della chiesa di Nicopoli e del soggetto designato in nuovo vescovo în care se dau, sub titlul de Notizie segrete circa la condotta del P. Molajoni, multe referinţe defa-vorabile asupra lui Molajoni ca şi despre protectorul său Fleic-haccher, Ministru Imperial austriac în Muntenia.

In prima parte a acestor Notizie se tratează despre Fleic-haccher :

"Il Cavalier Fleichaccher de Okenaw, Ministro Imperiale austriaco in Vallacchia, col nome di Agente, ha proposto al Principe di Metternich il P. Giuseppe Molajoni, già Vicario del Vescovo Ercolani in Vallachia, ora richiama-to a Roma dalla Sag/ra/ Cong-ne di Propaganda,per vescovo di Nicopoli, ed amministratore di Vallachia".

... Fleichaccher este indiferentist, protejează în mod egal toate religiile. A ridicat în Valahia un templu cal-vin, a persecutat pe Episcopul Ercolani.... "Finalmente il Fleichaccher ha impedito il ritorno di 20 m/ila/ scis-matici all'Unità, lasciando in mano del Metropolita scis-matico un bravo sacerdote vallaco unito, D.Gregorio Mayer, perchè introdotto dall'Ercolani in Valacchia senza sua intesa. Vi è tutto il motivo di credere che il Fleichacc-her appartenga alla setta degl'Illuminati di Germania".

In aceleaşi Notizie se continuă cu descrierea cusururi-lor lui Molajoni :

1. Ignoranţa. N'a făcut studii. A intrat în Congregaţia Pasioniştilor la maturitate, fără să fi studiat decât nu-mai morala timp de un an. Latineşte ştie puţin.

2. Îi plac gologanii. "Negli anni di sua dimora in Val-lachia ha procurato in tutti i modi possibili il lucro, comprando e vendendo orologi, vesti, panno ed altro. Nel 1820 intimò al parroco della cura di Cioble /= Cioplea = Dudeşti/, villaggio bulgaro, che a titolo di sostentamen-to dasse a lui la metà delle decime parrochiali..... Nel 1821 venne di là dal Danubio nei villaggi di Bulgaria con le pubbliche vetture avute gratis per mezzo dell'agente..." A încasat taxe dela Bulgarii din Cioplea pentru biserică, începând cu anul 1820, deşi biserica ar fi putut să mai dureze încă vreo 30 sau 40 de ani. In 1822 s'a dus la Viena ca să ceară şi de acolo bani. Face comerţ, cumpărând şi vânzând "carrettini, finimenti ed altri".

3. Ambiţia. Dela 1820 a început să-şi facă planuri cum să ajungă Episcop. Adulează pe Fleichaccher şi e în contra lui Ercolani. Merge împreună cu Ercolani la Roma şi acolo face

---

16) Vol. 10 "Scritture riferite nei Congressi".

intrigi în contra lui, reuşind să se libereze de el astfel că Ercolani n'a mai fost retrimis la Episcopatul său. Reîntors singur, Molajoni face capriciile lui Fleichacher, fără să se opună când acesta a permis Calviniştilor să-şi înalţe un templu. A făcut şcoli în Muntenia după sistemul nemţesc. Încă din anul 1821, scrisorile trimise de Molajoni din Transilvania sunt semnate : "Vescovo eletto di Nicopoli".

Aceste ştiri nu micşorează întru nimica valoarea documentară a istoriei sale, deşi Internunţiul Apostolic dela Viena, Pietro Ostini, transmiţând în copie o scrisoare a lui Molajoni dela Bucureşti (25 Iulie 1826), în care acesta din urmă relatează turburările şi nenorocirile cauzate de ciuma din acel an la Bucureşti, lasă a se înţelege (în scrisoarea cu care acompaniază acea copie) că Molajoni exagerează în rapoartele lui (17).

Oricum, Molajoni a fost un martor ocular în prima fază a mişcării revoluţionare din 1821. Mai târziu s'a refugiat în Transilvania, la Sibiu. Tot în Transilvania, în special la Braşov, se refugiaseră şi mulţi alţi Români. Cu aceştia va fi stabilit legături precum şi posibilitatea de a obţine informaţii.

Socotesc că naraţiunea lui Molajoni o să fie de o apreciabilă utilitate pentru istoricii români, chiar dacă despre respectivele evenimente s'au publicat studii remarcabile. Dintre acestea citez lucrările valoroase în multe privinţe ale lui E. Vîrtosu (18) şi I. C. Filitti (19).

Reproduc aici, sub No.I, varianta cea mai amplă a Istoriei redactată de Giuseppe M-a Molajoni şi voi adăoga, sub No. II şi III, textul a două scrisori provenite dela acelaş autor.

17) "... le notizie di Mgr. Molajoni vadano ricevute con qualche circospezione...". APF : Vol. 10 "Scritture riferite nei Congressi, Bulgaria e Vallacchia 1825 - 1830".

18) E. VÎRTOSU, 1821. Date şi fapte noi, Bucureşti, 1932 (Aşezământul cultural Ion C. Brătianu. XVIII).

19) IOAN C. FILITTI, Frământările politice şi sociale în Principatele Române dela 1821 la 1828, Bucureşti, Cartea Românească, 1932.

I

ISTORIA
DELLA RIVOLUZIONE DI BUCAREST
DAL SUO PRINCIPIO 20 GENNAJO 1821
FINO ... (2o)

Scritta da Giuseppe M-a Molajoni Sacerdote Passionista
Missionario Ap-lico e Vic-o G-n-le di Vallachia
In cui si dà raguaglio all'E-mo Fontana Prefetto di Propaganda, del suo operato in quelle circonstanze

/APF : Vol. 7 "Scritture riferite nei Congressi. Moldavia dal 1814 al 1822", ff. 566r - 587r./

/f. 567 r/

Situazione della Vallachia e dipendenza alla Porta Ottomana.

Tutto quel tratto di Paese, che al giorno d'oggi si chiama Valachia, è una parte dell'antica Dacia, la quale presentemente da Geografi vien compresa sotto i nomi di Transilvania, Valachia, e Moldavia. Assai tardi la conquistarono le armi Romane, poichè solamente a Trojano sortì la gloria di ottenere il nome di Dacico, dalla Vittoria, che si ebbe, e per averla aggiunta alle altre Provincie dell'Imperio Romano. In qual tempo Ella avesse il nome di Valachia è molto incerto fra i scrittori, solo basterà dire, che i Turchi le han dato il nome di Kara Vlachia, e che in lingua nostra significa Negra Valachia. Alla Moldavia danno il nome di Bogdania, cioè in Illirico "data da Dio", a riguardo della sua fertilità, che è anche maggiore, che nella Valachia. Dividesi la Valachia in due parti Superiore, ed Inferiore; la Superiore arriva fino alla Servia, l'Inferiore fino alla Moldavia. Capitale della prima è la Città di Krajove, dell'altra Bukarest. Tutto il Principato dividesi in 17 Provincie, o territorij, che da Valachi

2o) Spaţiu alb în original.

chiamansi Giudizzi,ed ecco i loro nomi : Olt, Ribnico,Buseo,Argis, Teliorman, Wlasca, Ilfove, Ialumizza, Saccujeni, Praova, Dembovizza, Muzcel, Sgiul Superiore, Sgiul Inferiore,Wlcia,Mechedinz, Rumanazzi; questi ultimi cinque sono presentemente in poter de Tedeschi, i quali pretendono, e non senza fondamentali ragioni, che sino da tempi antichi appartenessero alla Transilvania, e conseguentemente al Regno d'Ungheria.

Gl'Ungheri ed i Transilvani danno alla Valachia il titolo di Transalpina. Ella nella parte sua più settentrionale alzasi al grado 46 di lititudine, e nelle parti sue più meridionale verso il Danubio al grado 48 e mezzo. Dalla parte del Settentrione confina con la Transilvania; da quella di Oriente con la Moldavia; da Ponente, e da Mezzogiorno ha il Danubio, che la circonda, e la separa dalla Servia, e Bulgaria. Il circuito della Valachia vien computato da molti accreditato Sogetti a 700 miglie italiane. Il sito del Paese non può essere nè più fertile, nè più ameno. Dal Danubio fino a Bukarest che è nel mezzo della Valachia, e da Bukarest fino a Tergovest, che è distante 14 ore di cammino, altro non si vede se non una vasta e deliziosa pianura in cui non trovasi ne' pur una piccola pietra. Se poi vogliamo venire (f. 567 v) in chiaro quale, e quanta sia la fertilità del Paese, basta considerare, che dalla Transilvania si mandino ne' pascoli della Valachia le mandre de' cavalli, di porci, e di pecore. Dalla Valachia si provede Venezia di cera, e di manzi, sicome la cucina del Gran Signore di butirro, e miele in gran copia. Abbonda di vini bianchi e rossi, pesci, oro ecc.....

Possiamo ora vedere come la Valachia sia passata sotto il Dominio Turco.

Erano i Valachi tributari degl'Ungheri, e nella desiderabile abbondanza del fecondo loro paese godevano una pace tranquilla, sicchè niente restava loro da bramare per il total compimento di una vera felicità.Ma eglino stessi fabricaronsi le loro sciagure col mezzo della propria inconstanza, e con le private discordie, dal che ne nacque il pessimo di tutti i mali, cioè l'avidità di dominare. Le storie loro medesime manoscritte, ne

fanno irrefragabil testimonianza. Per maggior conferma di ciò, riferirmo una breve notizia dell'inconstanza de Valachi,scritta in una lettera di Micchel Bacignoli di Ragusi a Gerardo Plania Segretario dell'Imperatore l'anno 1524, li 29 Giugno. Nazione, dice egli, d'ingegno rozzo, ed incolto, e non dissimile da suoi armenti, nè attende all'arte militare, nè alla cura de publici affari, amatori delle risse e della discordia, a segno tale,che per lo più non si attengono dalla strage de suoi Principi; dal che n'è seguito, che essendo tributarj de soli Ungheri, son divenuti non solamente tributarj, ma sudditi de Turchi. E pocco appresso : Fù già fra di loro un Principe, il cui nome era Dragolo, uomo coraggioso, e ben perito nell'arte militare, questi non solo difendeva valorosamente le cose sur, ma nel tempo d'inverno, essendo agghiacciato il Danubio, come ordinariamente succede, assaliva i confini de Turchi, e mettevali a ferro, ed a fuoco. Del che sdegnato Maometto per vendicar le ingiurie, passando il Danubio, entrò in Valachia. Dragolo non andogli incontro, imperochè aveva dalle campagne, e da'villagi fatto ritirare in foltissimi boschi circondati da paludi, non solamente gl'uomini, e gl'armenti, ma eziandio tutte le cose necessarie, a segno tale, che l'esercito de Turchi doveva portarsi d'altronde ciò che al vitto eragli necessario. Ma il suddetto Dragolo non alquanti cavallegieri, spesse volte in tempo di notte per lo più anche in tempo di giorno per sentieri, e stradelle a lui note, usciva dalle selve, e prendeva molti di quei Turchi, che erano a foraggio, o che si erano allontanati dal loro accampamento; alle volte gli assaliva tutti, allorchè meno /f.568/ se l'aspettavano, e uccisine molti, finchè si riducevano insieme, di nuovo si rifugiava ne' boschi, nè permetteva al nemico di attaccar la zuffa con condizioni eguali. Laonde Maometto, a cui mancavano i viveri per l'esercito, e che non volea con grandissimo pericolo della sua gente assalir Dragolo, fù costretto senza preda, e senza vittoria a ritornarsene donde era venuto. Ma i Nobili Valachi liberati dal timor del nemico, dimenticati del beneficio ricevuto da Dragolo, incominciarono a tramare perversi

consigli per la morte di lui. Detestavano la malizia, lodavano i Turchi, biasimavano le azioni di Dragolo, dicevano che la Vittoria un giorno sarebbe stata di maggior pregiudizio ai vincitori, che ai vinti; asserivano, che non potevano soffrir di aver nemici i Turchi, e risolvevano di far amicizia con esso loro, mediante anche il tributo. Dragolo all'incontro sforzasi di persuader loro, che non dimandino la pace da vinti, che difendan se stessi, che vivano in libertà, e finalmente, che finchè egli fosse vissuto non avria permesso giammai, che la Valachia fosse tributaria al Turco. Persistendo esso in questa oppinione, vien trucidato insidiosamente da Nobili Valachi, e in di lui luogo ne vien sostituito un altro. Costui comprò la pace de' Turchi mediante l'annuo tributo di 12 mila Ungheri d'oro. I figliuoli di Dragolo, e molti suoi partigiani rifugiaronsi al Turco, da cui molto benignamente accolti, fù permesso lor di menar vita cristiana,imperochè questi non erano di ritto Greco, ma latino. Ma i Valachi di niuno stato contenti, non soffrirno, che lungamante regnasse colui, che in luogo del defonto aveano eletto; ma avendolo ammazzato, e non accordandosi nell'eleggere un Principe rimisero la cosa al Turco. Questo elesse uno di quelli, che eransi ricoverati presso lui, e decoratelo con le insegne del Principato,gl'impone, che vada nella sua Provincia, e commanda, che a nessuno sia lecito esser Principe di Vallachia, se non o eletto da lui, oppur confermato, allorchè lo avessero eletto i Valachi. Di più che ogni qual volta commandassegli l'andare in Costantinopoli, facesse ciò senza ritardo, come i Governatori di altre Provincie; dal che n'è succeduto, che sono poi divenuti totalmente sudditi de Turchi. In progresso di tempo l'Imperatore de Turchi pigliò Belgrado. Bassarabba Principe de Valachi muore lasciando un figlio di 7 anni.

Si deve notare, che da questo Bassarabba, discende la famiglia del Principe Costantino Brancovani di Bessarabia, quello, che l'anno 1714 ai 26 Agosto fù miseramente decapitato in Costantinopoli, doppo esser stato spettatore (f. 568 v) della morte de' suoi 4 figliuoli.

⌈f. 569 r⌋

Stile Gregoriano.

Morì il Principe Suzzo circa i 20 Gennaro 1821 non di morte naturale ma violenta, per mano de med⌈esim⌋i Greci. Successe esso al Principe Karagia fuggito con ricco Bottino in Austria, quindi in Russia, finalmente in Italia. Al Suzzo adunque fù presentato il Piano già da molti anni compilato del Sultano, e molto a lui benemerito, non volle assolutamente sottoscriverlo, che anzi ne dette parte alla Corte, per cui i Greci, contro di lui inimicati, con una bevanda mortale, gli fecero terminar con i giorni, il desiderio di più a lungo regnare. Fù seppellito con gran pompa ai 2 Febraro previo il permesso di Costantinopoli.Doppo alcuni giorni un certo Todoro valaco di nascita con un buon numero d'Armati ⌈Arnauti ?⌋ si portò ad un monastero cinque giorni circa lontano da Bukarest, ed ivi si fortificò. Finse intanto l'astuto di non esser insorto, che per ricuperare il suo credito presso i Bojari. Avanzava da essi una grossa Somma per il servizio prestato ai Principi Defonti in qualità di Capo degl'Arnauti nella loro Corte; ma il fatto ha dimostrato, che esso pretendeva farsi Principe di Bukarest e a questo tendeva ogni suo operato, rimetendo i tributi, e contribuzioni secondo lo stile antico, più mite, e tollerante. Faceva rilevare ai Vallachi l'estorsioni de'Bojari, come egualmente de Principi tutti intenti allo spogliamento, e depauperamento de Miseri. Allarmava cosi ogni Rozzo Contandino, e sulle speranze di un futuro mitigamento, volentieri si arrolavano all'insulso Progetto.

In questi pericolosi momenti in cui si trovava Bukarest per un Uomo a cui tutto giorno gli cresceva il numero degl' insurgenti; arrivò in Moldavia un certo Ipsilandi General Moscovita, persona molto benemerita ad Alessandro, per avergli salvato la vita, in occassione dell'assalto di una Città di Francia, che esso Alessandro per animare i soldati, volle a tutti precedere. Questa fu l'occassione in cui il prelodato Ipsilandi riparò con la destra mano il Colpo di sciabla, che piombò sul Capo del suo Sovrano, quantunque malgrado ⌈f. 569 v⌋ gli fossi del tutto recisa. Arrivato il medesimo in Iassi Capitale della Moldavia, manifestò il disegno, ed il fine della sua insurrezzione.

Il Principe allora regnate con molti facoltosi mercatanti si unirono a lui, poichè essendo tutti Greci di Nazione, lo scopo era di liberarsi dalla schiavitù de Turchi, ricuperare Costantinopoli, e ripristinar il loro Regno. A tanta eminenza non aspirava l'Ipsilandi, ma almeno, come si dicea per esser Principe di Bukarest, come lo fù il suo Padre qualche anno prima.

Giunti gl'insurgenti dell'Ipsilandi in Galaz piccola Città della Moldavia, contro ogni legge tagliarono a pezzi quanti Turchi mercatanti ivi si ritrovarono. Risaputosi tutto questo in Bukarest, quantunque si trattasse di un'affare, che doveva animare tutti i Greci in favor del fine proposto, pur non ostante impressionati dalle minaccie del Todoro, con la finta di ricuperare il suo credito, e che l'Ipsilandi sarebbe stato per garantirlo, tutti si misero in fuga prendendo la strada della Germania per esser sicuri; ne trovarono resistenza nella Cancelleria Austriaca, onde ognuno facilmente ottene il suo Passaporto.

Il giorno 11 Marzo cominciò a Bukarest questa gran confussione, ed il timor dell'Incendio mise in scompiglio la Città, ed in breve tempo furono ripieni gl'Alberghi murati degl'effetti più preziosi d'ognuno per salvarli dal fuoco, prudentemente temuto. L'emulazione era cosi grande, che non aveano difficoltà pagare di affitto per una semplice Cassa anche la Somma di 100, e 200 = Piastre. I Bojari furono i primi a fugire, perchè più minacciati dal Todoro, ma per molti di gran lunga fù più dolorosa la fuga, che la permanenza in Città, mentre risaputosi dagl'Uomini Todoriani tagliavano la strada **a quei** infelici, e spogliateli fino alla Camicia, agiungevano mille villanie, ed atentati **inonesti all**'onore delle loro mogli, figlie, e serve. Altri Signori per scampar da Ladri si contentarono ritirarsi nelle loro Tenute, ma anche li furono visitati. Cessò finalmente il giorno 14 Marzo il Governo del Principe, e prese il Comando Politico il Bojar Balian, assicurando ognuno di non temere, mentre fra due, o tre giorni, dicea, sarebbero qui i sopraccennati Todoro, ed Ipsilandi.

Passati i due giorni assicurati dal Balian, nè l'uno, nè l'altro si viddero comparire. In questo fra tempo la C i t t à

rimaneva in una confussione orribile, e fuggiti tutti quei, che potevano con esorbitanti spese per le Vetture sino a 500, e 700 [f.570 r], Piastre per un Carro sino a Campolongo, non più distante da Bukarest che circa 4 giorni; un certo Sava Bin Basci, cioè Colonello di 1000 Soldati avute delle Conferenze con i Signori Consoli, e Bojari, si dava tutto il moto di aserire Uomini fedeli al suo servizio. Esso Greco di Religione, e molto benemerito alla Corte Ottomana, per aver più volte dato riprove del suo valore, in tempo di guerra; dalla medesima pensionato, con il seguito di molti servi, munito di amplo Firmano, si era esso da qualche tempo stabilito in Bukarest, per cui fù lasciato difensore della Città, e per impedire gl'inevitabili sconcerti di un Paese tanto avezzo alla ribellione.

Intanto venne il 27 Marzo, e la Confusione, e bisbiglio invece di cessare, cresceva, tanto più, che sin'a quell' Epoca s'ignorava precisamente il fine di questa general sommossa, e tante diverse oppinioni non lasciavano di tormentare gl'animi di quelli, che o per officio o per impossibilità non potevano,o non doveano fuggire. Le strade di viaggio sempre più s'empievano di Ladroni, facendo bottino di quei Miseri, che passavano. Frà i fugitivi vi fù il Protopopa, o sia Arcidiacono di S.N., che con la sua figlia nubile si pose in viaggio. Tre armati stettero alla veletta, e tenutagli dietro in qualche tratto distante da Bukarest, lo fermarono, gli presero 20 mila Piastre, ed in ostagio la figlia; si raccomandava l'infelice, ma uno de Predoni presa la parola in questi termini gli rispose: Ti sovvenga o Mercenario, di quando io fui a confessarmi da te (vedi in che tempo) e doppo averti narrate le mie miserie, invece da farla da Padre pietoso, la facesti d'Agozzino spietato, e mi desti un diluvio di bastonate, io tacqui, ma non per questo lasciai di considerar, che tu errasti nel tuo ministero, ora ti ho reso la pariglia.Impara per un'altra volta, va segui pure il tuo cammino.

Doppo l'eccidio di tanti Turchi mercatanti in Galaz,comme si e detto, ogni Bascià in Turchia si preparava alle difese, e quantunque L'Imperatore Ottomano mandasse ordine preciso, che

nessuno ardisse passare il Danubio per non romper i patti con la Russia, pur non ostante s'empirono di truppe tutti quei paesi,e città confinanti per esser pronti ad ogni mossa, se veniva ordinato. Ne venne per consequenza, che impedito ogni commercio con la Bulgaria non potei avvisare i Missionarj in numero di 4 ⌈f. 570 v⌋ alla custodia de Cattolici lungo il Danubbio. Più volte ne consultai il Signore Agente Imp. e sempre mi rispose,che essi erano più sicuri in Bulgaria, che noi in Vallachia; volea pur tentare una spedizione a qualunque costo, ma riflettendo, che i medesimi erano in mezzo a nemici di natura sospettosi, e che condannano senza processo, considerandoli altresi inaspriti contro noi fin dall'ultima guerra Moscovita, per il trasporto de Bulgari in Vallachia fatta da altri Missionari di quei tempi, e finalmente per le attuali circostanze dell'insurrezzione de Greci contro i Turchi, quali nón fanno alcuna distinzione frà essi, ed i Cattolici, questi furono i motivi che mi persuasero a sospenderne qualunque avviso per non fargli tagliar la testa; rimettendo l'affare alla Divina Providenza, ed alla sagacità, e maturo senno de Missionarj.

Non potevano i Signori Consoli, specialmente di Moscovia, e Germania approvare un Governo non piantato, se non dal Capriccio, come si dicea, e senza alcun fondamento, perciò secondo le istruzzioni delle Corti rispettive, fatte partire anticipamente le loro famiglie, il giorno 27 Marzo si posero anch'Essi in viaggio alla volta di Cronstad, quindi si fissarono in Hermanstadt. Lasciarono i loro Interini, ed ambedue tuttora agiscono in nome del Sovrano.

Il General Ipsilandi non potea far molto cammino da Iassi in Bukarest per il discioglimento delle tanti Nevi cadute nell'Inverno, e per le tante inondazioni, ma a lento passo, e con deviar delle Pianure a picciole giornate si approssimava in Bukarest.

Vedemmo bensi a comparir il Todoro il giorno 3 Aprile con la sua Ciurmaglia, composta di Zingari, e gente di lavoro qual numero appena sarà stato di 3 mila Uomini, scalzi, nudi,senz'arme, ma ben proveduti di Mazze, ladri di professione. Il buon Sava,come si è detto di sopra, lasciato alla custodia della Città,giorno,

e notte, andava con i suoi fedeli, e coraggiosi Arnauti girando il Paese per evitare ogni sconcerto; onde a lui, e non ad altri siamo obbligati, se Bukarest non fù più volte incendiata. Esso adunque avendo ben scoperto l'indole, e la professione degl'Uomini del Todoro, non potea soffrigli in Città. Il Todoro al contrario non vedeva di buon occhio il Sava, come ⌈f. 571 r⌋ persona partenente alle Corte Ottomana, vi fù frà essi qualche contesa, ma lo scaltro Sava si protestò esser anch'esso unito al disegno del Todoro, onde che non temesse della sua fedeltà,questo bastò per persuaderlo, e che si ritirasse con la sua truppa in Katroccian, distante 4 ore da Bukarest, ed il Sava seguitò la sua dimora, e vigilanza in Città.

Ai 10 d'Aprile arrivò l'Ipsilandi con porzione della sua truppa, non volle entrare in Bukarest, ma si ritirò in Colentina, Monastero distante un'ora. I suoi due fratelli, con uno terzo del loro rango entrarono in Città. Quindi tutti insieme il 14 Aprile si fortificarono in Tergovest, ottima situazione per battersi col nemico.

Dal detto fin qui facilmente si congettura, che tre erano i Capi di una qualche impresa e quantunque uno dell'altro discordi nel fine, come si vedrà, pure apparentemente pareasi essi concordare. La Città non lasciava di penetrare le loro opposte idee ed insieme si affligeva per quelle funeste consequenze, che prudentemente temeva esser indispensabili. Per questa ragione alla fuga de Sig⌈no⌋ri Consoli, Bojari, e Signori, segui quella de Mercanti, Artieri, e di ogni altro, che poteva, quantunque sicuri di un grosso dispendio per il viaggio, e quasi sicuri d'esser depredati. Bukarest, in queste situazioni di cose, rimase in mani dell'incertezza, e del timore, non tanto per quello temeva in appresso, quanto per quello veniva soffrendo ad ogni momento,segnatamente per i torti, che riceveva contro l'onestà. Questo bastò a far riempire la nostra Chiesa Cattolica di Effetti, e la Casa religiosa di famiglie, contentandosi i meschini di dormire la notte ove poteva, chi nella Corte, chi nella loggie, altri finalmente ne Corridoij.

La Cancelleria Austriaca non mancò far sapere a tutti i sudditi il 12 Aprile, che a momenti sarebbero venuti i Turchi, onde al 3° tiro di Mortare ognuno si fosse rifugiato colà, per esser distinti da qualunque sinistro sospetto. Ma i Turchi non vennero sino al 24 Maggio come dirremo.

Il giorno 13 Aprile 200 Arnauti s'allocarono in un villagiatto nostro chiamato Ciopple, composto da 300 Bulgari Cattolici fuggiti già dalla Bulgaria nell'ultima guerra de Moscoviti.Esso non è distante dalla /f. 571 v/ Città, che circa un'ora. Questi Arnauti partirono il giorno appesso senza commettere insolenze, meno quello era necessario alle loro persone, e Cavalli. Intanto vedendo io, che quei Religiosi Liguorini ivi provisoriamente situati andavano sogetti a mille timori, ed avanie, lasciatovi un Sacerdote, gl'altri li chiamai in Bukarest; essi per altro non vollero rimanere alla confusione, e ritornarono d'onde si partirono.

In questo medesimo Villaggio si fortificarono di quà dal Fiume Tombovizza alcuni soldati del Todoro, facendo delle Fosse, e Terrapieni. Ogni giorno commettevano delle sivizie ai Bulgari, esigendo segnatamente de'viveri come Uomini impiegati per la Greca Redenzione. Uno di questi Religiosi soppraccennati visitando un'Infermo, poco mancò, se esso accorgendosene presto non si ritirava in una Casa Bulgara, che non gli sparassero due colpi di Archibuso, mentre alcuni Uomini del Todoro lo credevano Ebbreo; questo bastò, che tutti si radessero la barba.

Se in ogni Paese colto in tempo di rivoluzione sà idearsi a suo capriccio delle novelle per maggiormente accrescere il timore, e la confusione, cosa si dovrà dire di Bukarest, ove sempre ha regnato l'ozio, l'ignoranza, e la superbia? In tali incertezze di cose adunque, che dicea, che i Moscoviti erano causa della Sommossa, appoggiandosi alla Ragione, che l'Ipsilandi, ed il Todoro erano sudditi Russi. Altri, che i Moscoviti apertamente si erano dichiarati contrarj agl'Insurgenti, e che aveano annuito alla Porta Ottomana il passo del Danubbio per dissipare i Ribelli. Altri finalmente, che all'Ipsilandi era unita tutta la Grecia per ripristinare il loro antico Regno, come lo dimostravano i

continui Stendardi, che per mano de'valorosi Sacerdoti Greci andavano ventolando per la Città allarmando altresi il Popolo ad insorgere per l'acquisto di un'affare da tanto tempo desiderato, e scuotere una volta dal dosso, il turco giogo.

Ma con grazia de medesimi, mi si permetta far una riflessione. Come i Greci pretendere di riacquistare l'Impero dalle mani de Turchi, perseverando in fine per cui l'hanno perduto ? Ora appunto compiono 368 anni, che doppo l'assedio di 54 giorni, da inumerabile Esercito Ottomano fù preso Costantinopoli, con il Sagrificio del povero Imperatore Costantino /f. 572 r/, che nella calca del Popolo mori oppresso. Quindi entrati i Vincitori rasero a fil di Spada 40 mila tra Donne, e Fanciulli, che il sangue correa a guisa di Fiume per le Contrade. Sessanta mila uomini furon fatti schiavi, e portati quindi nel cuor dell'Asia? E cosi perdettero con il Trono, il vero Sacerdozio, le scienze ed ogni cultura. Si ricordino i Meschini, che tutto ciò nacque doppo la decima riunione con la Chiesa Cattolica; che Iddio quasi stanco della loro pervicacia, ed ostinazione nel ricader tante volte nello Scisma; il giorno Santo di Pentecoste gli fece provare il peso del suo Braccio Onnipotente. Questo e il motivo della perdita di un tale Impero; ora non rimuovendo la causa per cui l'han perduto, come riacquistarlo ? Che anzi son di parere, tanto Essi esser più lontani dal rimuoverla, quanto è maggior da prima la lor ostinazione, al certo, sopra ogni credere impercettibile. Noi siam testimonj di fatto contro la loro sfacciata inimicizia alla Religione Cattolica. Vaglia per tutte, una riprova incontrastabile. In tanti anni del nostro Apostolico Ministero in Turchia mai abbiamo da Turchi ricevuto sevizie, ed oltraggi, al contrario da Essi, sebben Schiavi, oppressi da tal potenza, sempre hanno avuto occhi torvi contro di noi, e livido cuore, ora inventando calunnie, ora con finti supposti accusati al Governo Turco, ora derubati, per fino villamente trattati, come fossimo stati la feccia delle gente, non trovando in noi altra reità, che l'esser Cattolici, e membri della S. Chiesa Romana. Che se in luogo di schiavitù, e di oppressione tanto hanno saputo alzar la testa, e persequitarci ,

cosa non saran stati capaci di fare in Vallachia, ove hanno il fasto, e la gloria del Principato Greco ? Altro io non posso soggiungere, che alzar le mani al cielo, e mille volte benedire quella Divina Providenza, e ringraziarla, mentre ha saputo insinuar cosi bene nel cuor del nostro Imperator Francesco I sentimenti ortodossi, ed insieme servirsi del suo zelo, e cristiana pietà in nostro Seudo, e difesa. Ha saputo ben esso inculcare a' suoi Ministri la sorveglianza continua, contro i venefici morsi di si rabbiosi Cani, quali già da gran tempo avrebbero tentato, o la nostra morte, o almeno un infame esilio. Non è adunque questa la strada di riacquistare col Trono, il Sacerdozie divenuto far'essi in obbrobrio per il /f. 572 v/ continuo mercato, che ne fanno, vendendo all'incanto le cariche Ecclesiastiche e quello è peggio li stessi sagramenti. Rientrino ne'loro doveri,facino penitenza sincera, chiedino a Dio perdono, e di nuovo si unischino con quella Religione, che è la vera, la pura, e l'immutabile. Che sia stabile, e ferma la loro risoluzione, e cosi forse Iddio gli concederà ciò che desiderano, altrimenti è chimera lo sperarlo.

Ritornando ora al filo dell'Istoria di Bukarest,ognuno de Capi accennati cercava di ben stabilirsi, e di chiudere ogni adito alla penetrazione de Turchi, che il timore ogni giorno li faceva supporrer in Città. Sentendo io che a momenti sarebbe del tutto chiuso Bukarest, il giorno 27 Aprile fui a consigliarmi con la Cancelleria Austriaca. Se potea con alcuni Religiosi porri in salvo in Hermenstadt, Città nella Transilvania,fintantochè si vedeva l'esito di quest'affare contro i Turchi.Il Cancelliere mi rispose (con mia soppresa) che il giorno 28, cioè domani sarebbero i Turchi in Vallachia, per cui dovea partir sul momento, altrimenti non sarei stato in tempo. Preso pertanto il Passaporto per me, e tre Religiosi partimmo sull'istante, rimanendo due sacerdoti alla custodia della Chiesa Cattolica di Bukarest, altro alla chiesa e villaggio di Ciopple.

Le Raggioni di questa fuga furono appoggiate; primo sopra tutte quelle, che ebbe ognuno di fugire, segnatamente i Cattolici, che una gran parte si era di già messa in salvo. Secondo perchè non si trattava ne di Peste, ne di Guerra contra la nostra

Religione. Terzo ci era proibito sortir di casa anche ad assister i moribondi, poichè le strade erano piene di quella Canaglia sopra descritta, quale si facea lecito d'ogni attentato; in prova di che venne da noi l'istesso Signore Cancelliere Austriaco,e ci persuase a non farsi vedere in publico per evitar ogni affronto. Quarto, per mettere in sicuro almeno una parte dei pochi Sacerdoti Cattolici di Bukarest. Quinto finalmente per aver notizie sicure da Roma e Vienna, onde potermi regolare in si scabrosi negozj, sensa pericolo d'intercezione di lettere.

Partimmo adunque il giorno 27 Aprile come si è detto, con otto Cavalli di Posta accompagnati da un Caporale Austriaco.Pure ogni riguardo non fù bastante ad ovviare le impulitezze degl'Uomini di Todoro, che per tre volte fummo fermati, e villanamente trattati, non facendo conto ne di Passaporto, ne di Caporale. Questo volea alzar la voce, ma io lo persuasi ad usar dolcezza,e non autorità con chi non conosceva dipendenza alcuna; scampati i due /f. 573 r/ primi assalti al terzo, qualche miglio fuor di Bukarest, non si volea intender Raggioni, ma ostinatamente ci volevano condur dal Todoro, credendo io, che la causa era disperata, posi in mani del Capo Assassino alcune monete, e cosi potemmo seguitare il nostro cammino. Doppo sei giorni di doloroso viaggio giungemmo in Hermenstadt, ai 4 Maggio in cui ebbi subito abboccamento con il Signore Agente Imperiale di Bukarest, con il quale seguito ad aver delle conferenze, ed ambedue stiamo sempre in attenzione dell'esito di tai sconcerti per poter insieme ritornar al nostro destino. Circa i 20 Maggio venne in visita da Carolina l'Eccellentissimo Vescovo di Transilvania Monsignor Sepelij e fattogli i miei complimenti gli rammentai i tanti Italiani tagliatori di legna, che erano in questi Alpi, non molto lontane da Hermenstadt e che io volentieri mi sarei prestato pe'loro ventaggi spirituali, tanto più, che da Cinque anni non aveano mai veduto Prete Italiano, ed anche sul riflesso di non esser ozioso in questi momenti ne /l7 mio ministero. Egli gradi moltissimo il Progetto, ed in conferma di ciò, mi spedì subito una lettera del tenore seguente.

R/everen7d/issim7e Domine Vicarie Generalis.

Sollecitudinem Rev/erendissi7mae Dominationis Oratoriae , qua Italis Lignicidis in Alpibus Cibiniensibus commorantibus, solius Idiomatis Italici gnaris succurere intendit, maximi feci, et coram declarato desiderio conformiter vigore praesentium mearum Litterarum Rev/erendissi7mae Dom. Oratoriae, in Alpibus memoratis Italis oratorium erigendi, et ad spirituale eorum solatium in ora portatili Sanctissimum missae Sacrificium celebrandi facultatem tribuo, ita ut e Parrochia Cibiniensis necessariam S. Suppellectilem erga dandas reversales extradari indulgeam; pariter admitto, ut Rev/erendissi7ma Dom. Oratoria Prolibus eorum Sacramentum Baptismi administret, nomina tamen baptizatorum; et Patrinorum Reverendissimo Domino Parroco Cibiniensi necessaria singulis vicibus submittere abstricta sit. Sacramentum vero paenitentiae hausta de casibus in hac Dioecesi reservatis notitia, a quibus tamen absolvendi potestatem hisce Reverendissi/mae/ Dom. Oratoriae in nomine Domini impertior, non secus extremae Unctionis plaena potestate administrare valeas. Matrimonii attamen benedicendi potestatem facere nequeo, ses Ius hoc, ob varias altissimas ordinationes, et statuta Diocesana soli Parroco Cibiniensi reservo. Caetera dum ad pascendam verba, et exemplo hanc pusillam Gregis Dominici /f. 573 v/ portionem laudabilibus R/everendissi7mae Dom. Oratoriae conatibus exuberantem divinam opem adprecor, piis ad Aram suffragiis impense devotus, assiduo cum singularis venerationis cultu sum.

Rev/erendissi7mae Dom. Ora/tori7ae.
Cibinii 23 Maii 1821.

Addictissimus
B. Ignatius Sepesij

Il 27 Maggio arrivai nelle povere abitazioni di questi Italiani nel fondo di due orribili montagne, sei ore distante da Hermenstadt. Il loro numero ascende a settanta anime. Tutti son venuti dal Furli con le loro rispettive famiglie. State adunque le facoltà concesserni da Mons/igno7re Vescovo, portai meco tutte le necessarie suppellitili per il culto Divino, ed il medesimo giorno Domenica Quinta doppo Pasqua celebrai la S. Messa con tanta consolazione de medesimi che non cessarono, ne cessano di benedire il Signore di tanta misericordia.Subito incominciai a predicargli le massime eterne per scuotergli dalla tiepidità, che da 5 anni li teneva in una profonda dimenticanza de proprj doveri. Non tardarono a riscuotersi, ed in men d'un mese tutti si confessarono con tanta sincerità, e dolore, quanta è la costanza, che tutt'ora dimostrano nella devozione, e pietà, non trascurando mai di udir la messa la mattina, ne il Rosario la sera,e spesso si

accostano ai SSi Sagramenti. Non posso negare Iddio abbia benedetto le mie fatighe, e che sia stata la mia visita un ispirazione del Sig/no7re in vantaggio di q/ues7ta povera gente abbandonata quantunque, affamata dirrò così della divina parola.

Il cielo volesse, che il frutto ottenuto in questa picciolissima Vigna del Signore, in due settimane si fosse da me acquistata in quella spinosa, e desolata di Bukarest nel corso di due anni, che se io non erro la causa di q/ues7to infortunio si conclude, che i primi solo eran raffreddati nella pietà, e nella fede, i secondi, almeno la maggior parte alla pietà, e Religione hanno del tutto rinunziato.

Si gode in queste montagne un'Aria pura, e le acque, che da esse scaturiscano sono salubri, e fresche ma sopra tutto la pace del cuore e invidiabile. La ricchezza poi che nelle loro viscere racchiudano sono inesplicabile ogni metallo si trova in esse, segnatamente l'Oro, e l'Argento; Quindi Sale; Vetro, /f.-547 r/ e questo è quello, che noi calchiamo continuamente. La quantità poi di legna tanta per costruzione, che per fuoco,causa il sostentamento a questi Paesi circonvicini, e forma il maggior commercio in Transilvania. Questi nostri Italiani non ad altro s'impiegano, che in quella da fuoco, mantenendo a legna la Città di Hermenstadt; che facendole scivolare per un gran canale fatto di Travi, la di cui estremità dal fondo giunge fino alla più alta vetta de'Monti, arriva finalmente all'acqua, e con arte si conduce in Città con poca spesa; ecco come impiegano i nostri le loro fatighe nell'anno, e con quello ricavano un'onesto guadagno.

Non sarà stata discara a chi legge questa picciola digressione, se si rifletterà, che essendo io persona sogetta, mi era necessario esporre la mia fuga, ed il mio successo per regola, e norma de miei Superiori, e per mio preciso dovere. Ritornando ora alle calamità di Bukarest, piaccia al lettore richiamar alla memoria tre esser stati i Competitori di quel Principato, e per natural conseguenza uno emolo all'altro. Il non esser concordi causava afflizione agli stessi Greci, e Vallachi di Bukarest, poichè qualunque picciol numero di Turchi gli avrebbe dissipati,ed anche

sconfitti, rimanendo essi come complici sogetti alle vendetti di una ingiusta ribellione.

Passò in questo stato di cose cosi dolorose fino al giorno 24 Maggio, nel quale entrarono i Turchi in quantità di 20.000 mila. Ebbero essi un sommo rispetto alla Cancelleria Austriaca, e per attestato di questa deferenza, che dimostravano, per ordine del Bascià fù assegnato ad essa un Ufficiale per salvaguardia.

Un picchetto di essi passò nel nostro villagetto di sopra riferito, ove erano fortificati di qua dal Fiume Tombovizza i Campioni del Todoro, che presini sette vivi nel medesimo luogo furono impiccati. Fecero quindi delle insolenze ai nostri Bulgari rubbandogli alcuni cavalli, ed altre picciole cose, ma il Missionario lasciatovi fece ricorso alla Cancelleria, questa ne diede parte al Bascià,fù carcerato il delinquente, si restitui il tutto, e si mandò il medesimo a domandar perdono al prelodato Missionario, che fù puntualmente eseguito. Il fatto di Bosco:Tartari, che rubbarono tutta la robba delle donne poi la ristituirno. Quindi voleano dare 2 piastre a Bosco per la paura.

Alcuni giorni prima alla venuta de Turchi, siccome l'Ipsi - landi temeva della fedeltà del Todoro, con finti pretesti lo fece incatenare, e tagliategli la testa, depose per sempre la voglia di regnare qual Principe di Bukarest. Sia questo il luogo, ove una lode non finta, ma vera, e sincera compensi alla /f. 574 v/ meglio, che può alle tante premure, vigilanze, e sudori, in cui la Cancelleria Austriaca si è segnalata in vantaggio de Cattolici di Bukarest, e tante esse più rilevanti quanto maggiori erano i pericoli, in cui a parer d'ognuno dovea reputarsi, quasi incorrer l'odio di una Potenza inimica del nome Cattolico, e porsi incompromessa. Ma essa ponendo (in non) cale ogni rispetto umano ha agito con tanto calore, e zelo, quanti sono i vantaggi, che noi tutti aabbimo l'onore do contestargli, e mai mandarli in obblio.

Vedendo intanto il General Ipsilandi di non poter resistere a due Armate, che al suo confronto non erano scarse ni numero,una venuta dalla Silistria con diecimila uomini, altra con altretanti dal Brajle, e risaputo, che il Sava antica creatura del Turco ad

esso Ipsilandi si era dichiarato contro, risolvette prender la fuga, e ricoverarsi in Germania, passando per Hermenstadt il 29 Giugno con tre carrozze, unitamente a suoi Fratelli diretti per Vienna.

Dieci giorni avanti a questa fuga ebbero i Turchi delle scaramuccie con gl'uomini dell'Ipsilandi, e doppo esserne morti alcuni in Dragoscian da ambe le parti, tutti gl'insurgenti rimasti si posero in sicuro verso i confini della Vallachia, ove i Turchi tutt'ora dimorano per farli perir di fame nelle selve, chiudendogli ogni strada per provedersi del necessario.

Ed ecco terminata la pretenzione de'tre Competenti per un ogetto sperato senza raggione, e fondamento.

Per altro non ha lasciato di risvegliare, negl'antichi pretendenti de' due Principati Vallachia, e Moldavia, quell'appetito che già da molti anni si era suscitato per quei dritti ad essi cogniti; motivo per cui quantunque in questo momento, 15 Luglio 1821, in Bukarest si goda qualche tranquillità, non andrà a lungo, che della Moldavia, e Vallachia, si sentirà diverso esito da quello, che ora si decanta. Ecco come si esprime il Signor Agente Imperiale di Bukarest, che tutt'ora dimora in Hermenstadt in un suo Biglietto a me diretto. In Bukarest ora si vive tranquilli, ma Iddio sà cosa sarà in avvenire; mi sembra, che nuvole grosse affuoghino l'orizonte politico della Vallachia, e Moldavia. Iddio ce la mandi buona.

Non potea meglio esprimersi il Signore Agente Imperiale con concludere il suo Biglietto /f. 575/. "Iddio ce la mandi buona", poichè dalle tante sciagure di Bukarest, quasi rinuovate in esso le piaghe d'Egitto, facilmente si raccoglie, Iddio esser adirato contro i suoi nemici abbitatori di quella Provincia, nè contento di vendicarsi con l'immissione di una Potenza esterminatrice, e barbara, qual'è l'Ottomana, volle di propria mano fargli sentire il peso della sua giusta collera con un turbine spaventoso, accompagnato da terremoto, che in parte ha rovinato la città; meglio s'intendera da altro Biglietto del medesimo Ministro Au - striaco a me inviato. Il giorno 5 Luglio, cosi si esprime, era

funesto per Bukarest. Una tempesta, o sia orcano,accompagnato da terremoto ha quasi distrutta la città. La casa mia e resa inabitabile; la violenza del colpo di vento mi ha levato tutto il tetto, quantunque di lamine di ferro, rotte tutte le finestre,fatto cadere i solari, e l'acqua ha penetrato fino alle stanze di sotto. Tutti i miei mobili, ed effetti, sono rovinati, rotti,e perduti. Iddio sà bene cosa fà, e cosi pazienza, il nome di Dio sia benedetto. Tutte le chiesa Vallache sono state rovinate, i campanili abbattuti. Lo stesso è accaduto alle case de' Bojari,e le più grandi hanno più sofferto, diversi uomini sono morti sotto le rovine. Mi mancano altri dettagli, ne so cosa sia accaduto alla nostra chiesa cattolica, e monastero; qui termina il Biglietto.

Mi fù sensibile una tal notizia, tanto più, che nulla si sapeva delle nostre due chiese cattoliche di Bukarest, e Ciopple ; viveva in agitazione, ed i sacerdoti colà lasciati nulla mi significavano; doppo un mese circa il Signore Cancelliere scrivendo al Signore Agente, gli dette notizia, che quella di Bukarest,come che fabricata di materiali non avea molto patito, ma quella di Ciopple, come che di terra e salci cotrutta, era affatto rovinata, e che i due campaniletti l'impeto del vento li avea transportati non poco lontano.

Disgrazia tanto considerabile non lascio di risvegliarmi il dovere di trasferirmi colà; ed accorrere per quei ripari, e providenze necessarie, che secondo le circostanze poteano esser permesse in vantaggio di quella chiesa. Un'altro motivo più forte mi spinse a risolvermi, stante il primo Biglietto del nominato Signore Agente da cui si rileva onninamente esserci la guerra; di tentare, se potea, la liberazione de Missionarj dalla Bulgaria. Queste due forti raggioni mi facero deliberare, anche a costo della vita, trasferirmi in Bukarest, ed in persona agire in vantaggio di due tanto necessitosi ogetti.

/f. 575 v./ Mi posi in viaggio il giorno 11 Agosto non da altri accompagnato, che da una guardia dell'Agenzia Imperiale. Passai per la parte di Cronstadt, come che meno infetta da Turchi,

ma non immune da latroni. Due volte fui da essi arrestato: la prima volta poco si ebbe a parlare, poichè le loro domande, non furono /altro/ che diligentemente scoprire quando era destinato il ritorno de' Bojari di Bukarest, non ad altro fine, che di spogliarli. La seconda volta accadde il giorno 14 Agosto,in cui fummo villanamente trattati. Tre Arnauti, residuo del Todoro,o Ipsilandi, che temendo i Turchi si posero a far gl'assassini. Uscirono questi da una ben folta selva vicino al Sinai, e precisamente al Slono di Pietra. Cominciarono adunque con un diluvio di bestemmie in lingua Vallaca, e chiamarono il mio Caporale che deposta la sua sciabla nella carretta si avvicinò ad essi con il taschetto in mano. Due di questi tenevano mirati i schioppi a lui, ed uno con la scimitarra sfoderata, e per non esser riconosciuti tinti di carbone. L'interrogarono chi conduceva, rispose un sacerdote della Agenzia Austriaca, ma essi non vollero credere sospettando esser io un Greco Bojar, finalmente doppo tante protestazione conclusero esser io un Ebbreo. Soggiunse che la Cancelleria Imperiale mai era solita far accompagnar gl'Ebbrei da'militari. In fine voleano 200 piastre. A tal interrogazioni rispose il Caporale, che nè lui, nè il Prete avea tal somma;quindi voleano rompere la carretta, ma in tal momento si sentì un fischio di sopra alla selva, ove erano i compagni in numero di 15 circa, ed a questo avviso, dissero "merge cò sanitate", cioè "va in pace". Venne da me il Caporale, e mi chiese in grazia qualche liquore per fermare la palpitazione del cuore, tanta fu la paura, che ebbe, essendo questi molti, e lui solo. A confessar la verità, io non ebbi verun timore, quantunque viddi, e tutto intesi, riflettendo al fine per cui mi era risoluto a questo viaggio, e alla confidenza, che avea nella misericordia di Dio.Seguitammo quindi il nostro cammino, ed il giorno 16 arrivammo in Bukarest giovedi la sera. Ebbi subito abboccamento con l'Interino del Signore Agente Imperiale a cui manifestai il fine del mio viaggio, specialmente se si potea tentare, mediante il suo impegno con il Kiajà Bei (cosi si chiama il Governatore Turco di Bukarest) la liberazion de Missionarj di Bulgaria; esso ci fece delle difficoltà,

non ostante mi disse, che facessi due righe ad uno di essi per farlo venire. Io feci la lettera; ma la restrizzione ad un solo non mi persuadeva della sicurezza degl'altri, i quali restando, poteano i Turchi di quei paesi trovargli un capo d'accusa,e dire aver cooperato alla partenza di uno in Bukarest /f.576/ per machinare rivoluzioni ed esser in corrispondenza contro la Bulgaria; nonostante consegnai la lettera il sabbato al Signor Cancelliere, quantunque di mala voglia; basta, Iddio vi providde,ed ecco il come.

Si deve peraltro richiamare a memoria, che il Sava tante volte di sopra nominato, avea fatto giuramento in mano del Metropolita Greco di guerregiar contro i Turchi. Vennero questi il 24 Maggio come si è detto, ed il Sava come capo degl'Arnauti si dovette battere contro i medesimi. Resesi /sic/ quindi vincitori, il Sava dovea onninamente morire. Interpostosi il Cancelliere Austriaco, e tutta la città a liberare un'uomo, che tanto bene avea fatto al paese; il Turco facilmente s'indusse al perdono, che anzi lo prese con tutti i suoi uomini al servizio, assegnandoli un posto di guarnigione. Frà il Turco, ed il Sava vi era ottima amicizia, ed in molte occassioni non mancò l'Ottomano a dargliene delle riprove. Peraltro si deve sapere, che quando i Turchi fanno distinti favori, allora ordiscono la morte al beneficato. Infatti passati circa due mesi e mezzo di questa scambievole amicizia, il giorno 18 Agosto fu il Sava a far visita come il solito al Kiajà Bei, ed oltre le solite cerimonie di caffè, pippa, dolci, come hanno per costume i Turchi, fu assicurato della più sincera, e non equivoca gratitudine per il suo servizio, senza pari onesto, e fedele; per comprova di che fu pregato dal medesimo Kiajà Bei a di nuovo convenire l'indomani seco a lui, e ricevere il Pallio Rosso, distinctivo che si dà da Turchi a quelli che sono attaccati al servizio, ed all'Impero. Abbiamo detto di sopra, che il Sava era scaltro, ma per verità, questa volta, forse soprafatto dall'onore del rosso manto, si scordò della sua scaltrezza, e non avverti alla tattica Ottomana. Venne la Domenica, ed alle ore 9 e mezza della mattina si portò c o n d u e

Capitani, e circa 15 Arnauti di seguito; rimasero questi nella Corte, egli salì con i suoi capitani nel Palazzo di Belo Bojar di Bukarest, ove il Turco Governatore era di alloggio; appena entrato /nel/la prima antisala i Turchi si alzano in piedi, e fingendo di salutarlo spararno non sò quanti colpi di pistola,e restò ferito, ma non morto; pose anch'esso mano alle sue, ed ammazzò in un tiro due Turchi; nonostante gli si fecero addosso con le scimitarre, gli tagliarono la testa, e ripiena la pelle di paglia la mandarono a Costantinopoli; lo stesso ai due Capitani, e a quelli Arnauti che comitarono il Sava. Quindi usciti i Turchi, come leoni per le strade di Bukarest uccidevano dove trovavano i compagni de' già morti; questo era l'ordine del Kiajà Bei, ma siccome nella confussione di una operazione non prevista, in giorno di festa, nè sapendosi che era inseguito, ognuno fuggiva, e fuggendo gli Arnauti, nei tiri di fucile, anche chi non era tale rimaneva o ferito, o morto /f. 576 v./. Avea il Turco promesso 25 piastre per ogni testa, che i suoi gli avessero portate, onde i barbari, e disumani, si facevano lecito di tagliare anche quelli di cui non aveano ordine, come accadde frà gl'altri à tre poveri fornari Vallachi, nell'atto che facevano il pane, per aver il premio promesse.

Accortisi gl'Arnauti, che solo essi erano i condannati si posero in fuga, e si chiusero in due chiese Scismatiche, una non molto lontana dall'altra; al momento i Turchi le circondarono, contuttociò non poterono far nulla, che anzi molti di loro perirono, vennero pertanto al cannone, il quale non cessò di sparare fino al Lunedi mattina alle ore 7 circa. Abbrugiarono le chiese, ed insieme alcuni Arnauti, altri fecero una forte sortita,e quantunque tutti perissero, seppero altresi ben manegiare le armi e far vedere ai Turchi, che non nel nummero, ma nell'arte erano più valarosi. La Cavvalleria altresi non stette in ozio, ma uscendo dalla città, andette in cerca degl'Arnauti per i villagi, campi, prati, orti ecc., ed ovunque li trovavano gli tagliavano la testa.

Non psso negare id tal circostanza, non aver avuto timore, poichè il Sabbato essendomi trasferito in Ciopple per verificare

il danno della chiesa, e per confortare i Bulgari, mi trattenne fino al Lunedi. Il timore adunque non nasceva per tema della mia persona, ma siccome nel monastero di Ciopple vi erano due nostri cattolici vestiti all'Arnautesca, cosi pensava, che venendo i Turchi, e tanto infuriati come erano, mai si sarebbero persuasi non esser eglino due Arnauti. Si pensò di fargli nascondere, o travestire, ma questi non sapevano risolversi, mentre dicevano: se ci trovano, o ci conoscono è finita per noi, meglio è che ritirati confidiamo nella Providenza; e cosi fù, mentre andando furibondi i Turchi per ogni luogo, e visitando ogni angolo, in Ciopple non vennero.

Il martedi tornai in Bukarest, incontrando in più luoghi queste anime disperate, che ancor cercavano in ogni casa, se qualcuno degl'Arnauti fosse nascosto. Io nulla temendo entrai nella Cancelleria Imperiale, ove intesi, che il numero de Turchi uccisi arivò a 300, quello degl'Arnauti neppure a 200, ed altri pochi fatti prigioneri. Arsero altresi circa 40 case convicine alle chiese descritte. Rubbarono i Turchi quanto poterono in quel rione, e molti anche non colpevoli fatti schiavi, dicendo aver tenuto mano per nascondersi agl'Arnauti.

Ecco adunque come operano i Turchi: fingono essi accordar perdono, fanno accoglienze, ottime espressioni, ma in realtà covano odio, e malignità /f. 577/ nel loro cuore per vendicarsi senza riguardo, e giustizia.

Tornando ora al fine propostomi nella gita in Bukarest fù concluso con il Signor Cancelliere, che non potendosi liberare tuti i Missionarj della Bulgaria e che il farne venire un solo, forse gl'altri sarabbero compromessi, ed essendo tutt'ora inasprito il Kiajà Bei per il fatto degl'Arnauti poc'anzi successo, o non avrebbe dato licenza, o pure dandola avrebbe preso motivo di sospettare contro di noi, fù di nuovo sospeso, lasciando la cura a Dio de suoi servi; nè ho avuto motivo di pentirmene,mentre di poi ho saputo da un Corriere Russo tornato da Costantinopoli in Hermenstadt, che dalla parte di Filippopoli fino al Danubio i Greci non hanno alzata la testa, come in altri luoghi onde mi

assicurò, che le cose in quelle Provincie di Romania, cioè Bulgaria erano in pace.

Il secondo fine consisteva nel vedere le rovine del terremoto, ed insieme se si poteva far qualche riparo. La chiesa, e Monastero di Bukarest non aveva sofferto quasi niente; al contrario quella di Ciopple la metà era caduta affatto: congregai tutti i Bulgari, e domandai il loro parere se alcun rimedio si potea tentare, mi risposero ciò esser impossibile, poichè l'impeto del vento non solo ne avea atterrate porzione, ma essendo di pari legni, e fango era tutta patita. Desiderava almeno gettar in terra il rimanente per adunare i legni, ferramenti, telari ec..., e metterli in salvo, ma ne pur questo mi permissero i Bulgari, allegando per raggione, che accorgendosi i Turchi di tal lavoro avrebbero preso motivo di concludere, che i medesimi Bulgari volessero fuggire, e cosi esser sogetti ad una terribile contribuzione, o a battiture, e cose simili; per conseguenza,anche questo disegno fù rimesso ad altro tempo più propizio.

Vedendomi adunque deluso dai fini propostami, ed essendomi ripieno d'orrore per le tante teste, che vedea condurre in mani de Turchi, pensai ritornare in Hermenstadt. Prima peraltro di descrivere il viaggio, non posso fare a meno ricordare di nuovo il nome di Sava. Egli morì, e secondo i Greci in pena del suo spergiuro, noi poi diciamo, che essendo imprescrutabili i giudizj di Dio, egli è morto per disposizione divina, e questo basta; /f. 577 v/ quello peraltro, che fà a nostro proposito si è, che i Greci prima della venuta de Turchi, e già sognando vittoria, e che avrebbero ricuperato con l'Impero anche l'autorità antica, fecero un piano altretante scellerato, quanto è la malignità, che tutt'ora conservano contro la Religione Cattolica. Il piano era questo di obligare tutti gl'Ebbrei, Armeni, e Cattolici, i primi a battezzarsi, i due secondi di nuovo a prender il battesimo, poichè dicono il nostro esser nullo. Eran tanto risoluti in questo progetto, che altro non mancava, che l'approvazione, e l'impegno del Sava, in quei tempi in loro favore, e che se alcuno avesse resistito fosse al momento decapitato,come

successe in altra guerra de Moscoviti contro i Turchi. Il buon Sava non volle assolutamente aderire alla chimera proposta,e si protestò negativo del suo impegno. Da ciò si rileva non tanto l'astio, che hanno contro di noi, ma altresì l'induramento del cuore contro l'unica, e vera Religione, onde senza un miracolo di Dio è impossibile il loro ravvedimento.

Il Signor Cancelliere Udrischi non azzardava spedirmi in Hermenstadt senza il passaporto Turco, onde mi consigliò io stesso a portarmi dal Kiajà Bei, e supplicarlo. Venne con me un Dragomano, o sia Interprete, e con molta cortesia l'ottenni per me e un servo, e questo fu un di quei vestiti all'Arnaut /esca/, che temeva la morte in Ciopple, e con lagrime mi pregava a scansarlo da Bukarest. In questa occasione passai in quella sala tutta bagnata d'acqua, dove era stato ucciso il Sava, e suoi Compagni.

Partii il giorno 22 ed il 26 arrivai in Hermenstadt,ove trovai alcuni, che già mi piangevano morto. E per verità ne aveano ragione, mentre la stragge non si restingeva al solo Bukarest,ma si estese fino ai confini della Vallachia. Son testimonio di visto i tanti residui di vesti, camicie, pelliccie, ed altro trovato per strada, che doppo esser stati uccisi, e lasciati i corpi insepolti, i lupi, e cani li haveano divorati. Vi è fra gl'altri un villagio, che si chiama Kinnen; prima era abitato da molte famiglie, ma quando passai io non trovai neppur una persona; tutti qualli, che poterono soltrarsi dal furore Ottomano fugirono nei boschi; quelli che non poterono restarono al taglio /f.578/ della testa, uomini, donne, fanciulli in nummero di 80; e nel passar, che feci con sommo orrore dovetti vedere gl'avanzi d'animali feroci, ed un fetore impossibile, e passar con la mia carretta sopra il sangue umano.

Giunto, come ho detto, in Hermenstadt trovai tutti gl'Italiani, che dai Monti erano venuti in Città per assestare la legna in Passi ascedendo a 6000, e fatti i conti con i rispettivi padroni ai 24 Novembre facessimo ritorno ai nostri tuguri. Nel tempo, che cominciava a disporli per una nuova confessione e sodisfazione a Dio per i trascorsi commessi nella città, in cui si

erano trattenuti circa due mesi ; il 9 Ottobre inaspettatamente mi giunse una lettera de Missionarj della Bulgaria,per le di cui notizie avea io da otto mesi sospirato, ed anche messo in pericolo la vita della gita in Bukarest. Essa non può esser più commovente, e sensibile nell'esporrer /sic/ il loro stato presente, e molto più passato; me ne dolsi è vero, ma il solo sentire esser essi sopravissati a tante calamità, ne ringraziai il Signore, e ne feci estreme evviva.

Nel partir da Bukarest il 22 Agosto lasciai incombensato il Missionario di Ciopple, che dandosi qualche sicura occasione per la Turchia scrivesse a mio nome ai medesimi Missionarj. Si diede l'occasione, ed esso transmise l'aviso, ed essi con altrettanta buona grazia risposero al medesimo Missionario come siegue.

Molto Reverendo Padre :
Dal Villaggio di Bellini 21 Settembre 1821

Una fiera malattia, conseguenza delle angustie sofferte impedisce al nostro P. Luigi Bonaugurj Vicario Generale lo scrivere di proprio pugno, ond'è, che ha ingiunto a me di riscontrare a suo nome la lettera di V.R. che si è ricevuta dal Turco Ali, e che è costata ben 3 zecchini. Noi spediamo il Turco Damadàn del mio villagio di Oresc, sagrificando altra non piccola spesa, e preghiamo la R.V. ad accoglierlo con cortesia, giacchè al suo ritorno potrebbe farci del male. Resi noi tre dalla nostra miseria impotenti a muovere spedizioni, potrà la R.V. spedir questa lettera /f. 578 v/ alla Sagra Congregazione, e servirà ad informarla del nostro stato.

Sono incredibili le nostre pene dalla quaresima scorsa,sino al presente. Fin dal passato carnevale questo Monsignor Vicario Generale mi commandò di scorrere i nostri cinque villagi, e fare una Missione per richiamare alla Cattolica Religione moltissimi de nostri infetti di errori, e di depravati costumi. Era allora un tempo di pace, e chi mai potea prevedere la vicina tempesta? La Missione si fece e Dio la benedisce; ma in mezzo alle straordinarie fatighe si scagliò il turbine che non è ancora cessato. Noi prima di Pasqua eravamo tutti condannati a morte. Ci si tolsero le armi di difesa, ci fu interdetta la communicazione,fummo rinchiusi nelle nostre case, ci fu proibito l'esercizio della Religione, ed a me anche la Messa, ed ogni notte ci preparavamo a morire. Io, ed il P. Michele Sancio fummo spogliati de nostri abiti ecclesiastici, e costretti a vestir da schiavi. Intanto nei vicini villagi si uccideva, e si derubbava. In Nicopoli furono uccici 3 Preti Scismatici per i libri delle loro liturgie trovati nelle loro cammere. Questo ci costrinse a bruciare tutte le nostre carte, ed altro non si è potuto salvare che i soli libri de 'Battesimi, e questi ancora nascosti. In Bellini vicino alla

casa del P. Matteo fu ucciso Andrea Slavo nostro cattolico,e negl'altri villagi, molti de più buoni aspettavano la morte con noi. Cosi passammo i 3 mesi di Marzo, Aprile, e Maggio, sempre esposti al derubamento, e all'uccisione, ma nel mese di Giugno tempo del Bairàm (fine del turco digiuno) dovea eseguirsi l a sentenza di morte contro di noi, e de' nostri più ben'affetti.Il P. Matteo fu assalito 3 volte a mano armata in sua casa da molti Turchi, e 3 volte fu liberato da Dio con evidenti prodigj. Il P. Micchele derubato de suoi cavalli, salvò la vita in un bosco. Io nella notte in cui dovea esser ucciso fui segretamante avvisato da una rinegata, e mi salvai in un Kornik (cioè pollajo). Il P. Luigi, che ha sofferto meno di tutti si è nascosto in un pagliaro. Noi dobbiamo la nostra sussistenza al Voivoda di Sistof, ottima persona, e la dobbiamo al danaro, che si è profuso,alle vesti, ai generi di sussistenza, che si sono dati in regalo, m a primieramente la dobbiamo a quel Dio, Padre delle misericordie, il quale non abbandona chi in lui solo confida. Ora siamo ridotti alla vera miseria. La vita del P. Matteo costa finora ben 300 piastre, e la mia più di 450; Scatole, orologj, tela, lana,grano. cimik (orzo), iarna (lana fina), vino, cavalli, tutto si è dato per vivere, ed a me hanno preso anche le scarpe. Si è dormito per ben tre mesi nelle stalle, nei sajà (cioè rimesse), nei cornik, tra le bestie, pieni di'nsetti, ed oppressi nello spirito del terrore; ciò nonostante non si è ceduto al demonio. In Francivizza, ed in Oresc non è mancata mai la Vicerna (cioè il Rosario la sera). In tutti i villagi si è celebrata ogni mattina la S. Messa, e si è predicato ogni festa in Bellini, ed in Laxeni. In Oresc,ed in Francivizza si è predicato ogni sera. Nulla si è patito per parte de Scismatici, perchè involti anch'essi nei comuni pericoli. Al presente si respira un poco, ma se accade un'altro rovescio politico o qui, o in Vallachia, noi siamo uccisi di certo.

La lettera di V. R. ci fa fatto respirare alquanto, ed io mi portai subito in Laxeni a consolare il P. Luigi, ma nella Montagna di Striceraf ebbi l'incontro di tre Haiduzzi (cioè Assassini), che mi condannarono al taglio delle orecchi. Dio mi liberò per mezzo d'un Turco, che sopragiunse. Trovai il P. Luigi infermo di fiera dissenteria, cagionata dalle amarezze, e dai timori de'scorsi mesi; me lo portai in Oresc, ove non migliorò. Chiamai il P. Matteo, che lo condusse in Bellini, ove si riebbe un poco,ed oggi in carro è tornato in Laxeni. Eravamo risoluti di venire in Bukarest, ma l'infermità del P. Luigi ce lo ha impedito anche sul riflesso de ladri nella lunga strada. Le accludo lettera per il Signor Agente Imperiale, il quale essendo al giorno degl'affari politici, potrà salvarci con spedire di costà due Iassaci per nostra sicurezza, qualora creda espediente, che ci allontaniamo per non perder la vita. Intanto noi preghiamo la R.V. a ricapitare l'acclusa con massima sollecitudine al Signore Agente,fargli leggere la presente, ed impegnarlo con vive preghiere in nostro favore, anche per il permesso de cavalli di Posta da Zemnic a Bukarest, qualora sia possibile. E' questa una circostanza tutta singolare, in cui mai si sono trovati i nostri antecessori,e noi sapremo gloriarci presso sua Maestà Imperiale e Reale, presso il

S. Padre dell'impegno del Signore Agente. Egli a voce ha più volte promesso di salvar la nostra vita in tempo di burasca politica, e di venire anche in persona alla nostra difesa. Il Signore Agente è un Cavaliere di onore. In quanto a noi, perder la vita per la Religione Cattolica sarebbe un premio, ma perderla per politici affari, come spie, russi, come fautori di ribellione, sarebbe un danno. Questo solo riflesso ci tiene in amarezza.Attendiamo da vostra R. e dal Signore Agente Imperiale un /f.579v/ riscontro favorevole, ma sollecito.

La R. V. potrà comunicare la presente al P. Giuseppe,qualora sia tornato costà da Hermenstadt, ed a Monsignor Vescovo dovunque sia.

Ci affidiamo alla sua prudenza, pregandola a regolarsi nello scrivere in tutto, e per tutte con intelligenza del Signore Agente Imperiale giacchè una riga non ben considerata potrebbe essere a noi 4 infelici, estremamente fatale.

A nome di tutti i miei compagni, e specialmente del P.Luigi Vicario Generale io mi rassegno costantemente.

Di V. R.

U-mo D-mo Servitore

Gioachimo Petrelli

Ad una catastrofe di tanti mali sofferti e nello spirito, e nel corpo, non potè contenersi un momento il mio cuore alla compassione, ed al prestargli con l'opera quei ajuti necessarj per la liberazione dalla Turchia, essendo le cose di Bukarest nel medesimo piede di prima. Punto adunque non esitai nel trasferirmi dai Monti della Transilvania in Hermenstadt per consultare l'Interino del Signore Agente Imperiale (quale da molto tempo si era trasferito in Vienna) e concludere cosa si dovea fare in vantaggio di questi infelici. Esso concluse, che il richiamarli sarebbe stato meglio, e rimanere in Hermenstadt, da dove avrebbero fatto ritorno alla loro Missione, quando o la pace, o la guerra avesse composto la Vallachia. Che insieme avessero respirato un poco delle angustie sofferte, e che più atti, e più sani sarebbero poi tornati al loro destino. Che meglio era restar i Bulgari per qualche mese senza Missionarj, quantunque certi di riaverli, di quello vederli scannare sotto occhi, e non ottenerne de'nuovi, se non doppo molti anni.Quindi esser certi ad un nuovo strapazzo, ed anche alla morte stessa, dato, che si concludesse la pace, quando cioè i Turchi di Bukarest in nummero fin'ora di 20.000 fossero ritornati indietro d'onde si partirono, e che rimanendo

i Missionarj lungo il Danubio, non sarebbero andati esenti d a sevizie, ed infortuni, da gente, che ritorna senza aver potuto ottener il fine già premeditato di rubbare, incendiare, e cose simili. Che se poi fosse intimata la guerra, ogni ragion persuade, che la Vallachia, e /f.580/ suoi confini sarebbero stati un teatro di altretanti mali, oltre ai passati, ed in questo caso il sagrificio della vita de'medesimi sarebbe stato inevitabile, quantunque senza verun vantaggio, che anzi con danno senza pari rimarchevole. Concluso adunque, che si dovea agire per la loro liberazione, passassimo a discorrere del modo, e della persona, che dovea adoperarsi in un'affare di tanta gelosia. Circa il modo, non potersi determinare in Hermenstadt, ma agirarsi secondo le circostanze di Bukarest, onde a quelle rimettersi.Circa la persona, che il solo Cancelliere Imperiale in Bukarest era approposito per disbrigare un tal negozio. Ma siccome tutta la città di Bukarest è appoggiata sull'unico rifugio della Cancelleria Imperiale, mancando anche quella Russa; cosi il medesimo Interino mi consigliò a trasferimi io medesimo e cercar qualche minuto, per poter trattare con il Signor Cancelliere un'affare di tanta importanza. Cosi adunque fu concluso, a cui s'aggiunse il voto di S. E. il Signore General Commandante di Hermenstadt, e quello di S.E. il Signore General Pini Console di Moscovia. Questa conclussione fu il giorno 11 Ottobre; il 12 partii per Bukarest, la mattina di buon ora del 15 arrivai; ebbi abboccamento con il Signore Cancelliere, il quale pieno di bontà,e premura già si dava tutto il moto per combinare il richiamo di due soli Missionarj; giunsi in un buon punto, e presentatogli il plico del Signore Lippa Interino del Signore Agente Imperiale,esso intese, che non si dovea scostare dalle mie risoluzioni.Mi dette un Dragomano, o sia Interprete, e diverse lettere, specialmente in lingua Turca al Voivod di Sistof, e nel medesimo giorno 15, la sera, mi posi in viaggio per la città di Zemnic al Danubio,ed arrivai il 16 prima di pranzo; cicchè da Hermenstadt in tre giorni e mezzo di cammino feci circa 450 miglia Italiane.

Si presentò da me, e dal Dragomano la lettera officiosa della Cancelleria Austriaca al Siliktar-Agà, cioè Governator di Zemnic, ma esso si protestò, che mai avrebbe dato il transito ai sacerdoti senza il firmano del Kiajà Bei (ora Pascià) di Bukarest, poichè trattandosi di persone quasi Rajà, cioè sudditi Turchi, dimoranti in Turchia, sarebbe sicuramente compromesso /f.580 v/ qualunque mio operato, rispose, nè giustificato, col solo appoggio della Cancelleria Imperiale. Intesa la risoluzione del Governator di Zemnic, esigeva questa una pronta spedizione in Bukarest alla detta Cancelleria per l'ordine di quel Bascià;ma siccome per la redenzion de' Missionarj, non solamente si richiedeva il beneplacito di Zemnic di quà dal Danubio, ma molto più quello del Vojvoda di Sistof di là dal Danubio medesimo, cosi volendo agire con prudenza, mandai il Dragomano in Sistof a parlare con quel Governatore ed esplorare i suoi sentimenti, tornò da me l'Ufficiale Austriaco, e mi assicurò, che esso era della medesima oppinione del Siliktar-Agà di Zemnic, cioè, senza il permesso in scritto del Bascià di Bukarest i preti non sarebbero usciti dalla Bulgaria. Spedii per tanto una staffetta alla Cancelleria Austriaca in Bukarest, rappresentandogli lo stato della cosa ; questa non pervenne al suo destino, se non doppo quattro giorni, e doppo sette ritornò la risposta favorevole per mezzo di altro Dragomano. Intanto, siccome i Missionarj erano separati nei respettivi villaggj, cosi di nuovo mandai il primo Dragomano di là dal Danubio per raddunarli tutti in Sistof, e seguì puntualmente l'incarico, ma non di propria persona per non allarmare i Turchi Paesani, vedendo un'Officiale Tedesco, ma per mezzo de Saimeni, cioè Servi del Vojvoda, che al momento li congregarono nella città di Sistof.

Eran già passati 8 giorni, che io mi tratteneva in Zemnic, ed in quei pericolosi momenti, non lasciava il mio cuore di esser in qualche timore, non ardiva uscir dall'alloggio per essere i Turchi insolenti, ma fattomi coraggio in compagnia di un Capitan di Posta, sortii dalla casa, e m'incontrai con alcuni Greci venuti da Sistof miei antichi conoscenti. Uno di essi mi narrò

che il P. Gioachino Petrelli nostro Missionario era in tal stato ridotto, che faceva pietà; di più, che il Vojvoda avrebbe annuito per quei Missionarj del suo distretto a passar il Danubio, ma nè per quello di Francivizza, sotto la Provincia di Nicopoli. Non mi perdei per questo di coraggio, ma per rimediare al secondo impaccio, presi una precaria veste da /f. 581/ Vescovo Nicopolitano, e con la volontà presunta del medesimo e della S. Congregazione scrissi un biglietto ai Missionarj, significandogli, che da quel momento intendevo, che il P. Micchele Sancio di Francivizza sotto il Bascià di Nicopoli lo trasferivo in Bellini villaggio di Sistof; fatto questo, poterono i Missionarj tutti congregarsi in un luogo. Il giorno 9 del mio trattenimento in Zemnic tornò la stafetta da Bukarest con altro Dragomano, come si e detto e con tanta consolazione lo ricevei che senza perder tempo con esso lui mi portai dal sopradetto Siliktar-Agà, quale fece l'ordine al Vojvoda; ottenuto il primo intento, io medesimo volli rendermi temerario, e passai con l'Ufficiale il Danubio, poichè il desiderio (1) di non poter vedere i Fratelli mi teneva inquieto, tanto più, che avea inteso esser molto infermo il P. Gioachino. Il 23 Ottobre la sera circa ad un ora di notte li trovai tutti congregati in una casa di un Greco, quali stavano aspettando la loro liberazione dalla Turchia come Daniele dal lago de leoni. l 24 la sera, insieme trapassata la città pervenimmo al Danubio, quindi a Zemnic. Per altro il Missionario P. Micchele Svizzero di Nazione, si esibi rimanere in Turchia alla custodia de' cattolici. Chiese il nostro sentimento. Io gli risposi, che se fosse restato avrebbe fatto cosa grata a Dio, alla S. Congregazione, al Vescovo, ed ai Cattolici, ma l'esporsi a tanti evidenti pericoli nessun lo costringeva; soggiunse, che essendo il suo villaggio abbitato dai soli cattolici, e non da Turchi l'esimersi da' pericoli era cosa più facile che altrove, di più, che essendo lui avezzo alla guerra, venendo in Transilvania con gl'altri, facilmente sentendo mossa d'armi, si sarebbe

1) /Nota d'archivio = desiderio, in senso etimologico latino = mancanza./

arrollato per Cappellano, e cosi perder la vocazione di Missionario, cosi ben provata per lo spazio di dieci anni. Rimase adunque in Bulgaria con sommo nostro contento. Arrivati noi 4 Passionisti in Zemnic, il 25 partimmo per Bukarest. Dove fatti i nostri doveri con il Signore Cancelliere ci ponessimo in viaggio per Hermenstadt, e doppo la solita quarantena, il giorno 7 Novembre pervenimmo in questa città. Sua Eccellenza il Signore Console Pini Moscovita, ci assicurò di non perder di vista il Missionario lasciato; io subito intesi da questo /f.581 v/, che la guerra, almeno con il suo Sovrano contro i Turchi sarebbe stata certa, al che non perdei un momento di tempo per mandare avviso a detto Missionario, ed insieme la licenza Turca per il numero di 4 e che era in sua libertà porsi in salvo, se volea ; staremo a vedere cosa sarà.

I tre Missionarj Passionisti liberati dalla Turchia, come si è detto, il P. Luigi Bonaugurj di Civitavecchia, il P. Gioacchino Petrelli Romano, ed il P. Mateo Baldini di Lucca, non potendo nella città di Hermenstadt sostenersi per i viveri assai cari, e per l'affitto della casa, pensarono di trasferirsi in Vienna, premesso il consiglio del Signore Lippa Vice Agente Imperiale nella medesima città, quale convenne, che non potendo i Missionarj far ritorno in Turchia, almeno durante lo sconvolgimento della rivoluzione, cosi saria stato cosa prudente andar fino a Vienna, ove presso Monsignor Nunzio avrebbero economizzato la spesa, ed avrebbero inteso il loro destino, assicurata cosi la loro mossa, ed indenni da qualunque rimprovero partirono il giorno 4 Dicembre 1821 ed il 14 camminando giorno, e notte arrivarono al loro destino.

Ritornando ora agl'affari di Bukarest, e volendo dare un dettaglio preciso dei danni sofferti dalla città, la credo cosa quasi impossibile, poichè i Turchi riconoscendosi sempre mai padroni di quella Provincia, e liberatori per aver dissipato la rivoluzione, ogni giorno si fanno più insolenti, e superbi, proprietà di questa barbara Nazione. Il Cielo ancora, come che irato contro quella Provincia ha saputo più volte, come si è detto,

fargli sentire il suo sdegno, quando con turbini, quando con terremoti, oltre i già riferiti di sopra; ecco come mi scrive il P. Ambrogio Babik Parroco de' cattolici di quella Città "Die 5 Novembris circa horam tertiam pomeridianam habuimus terrible terraemotum". I Turchi poi irati al sommo, perchè l'Imperatore d'Austria non rimandava in Vallachia i tanti Greci ne' suo Stati ricoverati, non potendo con esso lui sfogare il loro barbaro furore, contro della città di Bukarest ogni tanto se /f. 582/ la pigliavano, e se la pigliano, dànno alle fiamme molte case nei sobborghi, e 4 celebri monasteri di Greco Rito, Kotoroscian, Vakaresct, Pantalemon, e Marekuzza; oltre di che pare che niun rispetto abbiano anche alla medesima Casa Imperiale, ove tutt'ora rimane un Funzionario Aulico per proteggere i sudditi Tedeschi, e per riferire ciò, che và accadendo alla giornata alla Cancelleria, quale dal momento della rivoluzione ha posto il suo tribunale in Hermenstadt. Abbiamo dunque notizia, che i Turchi venendo alcuni di essi a contesa, facessero lite nel medesima Corte Imperiale e ve ne restassero 5 morti, qual contesa fù frà Turchi, e Turchi.

Siamo al primo Aprile 1822, e lo stato della Vallachia si rende ogni giorno più compassionevole, ed i Turchi ogni giorno più insolenti, nè si contentono ancor delle rapine fatte, degl'incendi, e di massacri. Frà gl'innumerabili tagliati in Bukarest senza alcun delitto si nummera ancora un giovane di circa 15 anni nostro Cattolico Bulgaro, che come garzone in una bottega di sellaro chiese ad un Turco il giusto prezzo di una briglia; rispose il barbaro "eh! no, si vergogni chiedere a me il denaro". Lo ripetè tre volte, finalmente lo pagò con una palla in petto, e cadde morto. Di questi fatti se ne potria empire un grosso volume; basti questo, che non vi è donna, nè fanciullo salvo, e doppo aver con le prime sodisfatto le loro brutali passioni, con i secondi le sodomistiche scelleratezze; se consentono rimanere nella loro setta, bene, altrimenti gl'uccidono, e gli gettano al fiume, che scorre in mezzo la città. Frà le altre empietà sono di notte entrati in casa d'un nostro Bulgaro in Ciopple; l'hanno legato lui, e la moglie, e figli, quindi con ferri infuocati gl ' hanno

abbruciato tutto il corpo per obbligarlo a dare il denaro. Questo povero villagetto Bulgaro, mezz'ora distante de Bukarest,si è sagrificato alla spesa di 40 piastre al mese, ed i cibarj ad un Turco della Corte del Bascià per custodirlo, ed averne cura; contuttocio mi scrive un Missionario che dorme sempre vestito colla corda della campana maggiore in mano per chiamar il popolo nel caso di qualche /f. 582 v/ notturno assalto.

Questo istesso Missionario mi scrive, che gl'ospedali sono pieni di feriti per l'ultima lite tra Turchi, e Zapporogiani. Sono questi quella perfida canaglia Russa cacciata già dai Stati di Alessandro ai tempi di Maria Teresa, e che la medesima non volle ricevere, andettero in Turchia, e fattisi turci, furono obbligati a soccorrere in caso di guerra. La ribellione di Bukarest fu la causa, che i Turchi conducessero con essi 3 o 4 mila di questi diavoli in carne, che non avendo altro soldo, che il permesso di rubbare, si fan lecito d'ogni eccesso. Circa li 8 Marzo uno di questi Zapporogiani ebbe contesa con un Turco per l'affare di una pistola; cominciò talmente il fuoco ad accendersi,che ferirono quanto trovarono per le strade di Bukarest,senza aver riguardo nè a giovani, nè a vecchj, nè a Greci,nè a sudditi.

Questi continui misfatti mi hanno fatto deporre il pensiere di portarmi colà doppo la S. Pasqua come già avea determinato; in vece di che pensai fare una visita ai cattolici di Bukarest volontariamente esiliati in Cronstadt nei confini dei Stati del nostro Imperatore, 120 miglia distante di quà; partii il giorno 11 Marzo, e doppo 4 giorni di cammino pervenni; furono consolati, e molti confessati, e communicati, ed ebbero campo di sodisfare ai loro doveri spirituali. Il giorno poi 25 detto tornai in Hermenstadt.

Piaccia al legitore ritornar col pensiere ai 3 Padri Missionarj trasferitisi in Vienna. Risaputo Roma un tal passo, le credette arbitrario, e senza consiglio, onde non tardarono di condoglianze, e rimproveri sufficienti ad accrescere quell'agitazione, e quel dolore non ancora digerito dall'empietà Ottomane. Essi meco ne facevano delle ammirazione, e come mai doppo tante

peripezie sofferte, non ci lasciano in pace almeno che respiriamo un poco doppo si lunga tragedia. Per verità Roma supponeva, anzi temeva, che i medesimi Misiionarj, non più volessero ritornare in Turchia, e per questo tanto si erano scostati dai confini della Vallachia. Non mancai anche in questo a soccorerli con il consiglio, che tornassero in dietro, come appunto successe nella persona del P. Bonaugurj, e Baldini, quali giunsero in Hermenstadt ai 4 Aprile circa 1822, consistendo il loro assenso in 4 mesi giusti.

/f. 583/ Per mezzo intanto di Monsignor Nunzio, si risolvette la S. Congregazione fissare la dozzina ai tre Missionarj, uno rimasto in Vienna il P. Gioacchino Petrelli; e li due surriferiti. Per altro siccome sempre mi è stato a cuore cercar i vantaggi della Sagra Congregazione, cosi mi feci un dovere trovar un luogo per uno ai medesimi in queste vicinanze di Hermenstadt, ad esser utili al bene spirituale de Cattolici, ed insieme risparmiare per quanto fosse possibile l'incommodo alla Sagra Congregazione. Il P. Bonaugurj adunque si contentò supplire nel paese di Orlath all'infermità di quel sacerdote nella Cura dell'anime. Il P. Baldini si compiacque ascendere nei monti della Transilvania, ove io per 9 mesi abbitai in sollievo di quei miseri Italiani tagliatori di legna,come si è detto sopra.

Per verità sentivo troppo incomodo il dover venire in Hermenstadt doppo pochi giorni, per la Posta, ogni tanto, ed attendere alla Vallachia; Bulgaria, ed anche ai Cattolici di Cronstadt, Hermenstadt, e finalmente agl'Italiani; onde è che ne pregai il detto Missionario, che non avendo altro impiego,volentieri condescese, ed io il 25 Febbraro 1822 mi stabilìi in quella città, per esser più sollecito agl'affari di giustizia.

Noi 3 cosi alla meglio assestati, e per quanto comportano le nostre forze impiegati alla gloria di Dio; non è fuor di proposito rammentare altresi la situazione, ed impegno del P. Petrelli in Vienna. Doppo la partenza de due surriferiti Missionarj dalla casa di Monsignor Nunzio, esso si ritirò presso i PP. Liquorini, per esser più spedito al suo intento. Il fine suo

principale si era di un'abboccamento con S. M. I. e R. ed esporgli la situazione infelice dei Cattolici di Bulgaria, e la schiavitù deplorabile dei medesimi Missionari, non avendo nè gl'uni, nè gl'altri a chi ricorrere nelle critiche circonstanze, quali sono il pane quotidiano di quei infelici. Tentò adunque l'ingresso, l'ottenne con tali espressioni sopra ogni credere. Ecco come esso medesimo scrive al P. Bonaugurj sotto il giorno 31 Marzo 1822 : Sua Maestà Imperiale si è degnato ricevere con la massima bontà la rimostranza, che qui le accludo. Ha voluto in Udienza privata parlare a lungo sulla Missione di Bulgaria.Si è protestato, che vuole assolutamente esserne /f. 583 v/ il Protettore. Ha detto, che se Egli in Bosnia fà educare nella Cattolica Religione a sue spese i ragazzi, quanto più farà per i Cattolici Bulgari più vicini alla Vallachia, ove stà il suo rappresentante. Ha aggiunto, che vuole si osservi il trattato di Sistovo citato nella rimostranza. Ha promesso di dare con sollecitudine gl'ordini opportuni, ma intanto dice, che sino alla conclusione della pace, ovvero al termine della presente vertenza con la Porta Ottomana noi non ci fidiamo di entrar in Vallachia, o in altre parti soggette ai Turchi, perchè sarebbe più che probabile, che ci uccidessero. V. R. non può credere quanto amorosa siasi dimostrata la S.M. per noi, e quanto compassionevole per i nostri Cattolici Bulgari. Ha notato sopra tutto il disinteresse de' Missionarj, che raminghi come sono non chiedono sussidj. Io attendo qui la decisiva di questo importante affare, che è riuscito di Sommo gradimento a Monsignor Nunzio, non posso partire senza il concedo di S.M. che mi ha espressamente commandato di tornar da lui. Ha promesso di operar il bene, che si chiede nel foglio,cioè di fare attenere dal suo Internunzio il firmano per la dichiarazione della Fede Cattolica Latina Romana, per la concessione di tutti i Privilegj, che godono i Franchi nelle Provincie dell'Impero Ottomano, per la sicurezza de'Missionarj, per la libertà del Culto, e per la depressione de Scismatici, agiungendo queste precise parole : Voglio, che la religione Cattolica sia protetta come in Costantinopoli.

Copia della supplica presentata dal P. Pedrelli a S.M.I. e R. in privata Udienza 26 Marzo 1822 :

Al di là del Danubio sù i confini di Bulgaria vivono circa 2000 mila Cattolici di rito latino dispersi in 5 villagj,due de quali sogetti al Bascià di Nicopoli, 3 sotto il Bascià di Vidine nelle vicinanze di Sistovo. Alla cura spirituale di quella pobera gente, tutte persone d'aratro, ed estremamente povere, vivono per solo spirito di carità 4 Sacerdoti spediti colà dal Sommo Pontefice, e scelti dalla S. Congregazione di Propaganda Fide. Non ostante i passaporti di V.M.I. e R. e l'attestato di loro destinazione da Roma è riuscito ai Scismatici di far credere ai Turchi, che sia questa un ordra di cretici seguaci di Paolo Samosateno, chiamandoli per disprezzo col sopranome di Paulicchiani.

Sono innumerevoli i mali, che da tal inganno derivano a quei miseri /f. 584v/ fedeli, ed ai Sacerdoti, che partecipano delle loro disgrazie. Il Governo ricusa di permettere l'esercizio del Culto, come si esercita dai Cattolici nelle altre Provincie della Turchia. Una stalla serve di occulta Chiesa; non si permette di risarcirla se cade. Non si vuol campane, non pavimento non lampadi, non mondezia, non decoro. Croci, candelieri, imagini, pietre Sagre, parati anche di semplice tela sono affatto banditi. Si pretende, che in chiesa si tengano le bestie in albergo, e son costretti i Missionarj a tenervi anche il cammino deturbando la Casa di Dio come cucina, e luogo di vere immondezze. Le case de Missionarj sono grotte cavate sotterra, senza pavimento, senza soffitto, e fabricate attorno di vinchj intrecciati con poca terra d'Incrostatura. Se rovinano non si rifabricano senza gravissimo stento, e dispendio. Se vi cade la pioggia non è permesso porvi al di sopra una tavola di riparo. Un vetro alla fenestra è un delitto. Un retrait, che si fabrichi oltre la picciola camera senza comprarne il permesso costerebbe un carcere. Vento, freddo, gelo, tenebre, umidità sono i compagni de'Missionarj nelle loro spelonghe.Da ciò ne'sieguono conseguenze troppo funeste alla salute de'poveri sacerdoti,che contraggono incomodi gravi,ed abituali,fino lasciar tra quei stenti la vita.

Questo per altro non è ciò che più affligge i Missionarj Cattolici; il più grave de' mali si è il non potere senza mille pericoli esercitare il loro ministero. Tenuti da Turchi come eretici, e trattati come tali dà Greci, non hanno autorizazione per l'esercizio del Culto Cattolico, onde sono costretti a compranne il permesso, ed a redimersi dalla vessazioni con continui regali, e neppur questo basta. La Messa, il Rosario alla Maddonna, la Dottrina Cristiana, la Predicazione, i Battesimi, gl'altri Sagramenti, l'assistenza ai moribondi, le Benedizioni, le Orazioni, tutto si fà di nascosto. Si minanccia di bastonate e molte volte si percuote il popolo, se interviene alla Chiesa. Si atterrisce il Sacerdote con la pistola alla mano, se fà il suo dovere; è strapazzato coi i termini i più ributtanti.In ogni sommossa di qualche provincia, è tenuto, come ribelle; altro non si procura di derubbarlo di tutto. Niuno ne prende mai la difesa. Si calunnia a man salva, e si cercano mendicati pretesti per imporgli multe assorbitanti. Si pretende, che assista à matrimonj nulli, con impedimenti dirimenti, e specialmente nei ratti.

/f. 584 v/. Si vuole, che sia responsabile della condotta del popolo, si minaccia di morte per ogni minima cosa. Si considera come schiavo. In una parola, sono assai meglio trattati i giumenti in quella terra, che i sacerdoti di Gesù Cristo, e la Cattolica Religione.

E' uno spettacolo di dolore il vedere, che mentre si procede cosi contro la fede cattolica in Bulgaria, si concedano ai Scismatici le chiese publiche, e l'esercizio intiero del culto, ottime abbitazioni ai preti, nè si vestano con multe, nè con minaccie.

La M. V. I. e R. in forza del trattato di Sistovo ha la protezione delle Missioni di Bulgaria. I. Missionarj si gloriano dell'impegno, ed attività dell'Agente Imperiale di V. M. in Bukarest, cui devono la loro vita, in quell'anno per averli opportunatamente salvati dalle mani de Barbari; ma il di lui zelo non ha fin'ora potuto estendersi al di là del Danubio, attese l e

circostanze de tempi. Ora se Dio concede la pace, che tanto si desidera da tutti i buoni. Si và ad aprire un nuovo largo per la valevole protezione efficace della M. V. I. e R. su i Missionarj, e Cattolici di Bulgaria. Essi altro non chiedono, s e non quello, che spetta alla Chiesa di Dio. Chiedono un firmano del Gran Signore, che li garantisca dalle calunnie de Greci Scismatici, e li dichiari di Religione Latina Cattolica Romana, coi privilegj, che godono i Cattolici Romani Latini in Costantinopoli, ed in tutte le provincie della Turchia, ed implorano da V. M. gl'ordini opportuni all'Internunzio di Costantinopoli, ed all'Agente in Bukarest, affinchè venga il firmano sudetto presentato nelle debite forme ai due Bascià di Vidino, e Nicopoli per l'esecuzione.

I Missionarj coperti dalla protezione della M. V. I. e R. proseguiranno a pregare insieme con quei Cattolici per la conservazione del loro Protettore e sua Augusta Famiglia, ed il Signore si degnera esaudire le orazioni de' poveri, restando a vantaggio della M. V. l'aumento de'suoi meriti presso Dio nel ristabilire il Culto Cattolico in mezzo all'Islamismo, e allo Scisma. Fin qui la relazione del medesimo P. Petrelli.

Non si può negare, che l'impegno di questo Missionario pel vantaggio della Missione della Bulgaria sia nato da uno spirito di zelo, e religione, e che inutile saria stato il sperar vantaggi in un luogo, ove non /f. 585/ vi sia una protezione, che garantisca a fronte di due capitali nemici del nome Cattolico, Greci cioè, e Turchi. Siamo ora ai 10 Giugno 1822, ed il medesimo si trattiene in Vienna pel disbrigo di questo importante, e massimo affare. Come lui con l'intesa di Monsignor Nunzio operava, ed opera in Vienna per la Bulgaria, cos'io non ho cessato,nè cesso i miei proprj negozj spirituali della Vallachia. Onde è,che portatomi in Balasfalva, un giorno di quà distante, da S.E. il Vescovo Bob, Greco unito, ho riassunto la causa del Sacerdote Major, venuto nel Marzo 1818 in Bukarest per ordine di S.M.I.e R. per l'istanze del Sommo Pontefice, agl' ajuti spirituali di quei tanti Uniti, che come si dice in numero di 20.000, sparsi quà, e

là, per la Vallachia, e che non avendo Sacerdote del loro rito, impunemente sono da' Scismatici ribatezzati, e convengono nelle loro chiese ad assistere alle funzioni ecclesiastiche. Cominciò adunque il pio Sacerdote ad adunarli, e persuaderli del male,che essi faceano a convenire con quei, che se nel rito convenivano, nel dogma erano diversi. Risaputosi tutto questo dal Metropolita Scismatico fu chiamato, rimproverato, e finalmente esiliato, sotto pena del taglio delle mani, e piedi, e barba, se nel termine di tre giorni non usciva dalla Vallachia. Non potendo adunque il mio officio sopprimere un'attentato, che racchiude in sè un manifesto affronto al Sommo Pontefice, a S. Maestà, ed un danno incalcolabile a quelle anime, apposta si è, che già tutta ben disposta la posizione, stò aspettando il momento del fine delle presenti sciagure per fare io altrettanto con il nostro Religiosissimo Imperatore per la Vallachia, ciò, che il mio Compagno ha fatto per la Bulgaria. Cosa dissi mai! Nel mentre stò aspettando il fine delle sciagure, non per certo il fine, cosa incredibile! Flagello interminabile! Giunge da Bukarest in quest'oggi 10 Giugno 1822 un Corriere alla Cancelleria Imperiale; questo a me ben cognito, vienne a trovarmi, mi consegna segretamente due lettere in cui leggo : 1. che l'unico Missionario P. Micchele Sancio rimasto in Bulgaria, che io per non oppormi al suo zelo, non seppi disapprovare la sua idea di rimanere in vantaggio de cattolici, nell'occassione, che uscirono gl'altri Missionarj; ora grida pietà, soccorso, /f. 585 v/ non potendo più reggere alle avanie, e persecuzioni de Turchi, e che il suo ministero si rende inutile, non potendo per giusta tema scorrere da un villaggio all'oltra, onde è che per tre volte ha mandato persone a Bukarest, e domanda d'esser cavato dagl'Ottomani artigli. 2.- Che il Vicario Apostolico di Filippopoli, con il Capo de' Cattolici furono messi carcerati, e che gridando tutti i buoni per la liberazione di due innocenti, in mezzo ai gridi sentirono di più di ambe due la condanna di morte, solo perchè erano battezzati, onde, conclude il turco, sono uniti nella rivoluzione de Greci; a questa nuova inaspettata barbaria, ben conoscendo essi

l'indole de' Turchi gli versarono in seno 15 borse, che in moneta tedesca ascendono a 2000 fiorini d'argento, ed in computo romano 1000 scudi, e cosi quel popolo potè riacquistare col Condottiere Civile, il Capo Ecclesiastico.

3.- Che i Turchi in Filippopoli si erano fatto lecito rapire per forza diverse giovani, e le altre accortesene fuggite nei monti, aveano con la vita salvato il proprio onore.

4.- Che la medesima disgrazia aveano incorso le zitelle de'nostri villagi di Bulgaria lungo il Danubioe.

5.- Che le case de' nostri Missionarj, con tutto il divieto, e proibizione del Voivoda di Sistovo, che nessuno ardisse di toccar niente, a fronte scoperta aveano tutto derubato.

6.- Finalmente il medesimo Corriere mi assicurò, che gl'affari di Vallachia ogni giorno più piegano al male, ed è inutile lo sperar tranquillità, almen per ora.

A tali notizie, posso assicurare, che la natura non equipaggiata di sufficiente virtù dovette per qualche giorno provarne risentimento. Quietata un poco la riscaldata fantasia, mi consigliai con Dio, e con me stesso, e deliberai quanto siegue.

Per quei di Filippopoli in Romania, non perchè non appartengono alla nostra Missione (fratres enim sumus), ma perchè distanti circa 8 giorni dal Danubio, personalmente non potevo soccorergli, senza mettermi al pericolo certissimo di vita, senza poter ottener il minimo /f. 586/ intento; non sono da quelle parti,ove io sono stato, nè Consoli, nè Agenti Imperiali, a cui reclamare. Peraltro subito feci un'esposto alla Corte di Vienna, altra al Console di Bukarest in Hermenstadt, acciò per mezzo dell'Agente Imperiale di Adrianopoli ponesse riparo a tanti sconcerti, altra al Segretario di Stato, di più al Nunzio Apostolico, e cosi che da una parte, che dall'altra si faccia penetrare alle barbare orecchie Ottomane, che la Religione Cattolica è molto diversa dalla Greca Scismatica, e che la prima insegna a rispettare il Sovrano, e non a tramarle congiure.

In quanto al soccorrere la nostra Bulgaria non ho trovato altro espediente che io medesimo pormi di nuovo in viaggio,e per

la terza volta trasferirmi in Bukarest e vedere se sarà possibile per mezzo del Signore Udrischi Fuzionario Aulico ottenere qualche ordine dal Bascià Turco, non solo per l'indennità delle giovani cattoliche dei villagi Bulgari, ma altresi per porre in salvo il Missionario P. Micchele Sancio, quale aspetta la sua redenzione.

Deliberato adunque di portarmi in Bukarest, mi posi in viaggio il 24 Giugno 1822, e giunsi colà il 28, non senza timore di esser depredato in strada, tanti sono i latroni, che infettano le montagne della Vallachia.

Procurai disporrer le cose nell'Agenzia per l'intento proposto in maniera, che doppo 9 giorni del mio arrivo si spedi in Turchia un Dragomano, ed un Turco al Vojvoda di Sistof, il quale non ebbe a resistere all'ordine del Bascià di Bukarest. Venne il Missionario il 1° Luglio e con scambievole consolazione ebbimo campo trattenersi in lunga conferenza. Esso a me raccontò i suoi guaj, io reciprocamente a lui i miei. Per verità dai 2 Turchi immediatamente non ebbe molto a soffrire, sebbene dai mali cristiani di quei luoghi poco mancò che per loro manovra dai primi non fosse ucciso; concluse perlatro, che al momento presente, pare si goda un principio di tranquillità. A dire il vero, questa tran - quillità non dipende, se non dall'umiliazione de Greci alla Porta Ottomana, e con depositare le armi, segnatamente in Morea, e cosi vivere in pace come prima. Essi Greci peraltro sono lontanissimi da tali sentimenti, onde è che difficilmente si goderà a tempi nostri ciò che si desiderà.

Nei 18 giorni del mio trattenimento in Bukarest ebbi tutto il commodo di esaminare le cose politiche di quella Città,e congetturare, se /f. 586 v/ era prudenza consigliare i due Missionarj, che tutt'ora si trattenevano in Transilvania, di rientrare in Vallachia. Per verità l'ordine, la sorveglianza, e la giustizia fino a questo momento esercitata dai Turchi, invitano, non che persuadano, anche ad ogni timoroso il ripatriare; per questo motivo mi indussi fin da Bukarest di prevenire i medesimi a prepararsi, poichè al mio arrivo, se attendevano al mio consiglio,

poteano partire; anche sul riflesso, che il Missionario venuto poc'anzi dalla Turchia, si protestò, che doppo un breve respiro, sarebbe subito ritornato alla sua Missione, ma stante le mie persuasive l'indussi ad aspettare i Compagni, come grazie a Dio è avvenuto. Prima però di assegnare il giorno della partenza dei medesimi non mi par fuor di proposito raccontare alcuni anedoti successi nel tempo della mia dimora in Bukarest, relativamente alla giustizia de'Turchi. Questi sopponendo le donne da bene di Vallachia immuni da contaggio, come le loro in Turchia, facilmente con esse ebbero commercio, ma avvedutisi di qualche gallico ornamento, ed arrivati, al sommo, è incredibile quante di queste cucite nei sacchi, o nelle stuore di notte tempo furono buttate al fiume, che scorre in mezzo la città. Un Turco Uffiziale passando in carrozza con una Signora Valaca, sotto le finestre del Bascià, il che è proibito andare in trionfo con le concubine; s'incontrò a vederlo il medesimo Bascià, chiamato a se l'Uffiziale con la Signora, con truce sguardo, e con fieri termini le disse "eh! non ti vergogni passar sotto le mie finestre con una concubina?" e ciò detto, diede di piglio ad una mazza d'argento, e gliela diede in capo; quindi ordinò, che fosse messo in carcere. La Signora fu all'istante cucita in un sacco, quindi la sera con gran concorso di popolo fu gettata alla Tombovizza. Altra bellissima giustizia fece in questi giorni il detto Bascià di Bukarest. Un mercante Valaco per far onta alla sua moglie, e viver più sicuro con la sua meretrice, si fece turco, /f.587/ quindi manda la concubina a spogliar la casa della vera moglie, con l'ajuto di altre sozze donzelle. La povera donna già ferita per la perdita del marito, non potè contenersi dal nuovo insulto, presi per mano i due piccioli figliolini se ne và dal Bascià, gli racconta con lagrime, e singulti il fatto accaduto. Il Bascia manda a prendere la concubina, ed il neofito, quindi lo rimprovera, che per il solo fine di vivere con libertà in concubinato si era fatto turco; or bene, ponetelo in Carcere (ordinò a suoi Uomini) e la donna da esso amata sia al momento gettata al fiume. Altra curiosa, ma pur giusta sentenza diede il

Bascià di Silistria, quando partiti i Turchi Anadolesi da Bukarest seco condussero circa 60 femine chi di buona voglia,chi per forza. I mariti delle seconde fecero ricorso al Bascià.Questi fece a se venire tutte le donne rapite e fattane separazione tra quelle, che erano venute spontaneamente, da quelle prese per forza, quindi le seconde restituite ai loro mariti, le prime al solito cucite in tanti sacchi, le fece gettare al Danubio.

E' innegabile, la mia sollecitudine, che mi premeva di presto ritornare in Transilvania affin di rimandare i Missionarj in Bukarest, onde è che spediti alcuni affari mi posi in viaggio con il Missionario P. Francesco Fletcher Liguorino di Vienna, il quale come altrove si è detto fedelmente si era trattenuto nel villagio di Ciopple in tutto il tempo della Ribellione, e che altresi sospirando il momento di riunirsi ai suoi fratelli nella Congregazione di Vienna, instantemente me ne pregava. Il nostro viaggio cominciò il 17 Luglio, e doppo compita la quarantena di 3 giorni, il 21 del medesimo mese giungemmo in Hermenstadt. Convocati quindi i due Missionarj P. Bonaugurj e P. Baldini, il giorno 30 Luglio partirono per Bukarest.

Questa mossa di due Missionarj fù al certo ben circospetta, poichè il 16 del mese sudetto, la notte, partì il Bascià di Bukarest chiamato da quello di Silistria; il giorno appresso venne la notizia della creazione del nuovo Principe per la Vallachia nella persona di Ghiorglico /sic/ Ghika, Vallaco di nazione; di più venne ordine nella Transilvania, che tutti i Bojari ritornassero.

/Manu cuiusdam amanuensis Segretariae S.C. de Prp. Fidi addicti/.

/f. 587 v/ VALLACHIA - MOLDAVIA :

Istoria della Rivoluzione di Bukarest dal suo principio 20 Gennaro 1821.

II

APF : "Scritture riferite nei Congressi. Bulgaria,Vallachia, a. 1816 - 1822", ff. 552r - 553v.

/f. 552 r/ Eminenza Reverendissima,

Credo non dispiacerà à V. E. R-ma, se cosi spesso l'incomodo co' miei scritti, ma riflettendo all'obbligo, che mi corre, e à quel desiderio, che Ella potrebbe avere per le notizie di una Missione del tutto sconcertata, questi sono i motivi che m'inducono anche in questo corso di posta inviargle la presente.

Circa la Bulgaria solo ho inteso, che non avendo i Greci colà alzato il capo, come in altri luoghi, passano bene i loro giorni, e ciò da Filippopoli fino al Danubbio, che è quanto dire i nostri Villaggi Cattolici sono finora salvi dal furor de Turchi, come deve esser altresi da Missionarj.

La Vallachia và sempre in decadenza, mentre dimorando i Turchi colà vogliono prima di partire vendicare gli oltraggi ricevuti dai Ribelli, e per questo con lettere di falsa assicurazione richiamamo i Bojari, e Greci, che in numero di 35 mila sono nella Transilvania; alcuni non conoscendo la tattica Ottomana,sono tornati, e vi hanno lasciata la testa. Si dice, che vi dimorerano tutto quest'inverno ; se pure mossa d'armi non gli guasti il disegno.

Le nostre chiese di Bukarest cioè di Ciopple, e Campolongo in Vallachia sono assistite dai sacerdoti lasciatevi, e vivono sufficientemente quieti, giacchè i sudditi Austriaci fin'ad ora sono rispettati.

Non lascio pregare V. E. R-ma a mandarci si a me, che ai Missionarj la solita pensione, quale scade in Novembre. Le mie circostanze in questo paese /f. 552 v/ sono critiche, mentre per i soli cibari pago 6 Scudi Romani al mese, altro non soggiungo, poichè fare torto alla religiosa carità dell' E.V. R-ma.

Le mese, che si compiacque mandarmi ne sono geloso depositario, ma per ora è impossibile farne penetrare in Turchia le sole intenzioni.

Tanto devo in debito di mio attivo, e con la solita stima, e rispetto gli bacio la S. Porpora.

Di V. E. Rev-ma.

U-mo, Obbl-mo, e Dev-mo Servo
Giuseppe M-a Molajoni

Hermenstadt, 22 Settembre 1821.

/f. 553 v/ In tergo.

Alia manu : Bulgheria - Nicopoli,22 Sett. 1821
Il P. Molajoni dà le notizie della Bulgheria e Vallachia.
Chiede per se e compagni l'annua pensione.
Le messe non le ha potute far due ancora; ne è geloso depositario.

III

APF : Vol. 9."Scritture riferite nei Congressi. Bulgaria, Vallachia a. 1816 - 1822"., ff. 554r - 562v.

/f. 554 r/

Eminenza Rev-ma,

Fra tante angustie in cui mi trovava, finalmente Iddio mi ha consolato con farmi ricapitare una lettera de miei amatissimi fratelli di Turchia, e che da 8 mesi per essi sospirava. È troppo giusto, che ne trasmetta a V. E. R-ma una copia, acciò resti informata dello stato loro, e dell'operato.

Fanno pietà, e gridano d'esser liberati. Si appogiano al Signore Agente Imperiale e si raccommandono al suo impegno,ma esso non si trova ne in Bukarest, come essi suppongono, ne in Hermenstadt; da molto tempo si è portato in Vienna per il Congresso. Il dare incombenza al suo Interino in Bukarest è quasi un perder tempo, mentre avendo tutta la città in testa e non s'impegnerà, o non potrà mandare un'affare di tanta gelosia ad un compimento perfetto. Aderò io adunque per la seconda volta, e per il medesimo fine domani a Dio piacendo, e spero nella divina providenza, che mi darà grazia di cavare i Danieli dal Lago de Leoni. Se mi riuscirà, venderò tutto per rivestirli, e per ristorarli, fin

dove, cioè, arriveranno le mie forze; per cui essendo 4 posti in estrema miseria, prego V. E. R-ma a coadjuvare al mio desiderio. Quindi li porterò meco in Hermenstadt per respirare u n poco, e per ristabilirsi il P. Bonaugus. Aspetteremo che i Turchi di Bukarest ritornino onde son venuti, e poi ognuno tornerà al suo destino. Si dice per certo esservi la guerra, ed anche questo è un motivo di farli scansare, altrimenti è certa la loro uccisione. In Bukarest seguitono ogni giorno a decapitare i complici della rivoluzione, ma è un brutto trovarsi dove s i taglia senza processo. Le nostre due chiese in quel Principato sono ancora assistite da due Missionarj lasciatevi; Dio faccia, che anch'essi possino ivi durarvi.

Tanto devo in attestato di mio dovere, e con profonda umiltà, e rispetto bacio la S. Porpora.

Di V. E. Rev-ma.

U-mo, ed Obbl-mo Servitore
Giuseppe M-a Molajoni

Hermenstadt, 11 Ottobre 1821.

/f. 562 v/ In tergo .

Alia manu : Bulgheria, Nicopoli.
11 Ottobre 1821.
Il P. Giuseppe Molajoni rimette la relazione, della Visita.

***

VI

O RELAŢIE ITALIANĂ DESPRE FOCUL DIN IAŞI DELA 1827.

Cu data Vienna 11 Agosto 1827, Nunţiul Apostolic din Viena informează Congregaţia De Propaganda Fide din Roma despre pagubele suferite de Misionarii Catolici din Iaşi, care şi-au pierdut, din cauza focului din Iulie 1827, şi biserica şi reşedinţa.

La această scrisoare, Nunţiul anexează şi o descriere a focului, făcută chiar în ziua incendiului de un martor ocular.

O reproduc întocmai cum am găsit-o în Arhiva Congregaţiei De Propaganda Fide din Roma, în Vol. 8. Scritture riferite nei Congressi. Moldavia dal 1823 al 1827.

Una lettera d'Iassy giunta qui per staffetta porta la triste notizia d'un terribile incendio avvenuto il 31 di Luglio per cui la maggior parte di quella città e andata in cenere.

Il giorno d'jeri è stato per la città d'Iassy un giorno di pianto e di disperazione. Alle 2 pomeridiane principio il fuoco nella casa di Izmet (1) nelle vicinanze del Consolato Russo. Un impetuoso vento di maestrale portò in un momento per diverse direzioni le scintille in diversi quartieri della città; cosiche nel breve spazio d'un quarto d'ora più di dieci case situate in diversi punti divennero preda delle fiamme. La tempesta andò sempre più infuriando, ed in egual maniera avendo preso maggior piede le fiamme, con una incredibile rapidità attaccarono e incendiarono tutto ciò che incontrarono. Ogni umano ajuto si rese inutile e soltanto ognun si crede fortunato di aver potuto salvar la vita. Dalla casa d'Izmet fino al Consolato di Francia e dall'altra parte fino al Bachlui, e dall'altra fino al Convento di Fromoja, tutte in questo momento è in cenere. Più d'un terzo della città, e la più bella parte della med/esim/a è stata preda delle fiamme. -

****

1) Sic. E vorba de casele spătarului Ilie Burchi Zmău (Cf. Uricariul lui CODRESCU, VI, 177).

Circa 800 case tra le quali il Palazzo del Principe Ospodaro con tutta la cancelleria e gli archivj, i Palazzi dei Bojari Roznovan, Ghika, Palladi, Kalimach, e di altri, quasi tutti i magazini di mercanzie, quindici chiese, tra le quali la Metropolitana ed il convento cattolico sono state distrutte dal furioso elemento. Le fiamme circondavano specialmente le strade che mettono al Palazzo del Principe, le quali sono lastricate di tavole,e non di pietre, ed esendosi in queste ancora attacato il fuoco, molte persone che tardavano a fuggire per salvare qualche loro oggetto si trovarono infelicemente rachiuse. Fino ad ora si sono scoperti più di 50 cadaveri. Il Principe, istesso con tutta la sua gente appena è arrivato a potersi salvare. I Missionari cattolici si sono salvati per mezzo di un salto sopra d'un alto muro, ed ora, spogliati di tutti i loro averi si trovano nella casa dell'Imperiale e Reale Agenzia. Più di dieci mila persone sono senza tetto, e vanno erranti della disperazione. Soltanto con sforzi straordinarj e riescito di salvare la casa dell'Agenzia I. e R. e l'abitazione del Cancelliere.

Non si puo poi descrivere il terrore che formava la vista d'un tratto di circa mezzo miglio di ardenti fiamme che nella notte incendiavano la città. A tutto questo si univa ancora la circostanza della necessità di aprire le porte ai carcerati, poiche anche le prigioni erano attacate del fuoco: questi poi uniti ad altra canaglia minacciavano da un'altra parte il saccheggio della città,e soltanto con straordinari sforzi delle autorità, e degli abitanti tra i quali si son distinti i sudditi di S.M. si è potuto mettere un freno alle licenze. La scena divenne affatto orrida nel di seguente quando all'apparvi del sole si videro i miseri avanzi di questa infelice città, e girare all'intorno in quei med⟨esim⟩i luoghi, ne'quali il giorno precedente era il ben essere, turbe di disperate persone, parte delle quali erano occupate a scavare dalle rovine gli inceneriti cadaveri dei loro parenti.

In questo momento istesso in cui chiude questo mio foglio arde tuttora il fuoco in una parte della città, e continua la terribile tempesta. Solo l'Onnipotente ci può salvare dal totale sterminio.

Iassy 2 Agosto 1827, 2 pomeridiane.

O scrisoare din Iaşi, sosită aici cu ştafeta, ne aduce trista veste despre un teribil incendiu întâmplat la 31 Iulie, din pricina căruia cea mai mare parte a acelui oraş s'a prefăcut în cenuşă.

Ziua de ieri a fost pentru oraşul Iaşi o zi de plângere şi de disperare. La orele două după prânz a început focul în casa lui Izmet ⟨sic = Zmeu⟩ în apropierea Consulului Rusesc.Un furios

vânt mistral a dus într'o clipă în diferite direcţii scânteile prin diferitele mahalale ale oraşului, astfel că în scurtul timp de un sfert de oră peste zece case, aşezate în diferite puncte, au căzut pradă flăcărilor. Furtuna veni tot mai furioasă şi în aceeaşi măsură şi flăcările, luând proporţii din ce în ce mai mari, atacară cu o iuţeală de necrezut şi aprinseră tot ceea ce întâlniră. Orice ajutor omenesc fu inutil şi fiecare se crede fericit dacă şi-a putut salva măcar viaţa. Dela casa lui Izmet şi până la Consulatul Franţei, şi de cealaltă parte până la Bahlui şi până la Mânăstirea Frumoasa, toate sunt cenuşă în momentul acesta. Mai mult de o treime din oraş, şi cea mai frumoasă parte a lui, a rămas pradă flăcărilor. Circa 800 de case, printre care Palatul Principelui Gospodar cu toată cancelaria şi arhivele, palatele boerilor Roznovan, Ghica, Palladi, Calimachi, şi ale altora, aproape toate magazinele de mărfuri, cincisprezece biserici, printre care Mitropolia şi Conventul Catolic,au fost distruse de furiosul element. Flăcările înconjurau în special străzile ce duc la Palatul Principelui, care sunt pavate cu lemn, şi nu cu piatră, şi ajungând focul şi la ele, multe persoane care întârziau de a fugi pentru a-şi salva vreun lucru s'au găsit din nefericire închise de jur împrejur. Până acum au fost descoperite mai mult de 50 de cadavre. Principele însuşi, cu toată curtea sa, abia a reuşit să se poată salva. Misionarii catolici s'au salvat sărind peste un zid înalt, şi acuma, despoiaţi de toate averile lor se află în casa Agenţiei imperiale şi regale. Mai mult de zece mii de persoane sunt fără acoperiş şi umblă rătăcind de disperare. Numai după extraordinare sforţări s'a reuşit să se salveze casa Agenţiei Imperiale şi Regale şi locuinţa Cancelierului.

Nu se poate descrie groaza pe care o provoca vederea unei întinderi de aproape jumătate de milă de flăcări arzătoare,care în timpul nopţii mistuiau oraşul. La toate astea se adăoga încă împrejurarea nevoii de a deschide porţile celor încarceraţi,deoarece şi închisorile fură prinse de foc: aceştia apoi, uniţi cu alte canalii, ameninţau pe de altă parte jefuirea oraşului,şi numai după sforţări extraordinare ale autorităţilor şi ale locuitorilor,

printre care s'au distins supuşii Majestăţii Sale, s'a putut pune frâu desordinilor. Scena fu de tot grozavă în ziua următoare, când la apariţia soarelui se văzură resturile mizere ale acestui nefericit oraş, şi umblând de colo colo prin locurile în care cu o zi mai înainte era bunăstarea, mulţime de populaţie disperată, printre care unii erau ocupaţi să răscolească printre ruine cadavrele arse ale rudelor lor.

In acest moment chiar, în care închid această foae a mea, arde încă focul într'o parte a oraşului, şi continuă teribila furtună. Numai Atotputernicul ne poate salva de totală distrugere.

Iaşi 2 August 1827, 2 postmeridiane.

Se mai cunosc şi alte descrieri ale acestui foc, focul cel mare, sau al optulea, cum i se mai spune în izvoarele istorice, de ex. Scrisoarea din 13 Aug. 1827 a Consulului prusian din Iaşi, baronul Ludovic Kreuchely (2), acea din 23 Aug. 1827 a Viceconsulului Ioan de Margotti (3), apoi paragraful respectiv din MANOLACHI DRĂGHICI, Istoria Moldovei, Tomul II, Iaşi 1857, pg. 170, notă istorică a lui TH. CODRESCU (4), un document dela Mitropolitul Veniamin Costache (5), precum şi notiţele date de A. PAPADOPOL-CALIMAH (6) şi GH. GHIBĂNESCU (7), dar niciuna nu povesteşte fazele incendiului cu atâta dramatism ca descrierea italiană publicată de noi mai sus.

2) Doc. Hurmuzaki X, pg. 425.

3) Doc. Hurmuzaki X, pg. 426.

4) Uricariul VI, pg. 177.

5) SEVER DE ZOTTA, Pojarul din Iaşi în 19 Iulie, 1827 în Arhiva Genealogică I (1912), 196 - 200.

6) In articolul său Amintiri despre Curtea domnească din Iaşi, publicat în Convorbiri Literare XVIII (1884 - 85), 406-407.

7) Intâi în Românul din 16 Mai 1887, iar acum în predica istorico - bisericească Biserica Talpari, Iaşi 1934, pg. 9.

VII

"PASTRAMĂ TRUFANDA" DE I.L.CARAGIALE
ŞI
FACEŢIA CXXXI DE POGGIO BRACCIOLINI

Printre poveştile publicate de I.L.Caragiale în volumul Schiţe nouă, Bucureşti, Editura Societăţii Anonime "Adevărul", 1910, sunt trei al căror izvor a fost indicat de Caragiale însuş în notele dela sfârşitul volumului, şi anume Kir Ianúlea, Pastramă trufanda (1) şi Făt-frumos cu moţ-în-frunte.

Despre Pastramă trufanda, de care ne vom ocupa în rândurile de mai jos, Caragiale spune următoarele în nota dela pg. 291-292. Dau această notă aproape în întregime, nu numai pentrucă este foarte importantă pentru cunoaşterea izvoarelor lui Caragiale şi a erudiţiei lui (vezi în special nota erudită pg.291 despre Kir Ianúlea), ci mai ales pentru motivul că în ediţiile mai nouă nu se găseşte. "De mult, din copilărie, ştiam povestea asta de la Kir Ştefan, staroste de bărbieri pe vremuri în Ploeşti; bulgar de viţă; om umblat şi deştept, care cunoştea bine felurite limbi orientale.... Târziu încoace, am găsit-o, altfel dată, în Le Sottisier de Nasr-Eddin-Hodja, bouffon de Tamerlan, suivi d'autres facéties turques, traduites sur des manuscrits inédits par J. A. Decourdemanche, Bruxelles, chez Gay et Doucé, 1878...".

Cercetând pentru alte scopuri opera întreagă a lui Poggio Bracciolini (2), am întâlnit, în cea mai cunoscută dintre operele

1) Fusese tipărită întâia oară în Universul din 13 Aprilie 1909. Găsesc această indicaţie bibliografică la EMANOIL BUCUŢA, Pietre de vad, Bucureşti, 1944, p. 345.

2) Umanistul Poggio di Guccio Bracciolini de Terranova di Valdarno (1380-1459) a fost secretar apostolic şi apoi cancelar

lui, în Liber facetiarum, o mică povestire, o feceţie (3),cu un cuprins foarte asemănător subiectului din Pastramă trufanda.

Nu-i nevoe să rezum aici cuprinsul povestirii lui I. L. Caragiale, care este destul de cunoscută lectorilor români. Voi da numai faceţia lui Poggio Bracciolini în italieneşte,după ediţia publicată în colecţia Scrittori italiani e stranieri. Novelle. Facezie di Poggio Fiorentino. A cura di Domenico Ciàmpoli editore Lanciano s.a. p. 90.

O ediţie critică lipseşte pentru Faceţii, ca şi pentru celelalte opere ale lui Bracciolini. Faceţiile au fost scrise în latineşte şi au circulat la început în manuscris. Au fost apoi încorporate într'o ediţie împreună cu celelalte scrieri. In Biblioteca Naţională dela Roma se găseşte o ediţie extrem de rară al cărei titlu este astfel indicat în catalogul pe autori :

POGGII FLORENTINI oratoris clarissimi ac secretarii apostolici Historiae convivales disceptativae, Orationes, Invectivae, Epistolae, Descriptiones Quaedam et Facetiarum liber. Venundantur Parrhisiis a Iuanne Paruo, sub signo lilii aurei [15...7, in 4.

şi istoriograf al Republicei Florentine. Călătorind mult nu numai în cuprinsul Italiei, ci şi în Franţa şi Anglia, şi fiind un pasionat al inditului, a răscolit pretutindeni bibliotecile şi arhivele, şi astfel a ajuns să descopere multe manuscrise latineşti de-ale scriitorilor necunoscuţi defel sau cunoscuţi numai în parte (Institutio oratoria de Quintilianus, trei cărţi şi jumătate din Argonautica lui Valerius Flaccus, comentariile lui Ascanius Pedianus şi opt discursuri ale lui Cicero, opera lui Frontinus asupra apeductelor, Matheseos libri de Firmicus Maternus,etc.). A scris Historia Fiorentina şi a culeş anecdotele auzite de el în Bugiale (aşa se numia un loc retras în palatul papal din Roma,unde secretarii pontificali se adunau în ascuns ca să petreacă pe seama altora spunând glume şi răutăţi chiar şi despre papa) alcătuind acel Liber facetiarum care l-a făcut cunoscut dealungul secolelor în ţările occidentale prin numeroasele ediţii în care a apărut.

Viaţa lui Poggio Bracciolini a fost pe larg descrisă de W. SHEPHERD, Life of Poggio Bracciolini, Liverpool 1802,London 1837 (tradus în italieneşte de Tommaso Tonelli, 2 vol. Firenze 1825). Mai nouă şi mai complectă este lucrarea Dr. ERNST WALSER, Poggius Florentinus, Leben und Werke, Leipzig-Berlin 1914. Partea privitoare la Liber facetiarum se află în capitolul XVI Poggios Tischgesprache und Fazetien, pp. 248 - 266.

Prima ediţie numai a Faceţiilor este dela 1740.Traduceri în italieneşte se cunosc încă din sec. XV. In sec. XIX apar cele mai multe ediţii în diferite limbi europene, în special în limba franceză. Toate ediţiile cunoscute până la 1894 (în număr de 60) sunt înşirate de G. Pitré, Bibliografia delle tradizioni popolari d'Italia, Torino-Palermo, 1894, sub numerele 754-812, 5863 - 5864.

Voi utiliza, cum am spus mai sus, traducerea lui Domenico Ciàmpoli :

CXXXI. Di un Fiorentino che senza saperlo mangiò dell'ebreo morto.

Venivano due giudei da Venezia, dove abitavano,a Bologna, e accadde che uno d'essi colpito da malattia morisse in viaggio; l'altro desiderava di transportarne il cadavere a Venezia, e poiché ciò non potea farsi palesemente, cosi, tagliatolo in minuti pezzi, lo posse in un piccolo barile, mescolandolo con diversi aromi e con miele, tanto che usciva meravigliosamente un soave odore dal barile, e questo raccomandò ad un altro ebreo che andava a Venezia. Costui portò seco il barile sulla barca per il canale di Ferrara, ed essendo sulla barca in molti,accadde che un Fiorentino si mettesse a sedere vicino al barile. Quando venne la notte, attratto dall'odore, e sospettando che dentro si contenessero cose buone a mangiare, tolse di nascosto il coperchio e prese a gustare ciò che dentro vi era; e poiché gli parve che questo fosse un cibo molto saporito, cosi quella notte a poco a poco quasi tutto lo vuotò, credendo di aver mangiato buona cosa. Quando a Ferrara l'Ebreo fu per uscir dalla nave e prese il barile,senti dalla leggerezza del peso che era vuoto; e mentre el da una parte si lagnava che li avevan rubato il cadavere, il Fiorentino dall'altra sentiva che egli stesso era il sepolcro del giudeo.

Pentru noi Poggio Bracciolini este interesant şi pentrucă el este cel dintâi italian care a afirmat latinitatea limbii române în cartea III din Disceptationes convivales publicate în anul 1451. Pasagiul respectiv a fost semnalat de eruditul italian REMIGIO SABADINI, Quando fu riconosciuta la latinità del rumeno, în Atene e Roma, 18 (1915) 83. Despre el au luat apoi cunoştinţă V. BOGREA (nu-mi amintesc în ce publicaţie românească), A. MARCU, Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV, în Ephemeris Dacoromana, I (Roma, 1923), p. 359 şi CL. ISOPESCU, Antiche attestazioni italiane della latinità dei Romeni, Roma 1928, p. 5.

Dăm în continuare traducerea românească a aceluiaş text :

Faceţia CXXXI. Despre un Florentin,care, fără să ştie,a mâncat dintr'un ovrei mort.

Veniau doi ovrei din Veneţia, unde locuiau,la Bologna, şi se întâmplă că unul din ei lovit de boală să moară pe drum; cellalt doria să-i ducă cadavrul la Veneţia, şi deoarece aceasta nu se putea face pe faţă, aşa, tăindu-l în bucăţi mici, l-a pus într'o putinică, amestecându-l cu diferite arome şi cu miere, astfel că ieşia în chip minunat un miros plăcut din putină, şi pe asta a dat-o în grijă la un alt ovrei care mergea la Veneţia. Acesta luă cu el putina în barcă, pe canalul de Ferrara, şi fiind mulţi în barcă, se întâmplă că un Florentin s'a pus să stee alături de putină. Când veni noaptea, Florentinul fiind atras de miros, şi bănuind că înăuntru s'ar afla lucruri bune de mâncare, pe ascuns a dat la o parte capacul şi a luat să guste din ceia ce era înăuntru; şi fiindcă i s'a părut că ar fi o mâncare foarte gustoasă, în noaptea aceia, puţin câte puţin, a golit aproape toată putina, crezând că bun lucru a mâncat. Când la Ferrara fu să iasă ovreiul din corabie şi puse mâna pe putină, simţi după uşurinţa poverii că era goală; şi în timp de deoparte el se tânguia că-i furase cadavrul, Florentinul de alta simţia că el însuşi era mormântul ovreiului.

Intre povestea lui I. L. Caragiale, Pastramă trufanda, şi Facetia CXXXI a lui Poggio Bracciolini, asemănarea de subiect - s'ar putea spune identitatea - este surprinzătoare, numai că la autorul italian subiectul este dat oarecum în schemă, fără să fie tratat literar şi fără să fie exploatat cu talentul cu care l-a plăsmuit la noi Caragiale, de ne-a dat una din cele mai frumoase bucăţi literare umoristice din literatura românească.

Niciunul din scriitorii europeni care au fost ispitiţi de această temă n'au tratat-o cu îndemânarea stilistică a lui Caragiale. Pe de altă parte, nici specialiştii în literatură comparată nu s'au apropiat de această problemă de tematică al cărui studiu cere o îndelungată şi răbdătoare lectură. Inregistrez mai mult cu titlu de curiozitate pe scriitorul rus Dimitry de Mérejkowsky, Le roman de Léonard de Vinci, traduit du russe par

3) Dicţionarele italiene definesc faceţia : "detto arguto e piacevole". Ar corespunde în literatura română acelor bucăţi numite de obiceiu cu terminii anecdotă, glumă, polojanie,snoavă, tamjă.

Jacques Sorrèze, Paris, Calmann-Lévy Editeurs [s.a.], p. 2o5,pe care îl citez şi pentrucă îi atribue lui Leonardo da Vinci paternitatea acestei teme :

> ... il leur racconta l'imbécile nouvelle populaire sur le juif mort, coupé en minuscules morceaux par un coreligionnaire pour contourner la loi qui défendait l'inhumation des juifs dans la ville de Bologne, mariné dans un tonneau de miel et d'aromates, expédié à Venise avec des colis et par mégarde mangé par un voyageur florentin et chrétien...
>
> ...

E momentul să revin la indicaţia dată de Caragiale cu privire la izvorul povestei lui. Să fi cunoscut adică umoristul român subiectul din Pastramă trufanda prin lectura faceţiilor lui Poggio Bracciolini ? Cred că ar fi spus-o însuş Caragiale. In tot cazul, subiectul nu-i inventat, şi acest fapt Caragiale îl indică în nota citată mai sus. Pe de altă parte Faceţiile lui Poggio Bracciolini au fost foarte cunoscute în Europa şi traduse în multe limbi europene. Este posibil ca şi Caragiale să le fi citit cândva. El cunoştea desigur literatura italiană şi, de exemplu, subiectul povestii Kir Ianúlea se găseşte în Novella di Belfagore din Giovanni Brevio, Rime, Roma 1545, nuvelă apărută în 1549 sub numele lui Machiavelli (vezi nota lui Caragiale în vol. Schiţe nouă, p. 291). De asemenea e posibil să avem de a face cu o coincidenţă în sensul celor care au dat prilej lui A. Philippide să scrie articolul Coincidenţe în revista Viaţa Românească din Septembrie 1915.

Dacă, cu toate acestea, am remarcat această paralelă între povestea lui Caragiale şi a lui Bracciolini, am făcut-o şi pentru faptul că ea sugerează o explicare cu privire la chestiunea izvoarelor lui Poggio Bracciolini însuş. In adevăr, dacă povestea lui Caragiale este egală cu faceţia lui Bracciolini, şi totodată şi cu povestea din Nasr-Eddin-Hodja (vezi nota lui Caragiale), atunci şi faceţia lui Bracciolini este egală cu a lui Nasr-Eddin-Hodja. Astfel chestiunea izvoarelor faceţiilor lui Bracciolini, cercetată de câţiva învăţaţi (4), fără însă să se

4) Vezi Introducerea dela ediţiile îngrijite de D.CIAMPOLI, pp. VI-VII,de F. CAZZAMINI MUSSI,pp.XX-XXI şi mai ales studiile lui P. TOLDO, Note poggiane,în Giornale storico della letteratura italiana, XLIV(1904), pp. 117-125 şi LETTERIO DI FRANCIA,Novellistica, vol. I, Dalle origini al Bandello,Milano,1924,pp.335-352.

ajungă la multe rezultate pozitive, capătă o mică lămurire.Cercetările vor trebui îndreptate şi spre cultura orientală. Bracciolini va fi profitat de contactul cu călători veniţi din Orient pentru a-şi îmbogăţi repertoriul. Cine ştie dacă printre aceştia nu vor fi fost chiar Moldovenii participanţi la Sinodul dela Florenţa.

Coincidenţa tematică între Caragiale şi Poggio Bracciolini am relevat-o încă de acum 45 de ani, în împrejurările pe care le-am indicat în studiul de sub No. II al acestui volum. La zece ani după aceea, criticul G. Călinescu, în Jurnalul literar, I, Iaşi 1939, n. 37, publică şi el o traducere în româneşte a aceleaşi faceţii cu observaţia că "motivul, precum vedem, e acela din Pastramă trufanda de Caragiale", fără să adaoge, cel puţin, o trimitere bibliografică la articolul meu din 1929, aşa cum un elementar simţ de onestitate ştiinţifică l-ar fi obligat să procedeze.

Târziu după aceea am luat cunoştinţă de o preţioasă informaţie înregistrată de E. Bucuţa (5) din care ar rezulta că Pastramă trufanda şi-ar afla, în realitate, izvorul într'o povestire orală făcută de Pericle Papahagi, pe vremea când acesta studia la Gustav Weigand în Leipzig unde venea şi Caragiale care se întâlnia deseori, la cafenea, cu studenţii filologului german. Această informaţie ne-ar îndruma astfel în spre povestirile orientale, balcanice.

****

****

5) EMANOIL BUCUŢA, Pericle Papahagi şi Caragiale, în vol. Pietre de vad, Bucureşti, 1944, pp. 345 - 350.